

МОНГОЛ УЛСЫН АРВАН ТАВДУГААР БУЮУ 2020 ОНЫ ТАЙЛАН

МОНГОЛЫН ОЛБОРЛОХ
ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ИЛ ТОД БАЙДЛЫН
САНААЧИЛГА

Улаанбаатар хот
2021 он

АГУУЛГА

1	Танилцуулга	7
1.1	Холбогдох мэдээлэл	7
1.2	Хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн үүрэг роль	7
1.3	Оролцогчид	8
1.4	Хүндрэл бэрхшээл.....	8
1.5	Талархал	8
2	Гүйцэтгэлийн хураангуй	9
2.1	Салбарын тойм.....	9
2.2	Оүитбс-ын оролцоо	9
2.3	Тайлангийн цар хүрээ	9
2.4	Засгийн газрын нийт орлого	10
2.5	Нэгтгэлийн үр дүнгийн хураангуй.....	11
2.6	Мэдээллийн иж бүрэн, үнэн зөв байдал.....	13
2.7	Гол асуудлууд	15
3	Тохируулгын аргачлал болон цар хүрээг тодорхойлох нь	17
3.1	Танилцуулга	17
3.2	Цар хүрээг тодорхойлох нь.....	18
3.3	Аргачлал	20
3.4	Баталгаажуулалт	22
4	Тохируулгын үр дүн	23
4.1	Анхлан тайлагнасан урсгалуудын хураангуй	23
4.2	Анхны тохируулаагүй зөрүү болон тайлагнаагүй компаниуд	24
4.3	Тохируулаагүй үлдсэн зөрүү	25
4.4	Тайлагнаагүй компани	25
4.5	Нэгтгэлийн үр дүн.....	26
5	Монголын олборлох салбар	28
5.1	Эрх зүйн хүрээ болон төсвийн бодлого (Шаардлага 2.1)	28
5.2	Уул уурхай.....	36
5.3	Ашигт малтмалын хайгуул, үйлдвэрлэл, экспорт (Шаардлага 3.1)	55
5.4	Газрын тос болон байгалийн хий	61
5.5	Олборлох салбарын зүгээс эдийн засагт оруулсан хувь нэмэр	80
5.6	Засгийн газрын байгууллагууд	85
5.7	Олборлох салбар дахь төрийн оролцоо	88
5.8	Төсвийн үйл явц болон орлогын хуваарилалт.....	115
6	Бусад асуудлууд	122
6.1	Бенефициар эзэд (Шаардлага 2.5)	122
6.2	Гэрээний ил тод байдал.....	125
6.3	Бэлэн бус орлого (Шаардлага 4.2).....	128
6.4	Дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах ба бартерын солилцоо (Шаардлага 4.3)	128
6.5	Тээвэрлэлтийн орлого (Шаардлага 4.4)	128
6.6	Нийгмийн зарцуулалт (Шаардлага 6.1)	130
6.7	Нөхөн сэргээлтийн мэдээлэл	132
6.8	Цахим тайлагналын систем.....	141
6.9	Ашигласан усны мэдээлэл	142
6.10	Хог хаягдлын мэдээлэл	143
6.11	ОҮИТБС-ын тайлангийн задаргааны төвшин, хэлбэр (Шаардлага 4.7)	144
7	Зөвлөмж	145
7.1	Өмнөх жилийн нэгтгэл тайлангаар өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилт	145
7.2	ОҮИТБС-ын тайлагнал, түүний хэрэгжилтэд өгөх зөвлөмж	147
7.2.1	Эрдэс баялгийн ил тод байдлын тухай хуулийг батлуулах	147
7.2.2	Цахим тайлангийн иж бүрдэл	147
7.2.3	ЗГ-ын орлого, Компанийн төлбөрийн зөрүүтэй холбоотой асуудал	148
7.2.4	Төслөөр тайлагнах нэмэлт мэдээллийн маягыг сайжруулах.....	148
8	Хавсралтууд.....	150

Энэхүү тайлан болон хавсралтуудыг Монголын ОУИТБС-ыг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий Ажлын албаны хүсэлтээр, ОУИТБС-ын санаачилгын зорилгын үүднээс Монголын ОУИТБС-ын Үндэсний зөвлөл, Олон талт ажлын хэсэг болон олон нийтэд зориулсан болно.

ОУИТБС-ын шаардлага болон Ажлын даалгаврын дагуу ил тод болох шаардлагатай зарим мэдээллүүдийг хавсралтаар харуулсан ба их хэмжээний мэдээлэл агуулсан зарим хавсралтуудыг ашиглахад хялбар байх үүднээс ОУИТБС-ын Засаглалыг дэмжих төслийн вебсайтад Ms Excel форматаар ил тод болгосон.

Товчлолууд ба Тодорхойлолтууд

ААН	Аж ахуйн нэгж	Entity
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	Corporate Income Tax
Ам.доллар	Америкийн нэгдсэн улсын мөнгөн тэмдэгт (доллар)	United States Dollars
АМГТГ	Ашигт малтмал газрын тосны газар	Mineral Resources and Petroleum Authority
АМНАТ	Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	License fee for exploitation and exploration of mineral resources
АНУ	Америкийн нэгдсэн улс	United States of America
АОУС	Аудитын Олон Улсын Стандарт	International Standards on Auditing
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос улс	Republic of Korea
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард улс	Republic of China
БО	Байгаль орчин	Environment
БОАЖЯ	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам	Ministry of Environment and Tourism
БОНХАЖЯ	Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын яам	Ministry of Environment, Green Development and Tourism
БОХТ	Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө	Environmental protection plan
БӨ	Бенефициар өмчлөгч	Beneficial owner
БУУ	Бичил уул уурхай	Micro mining
БХГ	Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	Product Sharing Agreement
ГЕГ	Гаалийн ерөнхий газар	Customs General Administration
ГТГ	Газрын тосны газар	Petroleum Authority
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн	Gross Domestic Product
ДЦС	Дулааны цахилгаан станц	Thermal Power Plant
ЗГ	Засгийн газар	Government
ЗДТГ	Засаг даргын тамгын газар	Governor's office
МОУИТБС	Монголын олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга	Mongolia Extractive Industry Transparency Initiative
МУ	Монгол улс	Mongolia
МУУА	Монголын уул уурхайн үндэсний ассоциаци	Mongolian National Mining Association
МХЕГ	Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар	State Professional Inspection Agency
Мян.тн	Мянган тонн	Thousand tonnes
НББ	Нягтлан бодох бүртгэл	Accounting
НББОУС	Нягтлан бодох бүртгэлийн олон улсын стандарт	International Accounting Standards
НДС	Нийгмийн даатгалын сан	Social Insurance Fund
ННФ	Нээлттэй нийгэм форум	Open Society Forum
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар	Value Added Tax
ОНХНС	Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан	Local Development Consolidated Fund
ОНХС	Орон нутгийн хөгжлийн сан	Local Development Fund

ОТАХ	Олон талт оролцогчдын ажлын хэсэг	Multi-Stakeholder Working Group
ОУИТБС	Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга	Extractive Industry Transparency Initiative
ОХУ	Оросын холбооны улс	Russia Federation
СТОУС	Санхүүгийн тайлагналын олон улсын стандарт	International Standards on Financial Reporting
СЯ	Сангийн яам	Ministry of Finance
ТАН	Төлсөн Авсанаа Нийтэл	Publsih What You Pay
ТББ	Төрийн бус байгууллага	Non-governmental Organization
ТБУ	Тогтвортой бичил уурхай	Sustainable artisanal mining
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар	General Department of Taxation
ТЕЗ	Төсвийн ерөнхийлөн захирагч	General budget governor
ТЕХ	Татварын ерөнхий хууль	General Law of Mongolia on Taxation
ТӨААН	Төрийн өмчит аж ахуйн нэгж	State-Owned Entities
ТӨБЗГ	Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар	Government agency for policy coordination on state property
ТӨК	Төрийн өмчит компани	State-Owned Companies
ТӨХК	Төрийн өмчит хувьцаат компани	State-Owned Joint Stock Company
ТУЗ	Төлөөлөн удирдах зөвлөл	Board of Directors
ТЭЗҮ	Техник эдийн засгийн үндэслэл	Technical and Economic Feasibility Study
УИХ	Улсын их хурал	Parliament of Mongolia
УУХҮЯ	Уул уурхайн хүнд үйлдвэрлэлийн яам	Ministry of Mining and Heavy Industry
ҮАГ	Үндэсний аудитын газар	Mogolian National Audit office
ҮАҮТ	Үйл ажиллагааны үндэсний төлөвлөгөө	National action plan
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо	National statistics of Mongolia
ХБ	Хөрөнгийн бирж	Stock Exchange
ХК	Хувьцаат компани	Joint Stock Company
ХНХЯ	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам	Ministry of labor and social protection
ХХК	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани	Limited Liability Company
ШУТИС	Шинжлэх ухаан технологийн их сургууль	Mongolian University of Science and Technology
ЭБМЗ	Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөл	Mineral Professional Council

**Монголын Олборлох Үйлдвэрлэлийн Ил Тод
Байдлын Санаачилгын Ажлын Хэсэг**

Монгол Улсын ОУИТБС-ын Засаглалыг дэмжих төсөл
Улаанбаатар хот,
Сүхбаатар дүүрэг, Амарын гудамж,
Туушин компанийн байр, 314 тоот

2021 оны 12 сарын 21-ний өдөр

"Грант Торнтон аудит" ХХК нь Монголын Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга (ОУИТБС)-ын 15 дугаар тайлан буюу 2020 оны Нэгтгэлийн ажлыг ("Гэрээт ажил") хийхээр сонгогдон, гэрээ байгуулсан билээ.

ОУИТБС-ын Олон улсын Удирдах хорооноос дэлхий дахиныг хамраад байгаа Ковид-19 цар тахлын улмаас үүссэн хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг авч үзэн, ОУИТБС-ын уян хатан тайлагналын арга хэмжээг мэдээлэл цуглуулах, түгээх ажлыг ямар нэг эрүүл мэндийн эрсдэлгүй байлгах зөвлөмжийг өгсөн. Энэхүү зөвлөмжийн дагуу МОУИТБС-ын Олон талт ажлын хэсгээс баталсан Ажлын даалгаварт 2020 оны ОУИТБС-ын тайлагналыг хялбаршуулах, цаг хугацааны хувьд уян хатан ил тод болгох, зардал багатайгаар хэрэгжүүлэх тухай заасны дагуу энэхүү гэрээт ажлыг гүйцэтгэлээ.

МОУИТБС-ын 2020 оны уян хатан нэгтгэл тайлангийн тулган баталгаажуулалтыг зөвхөн алт, зэсийн баяжмал үйлдвэрлэгч аж ахуйн нэгжүүдээс 2020 онд Засгийн газарт төлсөн материаллаг төлбөр хийгээд Засгийн газрын хүлээн авсан материаллаг орлогын урсгалыг нэгтгэх, ОУИТБС-ын 2020 оны стандартын дагуу орлогын бус мэдээллийг ил тод болгох гэрээт ажлыг 2021 оны 8 дугаар сарын 06-наас 2021 оны 11 дугаар сарын 25-ны өдрийн хооронд хийж гүйцэтгэлээ.

Бид энэхүү Гэрээт ажлыг Холбогдох үйлчилгээний олон улсын стандарт 4400 буюу Санхүүгийн мэдээлэлд тохиролцсон горимуудыг гүйцэтгэх гэрээт ажлын стандартын дагуу хийж гүйцэтгэсэн.

Бид Ажлын даалгавар болон ОУИТБС-ын стандартаар ил тод болгохыг шаардсан олборлох салбарын мэдээллүүдийг нэгтгэн, энэхүү тайлан, түүний хавсралтуудаар тайлагнаж байна. Учир нь гүйцэтгэсэн горимууд нь нэгтгэлийн болон шалгах ажлыг Аудитын олон улсын стандарт (АОУС) буюу Шалгах Ажлын Олон Улсын Стандартын дагуу гүйцэтгэх зорилго агуулаагүй бөгөөд бидний зүгээс энэхүү тайланд харуулсан тодорхой мэдээллүүд, тэдгээртэй холбогдох аливаа гүйлгээнүүдэд ямар нэгэн баталгаа өгөх үүрэггүй юм.

Энэхүү тайлан нь Ажлын даалгаварт заагдсан зүйлсийн хүрээнд Үндэсний зөвлөх, Олон талт ажлын хэсэг болон олон нийтэд мэдээлэхэд зориулагдсан бөгөөд аливаа нэгэн нэгжийг бүхлээр нь хамарсан санхүүгийн тайлангуудын хүрээнд хийгдээгүй болно.

"Грант Торнтон аудит" ХХК

1 ТАНИЛЦУУЛГА

Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга (ОУИТБС) гэдэг нь байгалийн баялгаас (ашигт малтмал, газрын тос, байгалийн хий) олж буй орлогыг олон нийтэд ил тод болгосноор түүнийг нийтийн сайн сайхны төлөө зөв захиран зарцуулахад нь оролцогч талуудын хариуцлагыг өндөржүүлэх, сайн засаглалыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн тэгш оролцоо бүхий дэлхий нийтийн түншлэл юм.

ОУИТБС нь нэг талаас олборлох үйлдвэрлэл эрхлэгч компаниуд төлсөн төлбөрөө, нөгөө талаас Засгийн газар тэдгээр компаниудаас хүлээн авсан орлогоо тайлагнадаг ба хоёр талаас ирүүлсэн тайланг Хараат бус хянагч-нэгтгэгч хянан нэгтгэж, ОУИТБС-ын стандартад заасан шаардлагуудын дагуу орлогын бус мэдээллийг хамруулан, олборлох салбарын тайлан гаргаж, түүнийг олон нийтэд ил тод болгоно. Энэхүү үйл явцыг төр, компани, иргэний нийгмийн тэгш оролцоо бүхий олон талт оролцогчдын бүлэг удирдан явуулж, хянан зохицуулна.

1.1 ХОЛБОГДОХ МЭДЭЭЛЭЛ

ОУИТБС бол газрын тос, байгалийн хий, олборлох салбарт ил тод байдал, тайлагналыг сайжруулахад зориулсан глобал стандарт юм. Монгол улсын Засгийн газар ОУИТБС-ыг хүлээн авч байгаа тухайгаа 2006 онд зарласан бөгөөд дагалдан хийгдэх ажлуудыг хэрэгжүүлж, ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэх зорилгоор ОУИТБС-ын Үндэсний зөвлөл болон Олон талт оролцогчдын ажлын хэсэг (ОТАХ)-ийг Засгийн газар, уул уурхайн компаниуд, иргэний нийгмийн төлөөлөл оролцуулан байгуулсан юм.

Монгол улс ОУИТБС-д нэгдсэнээс эхлэн ОУИТБС-ын 14 удаагийн тайланг бэлтгэн гаргасан бөгөөд энэхүү арван тав дахь удаагийн тайлангийн Хараат бус хянагч-нэгтгэгчээр “Грант Торнтон аудит” ХХК томилогдсон юм.

2016 оны 2-р сарын 24-25-нд Лима хотод хуралдсан ОУИТБС-ын олон улсын хуралдаанаар баталсан ОУИТБС-ын Стандарт (Стандарт) нь түүнийг хэрэгжүүлэх зарчмууд болон шаардлагуудыг агуулдаг ба 2016, 2019 онуудад 2 удаа шинэчлэн баталсан.

Стандарт нь ОУИТБС-ын мэдээллийг цуглуулахад улс орнуудын тайлан гаргалтын одоогийн системүүдийг ашиглах, үр дүнг ил тод байлгахыг хөхүүлэн дэмждэг. Энэ Стандарт нь олборлох үйл ажиллагааг эзэмшиж, ашиг хүртэж байгаа хувь хүмүүсийн тухай мэдээллийг ил болгохыг шаарддаг. Олборлох төслүүдийн тендерт оролцож, ажиллаж, хөрөнгө оруулж байгаа компаниуд өөрсдийн бенефициар өмчлөгчид буюу ашиг хүртэгч эзэд нь хэн бэ гэдгийг мэдээлдэг байхыг бүх улс орнууд баталгаажуулах шаардлагатай юм.

ОУИТБС-ын чанарыг баталгаажуулах механизм буюу ОУИТБС-ын шаардлагуудыг улс орнууд баримталж байгаа эсэхийг шалгаж тогтоодог “баталгаажуулалт”-ыг 2016 оны ОУИТБС-ын Стандартын хүрээнд улам боловсронгуй болгосон юм. Энэ Стандартыг дагаж мөрдөх журмыг өөрчлөөгүй боловч гишүүнчлэл бүхий улс орнуудын харилцан адилгүй байдал, минимум шаардлагуудыг давуулан биелүүлэх чармайлтууд, хэрэгжүүлэх явцаа үргэлжлүүлэн сайжруулж байгаа зэргийг үнэлгээ дүгнэлтэд өргөн хүрээнд харгалзах юм.

ОУИТБС-ын 2019 оны Стандартад өнөөдөр дэлхийн хэмжээний асуудал болоод буй байгаль орчин, нийгэм, жендерийн тэгш байдлын үр нөлөөг хамруулсан ба өмнө ил тод болоогүй ашигт малтмалын борлуулалт, төслөөрх тайлагнал болон 2021 оноос хойш байгуулагдах бүх гэрээнүүдийг ил тод болгохыг санаачилгад нэгдсэн орнуудад үүрэг болгожээ.

1.2 ХАРААТ БУС ХЯНАГЧ-НЭГТГЭГЧИЙН ҮҮРЭГ РОЛЬ

ОУИТБС-ын Олон Улсын Удирдах хорооноос дэлхий дахиныг хамраад байгаа Ковид-19 цар тахлын улмаас үүссэн хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг авч үзэн, 2020 оны 5 дугаар сарын 25-ны өдөр жишиг Ажлын даалгаврыг баримтлах зөвлөмжийг өгсөн байна.

Удирдах хорооны шийдвэрийн хүрээнд Монгол Улсад ОУИТБС-ын уян хатан тайлагналын арга хэмжээг мөрдөхдөө мэдээлэл цуглуулах, түгээх ажлыг ямар нэг эрүүл мэндийн эрсдэлгүй байлгахад чиглэж, 2020 оны ОУИТБС-ын тайлагналыг хялбаршуулах, цаг хугацааны хувьд уян хатан ил тод болгох тухай Хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн үүрэг, хариуцлагыг Ажлын даалгаварт тодорхойлсон бөгөөд үндсэн асуудлууд нь дараах байдалтай байна. Үүнд:

- ОТАХ-ийн шийдвэр гаргах үйл явцад зориулж Монгол Улсын 2020 оны нэгтгэл тайлангийн цар хүрээг тодорхойлох судалгаа хийх ;
- ОУИТБС-ын стандарт болон Ажлын даалгаврын дагуу Монгол Улсын ОУИТБС-ын 2020 оны нэгтгэл тайланг боловсруулах;
- Монгол Улсын ОУИТБС-ын 2021 оны Ажлын төлөвлөгөөний 7 дугаар зорилтод заасны дагуу 2020 оны нэгтгэл тайлангийн тулган баталгаажуулалтыг алт, зэсийн баяжмал үйлдвэрлэгч болон нүүрсний компаниудын тайланг Засгийн газрын тайлантай харьцуулан хийх;
- Монгол Улсын эдийн засгийн тэргүүлэх салбарын хувьд салбарын засаглалыг сайжруулах, олон улсын жишигт хүрэхүйц хэмжээнд салбарыг удирдахад анхаарах бүтээлч дүгнэлт, зөвлөмжийг боловсруулах;

Бидний бэлтгэсэн энэхүү тайлангийн зорилго бол Нэгтгэл тайланг бэлтгэх зорилгын хүрээнд Ажлын даалгаварт тодорхойлсон асуудлуудын талаар ОТАХ, Үндэсний Зөвлөл болон олон нийтэд мэдээлэл өгөх явдал юм.

Тус тайланг Монгол, Англи хэлээр бэлтгэсэн бөгөөд хэрэв Монгол, Англи хувилбарын хооронд аливаа зөрчил, тохирохгүй зүйлс гарвал Монгол хэл дээрх хувилбарыг баримтална.

1.3 ОРОЛЦОГЧИД

Тайлан, мэдээллийг нэгтгэхэд оролцсон талууд нь:

- Олборлох үйлдвэрлэлийн компаниудаас материаллаг хэмжээний орлого хүлээн авч байгаа төрийн болон орон нутгийн төрийн байгууллагууд,
- Олборлох салбарыг хянах, зохицуулах, тайлан гаргуулах хариуцлага бүхий Засгийн газрын яамд, агентлагууд (5.6 бүлгийг үзнэ үү),
- Олборлох салбарт ажиллаж байгаа төрийн өмчийн компаниуд (5.7.3 бүлгийг үзнэ үү),
- Холбогдох эрх зүйн зохицуулалтын дагуу төрийн байгууллагуудад материаллаг төлбөр төлж байгаа олборлох салбарын компаниуд (3.2.6 бүлгийг үзнэ үү) зэрэг юм.

Нэгтгэл тайланд оролцож байгаа төрийн байгууллагууд, компаниудын тухай мэдээллийг 3.2 бүлэг болон Хавсралт 1-ээс үзнэ үү.

1.4 ХҮНДРЭЛ БЭРХШЭЭЛ

Ковид-19 цар тахал Монгол улсад тархсанаас төрийн болон хувийн хэвшлийн бүх байгууллагууд хэсэгчлэн ажиллах, эсвэл гэрээс цахимаар ажиллах болсноор ОУИТБС-ын нэгтгэл тайлантай холбоотой мэдээ, мэдээлэл гаргаж ирүүлэх боломжгүй болсон. Гэвч төрийн байгууллагын сайд, холбогдох нэгжийн удирдах албан тушаалтнууд, хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжүүдийн захирал, удирдлагуудтай тодорхой төвшинд харилцаж, олж авсан мэдээллийн хүрээнд энэхүү тайланг бэлтгэсэн болно.

1.5 ТАЛАРХАЛ

“Грант Торнтон аудит” ХХК-ийг төрийн байгууллагууд, агентлагууд болон олборлох салбарын компаниудаас зөвшөөрөл, албан бичиг, баримтууд авах, хүргүүлэхэд тусалж, шаардлагатай бусад ажлуудад дэмжлэг үзүүлсэн МОУИТБС-ын Засаглалыг дэмжих төслийн зохицуулагч З.Баярхүү, Ажлын албаны зохицуулагч Ш.Цолмон, Мэдээллийн технологийн мэргэжилтэн В.Нармандах нарт чин сэтгэлийн талархал илэрхийлье.

2 ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ХУРААНГУЙ

2.1 САЛБАРЫН ТОЙМ

Олборлох үйлдвэрлэл нь Монгол улсын эдийн засгийн голлох салбар бөгөөд эдийн засгийн өсөлтийн гол эх сурвалж болсоор ирсэн. 2020 онд олборлох салбар ДНБ-ий 21.6 хувийг эзэлж, уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүнээс 6.6 тэрбум ам.долларын орлого экспортоос олсон байна. Уул уурхайн салбар мөн онд аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэлийн 56.5 хувийг эзэлж байна.

Засгийн газар олборлох салбараас орлогынхоо томоохон хэсгийг бүрдүүлдэг бөгөөд 2020 онд ЗГ-ын тайлагнаснаар олборлох салбараас **3.2 их наяд төгрөг** хүлээн авсан байна. Түүнчлэн төрөөс уул уурхайн компаниудад хувь эзэмших байдлаар, тухайлбал Эрдэнэс Монгол компаниар дамжуулан түүний салбар компаниудыг эзэмшиж, олборлох үйл ажиллагаанд шууд оролцож байна.

Эрдэс баялгийн салбараас төсөвт төвлөрүүлсэн орлого 2.6 их наяд төгрөгт хүрч, өнгөрсөн оны мөн үеэс 247 тэрбум төгрөг буюу 8.4 хувиар буурсан гэж ҮСХ-ны мэдээлэлд дурдсан. Бидний баталгаажуулсан олборлох салбарын орлого нь ҮСХ-ны мэдээллээс 600 орчим тэрбум төгрөгөөр их байгаа нь төсвөөс гадуурх хэд хэдэн төлбөр, орлого энэхүү нэгтгэлд хамрагдсантай холбоотой юм.

2.2 ОУИТБС-ЫН ОРОЛЦОО

Монгол улсын Засгийн газар нь 2005 оны 12 сард ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэхээр шийдэж, 2007 оны 9 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс ОУИТБС-ын нэр дэвшигчээр элссэн. Баталгаажуулалтыг амжилттай давснаар 2010 оны 10 дугаар сарын 19-ний өдөр бүрэн нийцсэнд тооцогдсон.

ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлж эхэлснээс хойш Монгол улс нь 14 удаагийн тайлан гаргасан. Энэхүү тайлан нь ОУИТБС-ын 15 дах удаагийн тайлан бөгөөд ОУИТБС-ын 2020 оны ОУИТБС-ын тайлагналыг хялбаршуулж, цаг хугацааны хувьд уян хатан ил тод болгох, Ковид-19 цар тахлын хүнд цаг үед зардал багатайгаар, нүсэр бус төсөр байх зарчмыг хэрэгжүүлэх зорилготой байна.

2.3 ТАЙЛАНГИЙН ЦАР ХҮРЭЭ

Энэхүү тайлан нь олборлох салбар дахь дараах сэдвүүдийг хамарсан. Үүнд:

- Олборлох салбарын төлбөр, орлого
- Эрх зүйн хүрээ болон төсвийн бодлого
- Олборлох салбарын зүгээс эдийн засагт оруулсан хувь нэмэр
- Ашигт малтмалын хайгуул, үйлдвэрлэл болон экспорт
- Олборлох салбар дахь төрийн оролцоо
- Тусгай зөвшөөрөл болон гэрээний ил тод байдал
- Ашигт малтмал, газрын тосны нөөцийн тойм
- Нийгмийн зардал болон байгаль орчны нөхөн сэргээлт
- Ашиг хүртэгч жинхэнэ эзэд

Монгол улсын уул уурхайн салбарт Ковид-19 цар тахал хэрхэн нөлөөлсөн талаарх мэдээллийг тодорхой сэдэв тус бүр дээр товч тоймлон оруулсан.

ОУИТБС-ын шаардлага нь ТӨААН-үүдийн хувьд тодорхойгүй байна гэж Баталгаажуулалт хийсэн шинжээчид дүгнэдэг байсан ба, шинэ Стандартаар нэлээд шаардлагууд нэмэгдсэн.

Стандартад ОТАХ нь жендерийн эрх тэгш тэнцвэртэй байдал болон нийгмийн оролцоог сайжруулахад хүчин чармайлт гаргаж, баримтжуулах шаардлагатай гэж заасны дагуу эрдэс баялгийн салбарт ажиллаж буй ажиллах хүчний мэдээлэлд жендерийн мэдээллийг оруулж, эмэгтэйчүүдийн оролцоо эрдэс баялгийн салбарт хэр байгааг харуулсан.

Байгаль орчны асуудал нь байгалийн нөөцийн засаглалын чухал хэсэг тул олборлох салбарын байгаль орчинд хэрхэн нөлөөлж байгаа, байгаль орчны нөлөөллийн мониторинг, үнэлгээг Монгол улс хэрхэн хийж байгаа талаар энэхүү тайланд дараах байдлаар тусгасан. Үүнд:

- Байгаль орчны хүрээнд төрөөс баримталж байгаа хууль, эрх зүйн зохицуулалтууд
- Байгаль орчны хүрээнд төрөөс баримталж байгаа бодлого, хөтөлбөрүүд, авч хэрэгжүүлж байгаа ажлууд
- Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний үе шат, хэрхэн авч хэрэгжүүлж байгаа байдал
- Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө, түүний үе шатууд
- Байгаль орчныг хамгаалах тусгай дансны бүртгэл
- Уул уурхайн салбарын нөхөн сэргээлтийн гүйцэтгэл
- Нөхөн сэргээлтийн тусгай зөвшөөрөлтэй байгууллагууд, тэдгээрийн байршил.

Ашиг хүртэгч жинхэнэ эздийн мэдээллийг Ажлын даалгаварт заасны дагуу оруулсан ба дэлгэрэнгүйг Хавсралт 20.в-ээс харна уу.

МОУИТБС-ын нэгтгэлд хамруулахаар ОТАХ-ийн баталсан алт, зэс, нүүрсний 60 компани (5 ТӨААН-ийг оруулаад)-ийн улсын болон орон нутгийн төсөвт төлсөн төлбөрийг түүнийг хүлээн авсан Засгийн газрын 43 байгууллагын (28 орон нутгийн байгууллагыг оруулаад) хүлээн авсан орлоготой харьцуулж, тохируулсан бөгөөд дэлгэрэнгүй үр дүнг энэхүү тайлангийн Бүлэг 4 болон Хавсралт 12, 13-т тусгасан.

2.4 ЗАСГИЙН ГАЗРЫН НИЙТ ОРЛОГО

2.4.1. Нийт олборлох үйлдвэрлэлийн салбараас 2020 онд Засгийн газрын хүлээн авсан орлого

Монгол улсад 2020 оны 12 дугаар сарын 31-ний байдлаар нийт 2,642 тусгай зөвшөөрөл 2,363 компанид олгогдсон байна.

Эдгээр 2,363 компаниас хүлээн авсан 3.2 их наяд төгрөг болон нэгтгэлд хамрагдсан алт, зэс, нүүрсний үйл ажиллагаа эрхэлдэг томоохон 60 компаниас хүлээн авсан 2.7 их наяд төгрөгийг хүлээн авсан төрийн байгууллага тус бүрээр харуулсан дүнг Хүснэгт 2.1-ээс харна уу.

Энэхүү ОУИТБС-ын тайлангийн цар хүрээнд нийцсэн төлбөр, орлогын урсгал бүрээс олсон нийт орлогын дэлгэрэнгүйг, баталсан материаллаг¹-ийн төвшнөөс доогуур орлогыг хамруулаад Хавсралт 6-д харуулав.

2.4.2. Тохируулгын цар хүрээ

Цар хүрээг тодорхойлох шатанд ЗГ-ын ба компаниудын зүгээс тайлагнасан урсгалуудыг тохируулах зорилгоор уян хатан тайлагналын хүрээнд ОТАХ-тэй зөвшилцөн алт, зэс, нүүрсний 60 орчим компанийг нэгтгэхээр сонгож авсан. Сонголтыг хэрхэн хийсэн талаар 3.2-р бүлэгт тайлбарласан. Эдгээр сонгосон компаниудаас ЗГ-ын хүлээж авсан орлогыг тохируулгын дараах байдлаар, мөн салбарын хэмжээний нийт урсгалтай харьцуулж, цар хүрээг Хүснэгт 2.1-д харуулсан болно.

Хүснэгт 2.1 Засгийн газрын хүлээн авсан орлого, байгууллагаар, сая төгрөгөөр

Засгийн газрын байгууллага	Олборлох салбарын бүх компани	Засгийн газрын орлого		Нэгтгэлд хамруулсан %
		Нэгтгэлд хамрагдаагүй компаниуд	Нэгтгэлд хамруулсан компаниуд	
Татварын ерөнхий газар	2,136,383	187,584	1,948,799	91%
Гаалийн ерөнхий газар	268,344	102,264	166,080	62%
Ашигт малтмал, газрын тосны газар	139,068	129,525	9,543	7%

¹ ОУИТБС-ын Стандарт Шаардлага 4.1.г

Засгийн газрын байгууллага	Олборлох салбарын бүх компани	Засгийн газрын орлого		Нэгтгэлд хамруулсан %
		Нэгтгэлд хамрагдаагүй компаниуд	Нэгтгэлд хамруулсан компаниуд	
Хөдөлмөрийн яам	9,936	5,840	4,096	41%
Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар	310,651	88,828	221,823	71%
Сангийн яам	155,040	-	155,040	100%
Бусад	56,774	657	56,117	99%
Орон нутаг	146,920	12,681	134,239	91%
Нийт дүн	3,223,116	527,379	2,695,737	84%

Дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 6-аас харна уу.

2.4.3 Засгийн газрын тайлагнасан орлогын тохируулга

Нэгтгэлийн явцад сонгогдсон компаниудтай холбоотойгоор ЗГ-ын анх тайлагнасан дүнгүүдийг тохируулж, тохируулгын дараах дүнтэй харьцуулж Хүснэгт 2.2-д харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 2.2 Засгийн газрын тайлагнасан орлогын тохируулга, сая төгрөгөөр

Засгийн газрын байгууллага	Нэгтгэлд хамрагдсан компаниудын ЗГ-ын орлого			Өөрчлөлт хувиар
	Тохируулгын өмнө	Тохируулга	Тохируулгын дараах	
Татварын ерөнхий газар	1,885,497	63,302	1,948,799	3%
Гаалийн ерөнхий газар	158,105	7,975	166,080	5%
Ашигт малтмал, газрын тосны газар	8,178	1,365	9,543	17%
Хөдөлмөрийн яам	4,123	(27)	4,096	-1%
Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар	246,587	(24,764)	221,823	-10%
Сангийн яам	-	155,040	155,040	0%
Бусад	635	55,482	56,117	8737%
Орон нутаг	18,932	115,307	134,239	609%
Нийт дүн	2,322,057	373,680	2,695,737	16%

Нэгтгэлийн үр дүнд ЗГ-ын төлбөр, орлогын хэмжээнд хийсэн томоохон тохируулгуудыг дурдвал:

- “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ нь анхны тайландаа 388,024 сая төгрөгийн АМНАТ-ыг огт тайлагнаагүй,
- Өмнөговь аймгийн ЗДТГ нь “Тавантолгой” ХК-ийн төлсөн орон нутгийн төрийн өмчийн ногдол ашгийн 10,500 сая төгрөгийг тайлагнаагүй,
- Төрийн санд төлсөн “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-ын Төрийн өмчийн ногдол ашгийн 155,040 сая төгрөгийг Засгийн газраас тайлагнаагүй байна. Энэ нь тохируулгын дараах Засгийн газрын орлогын 5.8%-ийг эзэлж байна.

Тохируулгын дэлгэрэнгүйг Бүлэг 4.2-оос үзнэ үү.

2.5 НЭГТГЭЛИЙН ҮР ДҮНГИЙН ХУРААНГУЙ

2.5.1 Засгийн газар ба компанийн урсгалуудын харьцуулалт, тохируулгын дараах байдлаар

Засгийн газар болон компаниудаас ирүүлсэн мэдээллийг нэгтгэн, зохих тохируулгуудыг хийснээр тохируулгын дараах үр дүнг Хүснэгт 2.3-д нэгтгэн харуулав.

Хүснэгт 2.3 Засгийн газар, компанийн орлогын урсгалын тохируулга, сая төгрөгөөр

Үзүүлэлт	Дүн
ЗГ-ын дүн (тохируулгын дараа)	2,695,737
Компанийн дүн (тохируулгын дараа)	2,696,264
Нийт зөрүү	(527)
Тохируулгын хүсэлтэд хариу ирүүлээгүй компани	(545)
Тайлбарлагдаагүй цэвэр зөрүү	18
ЗГ компаниудаас илүү тайлагнасан	(860)
ЗГ компаниудаас дутуу тайлагнасан	878

Төлбөр, орлогын анхны нэгтгэлээр 27,929 сая төгрөгийн цэвэр зөрүү, 465,110 сая төгрөгийн нийт зөрүү үүссэн ба Хараат бус хянагч-нэгтгэгч нь ЗГ-ын тайланд 373,681 сая төгрөгийн нэмэгдэх тохируулга, компанийн дүнд 346,279 сая төгрөгийн нэмэгдэх тохируулгыг хийснээр цэвэр зөрүүг 527 сая төгрөг хүртэл буурууллаа. Нэгтгэлийн явцад тохируулгын хүсэлтэд хариу ирүүлээгүй “Илт Гоулд” ХХК, “Рэдвулкан” ХХК, “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК нар 545 сая төгрөг буюу тохируулгын дараах ЗГ-ын орлогын 0.02 хувьтай тэнцэх хэмжээний зөрүүг үүсгэж байна.

Хүснэгт 2.4 2017-2020 онуудын нэгтгэл тайлангийн тайлбарлагдаагүй зөрүү

Үзүүлэлт	Сая төгрөгөөр			
Нэгтгэлийн он	2017	2018	2019	2020
Шийдэгдээгүй зөрүү	48	279	24	18
Өөрчлөлт %		481%	-91%	-25%

2.5.2 Олборлох салбарын орлогын хураангуй

Компанийн тайлагнасан төлбөрийн мэдээг Засгийн газрын тайлагнасан орлогын дүнтэй тохируулсны дараа шинжилж үзэхэд 2020 онд олборлох үйлдвэрлэлийн нийт компаниудын төлбөрийн 78 хувь(2019 онд 85%)-ийг топ 10 компаниас төлсөн бол харин топ 20 компанийн төлсөн төлбөрийн дүн нь олборлох үйлдвэрлэлийн компаниудаас Засгийн газрын хүлээж авсан нийт орлогын 82 хувь(2019 онд 93%)-ийг бүрдүүлсэн байна. Өмнө жилийн үзүүлэлттэй харьцуулахад топ татвар төлөгчдийн үзүүлэлт буурсан байгаа нь 2020 онд уян хатан тайлангийн хүрээнд алт, зэс, нүүрсний үйл ажиллагаа эрхлэгч компаниудаас түүвэрлэсэн, мөн Ковид-19 цар тахлын сөрөг нөлөөний улмаас 2020 оны эхний хагас жилд дэлхийн эдийг засаг удааширч, дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ огцом унасан зэргээс шалтгаалсан байна.

Хүснэгт 2.5 Нэгтгэлд хамрагдсан 60 компаниас топ 20 компанийн төлбөр, сая төгрөгөөр, хувиар

№	Регистрийн дугаар	Компанийн нэр	Дүн	Олборлох салбарт эзлэх %	Олборлох салбарт эзлэх % (өссөн дүнгээр)
1	2074192	Эрдэнэт үйлдвэр	984,198	30.5%	30.5%
2	2657457	Оюу Толгой	532,245	16.5%	47.0%
3	5435528	Эрдэнэс Таван толгой	468,881	14.5%	61.6%
4	2887746	Энержи Ресурс	182,244	5.7%	67.3%
5	2095025	Монголын Алт МАК	75,515	2.3%	69.6%
6	2016656	Тавантолгой	69,432	2.2%	71.7%
7	5199077	ӨСӨХ ЗООС	56,256	1.7%	73.5%
8	2550466	Монголросцветмет	47,585	1.5%	75.0%
9	5084555	Саусгоби Сэндс	45,709	1.4%	76.4%
10	2830213	Шинь Шинь	45,267	1.4%	77.8%
11	2697947	Хүрэн Толгой Коал Майнинг	44,374	1.4%	79.2%

№	Регистрийн дугаар	Компанийн нэр	Дүн	Олборлох салбарт эзлэх %	Олборлох салбарт эзлэх % (өссөн дүнгээр)
12	5722942	Бүрдэл майнинг	23,963	0.7%	79.9%
13	2008572	Багануур	16,576	0.5%	80.4%
14	5141583	МоЭнКо	16,400	0.5%	80.9%
15	2887134	Хангад Эксплорейшн	14,472	0.4%	81.4%
16	2708701	Баян Айраг Эксплорейшн	10,853	0.3%	81.7%
17	2094533	Бороо Гоулд	9,377	0.3%	82.0%
18	5261198	Си Өү Эй Эл	7,243	0.2%	82.2%
19	5295858	Спейшлмайнз/Наран Мандал Энтерпрайзес	4,220	0.1%	82.4%
20	2705133	Онтрэ	2,700	0.1%	82.5%
21		Бусад 40 компани	38,227	1.2%	83.6%
Нийт			2,695,737	83.6%	

Компаниудаас ирүүлсэн төлбөрийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 10-д харуулав.

2.6 МЭДЭЭЛЛИЙН ИЖ БҮРЭН, ҮНЭН ЗӨВ БАЙДАЛ

ОУИТБС-ын тайлан гаргаж буй төрийн байгууллагууд, төрийн болон хувийн компаниудын тайлангаа баталгаажуулсан байдал, олон улсын стандартын дагуу хариуцлагатай хараат бус аудиторор баталгаажуулсан эсэхэд үнэлгээ хийж үзэхэд дараах байдалтай байна.

2.6.1 Засгийн газар

Зарим орон нутгийн байгууллагуудаас бусад төрийн байгууллагууд тайлангаа МОУИТБС-ын Цахим тайлагналын системд шивж оруулсан.

ОУИТБС-ын шаардлага 4.9.а болон ОТАХ-ээс тавьсан шаардлагын дагуу ОУИТБС-ын нэгтгэл тайлангийн өгөгдөл мэдээллийг хангалттай хэмжээнд баталгаажуулсан байх ёстой. Өөрөөр хэлбэл, тайлагнагч төрийн байгууллага болон компанийн ахлах төвшний удирдлагаас бичгэн баталгаа авах юм.

Иймд “хараат бус хянагч-нэгтгэгчид ирүүлсэн мэдээллүүд нь үнэн зөв” гэсэн Удирдлагын хариуцлагын захидлыг баталгаажуулж ирүүлнэ үү гэж төрийн 10 яам, агентлаг руу хүсэлт илгээсэн ба нийт 5 байгууллагаас хариу ирүүлээд байна.

ОУИТБС-ын тайланг тушааж буй ЗГ-ын байгууллагуудын тайланг Үндэсний аудитын газар (ҮАГ) баталгаажуулах ёстой. ҮАГ-аас баталсан Санхүүгийн тайланд аудит хийх журмын 15.4.2-д “Олборлох үйлдвэрлэл эрхэлдэг ААН-үүдийн төсөвт төвлөрүүлсэн төлбөрийг ОУИТБС-ын Ажлын алба болон орлого хүлээн авсан ЗГ-ын байгууллагуудтай тулган баталгаажуулж, дүгнэлт гаргах” гэж заасан байна. Энэ баталгаажуулах ажил өнөөдрийг хүртэл хийгдэхгүй байна.

2020 оны нэгтгэл тайлангийн ажлын даалгаварт ил тод болгохоор тусгасан Ковид-19-ийн нөлөөллийн мэдээллийг ЗГ-ын байгууллагуудаас хүссэн боловч хариу ирүүлээгүй байна.

2.6.2 Төрийн өмчит аж ахуйн нэгж (ТӨААН)

МОУИТБС-ын Ажлын хэсгээс шаардсан мэдээллүүдийг гаргаж өгөх нь ОУИТБС-ын тайлагналын үйл явц дахь ЗГ-ын хүчин чармайлтыг харуулах чухал хэсэг юм.

МОУИТБС-ын цахим тайлангийн системд нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-үүд бүгд тайлагнасан боловч, 4 компани нь ил тод байдлын тайлангаа Удирдлагын хариуцлагын захидлаар баталгаажуулсан, 1 компани баталгаажуулаагүй байна.

Нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-үүдийн хувьд 2020 онд ҮАГ-аас хийсэн аудитын дүгнэлтээр “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ нь “хязгаарлалттай” дүгнэлт авсан байна.

“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-ийн аудитлагдсан санхүүгийн тайланд дараах асуудлаар аудитын дүгнэлтийг хязгаарласан байна. Үүнд:

- Банкинд байршуулсан харилцах дансны үлдэгдэл тооцоо саатан хязгаарлалтад өртсөн,
- Авлага, өглөгийн үлдэгдэл тооцоо нийлж актаар баталгаажуулаагүй,
- Авлагыг цаг тухайд нь барагдуулаагүйгээс найдваргүй авлага их хэмжээгээр үүссэн,
- Хөрөнгийн дахин үнэлгээ нь бодит нөхцөлтэй нийцэхгүй зэрэг зөрчилд үндэслэсэн байна.

“Багануур” ХК-ийн аудитлагдсан санхүүгийн тайланд дараах зөрчлүүд илэрсэн байна. Үүнд:

- Авлагын 1,745.5 сая төгрөгийн үлдэгдлийг тооцоо нийлсэн актаар баталгаажуулаагүй,
- Бараа материалын тооллогын бүртгэлийн дүн нь санхүүгийн тайлан дахь үлдэгдлээс 401.1 сая төгрөгийн зөрүүтэй,
- Бараа ажил үйлчилгээ худалдан авахдаа холбогдох хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлж ажиллаагүй зэрэг зөрчлүүд байна.

“Монголросцветмет” ТӨҮГ-ын аудитлагдсан санхүүгийн тайланд дараах зөрчлүүд илэрсэн байна. Үүнд:

- Нийт 682 сая төгрөгийг зориулалт бусаар, үр ашиггүй зарцуулсан шалтгаанаар нөхөн төлүүлэхээр шийдвэрлэсэн,
- Авлага, өглөгийн нийт 57.1 сая төгрөгийн үлдэгдлийг тооцоо нийлсэн актаар баталгаажуулаагүй,
- Нягтлан бодох бүртгэлийн хэлтэс, Санхүүгийн хэлтэс, Төлөвлөлт, эдийн засаг шинжилгээний хэлтсийн нийт ажилчдад 163.3 сая төгрөгийн урамшууллыг Материаллаг урамшууллын сангаас олгож, үйл ажиллагааны бус зардалд тайлагнасан зэрэг зөрчлүүд байна.

“Эрдэнэс тавантолгой” ХК-ийн аудитлагдсан санхүүгийн тайланд дараах зөрчлүүд илэрсэн байна. Үүнд:

- Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн нэр бүхий 7 гишүүнд Засгийн газраас тогтоосон хувь хэмжээнээс нийт 52.7 сая төгрөгөөр илүү цалин олгосон,
- Гашуун сухайтын төмөр зам ХХК-д оруулсан хөрөнгө оруулалтын дүнд НББОУС 28 “Хараат компани ба хамтарсан үйлдвэр дэх хөрөнгө оруулалт”-ын дагуу үнэ цэнийн бууралт тооцоогүй зэрэг зөрчлүүд байна.

ҮАГ-ын болон ТӨААН-ийн цахим хуудас, шилэн дансны цахим хуудсанд нийтэлсэн ТӨААН-ийн аудитлагдсан санхүүгийн тайлангууд нь НББОУС/СТОУС-ын дагуу шаардлага хангасан иж бүрэн хавсралт тодруулгуудыг иж бүрнээр нь ил тод болгон нийтлэхгүй байгаа нь олон нийтийн зүгээс ТӨААН-үүдийн санхүү, аж ахуйн үйл ажиллагааны талаар цогц мэдээллийг авч чадахгүйд хүргэж байна.

2.6.3 Хувийн компаниуд

Ковид-19-ийн нөлөөллөөр зарим компаниуд хэсэгчлэн гэрээр ажилласан бөгөөд энэ нь албан бичиг бэлтгэх, баталгаажуулахад нэлээдгүй хүндрэл учруулж байсан. Гэвч нэгтгэлд хамрагдсан 55 компаниас 31 нь ил тод байдлын тайланг баталгаажуулж, Удирдлагын хариуцлагын захидал илгээсэн бол 24 компани илгээгээгүй бөгөөд ЗГ-ын тохируулгын дараах олборлох салбарын нийт орлогын 3 хувийг буюу 67,573 сая төгрөгийг эзэлж байна.

Удирдлагын хариуцлагын захидлын шаардлагыг биелүүлээгүй эдгээр компаниудын мэдээллийг Хавсралт 7-с үзнэ үү.

Өмнөх нэгтгэлүүдийн үед компаниудаас аудитлагдсан санхүүгийн тайланг шаардаж авдаг байсан боловч компаниудын аудитлагдсан санхүүгийн тайлангаас ОУИТБС-д тайлагнасан мэдээллийн чанарыг дүгнэх мэдээлэл бараг олддоггүй, учир нь санхүүгийн тайлан аккрузл суурийн дагуу бэлтгэгддэг бол ОУИТБС-ын тайлан мөнгөн сууриар бэлтгэгддэг.

Хамгийн их татвар төлсөн топ 10 компанийн санхүүгийн тайлан нь аудитын ямар дүгнэлт авсан талаар цахим тайлангийн системээс судалж үзэхэд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 2.6 ТОП 10 компанийн аудитлагдсан санхүүгийн тайлан

Компанийн нэр	Аудитын дүгнэлтийн мэдээ ирүүлсэн	Удирдлагын хариуцлагын захидал ирүүлсэн байдал	Тайлагнасан дүн (сая.төгрөг)	Нийт төлбөрт эзлэх хувь	Нийт дүнд эзлэх % (өссөн дүнгээр)
Эрдэнэт үйлдвэр	√	√	984,198	37%	37%
Оюу Толгой	√	√	532,245	20%	56%
Эрдэнэс Таван толгой	√	√	468,881	17%	74%
Энержи Ресурс	×	√	182,244	7%	80%
Монголын Алт МАК	×	√	75,515	3%	83%
Тавантолгой	√	√	69,432	3%	86%
ӨСӨХ ЗООС	×	√	56,256	2%	88%
Монголросцветмет	√	√	47,585	2%	90%
Саусгоби Сэндс	√	√	45,709	2%	91%
Шинь Шинь	√	√	45,267	2%	93%

2.7 ГОЛ АСУУДЛУУД

2.7.1 Тайлан тушаалт, хариу ирүүлэлтийн байдал

ОУИТБС-ын 2020 оны тайланд зарим орон нутгийн байгууллагууд цахим тайлангийн системд хүлээн авсан татвар, төлбөрийн мэдээг оруулаагүй бөгөөд нэгтгэлийн явцад тайланд хамрагдсан төрийн байгууллагууд болон компаниудаас дараах байгууллагууд хариу ирүүлээгүй. Тухайлбал:

- Нийт сонгогдсон 60 компаниас “Илт Гоулд” ХХК, “Рэдвулкан” ХХК, “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК-иас огт хариу ирүүлээгүй бөгөөд 545 сая төгрөгийн зөрүү нь тохируулгын дараах ЗГ-ын орлогын 0.02 хувьтай тэнцүү байна.
- Нийт 17 яамд, төрийн байгууллага руу албан бичиг явуулснаас УУХҮЯ, БОАЖЯ ёсоор хариу ирүүлээгүй бөгөөд эдгээр байгууллагатай холбоотой тайлбарлагдаагүй зөрүү байхгүй байна.

Компаниуд болон төрийн байгууллагуудын ОУИТБС-ын тайланг тушааж хэвшүүлэх, тушаасан тайлангийн үнэн зөв байдлыг хангуулах талаар жил бүрийн нэгтгэлийн тайланд зөвлөмж өгдөг боловч томоохон ахиц харагдахгүй байгаа нь Эрдэс баялгийн ил тод байдлын тухай хуулийг баталж мөрдүүлэх нь чухал болохыг харуулж байна.

2.7.2 Мэдээллийн чанар, тайлангийн баталгаажуулалтын талаар

ОУИТБС-ын стандартад өгөгдөл мэдээллийн чанарын асуудлыг чухлаар авч үздэг ба цаашид ЗГ болон компаниуд мэдээллээ системтэйгээр тайлагнах, Хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн зүгээс хийх тохируулгын хэрэгцээг багасгах, мэдээллийн араас шалгахаас зайлсхийх олон улсын жишгийг дагаж мөрдөхийг зорьж байгаа юм.

Төрийн байгууллагууд, ТӨААН-үүд болон компаниуд нь цахим тайланд тайлагнасан төлбөр орлогын мэдээлэл болон нэмэлтээр ирүүлсэн мэдээллээ үнэн зөв гэдгийг баталгаажуулж, Удирдлагын хариуцлагын захидал ирүүлж байгаа боловч тайлангууд аль аль талдаа алдаатай байгаа нь Хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн зүгээс оролцогч талуудын төлбөр, орлогын дүнд нийт 720 тэрбум төгрөгийн буюу материаллаг хэмжээний тохируулга хийж байгаагаас тодорхой байна.

Иймд ОУИТБС-ийн тайланг буруу тайлагнасан оролцогч талуудын хариуцлагыг дээшлүүлэх, шаардлага 4.9-д заасны дагуу төрийн болон хөндлөнгийн аудитын байгууллагаар ил тодын тайланг нь баталгаажуулахад анхаарч ажиллах хэрэгтэй байна.

2.7.3 Цахим тайлангийн иж бүрдэл

ОУИТБС-ын 2020 оны тайлан тушаалтын мэдээллийн иж бүрэн байдлыг шалгасан.

Цахим тайлангийн системд ЗГ нь 2,543 компаниас хүлээн авсан орлогыг тайлагнасан ба Хараат бус хянагч-нэгтгэгч нь эдгээр компаниудын жагсаалтыг шалгахад 180 компани илүү, давхардуулан тайлагнасан гэж харагдаж байна (Хүснэгт 2.6).

Хүснэгт 2.7 Цахим тайлан илгээх компаниуд, орлогод эзлэх дүн, сая төгрөгөөр

Утга	Компанийн тоо	ЗГ-ын орлогын дүн
Цахим тайлангийн системд бүртгэлтэй нийт компанийн тоо	2,543	2,849,435
Үүнээс: АМГТГ-аас оруулсан ТЗЭ компанийн тоо	2,363	2,846,622
Зөрүү	180	2,813
Цахим тайлагналын системд адилхан нэртэй мөртлөө өөр регистрийн дугаартай бүртгүүлж, тайлан тушаасан компанийн тоо	123	2,699
Бусад шалтгаантай компанийн тоо	57	114

Зөрүүгийн шалтгааныг тодруулахад дараах асуудлаас үүдэлтэй байна. Үүнд:

- Орон нутгийн засаг захиргаанаас цахим тайланд шивэхдээ шинэ нэр оруулах эрхтэй байдаг. Үндсэн компанийн нэр байсаар байтал дураараа нэр оруулж, давхардуулан шивсэн. Энэ нь орон нутгийн ажилтан тайлан шивж оруулахдаа компанийн нэр хайгаад гарч ирэхгүй бол өөрөө нэр өгөөд оруулдаг байдлаас шалтгаалсан байна.
- Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын лицензийг орон нутгаас олгодог ба эдгээр компаниудын мэдээллийг орон нутгийн засаг захиргаа өөрсдөө нэмж оруулсан байх магадлалтай байна.
- 2019 онд АМГТГ-ын кадастрын системд 8 компани давхардаж бүртгэгдсэн байсан. 2020 оны хувьд АМГТГ-ын кадастрын системээс 2021.02.25-ны өдрөөр татагдсан тул цахим тайлагналын системийн мэдээллийг ашиглан ТЗЭ компаниудын тоог гаргасан.

2.7.4 ОУИТБС-ын шинэ маягтаар цуглуулсан мэдээллийн чанар байдал болон нэгтгэлийн тохируулга хийхтэй холбоотой хүндрэл бэрхшээл

Нийт 25 төрлийн мэдээллийг компаниуд шинэ маягтаар цахим тайланд оруулах ёстой. Үүнээс 23 маягтаар мэдээлэл оруулсан бөгөөд бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний талаар мэдээлэл болон төрийн болон орон нутгийн өмчит ААНБ-ын тээврийн төлбөрийн маягтууд ор хоосон байна. Маягтуудын мэдээлэлд доорх алдаа илэрч байна. Үүнд:

- Мэдээлэл давхардсан,
- Мэдээлэл бөглөөгүй орхисон

зэрэг нь дутуу боловсруулагдсан мэдээллийг олон нийтэд хүргэх, цаашлаад тайлан хэрэглэгчдийг буруу мэдээллээр хангах эрсдэлтэй байна.

Иймээс дээрх мэдээллийг хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн зүгээс үнэлж, сайжруулан олон нийтэд ил тод болгоно.

2.7.5 ТӨААН-ийн санхүүгийн тайланг ил тод болгох

ҮАГ, шилэн дансны цахим хуудас болон ТӨААН-үүдийн цахим хуудсанд ТӨААН-үүдийн аудитлагдсан санхүүгийн тайлангийн дараах мэдээллүүд нийтлэгдсэн байна.

- Санхүүгийн байдлын тайлан,
- Дэлгэрэнгүй орлогын тайлан,

- Мөнгөн гүйлгээний тайлан,
- Өмчийн өөрчлөлтийн тайлан,
- Аудитын дүгнэлт.

2.7.6 Төрийн оролцоо, шаардлагыг ил тод болгох

ТӨААН-ийн хуримтлагдсан ашиг, дахин хийсэн хөрөнгө оруулалт, гуравдагч талын санхүүжилт, зээл, ТӨААН-ээс төрийн байгууллагууд, төрийн байгууллагаас ТӨААН хоорондын гүйлгээ зэрэгт хамаарах мэдээллийг нийтэд ил тод болгох нь дутагдалтай байна. Түүнчлэн ОУИТБС-ын стандартын дагуу ТӨААН-үүд нь аудитаар баталгаажсан санхүүгийн тайлангаа ил болгох, хөрөнгийн болон урсгал зардал, худалдан авалт, туслан гүйцэтгэгч ажиллуулах, компанийн засаглалтай холбоотой дүрэм, журам болон практик үйл ажиллагааг ил тод болгох асуудал хангалтгүй байна.

Хэрэв ТӨААН-үүд шилэн дансны мэдээллийг иж бүрэн бөглөвөл дээрх шаардлагуудаас заримыг ил тод болгох боломж нээлттэй байна. Үүнд:

- хуримтлагдсан ашиг (шилэн дансны цахим хуудасны санхүүгийн тайлан мэдээллээс харж болно),
- дахин хийсэн хөрөнгө оруулалт (бонд, зээл, өрийн бичиг, баталгаа, түүнтэй адилтгах санхүүгийн бусад хэрэгсэл, төр-хувийн хэвшлийн түншлэлийн гэрээ, концесс, төсөв, өмч, хөрөнгө, мөнгө зарцуулах, өр, авлага үүсгэсэн аливаа шийдвэр),
- хөрөнгийн болон урсгал зардал (шилэн дансны цахим хуудасны Хөрөнгийн зардал, хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээний төлөвлөгөө, гүйцэтгэл, концессын зүйлийн жагсаалт, гүйцэтгэл (бүтэн жилээр, сар бүр), хөрөнгийн болон урсгал зардалд тусгагдсан арга хэмжээний тендерийн ерөнхий мэдээлэл (тухай бүр)),
- худалдан авалт (шилэн дансны цахим хуудасны Худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөө (Бүтэн жилээр), Худалдан авах ажиллагааны тайлан (Бүтэн жилээр), Худалдан авах ажиллагаанд хийсэн аудитын тайлан, дүгнэлт болон бусад хяналт шалгалтын дүн).

Гэвч ТӨААН-үүд нь шилэн дансны цахим хуудсанд 2020 оны худалдан авалттай холбоотой зарим маягтуудыг л бөглөж, зарим мэдээллийг шилэн дансанд дутуу, хангалтгүй байршуулсан байна.

ОТАХ нь жил тутам гаргаж буй ОУИТБС-ын тайлангийн хүрээнд төрийн өмчит компаниудын ЗГ-тай хамаарах санхүүгийн харилцааны журам, дүрэм болон бодит практик хоорондын ялгаатай/ зөрүүтэй байдалд үнэлэлт өгөхөд анхаарлаа төвлөрүүлэх шаардлагатай. Илүү тогтвортой болгохын тулд ОУИТБС нь ЗГХЭГ, “Эрдэнэс монгол” ХХК болон ТӨБЗГ-тай хамтран ажиллаж уул уурхайн салбарт ажиллаж буй төрийн өмчит компаниудын санхүүгийн мэдээллийг ил тод болгох системийг боловсруулан гаргах шаардлагатай байна.

Мөн ТӨААН-үүдийг Шилэн дансны тухай хуулийн дагуу мэдээллээ ил тод нийтлэх, ТӨБЗГ-ын цахим хуудсаар ТӨААН-ээс хүлээн авсан ногдол ашиг, эсвэл хамаарах төрийн байгууллагын вебсайтаар дамжуулан ил тод болгон нийтэлж байх тогтолцоог бий болгох шаардлагатай байгаа талаар 2017 оны нэгтгэл тайлангийн зөвлөмжөөр өгсөн боловч өнөөдрийг хүртэл хэрэгжээгүй байна.

3 ТОХИРУУЛГЫН АРГАЧЛАЛ БОЛОН ЦАР ХҮРЭЭГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ

3.1 ТАНИЛЦУУЛГА

“Грант Торнтон аудит” ХХК нь нэгтгэл тайланг гэрээт ажлын даалгаварт тодорхойлсон шаардлагын дагуу гүйцэтгэх үүрэгтэй. Энэхүү нэгтгэлээр олборлох салбарын компаниудын төлсөн төлбөрийг, ЗГ-ын хүлээн авсан орлоготой тохируулах ажил хийдэг бөгөөд дэлгэрэнгүй мэдээллийг энэ бүлэгт оруулсан болно.

Тохируулгыг хийхдээ мөнгөн суурьт нягтлан бодох бүртгэлийн зарчмыг баримтална.

Хэрэв цахим тайлагналын системд төлсөн болон хүлээн авсан байгууллагуудын аль аль нь материаллаг хэмжээний төлбөр эсвэл орлого орхигдуулсан бол бидний ажил эдгээрийг шийдэх бололцоогүй бөгөөд энэ нь тайланд орохгүй байх эрсдэлтэй юм. Харин ЗГ болон Компанийн аль нэг нь тайлагнасан бол нөгөө талын орхигдсон мэдээллийг олж авч, нэгтгэлд хамруулах бүрэн боломжтой. Үүнээс бусад тохиолдолд тэдгээр орхигдсон төлбөр, орлогын мэдээллүүд бидний тайланд багтаагүй болно.

Бид тайлагнагч байгууллагуудаас бөглөж ирүүлсэн маягт, мэдээлэл ба тэднээс өгсөн тайлбарт үндэслэн нэгтгэлийн ажлыг гүйцэтгэсэн ба тоо мэдээллийн үнэн зөв, иж бүрэн байдалд аудит хийгээгүй болно.

Энэхүү ажлыг гүйцэтгэх явцад тайлагнагч байгууллагуудаас хүлээн авсан тайлбар, мэдээлэл үнэн зөв гэдэгт бид найдаж байна.

3.2 ЦАР ХҮРЭЭГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ

3.2.1. Танилцуулга

Монгол Улсын ОУИТБС-ын 2020 оны уян хатан нэгтгэл тайланд хамрагдах цар хүрээг тодорхойлохдоо ОТАХ-тэй хамтран дараах асуудлуудыг харгалзаж үзсэн. Үүнд:

- Тайланд хамрагдах уул уурхайн салбарын үндсэн мэдээллүүдийн хүрээг тогтоох,
- Тайланд хамрагдсан компаниудаас авах нэмэлт мэдээллүүдийн хүрээг тогтоох,
- Тайланд хамрагдах материаллаг төлбөр төлсөн компаниудыг тодорхойлох,
- Тайланд хамрагдах материаллаг төлбөр хүлээж авсан төрийн байгууллагуудыг тодорхойлох,
- Тайлан хамрагдах материаллаг төлбөр бүхий санхүүгийн урсгалуудыг тодорхойлох,
- Тайлагнасан тоо мэдээлэл нь үнэн зөв гэдгээ баталгаажуулах хувилбарууд.

3.2.2. Цар хүрээ тодорхойлох ба Эхлэлийн семинар

Эхлэлийн үе шатанд бид ОУИТБС-ын 2020 оны тайланд шаардагдах агуулгын талаарх мэдээлэл, үүнд Ажлын даалгаврын Хавсралт 5-т орсон шаардлагууд, цахим тайлагналын иж бүрэн байдлыг хянаж, тайланд хамрагдах компани, төрийн байгууллагууд, төлбөр орлогын урсгалуудыг тодорхойлох, оролцогч талуудын системтэйгээр ил тод болгосон байдал зэргийг шалгах, мэдээллийг тодруулах зэргээр ажилласан.

Эхлэлийн үе шатны зорилго нь ОУИТБС-ын тайлагналын үйл явцын хамрах хүрээг зөв тодорхойлж, үүнд тайлагнах маягууд, мэдээлэл цуглуулах горим, ОУИТБС-ын тайланг хэвлэх хуваарь зэргийг баталгаажуулах явдал юм.

Бид 2021 оны 9 дүгээр сарын 9-нд зохион байгуулсан ОТАХ-ийн гишүүдийг хамруулсан эхлэлийн семинарт оролцож, 2020 оны ОУИТБС-ын (уян хатан) тайлангийн агуулга, холбогдох тодорхойлолтууд болон материаллаг хэмжээний төлбөр, орлогын босго үзүүлэлтүүдийг авч хэлэлцсэн бөгөөд, энэхүү тайланд семинарын үеэр авсан саналыг тусгаж, ОУИТБС-ын 2020 оны тайлангийн хамрах хүрээг ОТАХ-ийн гишүүд баталсан.

3.2.3 Материаллаг байдал

Бид олборлох салбараас Засгийн газрын хүлээн авсан төлбөр, орлогын урсгалыг харгалзан үзэж, материаллагийн төвшин тодорхойлохын тулд ОУИТБС-ын Ажлын албанаас 2021 оны 8-р сарын 13-нд бидэнд ирүүлсэн Засгийн газрын мэдээллийг ашигласан. Энэхүү мэдээллийг шинжилж үзэхэд дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 3.1 Засгийн газрын тайлагнасан орлого болон компанийн тоо, сая төгрөгөөр

№	Ангилал	Компанийн тоо	ЗГ-ын тайлагнасан дүн	Эзлэх хувь	Эзлэх хувь өссөн дүнгээр
1	100 тэрбум дээш	5	1,952,221	68.51%	68.51%
2	1 тэрбум-100 тэрбум	60	799,467	28.06%	96.57%
3	500 сая-1 тэрбум	37	25,832	0.91%	97.48%
4	300 сая-500 сая	52	20,604	0.72%	98.20%
5	300 сая хүртэл	2,389	51,312	1.80%	100.00%
Нийт		2,543	2,849,436	100%	

Материаллаг байдлыг тооцохдоо ЗГ-ын тайланд тусгагдсан нийт төлбөр, орлогын дүнгийн 98%-иас дээш төлбөр, орлогыг заавал хамруулна гэсэн шалгуураар тооцох үндсэн зарчмыг баримталсан.

Үндсэн үйл ажиллагаа нь уул уурхайн бус компаниудын төлбөр, орлогын дүнг нийт Засгийн газрын тайлагнасан дүнгээс хасаж, дээр дурдсан аргачлалын дагуу буюу 280 сая төгрөгөөс дээш дүнтэй компаниудыг сонгоход нийт төлбөр, орлогын 98.7 хувийг, нийт олборлох салбарын 51.9 хувийг хамрах дүр зураг харагдсан.

Хүснэгт 3.2 Материаллаг байдлын тооцоолол, сая төгрөгөөр (алт, зэсний үйл ажиллагаа эхлэгч)

Алт зэсний үйл ажиллагаа эрхлэгч компаниудын хувьд	Компанийн тоо	ЗГ-ын тайлагнасан дүн	Анхны зөрүү
Нийт олонлог	2,543	2,849,436	809,973
Алт, зэснээс өөр үйл ажиллагаа эрхэлдэг	(2,089)	(1,385,981)	(410,934)
Түүвэрлэх олонлог	454	1,463,454	399,039
Алт зэсний үйл ажиллагаа эрхлэлдэг ТОП 50 татвар төлөгч	50	1,444,739	379,050
<i>Сонгосон түүвэр нь алт зэсний үйл ажиллагаа эрхлэгч компаниудын олонлогт эзлэх хувь</i>	11.0%	98.7%	95.0%
<i>Сонгосон түүвэр нь уул уурхайн олонлогт эзлэх хувь</i>	2.0%	51.9%	50.8%

ОУИТБС-ын тайланд хамрагдах төлбөр, орлогын материаллаг байдлыг Эхлэлийн семинараар хэлэлцэж, ОТАХ зөвшөөрсөн ба ОТАХ-ийн саналаар нүүрсний үйл ажиллагаа эрхлэгч 10 компанийг нэмж, нийт 60 компанийг сонгосон.

Хүснэгт 3.3 Материаллаг байдлын тооцоолол, сая төгрөгөөр (алт, зэс, нүүрсний үйл ажиллагаа эхлэгч)

Сонгогдсон компаниудын хувьд	Компанийн тоо	ЗГ-ын тайлагнасан дүн	Анхны зөрүү
Нийт олонлог	2,543	2,849,436	809,973
Нэгтгэлд хамруулахаар сонгож авсан компаниуд	60	2,322,056	465,111
Алт, зэсний үйл ажиллагаа эрхэлдэг ТОП 50 татвар төлөгч	50	1,444,739	379,050
Нүүрсний үйл ажиллагаа эрхлэгч ТОП 10 татвар төлөгч	10	877,317	86,060
<i>Сонгосон түүвэр нь уул уурхайн олонлогт эзлэх хувь</i>	2.4%	81.5%	57.4%

3.2.4 Тайланд хамруулах санхүүгийн урсгалуудын сонголт

Нийт улсын төвшний 31 орлогын урсгалаас ямар нэгэн төлбөр, орлогын урсгал гараагүй 13 урсгалыг эс тооцвол улсын төвшний 18, орон нутгийн төвшний 14 төрлийн татвар, төлбөр, хураамжийг компаниуд төлж, ЗГ хүлээн авсан ба 2020 оны нэгтгэлийн тайланд бүх төрлийн төлбөр, орлогын урсгалыг буюу ямар нэгэн босго тавилгүй нийтэд нь хамруулж, зөрүүг тохируулахаар шийдвэрлэсэн.

3.2.5 Тайланд хамруулах төрийн байгууллагуудын сонголт

Орлогын төвлөрөлтэй холбоотой ОУИТБС-ын шаардлагын 4.1-д Татвар болон орлогыг цогцоор нь ил тод болгох; 4.5-д Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжтэй холбоотой гүйлгээ, 4.6-д Орон нутгийн төлбөрийг ил тод болгохыг шаарддаг.

Төлбөр, орлогыг хүлээн авсан Засгийн газрын байгууллагуудыг ЗГ-ын тайлан дээр үндэслэн Хүснэгт 3.4-д харуулбал дараах байдалтай байна. Тухайлбал:

Хүснэгт 3.4 Засгийн газрын байгууллагуудын хүлээн авсан төлбөр, орлого, сая төгрөгөөр

№	Төрийн байгууллагууд	Дүн	Эзлэх хувь	Эзлэх хувь /өссөн дүнгээр/
1	Татварын ерөнхий газар	1,885,497	81%	81%
2	Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар	246,587	11%	99%
3	Гаалийн ерөнхий газар	158,105	7%	88%
4	Ашигт малтмал, газрын тосны газар	8,178	0%	88%
5	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам	4,123	0%	89%
6	Сангийн яам	-	0%	99%
7	Бусад	635	0%	99%
8	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам	-	0%	99%
9	Орон нутгийн засаг захиргаа	18,932	1%	100%
Нийт дүн		2,322,056	100%	

ОТАХ-ээс дээр дурдсан бүх ЗГ-ын байгууллагууд, мөн дараах орон нутгийн төрийн байгууллагуудыг нэгтгэлд хамруулахаар шийдвэрлэсэн. Үүнд:

- Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газрууд
- Сум, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газрууд
- Орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллагууд

3.2.6 Тайланд хамруулах компаниудын сонголт

ОУИТБС-ын уян хатан тайланд хамрагдах компаниудын төлбөр, орлогын материаллаг байдлыг харгалзан нэгтгэлд хамруулахаар санал болгосон 50 компанийн жагсаалтыг Эхлэлийн семинар дээр хэлэлцэж, ОТАХ зөвшөөрсөн. Эдгээр компаниудаас гадна боловсруулах үйлдвэрлэл, нүүрсний үйл ажиллагаа эрхэлдэг томоохон компаниудаас хамруулахыг ОТАХ-ийн гишүүдээс санал гаргасан. Иймд нэмж 10 компанийг хамруулснаар нийт 60 компанийг нэгтгэлд хамруулахаар сонгосон.

Нэгтгэлд хамрагдсан 60 компанийн хувьд давхардсан тоогоор алт, зэсний 50, ТӨААН 5, нүүрсний ТЗЭ 13 компани байна. Тухайлбал:

Хүснэгт 3.5 Нэгтгэлд хамрагдсан компаниуд, төлбөр орлогын төвшнөөр, сая төгрөгөөр

Ангилал	Компанийн тоо (давхардсан)	Засгийн газрын тайлагнасан	Компани тайлагнасан	Цэвэр зөрүү
ТӨААН	5	1,374,437	1,237,324	137,113
Алт, зэсний үйл ажиллагаа эрхлэгч	50	603,149	770,803	(167,654)
Нүүрсний үйл ажиллагаа эрхлэгч	13	344,471	341,857	2,613
Нийт дүн	60	2,322,057	2,349,984	(27,928)

Компаниудын дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 1-ээс үзнэ үү.

3.3 АРГАЧЛАЛ

“Грант Торнтон аудит” ХХК

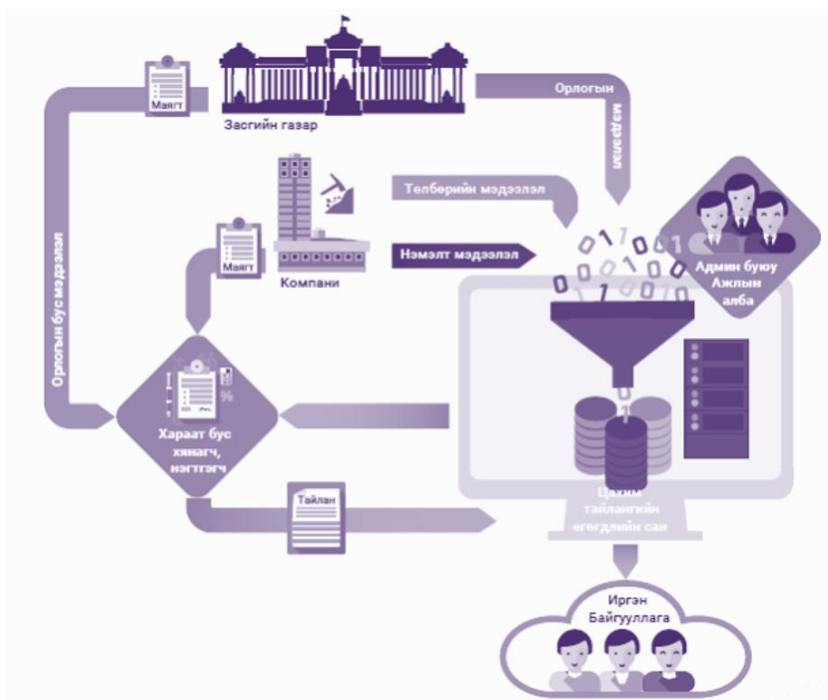
3.3.1 Мэдээллийн цуглуулалт

Хараат бус хянагч-нэгтгэгч нь МОУИТБС-ын цахим тайлагналын системийг ашиглан төлбөр орлогын мэдээлэл болон орлогын бус мэдээллийг цуглуулсан ба анхны зөрүүг тодруулсан.

Сонгогдсон компаниудаас анхны зөрүүгийн шалтгааныг тодруулсан нэмэлт мэдээллийг цаасан баримтаар, эдгээр мэдээлэл нь үнэн зөв гэсэн баталгааг Удирдлагын хариуцлагын захидлаар гаргуулан авсан. Төрийн байгууллагуудаас тайланд орох олборлох салбарын талаарх үндсэн мэдээлэл, статистик тоон мэдээллүүд болон эдгээрийн үнэн зөвийг баталсан Удирдлагын хариуцлагын захидлыг цаасан баримтаар авсан.

Цахим тайлангийн систем дэх талуудын оролцооны байдлыг харуулбал дараах байдалтай байна.

Зураг 3.1 Цахим тайлангийн систем дэх талуудын оролцоо

3.3.2 2020 оны нэгтгэлд ашигласан маягтууд

ОУИТБС-ын Үндэсний зөвлөлийн 2019 оны 12 дугаар сард хуралдсан 18 дугаар хуралдааны шийдвэрийн дагуу Ажлын албанаас ОУИТБС-ын Компанийн тайлагналын маягыг шинэчлэх ажлыг хэрэгжүүлсэн байна. Холбогдох техникийн ажлын хэсгийг ҮСХ, АТГ, АМГТГ, Эрдэнэт үйлдвэр, Нүүрс ассоциаци, Хил хязгааргүй алхам, Захиргааны шинэ санаачилга, Трансперенси Интернейшнл Монгол ТББ-ын төлөөллөөр байгуулж, ОУИТБС-ын шинэ стандарт болон Монгол улсын өөрийн онцлог шаардлагад үндэслэн шинэчилж, зарим маягыг шинээр боловсруулсан байна.

Шинэ маягыг ҮСХ-ны зөвшөөрснөөр УУХҮЯ-ны сайдын 2020 оны 3 дугаар сарын 5-ны А/37 тоот тушаалаар баталсан.

3.3.3 Задаргааны төвшин

ОУИТБС-ын стандарт 4.7-д “Олон талт оролцогчдын бүлэг нь мэдээллийг олон нийтэд зориулан хэвлэн нийтлэхэд ямар төвшинд хүртэл задлах боломжтой байх асуудлыг зөвшилцөх шаардлагатай. ОУИТБС-ын тайлангийн мэдээлэл нь компаниуд, төрийн байгууллагууд болон орлогын урсгал нэг бүрээр нь дэлгэн харуулах боломжтой байх ёстой” гэж заасан байна.

Эхлэлийн семинар үеэр Монгол улсын 2020 оны тайлангийн хувьд нэгтгэлийн үр дүнг компаниуд, төрийн байгууллагууд болон орлогын урсгал нэг бүрээр нь тайлагнана гэж тохиролцсон.

3.4 БАТАЛГААЖУУЛАЛТ

3.4.1 Монгол улсын аудит, баталгаажуулалтын орчин нөхцөл

Монгол улсын төрийн аудитын ажиллагааг хэрэгжүүлэх дээд байгууллага нь Үндэсний Аудитын Газар (ҮАГ) юм. ҮАГ нь олон улсын аудитын ИНТОСАЙ байгууллагын гишүүн бөгөөд тус байгууллагын стандартын дагуу үйл ажиллагаа явуулж байна.

ҮАГ нь яамд, агентлагууд болон төрийн өмчит байгууллагуудын санхүүгийн тайлан болон ЗГ-ын нэгтгэсэн санхүүгийн тайланд аудит хийж, УИХ-аар батлуулдаг. Орон нутгийн төрийн байгууллагууд (аймаг, сумд) санхүүгийн тайлангаа жил тутам гаргаж, ҮАГ-н харьяа орон нутгийн аудитын байгууллагаар хянуулж байх ёстой.

Мөн төрийн өмчит компаниудын жил тутмын санхүүгийн тайланд аудит хийх ажиллагааг ҮАГ хариуцдаг боловч тэдгээр аудитыг гүйцэтгүүлэхийн тулд зохих хэмжээний чадварлаг хөндлөнгийн аудитын байгууллагуудыг сонгон шалгаруулах журмаар томилж ажиллуулахыг зөвшөөрдөг бөгөөд практикт голдуу ингэж ажиллаж байна. Тэдгээр аудитын байгууллагууд Аудитын дээд байгууллагуудын олон улсын стандарт (АДБОУС) болон АОУС-ын дагуу аудитын ажлыг гүйцэтгэж байна.

Хөндлөнгийн аудит хийлгэж байх шаардлагатай компаниуд нь аудитаар баталгаажсан санхүүгийн тайлангаа Сангийн яамны Нягтлан бодох бүртгэлийн газарт жил тутам 6 дугаар сард багтаан хүргүүлэх үүргийг хүлээнэ. Гэхдээ Татварын ерөнхий хуульд заасан нууцлалтай холбоотой заалтаас хамаараад Сангийн яамны зүгээс тухайн компанийн зөвшөөрөлгүйгээр санхүүгийн тайланг шууд ил тод болгох боломжгүй юм.

Сангийн яамны Нягтлан бодох бүртгэлийн газар нь уул уурхайн компаниудын зүгээс аудитын хамааралтай шаардлагуудыг даган мөрдүүлэх чиглэлд тодорхой үүрэг гүйцэтгэж болно.

Хувийн өмчит компаниуд Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн 4.1-д заасны дагуу СТОУС-ын дагуу санхүүгийн тайлангаа гаргах ёстой бөгөөд нийт борлуулалтын орлогын хэмжээ, эсвэл цэвэр хөрөнгө нь тодорхой төвшнөөс давсан бол бүх компаниуд санхүүгийн тайландаа хөндлөнгийн аудит хийлгэхийг шаардсан байдаг.

3.4.2 ОУИТБС-ын тайлангийн баталгаажуулах явц

ЗГ-ын байгууллагууд, ТӨААН-үүд болон олборлох компаниуд өөрсдийн мэдээллийг Цахим тайлангийн системд оруулах шаардлагатай бөгөөд шаардлага гарах бүрт нэмэлт мэдээллийг Хараат бус хянагч-нэгтгэгчид өгч байх ёстой.

Тайлагнаж буй тоо мэдээний бүрэн гүйцэд, найдвартай байдлыг тайлагнагч байгууллага хариуцна.

Тайлан гаргаж байгаа байгууллагууд өөрсдийн өгсөн мэдээллийг найдвартай гэдгийг Хараат бус хянагч-нэгтгэгчид батлах үүрэгтэй.

2020 оны тайлангийн хамрах хүрээг хэлэлцэх хурлын үеэр “тайлан гаргаж байгаа төрийн байгууллага, агентлаг бүрийн удирдлагын төлөөлөл нь тухайн тайлан, мэдээлэлд бичгээр баталгаа гаргаж байх”-аар ОТАХ тохиролцсон юм.

ҮАГ-аас баталсан Санхүүгийн тайланд аудит хийх журамд “Олборлох үйлдвэрлэл эрхэлдэг аж ахуйн нэгжүүдийн төсөвт төвлөрүүлсэн төлбөрийг ОУИТБС-ын Ажлын алба болон орлого хүлээн авсан Засгийн газрын байгууллагуудтай тулган баталгаажуулж, дүгнэлт гаргах” гэж орсон байдаг боловч 2020 онд ийм ажил хийгдээгүй, ҮАГ нь энэхүү баталгаажуулах ажлыг гүйцэтгэх боломжгүй байгаа нь харагдаж байна. 2021 онд энэхүү журам нь шинэчлэгдэн батлагдсан.

Тайлан гаргаж байгаа компаниудын Гүйцэтгэх удирдлага нь өөрсдийн тайлан, мэдээлэлд ТУЗ-ийг төлөөлөх эрх бүхий этгээдийн гарын үсэг бүхий баталгааг бичгээр гаргаж өгөхийг, мөн компани бүр аудит хийлгэсэн санхүүгийн тайлангийн мэдээллийг цахим тайлангийн системээр мэдээлж байхыг ОТАХ-тэй тохиролцсон юм.

Өмнөх жилүүдийн нэгтгэл тайланд хувийн болон ТӨААН-үүд нь “ОУИТБС-ын тайланд өгсөн мэдээлэл нь АОУС-ын дагуу аудит хийлгэсэн санхүүгийн тайлангуудтай тохирч байгаа бөгөөд үнэн, зөв” гэсэн баталгааг хөндлөнгийн аудитороосоо мэдэгдэл байдлаар гаргуулж ирүүлэхийг Хараат бус хянагч-нэгтгэгч шаардаж, үр дүнг тайлагнадаг байсан бол 2020 оны тайланд ийм баталгаажуулалтыг хийх цаг хугацааны боломж байсангүй.

4 ТОХИРУУЛГЫН ҮР ДҮН

Төлбөр, орлогын анхны нэгтгэлээр 27,929 сая төгрөгийн цэвэр зөрүү, цааш задалбал 465,110 сая төгрөгийн нийт зөрүү үүссэн ба Хараат бус хянагч-нэгтгэгч ЗГ-ын тайланд 373,681 сая төгрөгийн нэмэгдэх тохируулга, компанийн дүнд 346,279 сая төгрөгийн нэмэгдэх тохируулгыг тус тус хийсэн.

Нэгтгэлийн явцад “Илт Гоулд” ХХК, “Рэдвулкан” ХХК, “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК-иуд мэдээллээ ирүүлээгүйгээс 545 сая төгрөгийн зөрүүг шийдэж чадаагүй бөгөөд энэ зөрүү нь тохируулгын дараах ЗГ-ын орлогын 0.02 хувийг эзэлж байна.

Энэ зөрүүг нэгтгэлээс хассанаар нийт 18 сая төгрөг буюу ЗГ-ын тайлагнасан нийт орлогын 0.001 хувьтай тэнцэх зөрүү тайлбарлагдаагүй үлдэж байна.

4.1 АНХЛАН ТАЙЛАГНАСАН УРСГАЛУУДЫН ХУРААНГУЙ

Анхлан тайлагнасан төлбөр, орлого болон нэгтгэлийн тохируулгыг нэгтгэн харуулбал дараах байдалтай байна (Хүснэгт 4.1). Үүнд:

Хүснэгт 4.1 Анхны тайлагнасан төлбөр, орлогын урсгал ба тохируулга, сая төгрөгөөр

Тайлан гаргагч	Компанийн тоо	Улсын хэмжээнд	Орон нутгийн хэмжээнд	Нийт
Анхны тайлан				
ЗГ-ын байгууллага, орлого	60	2,303,124	18,932	2,322,056
Хувийн компаниуд, төлбөрүүд	55	1,026,889	85,772	1,112,661
ТӨААН-үүд, төлбөрүүд	5	1,159,459	77,865	1,237,324
Анхны нэгтгэлийн зөрүү		116,776	(144,705)	(27,929)
Нэгтгэл				
ЗГ-ын тохируулга		258,374	115,307	373,681
Компанийн тохируулга		375,350	(29,071)	346,279
ЗГ-ын дүн тохируулгын дараа		2,561,498	134,239	2,695,737
Компанийн дүн тохируулгын дараа		2,561,698	134,566	2,696,264
Тайлбарлагдаагүй зөрүү		(200)	(327)	(527)
Хасах нь: Хариу ирүүлээгүй компани		(601)	56	(545)
Эцсийн тайлбарлагдаагүй цэвэр зөрүү		401	(383)	18

Тохируулаагүй үлдсэн зөрүүг компани тус бүрээр Хавсралт 10-с харна уу.

4.2 АНХНЫ ТОХИРУУЛААГҮЙ ЗӨРҮҮ БОЛОН ТАЙЛАГНААГҮЙ КОМПАНИУД

Анхны нэгтгэлийн зөрүү нь Хүснэгт 4.2-т үзүүлсэн үндсэн шалтгаануудаас үүдэж байна. Үүнд:

Хүснэгт 4.2 Тохируулаагүй зөрүү, сая төгрөгөөр

№	Орлогын урсгал	Компанийн анхны тайланд хийсэн тохируулга	ЗГ-ын тайланд хийсэн тохируулга
1	Анхны тайлангаа бүхэлд нь болон зарим урсгалыг огт тайлагнаагүй	-	335,597
2	Мөнгөн дүнг мянгачилж тайлагнасан	-	64
3	Анхны тайланд дутуу тайлагнасан	414,437	70,265
4	Анхны тайланд илүү тайлагнасан	(68,158)	(6,125)
5	НДШ-ийг хөнгөлөлттэй дүнгээр тайлагнасан	-	(26,120)
Нийт дүн		346,279	373,681

Цахим тайлангийн системд тайланг оруулсан алдааг залруулах зорилгоор хийгдсэн тохируулгын байдлаас харахад

- а) анхны тайланг илүү, дутуу тайлагнасан,
- б) анхны тайлангаа огт тайлагнаагүй, тайлагнасан боловч зарим орлогын урсгалыг тайлагнаагүй зөрчлөөс шалтгаалан анхны зөрүү үүссэн байна.

Нийт 719,960 сая төгрөгийн нэмсэн тохируулга хийсэн бөгөөд томоохон тохируулгуудыг тодруулбал дараах байдалтай байна.

Компанийн анхны тайланд хийгдсэн томоохон тохируулгуудаас танилцуулбал:

- “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ нь анхны тайландаа 388,024 сая төгрөгийн АМНАТ-ыг огт тайлагнаагүй,
- “Монголросцветмет” ТӨҮГ нь ТЕГ-т төлсөн НӨАТ-ыг 3,116 сая төгрөгөөр дутуу тайлагнасан,

Засгийн газрын хүлээн авсан томоохон орлогыг огт тайлагнаагүй төрийн байгууллагуудыг танилцуулбал:

- Өмнөговь аймагт төлсөн “Тавантолгой” ХК-ийн Орон нутгийн төрийн өмчийн ногдол ашгийн 10,500 сая төгрөг,
- Төрийн санд төлсөн “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-ын Төрийн өмчийн ногдол ашгийн 155,040 сая төгрөг,
- Компаниудаас Өмнөговь аймгийн төрийн санд төвлөрүүлсэн татвар, төлбөр, хураамж, хандивын 55,514 сая төгрөг,

Анхны тайланд Засгийн газрын дутуу тайлагнасан томоохон орлогыг танилцуулбал:

- Гаалийн ерөнхий газар нь “Цахилгаан дамжуулах үндэсний сүлжээ” ТӨХК-иар дамжуулан төлсөн “Оюу толгой” ХХК-ийн НӨАТ, гаалийн албан татвар 51,527 сая төгрөгийг орхигдуулсан,
- Орхон аймгийн ЗДТГ нь “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-иас хүлээн авсан 27,777 сая төгрөгийн татвар, төлбөр, хураамжийг орхигдуулсан,

Энэ нь Засгийн газрын зарим байгууллагууд болон компаниуд нь цахим тайлангийн системд анх тайлагнахдаа хайхрамжгүй хандаж байгааг илтгэж байна. Иймээс ЗГ хүлээн авсан орлогоо, уул уурхайн компаниуд төлсөн төлбөрийн мэдээгээ МОУИТБС-ын цахим тайлангийн системд маш хариуцлагатай тайлагнаж байх шаардлагатай байна.

2020 оны ОУИТБС-ын Нэгтгэл тайланд хамрагдсан 60 компаниас 2 компани нь анхны тайлангаа үл ялиг зөрүүтэй тайлагнасан (Хүснэгт 4.3) бөгөөд цахим тайлагналын системд тайлагнаагүй компани байхгүй байна. Тодруулбал:

Хүснэгт 4.3 Цахим тайлангийн системд үл ялиг зөрүүтэй тайлагнасан компани, сая төгрөгөөр

№	Компанийн регистр	Компанийн нэр	Засгийн газар тайлагнасан	Компани тайлагнасан	Анхны зөрүү
1	2875578	Юниверсал Коппер	322	323	(1)
2	2699869	Металл Опт	2284	2281	3
Нийт			2,606	2,604	2

4.3 ТОХИРУУЛААГҮЙ ҮЛДСЭН ЗӨРҮҮ

Доорх Хүснэгт 4.4 нь тохируулгын дараах тайлбарлагдаагүй зөрүүгийн шинжилгээг харуулна.

Хүснэгт 4.4 Тайлбарлагдаагүй зөрүү, сая төгрөгөөр

№	Орлогын урсгал	Засгийн газар илүү тайлагнасан	Засгийн газар дутуу тайлагнасан
1	Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон нэмэлт төлбөр	-	(985)
2	Гаалийн албан татвар	526	-
3	Гадаадын мэргэжилтэн, ажилчны ажлын байрны төлбөр	379	-
4	Гаалийн үйлчилгээний хураамж	304	-
5	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (Гааль)	-	(153)
6	Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээнд заасан нөхцөлийн дагуу төлөөлөгчийн газрын үйл ажиллагааг дэмжсэн төлбөр	-	(147)
7	Ус ашигласны төлбөр	-	(147)
8	Төрийн байгууллагад өгсөн хандив, дэмжлэг	-	(135)
9	Аж ахуйн нэгжээс төлсөн ажиллагчдын нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл	-	(88)
10	Бусад	71	-
11	Торгууль	-	(58)
12	Авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татвар	-	(56)
13	Ашигт малтмал ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	35	-
14	БО-ны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын тусгай дансанд төвлөрүүлсэн байгаль хамгаалах зардлын 50 хувийн хэмжээ	-	(32)
15	Газрын төлбөр	-	(23)
16	Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар	-	(21)
17	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	18	-
18	Байгаль хамгаалах зардлын 50 хувийг тусгай дансанд шилжүүлсэн дүн	-	(12)
19	Агаарын бохирдлын төлбөр	-	(8)
20	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (ТЕГ-т төлсөн)	7	-
21	Нөхөн төлбөр	-	(7)
22	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	5	-
23	Бусад	2	-
24	Торгууль	-	(2)
Цэвэр тохируулаагүй зөрүү		1,347	(1,874)

4.4 ТАЙЛАГНААГҮЙ КОМПАНИ

Цахим тайлагналын системд тайлагнасан Засгийн газрын орлогын мэдээнээс нэгтгэлд хамрагдах 60 компанийг сонгосон бөгөөд бүгд цахим тайлагналын системд анхны тайлангаа тушаасан боловч тохируулгын явцад нэмэлт хүсэлтээр “Илт Гоулд” ХХК-тай холбогдож чадаагүй, “Рэдвулкан” ХХК хариу өгөхөөс татгалзсан, “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК-тай холбогдсон ч хариу ирүүлээгүй шалтгаанаар 545 сая төгрөгийн зөрүүг үүсгэсэн байна. Уг хариу ирүүлээгүйгээс үүссэн зөрүү нь ЗГ-ын тохируулгын дараах орлогын 0.02 хувьтай тэнцэж байна.

4.5 НЭГТГЭЛИЙН ҮР ДҮН

Хүснэгт 4.5 Улсын хэмжээний нэгтгэл, орлогын урсгалаар, сая төгрөгөөр Орлогын урсгал

Улсын хэмжээний гол урсгалууд	Анхны тайлангаар			Тохируулга		Тохируулгын дараагаар		
	ЗГ	Компани	зөрүү	ЗГ	Компани	ЗГ	Компани	зөрүү
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	835,717	769,641	66,076	12,328	78,385	848,045	848,026	19
Гаалийн албан татвар	40,010	59,829	(19,819)	24	(20,321)	40,034	39,508	526
Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (ТЕГ-т төлсөн)	80,212	138,607	(58,395)	1,868	(56,534)	82,080	82,073	7
Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (Гааль)	85,276	-	85,276	(722)	84,706	84,554	84,706	(152)
Автобензин, дизелийн түлшний онцгой албан татвар	9	2	7	-	7	9	9	-
Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон нэмэлт төлбөр	935,724	483,751	451,973	49,103	502,061	984,827	985,812	(985)
Ашигт малтмал ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	7,008	205,052	(198,044)	932	(197,147)	7,940	7,905	35
Улсын төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийсэн ордын нөхөн төлбөр	546	668	(122)	217	95	763	763	-
Газрын тосны хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	-	-	-	43	43	43	43	-
Гадаадын мэргэжилтэн, ажилчны ажлын байрны төлбөр	4,123	3,501	622	(27)	216	4,096	3,717	379
Агаарын бохирдлын төлбөр	33,844	34,796	(952)	3	(941)	33,847	33,855	(8)
Аж ахуйн нэгжээс төлсөн ажиллагчдын нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл	246,587	225,544	21,043	(24,764)	(3,633)	221,823	221,911	(88)
Гаалийн үйлчилгээний хураамж	32,809	44,167	(11,358)	8,674	(2,988)	41,483	41,179	304
Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээгээр тухайн жилд төлсөн сургалтын урамшуулал	228	-	228	-	228	228	228	-
Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээнд заасан нөхцөлийн дагуу төлөөлөгчийн газрын үйл ажиллагааг дэмжсэн төлбөр	395	-	395	-	542	395	542	(147)
Төрийн өмчийн ногдол ашиг	-	155,040	(155,040)	155,040	-	155,040	155,040	-
Засгийн газарт төлсөн урьдчилгаа төлбөр	-	80	(80)	-	(80)	-	-	-
Торгууль	193	5,667	(5,474)	3,582	(1,834)	3,775	3,833	(58)
Нөхөн төлбөр	-	7,400	(7,400)	174	(7,226)	174	174	-
БО-ны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын тусгай дансанд төвлөрүүлсэн байгаль хамгаалах зардлын 50 хувийн хэмжээ	-	-	-	-	32	-	32	(32)
Бусад	443	52,603	(52,160)	51,899	(261)	52,342	52,342	-
Улсын хэмжээний дүн	2,303,124	2,186,348	116,776	258,374	375,350	2,561,498	2,561,698	(200)

Хүснэгт 4.6 Орон нутгийн хэмжээний урсгалын нэгтгэл, орлогын урсгалаар, сая төгрөгөөр

Орон нутгийн хэмжээний гол урсгалууд	Анхны тайлангаар			Тохируулга		Тохируулгын дараагаар		
	ЗГ	Компани	зөрүү	ЗГ	Компани	ЗГ	Компани	зөрүү
Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар	855	35,413	(34,558)	34,410	(127)	35,265	35,286	(21)
Авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татвар	31	1,127	(1,096)	1,032	(8)	1,063	1,119	(56)
Газрын төлбөр	1,899	28,449	(26,550)	27,803	1,276	29,702	29,725	(23)
Ус ашигласны төлбөр	14,735	32,526	(17,791)	19,115	1,471	33,850	33,997	(147)
Ус бохирдуулсны төлбөр	-	6	(6)	6	-	6	6	-
Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	98	1,470	(1,372)	1,022	(355)	1,120	1,115	5
Гадаадын мэргэжилтэн, ажилчны ажлын байрны төлбөр	842	765	77	70	147	912	912	-
Орон нутгийн төрийн өмчийн ногдол ашиг	-	15,639	(15,639)	10,500	(5,139)	10,500	10,500	-
Торгууль	6	392	(386)	402	17	408	409	(1)
Нөхөн төлбөр	-	111	(111)	8	(96)	8	15	(7)
Байгаль хамгаалах зардлын 50 хувийг тусгай дансанд шилжүүлсэн дүн	5	-	5	4	20	9	20	(11)
Бусад	461	15,136	(14,675)	848	(13,896)	1,309	1,240	69
Төрийн байгууллагад өгсөн хандив, дэмжлэг	-	32,603	(32,603)	20,087	(12,381)	20,087	20,222	(135)
Орон нутгийн хэмжээний дүн	18,932	163,637	(144,705)	115,307	(29,071)	134,239	134,566	(327)
Нийт дүн	2,322,056	2,349,985	(27,929)	373,681	346,279	2,695,737	2,696,264	(527)

Улсын төвшний нөхөн төлбөрөөс 155 сая төгрөгийг “Шижир Алт” ХХК-ийг “Монголросцветмет” ТӨҮГ-т нэгтгэсэнтэй холбоотой хийгдсэн татварын шалгалтаар илэрсэн асуудалд Нийслэлийн татварын газарт нөхөн төлбөр төлсөн байна.

Тохируулгын дараах орон нутгийн хэмжээний гол урсгалууд, аймаг дүүргүүдээр харуулсныг хавсралт 13.б-ээс харна уу.

5 МОНГОЛЫН ОЛБОРЛОХ САЛБАР

5.1 ЭРХ ЗҮЙН ХҮРЭЭ БОЛОН ТӨСВИЙН БОДЛОГО (ШААРДЛАГА 2.1)

5.1.1 Олборлох салбарын эрх зүйн зохицуулалт

Энэхүү хэсэгт Монгол Улсын олборлох үйлдвэрлэлийн салбарыг зохицуулж буй хууль, тогтоомжийн талаарх мэдээллийг оруулсан.

5.1.1.1 Уул уурхай, газрын тос, цөмийн энергийн салбарын эрх зүйн тогтолцооны өнөөгийн байдал

Геологи, уул уурхай, газрын тос, хүнд үйлдвэрийн салбар нь Ашигт малтмалын тухай, Газрын хэвлийн тухай хууль, Газрын тосны тухай хууль, Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай хууль, Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хууль, Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль, Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, Цөмийн энергийн тухай хууль, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль зэрэг 30 гаруй хууль, 40 гаруй журмын хүрээнд зохицуулагдаж байна. Гэвч тэдгээрийн уялдаа, хэрэгжүүлэх механизм хангалттай бус гэж үзсээр байна.

Дэлхий нийтийн уул уурхайн чиг хандлага нь тогтвортой, харилцан ашигтай, ногоон хөгжлийн чиг хандлагад тулгуурлаж, тасралтгүй хөгжиж буй энэ цаг үед төрийн үйлчилгээ, хөрөнгө оруулалтын тогтвортой орчин, орон нутгийн иргэдтэй харилцах зэрэг асуудлуудыг илүү нарийвчилж зохицуулах шаардлагатай байна.

Уул уурхайн салбар дахь авилгын судалгаа (2016)-нд ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгохоос ашиглалт хүртэлх үе шатанд буй авилгын эрсдэлүүдийн үндсэн шалтгааныг уул уурхайн салбарын хууль, эрх зүйн баримт бичгүүд нь нэгд, хэт ерөнхий зохицуулалттай буюу тухайлсан зохицуулалтыг нарийвчлан тусгаагүй, хоёрт, аливаа зохицуулалтад тавигдах шаардлагууд тодорхойгүй, гуравт, дагалдах дүрэм, журмууд нь төдийлөн мэргэжлийн арга зүйд тулгуурлаагүй гэж тодорхойлсон байна.

Ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын хэвлийн тухай хууль нь уурхайн амьдралын мөчлөгтэй холбоотой харилцааг иж бүрнээр нь зохицуулаагүй, эдгээрийн зарим зохицуулалт нь орчин үеийн хөгжлийн чиг хандлагатай төдийлөн уялдахгүй байна. Ашигт малтмалын тухай хууль нь “тусгай зөвшөөрөл”-тэй холбоотой харилцааг голчлон зохицуулж байгаа ба уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалт, бүтээн байгуулалт, олборлолт, баяжуулалт, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, нөхөн сэргээлт, хаалттай холбоотой харилцааг иж бүрнээр нь зохицуулахгүй байгаа тул холбогдох эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож, шинэтгэл хийх шаардлагатай байна.

Эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлын тухай хууль, түүний үзэл баримтлал

Засгийн газрын үйл ажиллагааны 2016-2020 оны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд “Эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлын тухай хуулийн төсөл боловсруулж батлуулах” тухай тусгагдсан. Уг хуулийн төслийг боловсруулах ажлын хэсэг байгуулж Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн дагуу хэрэгцээ, шаардлагын урьдчилсан тандалт судалгаа, үзэл баримтлал, хуулийн төслийг 2020 онд боловсруулж дуусгаад байна.

Эрдэс баялгийн салбар бол Монгол Улсын ДНБ-ний 20-30 орчим хувийг дангаараа хангаж, эдийн засгийн өсөлтийн гол эх сурвалж болж ирсэн, эдийн засгийн бусад салбарт томоохон нөлөө үзүүлж байдаг. Энэхүү салбарын үйл ажиллагаанд түшиглэн, улсын эдийн засгийг бэхжүүлэх, нөгөө талаас уг салбарыг нээлттэй, ил тод, хариуцлагатай байлгаж, улсын төсөвт татварыг зохистой төвшинд төвлөрүүлэх, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах

зорилгоор хяналт, дүн шинжилгээ болон хариуцан тайлагнал зэргийг иж бүрэн, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шаардлага тулгамдаад байна.

Олборлох салбар нь тусгай зөвшөөрлийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд ОУВС, ЭЗХАХБ, Дэлхийн банк, Мөнгө угаах, санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага зэрэг олон улсын байгууллагууд ашигт малтмалын нөөц баялаг ихтэй улс орны уул уурхай, олборлох салбарыг эрсдэлтэйд тооцож, авилга, хээл хахууль, мөнгө угаах болон бусад санхүүгийн гэмт хэргийн эрсдэлийг өндөр гэж үздэг. Уг салбар дахь шударга бус өрсөлдөөн, давамгайл байдлыг бууруулах нь нийгмийн давхаргын ялгааг арилгахад бодит хувь нэмэр болно гэж үздэг. Төрийн өмчит компани, үйлдвэрийн газрын худалдан авалтаар дамжуулж авилга хээл хахуулийг бодит бус үнэ өртгөөр худалдан авалт хийж дамжуулах, улсад их хэмжээний хохирол учруулсан жишээ өнгөрсөн хугацаанд гарсанаар Монгол Улс олборлох салбарын цогц мэдээллийн ил тод байдлыг хангах чиглэлээр дорвитой арга хэмжээ авах шаардлага бий болсныг харуулж байна.

Дэлхийн улс орнуудын эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлыг хангахад чиглэгдсэн зохицуулалт нь ихэвчлэн кодекс буюу суурь хуулийн шинжтэй, үүнийгээ дагасан ашигт малтмал, гүн боловсруулалт, газрын тос, хий болон газар, ус зэрэг байгалийн баялгийн цогц мэдээллийг агуулдаг. Түүнчлэн энэ салбарт үйл ажиллагаа явуулах хуулийн этгээдийн зөвшөөрөл, өмчлөгч, эцсийн эзэмшигч, гэрээ, орлого, татвар төлөлт, орон нутгийн харилцаа, нийгэм эдийн засагт үзүүлэх үр өгөөж, нөлөөллийн талаар маш нарийн чиг үүргийн зохицуулалттай, харилцан уялдааг хангасан, аливаа төлөвлөлтийн шийдвэрт сонирхол нь хөндөгдөж буй бүх талын оролцогчид чөлөөтэй оролцох нөхцөлийг бүрдүүлсэн байдаг.

Монгол Улс тус салбар дахь ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх ажлыг шат дараалалтай хэрэгжүүлж ирсэн бөгөөд олборлох салбарын засаглалыг сайжруулах, эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, төр болон хувийн хэвшлийг хариуцлагажуулах зорилго бүхий, дэлхийн 52 улс орон нэгдэн орсон Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын тухай санаачилга /ОУИТБС/-д 2007 онд, Нээлттэй засаглалын түншлэлд 2013 онд тус тус нэгдэж, олборлох салбарт гэрээ ба ашиг хүртэгч эцсийн өмчлөгчдийн мэдээллийн ил тод байдлыг хангах асуудлыг тусган хэрэгжүүлэхээр олон улсын хамтын нийгэмлэгийн өмнө үүрэг амлалт авсан. Монгол Улсын Засгийн газраас 2006 онд Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын тухай санаачилгыг дэмжих тухай 1 дүгээр тогтоолыг гаргаж, Санаачилгыг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, хянан зохицуулах үүрэг бүхий Үндэсний зөвлөлийг төрийн болон төрийн бус байгууллага, Компанийн төлөөлөлтэйгээр байгуулан ажиллах болсноор манай улс албан ёсоор “Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын тухай” олон улсын санаачилгыг хэрэгжүүлж эхэлсэн. ОУИТБС-д байнга шинэ дэвшилтэт өөрчлөлтүүд гарч байгаа боловч ОУИТБС-ын хүрээнд авсан үүрэг амлалтаа Монгол Улс бүрэн хэрэгжүүлэхэд хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулах, журам, маягт батлах зэргээр хэрэгжилтэд баримталж ирсэн өнөөгийн эрх зүйн орчин хангалтгүй байна.

Тиймээс бие даасан хууль боловсруулан, салбарын цогц мэдээллийг бүрдүүлсэн мэдээллийн бааз суурь бий болгох, оролцогч талуудын эрх, үүрэг, хариуцлагыг нарийвчлан тодорхойлох шаардлагатай байна. Түүнчлэн тусгай зөвшөөрлийн тоо өсөн нэмэгдэж, олборлох үйлдвэрлэл өргөжин тэлэхийн хэрээр хариуцлагын асуудлыг иргэд, олон нийтийн зүгээс улам хурцаар тавьж байна. Төр, аж ахуйн нэгж болон орон нутгийн иргэд хоорондын харилцан ойлголцлыг бий болгосноор олборлох салбарт хөрөнгө оруулах эрсдэлийг бууруулж, эдийн засагт жинтэй хувь нэмэр оруулах тус салбарын хөгжил зогсонги байдалд хүрэхээс сэргийлэх боломж бүрдэхээр байна.

Мөн олборлох салбарын эдийн засгийн үр өгөөжийг иргэдэд хүртээхэд үүсдэг гол асуудлын нэг болох татвараар нэгэнт цуглуулсан орлогын хуваарилалтыг үндэсний баялгийн сангаар дамжуулан зөв зохистой удирдах төрийн бодлогын гол түшиц, иргэдийн мэдлэгийг дэмжих, иргэдээс дэмжлэг авах улмаар олборлолтын эдийн засгийн үр өгөөжийг дээшлүүлэх шийдвэртэй гарц нь эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлыг хангах явдал юм.

Түүнчлэн, ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг шууд бусаар шилжүүлэхэд татвар төлөхөөс зайлсхийх эрсдэлийг арилгах зорилгоор 2019 онд Татварын ерөнхий хуулийг шинэчлэн

найруулж, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хуулийн этгээдийн “эцсийн эзэмшигч”-ийн мэдээллийг төрийн холбогдох байгууллагууд бүртгэх болсон.

2016 онд батлагдсан Захиргааны хуулийн Тавдугаар бүлгээр захиргааны гэрээ, түүнтэй холбоотой харилцааны эрх зүйн үндсийг тогтоосон. Иймд Ашигт малтмалын тухай хууль болон бусад холбогдох хуулийн дагуу байгуулагдах тодорхой төрлийн гэрээнүүдийг ил тод болгох үйл явцыг дээрх хуульд нийцүүлэх шаардлага үүсч байна.

Үндэсний баялгийн сангийн тухай хуулийн төсөл

ЗГ-ын 2021 оны 3 дугаар сарын 10-ны өдрийн ээлжит хуралдаанаар “Үндэсний баялгийн сангийн тухай хуулийн төсөл” боловсруулах шийдвэр гарсан ба одоогоор танилцуулгын хэмжээнд явж байна.

5.1.1.2 Салбарын гол хуулиуд, тэдгээрт орсон нэмэлт, өөрчлөлт

Тус салбарын гол хуулиудад орсон нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оноор харуулав. Үүнд:

- Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 (2017 онд 2 удаа, 2018, 2019 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийн эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль, 2013, (2015, 2017, 2020 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Газрын хэвлийн тухай хууль, 1988 (1994, 1995, 2015 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, 2014 (2015, 2016, 2017 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Цөмийн энергийн тухай хууль, 2009 (2012, 2013, 2015 онд 2 удаа, 2016 онд 2 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Газрын тосны тухай хууль, 2014 (2017, 2020 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
  - **2020 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт:** Газрын тосны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага анхан шатны баримтад үндэслэн гэрээлэгчийн батлагдсан төлөвлөгөө, төсвийн дагуу гүйцэтгэсэн ажил, хөрөнгө оруулалт, өртөг нөхөгдсөн болон нөхөгдөх зардлын хэмжээ, газрын тосны экспорт, борлуулалтын орлогын тооцоо, хуваарилалтын болон санхүүгийн тайланг хянан шалгаж, дүгнэлт гаргасан тайлангаа төрийн аудитын байгууллагад хүргүүлж, төрийн аудитын байгууллага аудит хийж, баталгаажуулна.
- Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай хууль, 2005 (2013, 2015, 2016, 2017, 2019 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хууль, 2009 (2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)
- Цөмийн энергийн тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль, 2009
- Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль, 2009 (2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан).

5.1.1.3 Олборлох салбарын хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах чиглэлээр хийсэн гол зохицуулалт

Хүснэгт 5.1 Олборлох салбарын эрх зүйн зохицуулалт, 2020

Дугаар	Огноо	Гол агуулга, тайлбар
A/37	2020.03.5	УУХҮЯ-ны сайдын “Маягт, түүнийг нөхөх зааврыг батлах тухай” “Ашигт малтмалын хайгуул, олборлолт, үйлдвэрлэл эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагааны 20... оны тайлан (3-ОУИТБС-1)” маягыг 1 дүгээр хавсралтаар, түүнийг нөхөх зааврыг 2 дугаар хавсралтаар,

Дугаар	Огноо	Гол агуулга, тайлбар
		“Газрын тосны хайгуул, олборлолт эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагааны 20.. оны тайлан (3-ОУИТБС-2)” маягтыг 3 дугаар хавсралтаар, түүнийг нөхөх зааврыг 4 дүгээр хавсралтаар
A/87	2020.04.27	УУХҮЯ-ны сайдын “Уул уурхайн олборлолт, боловсруулалтаас үүсэх хаягдлыг ангилах, цуглуулах, тээвэрлэх, дахин боловсруулах, сэргээн ашиглах, устгах журам”
A/155, A/132	2020.05.29	УУХҮЯ, ХНХЯ-ны сайдын хамтарсан “Ашигт малтмалыг баяжуулах, боловсруулах үйлдвэрийн аюулгүй ажиллагааны нэгдсэн дүрэм”

5.1.1.4 Салбарын харилцааг зохицуулж буй бусад хуулиуд (багцлан үзүүлэв)

Хүснэгт 5.2 Салбарын бусад хуулиуд

Байгаль орчны чиглэлийн	Төсөв, татварын чиглэлийн
Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль, 2010	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, 2006
Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, 1995	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хууль, 2008
Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль, 2012	Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай, 2017
Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль, 2012	Гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хууль, 2012
Газрын тухай хууль, 2002	Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль, 2016
Газрын төлбөрийн тухай хууль, 1997	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, 2006, 2015
Ойн тухай хууль, 2012	Татварын ерөнхий хууль, 2008
Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль, 2012	Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, 2010 Үл хөдлөх эд хөрөнгийн татварын тухай хууль, 2000 Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль, 2010
Хариуцлагын чиглэлийн	Бизнесийн харилцаа, орчны чиглэлийн
Аудитын тухай хууль, 1997, 2015	Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль, 2001
Зөрчлийн тухай хууль, 2017	Захиргааны ерөнхий хууль, 2015
Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль, 2017	Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, 2013
Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хууль, 2015	Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль, 2015
Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 2012	Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль, 2001

5.1.2 Эрдэс баялгийн салбарт Төрөөс баримтлах бодлогууд

5.1.2.1 Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт 2025 он хүртэл баримтлах бодлого

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого нь хувийн хэвшилд түшиглэсэн, ил тод, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлж, ойрын болон дунд хугацаанд эдийн засгийн тэнцвэртэй олон тулгуурт бүтцийг бий болгож, үндэсний язгуур эрх ашгийг хангахад чиглэнэ.

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлогын зорилго нь хөрөнгө оруулалтын тогтвортой орчныг бүрдүүлж, байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөл багатай, дэвшилтэт техник, технологи, инновацийг дэмжих замаар ашигт малтмалын хайгуул, олборлолт, боловсруулалтын чанарыг дээшлүүлэх, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадварыг бэхжүүлэхэд оршино.

Энэхүү бодлогын баримт бичиг нь төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах зарчим, хөгжлийн чиглэлийг тодорхойлж, удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгоход чиглэх бөгөөд тэдгээр нь эрдэс баялгийн салбарын хууль тогтоомж, дунд, урт хугацааны хөтөлбөр, дэд хөтөлбөр, төсөлд тусгагдан хэрэгжинэ.

5.1.2.2 Төрөөс газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх талаар баримтлах бодлого (2018-2027)

Газрын тосны салбарын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, хүний нөөц, үндэсний ажиллах хүчийг чадавхжуулах, мэргэшүүлэх шаардлагын үүднээс Засгийн газрын 2018 оны 169 дүгээр тогтоолоор “Төрөөс газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх талаар 2017 он хүртэл баримтлах бодлого”-ыг баталсан.

Төрөөс газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх талаар баримтлах бодлогын зорилго нь Монгол Улсын газрын тосны салбарт эрэл, хайгуулын ажлыг эрчимжүүлэх, нөөцийг өсгөх, олборлолтыг нэмэгдүүлэх, газрын тос боловсруулах үйлдвэрийг байгуулах, газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэгцээг тогтвортой хангахад оршино.

Энэхүү бодлогын баримт бичигт тусгагдсан 6 үндсэн зорилтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан УУХҮ-ийн сайдын 2019 оны А/163 тоот тушаалаар “Төрөөс газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх талаар 2017 он хүртэл баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө”-г баталж хэрэгжүүлж байна.

2018-2027 онд 2 үе шаттай хэрэгжүүлэх бөгөөд I үе шат: 2018-2021 онд газрын тосны салбарын бодлого, хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгож, дэд бүтцийг сайжруулж, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэн, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой газрын тосны компанийг байгуулах ажлыг эхлүүлснээр улсын нийгэм эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө, өрсөлдөх чадвар дээшилнэ, II үе шат: 2022-2027 онд стратегийн ач холбогдол бүхий газрын тосны салбарт эрэл, хайгуулын ажил эрчимжиж, газрын тосны нөөц, олборлолт нэмэгдэн боловсруулах үйлдвэр байгуулагдаж, хүний нөөцийн чадавх бэхжиж, газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэгцээг тогтвортой хангах газрын тосны үндэсний аж үйлдвэрийн суурь бий болно.

5.1.2.3 Төрөөс цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийн талаар баримтлах бодлого

Төрөөс цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийн талаар баримтлах бодлогын зорилт нь цацраг идэвхт ашигт малтмалын нөөц баялгаа гүнзгийрүүлэн судлах, түүнийг энхийн зорилгоор олборлогч, боловсруулагч, экспортлогч орны нэг болох, улмаар цөмийн энергийг эдийн засаг, нийгмийн салбарт өргөн хүрээнд ашиглах, хүний эрүүл мэндэд аюулгүй, экологийн хувьд цэвэр, байгаль орчинд ээлтэй технологиор цөмийн эрчим хүч үйлдвэрлэхэд оршино.

5.1.3 Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгыг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх хүрээнд гарсан эрх зүйн баримт бичгүүд

Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгыг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх хүрээнд Ашигт малтмалын тухай хууль (2006), Цөмийн энергийн тухай хууль (2009), Газрын тосны тухай хууль (2014), Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль (2014), Зөрчлийн тухай хууль (2017), Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль (2017) зэрэг 6 хуульд холбогдох нэмэлт, өөрчлөлтүүд орсон байна.

ОУИТБС-ыг нэвтрүүлэхтэй холбоотойгоор дараах төрийн бодлогын баримт бичгүүд батлагдсан байна, үүнд:

- УИХ-ын тогтоолоор баталсан Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого (2014)-д ил тод байдлын болон хариуцлагатай уул уурхай, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээ зэрэг олон улсын санаачилгыг дэмжин хөгжүүлэх,
- Авилгатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2016)-т олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлыг хангах талаар,
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор баталсан Авилгатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө (2017)-нд олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлыг хангах 6 төрлийн арга хэмжээг 2017-2023 оны хугацаанд 2 үе шатаар хэрэгжүүлэхээр төлөвлөжээ.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2013 оны 381 дүгээр тогтоолоор Нээлттэй засгийн түншлэлийн 2 дахь шатны үйл ажиллагааны үндэсний төлөвлөгөө (2016-2018)-г хэрэгжүүлэх хүрээнд байгалийн

баялгийг ашиглах бенефициар өмчлөгчийн мэдээллийн ил тод байдлыг хангах чиглэлээр ажиллаж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2006 оны 1 дүгээр тогтоолоор Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын тухай санаачилгыг дэмжин, Монгол Улсын Засгийн газрын 2012 оны 222 дугаар тогтоол болон 2017 оны 263 дугаар тогтоолуудаар Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлыг хангах (зарим) арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг үүрэг болгожээ. Монгол Улсын Засгийн газрын 2010 оны 190 дүгээр тогтоолоор олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын хүрээнд ашигт малтмалын ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчээс орон нутгийн төсөвт төлж байгаа татвар, төлбөр, хураамж, торгууль зэрэг орлого болон аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газар, төсөвт байгууллагад хандивлаж байгаа мөнгөн болон мөнгөн бус хөрөнгийн тайланг жил бүр гаргаж, нийтэд мэдээлж, тайлагнаж байхыг аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга нарт үүрэг болгосон байна. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 179 дүгээр тогтоолоор Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч болон нутгийн захиргааны байгууллагын хооронд байгуулах хамтын ажиллагааны гэрээний загвар, мөн 2015 оны 104 дүгээр тогтоолоор Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний загварыг баталсан байна.

Ерөнхий сайдын захирамж болон холбогдох яамдын сайдын тушаал, шийдвэрээр 15 гаруй дүрэм, журам, санамж бичиг, төлөвлөгөө батлагдан салбарын үйл ажиллагааг зохицуулж байна.

УУХҮЯ-ны сайдын “Маягт, түүнийг нөхөх зааврыг батлах тухай” 2020 оны А/37 дугаар тушаалаар баталсан зохицуулалтын хүрээнд ашигт малтмалын хайгуул, олборлолт, үйлдвэрлэл эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллага нь үйл ажиллагааныхаа тайланг маягтаар үнэн зөв гаргаж, дараа оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдрийн дотор Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын Ажлын алба (ОУИТБСАА)-ны цахим тайлагналын системд илгээнэ. ОУИТБСАА нь аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын тайлангийн нэгтгэлийг 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор Үндэсний статистикийн хороонд цахим хэлбэрээр хүргүүлнэ.

Мөн газрын тосны хайгуул, олборлолт эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллага нь үйл ажиллагааныхаа тайланг маягтаар үнэн зөв гаргаж, дараа оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдрийн дотор Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын Ажлын алба (ОУИТБСАА)-ны цахим тайлагналын системд илгээнэ. ОУИТБСАА нь аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын тайлангийн нэгтгэлийг 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор Үндэсний статистикийн хороонд цахим хэлбэрээр хүргүүлнэ.

5.1.4 Төсвийн бодлого, төсвийн хууль тогтоомж (шаардлага 2.1)

5.1.4.1 Төсвийн бүрдэлт, хуваарилалт

Төсөв нь Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн зорилтыг хэрэгжүүлэх хэрэгсэл бөгөөд тухайн оны хугацаанд төрийн санд хуримтлагдах нийт орлого, түүнийг зарцуулах арга хэмжээг багтаасан орлого, зарлагын тэнцэл юм.

Төсвийн орлого нь татварын болон татварын бус орлого, тусламжаас бүрддэг. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт орлогоос Төсвийн тогтворжуулалтын сан болон Ирээдүйн өв санд ногдох хэсгийг хасаад үлдсэн орлогыг Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого гэнэ.

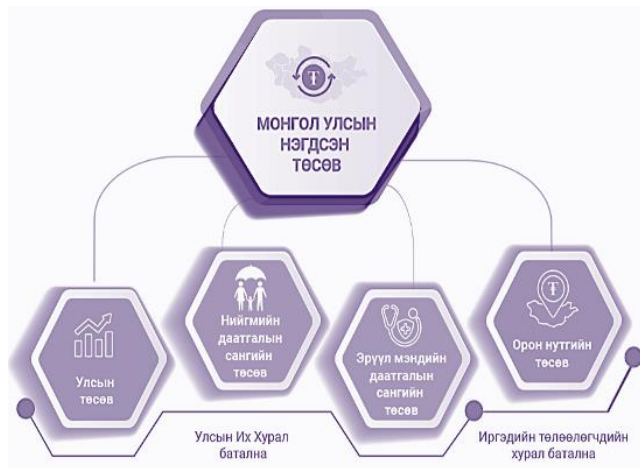
Татварын орлогод Татварын ерөнхий хуулийн дагуу тогтоосон татвар болон төлбөр орно. Татварын бус орлогод:

- (i) Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн төрийн болон орон нутгийн өмчид ногдох хувьцааны ногдол ашиг;
- (ii) Төрийн болон орон нутгийн өмчийн эд хөрөнгийг ашигласны төлбөр;
- (iii) Төрийн болон орон нутгийн өмчийг хувьчилсан, худалдсан, түрээсэлсний орлого;
- (iv) Торгуулийн төлбөр;
- (v) Төсвийн байгууллагын үйл ажиллагааны орлого;
- (vi) ЗГ-т олгосон зээл, тусламж;
- (vii) Хууль тогтоомжийн дагуу төсөвт төвлөрүүлсэн бусад орлого орно.

Төсвийн зарлага нь урсгал болон хөрөнгийн зардлаас бүрдэнэ. Төсвийн зарлага нь төрөөс иргэдэд боловсрол олгох, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх, улс орны аюулгүй байдлыг хангах, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг төрийн үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд зарцуулагддаг.

Монгол Улс **нэгдсэн төсөвтэй**. Улсын төсөв, Нийгмийн даатгалын сангийн төсөв, Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн төсөв, Орон нутгийн төсөв нь нэгдсэн төсвийн бүрдэл болдог. Орон нутгийн төсөв нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсвөөс бүрдэнэ. Улсын Их Хурал нь Улсын төсөв, Нийгмийн даатгалын сангийн төсөв, Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн төсвийг баталдаг бол орон нутгийн төсвийг тухайн шатны Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаар баталдаг.

Зураг 5.1 Төсвийн бүтэц

Эх сурвалж: Иргэдийн төсөв-2018, СЯ

Улсын төсөв. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, УИХ, ЗГ, яамд болон тэдгээрийн харьяа байгууллагуудын бүрдүүлж, хуваарилан зарцуулах төсвийг улсын төсөв гэнэ. Улсын төсөв нь нэгдсэн төсвийн 80 хувь орчмыг эзэлдэг.

Орон нутгийн төсөв. Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаар баталсан аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг даргын бүрдүүлэн зарцуулах төсвийг хэлнэ. Орон нутгийн төсөвт олгох санхүүгийн дэмжлэг болон улсын төсөвт төвлөрүүлэх орлогын хэмжээг Улсын Их Хурал баталдаг.

Нийгмийн даатгалын сангийн төсөв. Нийгмийн даатгалын хуулийн дагуу ажилтан болон ажил олгогчоос төлсөн нийгмийн даатгалын шимтгэл, улсын төсвөөс олгосон санхүүжилтээр бүрдүүлсэн орлогоор Нийгмийн даатгалын хуулиудад заасан тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийг санхүүжүүлэхэд зарцуулдаг.

Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн төсөв. Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хуулийн дагуу төр, иргэн, байгууллагаас төлсөн эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлээр эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний зардлыг санхүүжүүлэхэд зарцуулдаг.

2020 онд хийгдсэн төсөв, санхүүгийн дэглэмийн өөрчлөлт, эсхүл компаниудад өгсөн дэмжлэг, урамшуулал байхгүй гэж СЯ-наас мэдээлсэн.

5.1.4.2 Төсвийн хууль тогтоомжууд

Улсын төсөвтэй холбоотой хууль тогтоомжид Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Төсвийн тухай хууль болон Төсвийн тухай хуулийн дагуу гаргасан бусад хууль тогтоомжийн актууд орно.

Монгол Улсын төсвийн бодлого доор дурдсан хуулийн хүрээнд зохицуулагдана.

Төсвийн тухай хууль. Улсын нэгдсэн төсөв нь Төсвийн тухай хуулиар зохицуулагддаг. Энэ хуулийн зорилт нь төсөв, түүний зарчим, тогтолцоо, бүрэлдэхүүн, ангиллыг тогтоож, төсвийн тусгай шаардлагыг хэрэгжүүлэх, төсвийн харилцаанд оролцогчийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлж, төсөв боловсруулах, батлах, зарцуулах, бүртгэх, тайлагнах, хяналт тавихтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль. Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль нь нэгдсэн төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн төсвийн удирдлагын зарчим, төсвийн тусгай шаардлагыг тогтоох, хэрэгжүүлэх, түүнд хяналт тавихад төрийн байгууллагын эрх, үүрэг,

хариуцлагыг тодорхойлох, эрдэс баялагийн орлогоор нөхөн сэргээгдэх баялаг бүтээх, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих хөрөнгө оруулалт хийх, санхүүгийн хуримтлал бүрдүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино. Энэ хууль нь зарчмын хоёр хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд:

- Энэхүү хуулиар ирээдүйн тэнцвэрт алдагдлын хувь, өрийн зөвшөөрөгдөх хэмжээ, зарлагын өсөлтийн хувь болон төсвийн орлогын тооцооллын процесс зэргийг тодруулж өгсөн. Үүнд:
  - нэгдсэн төсвийн орлогыг тэнцвэржүүлсэн журмаар тооцдог байх.
  - Нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь тухайн төсвийн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хоёр хувиас илүүгүй алдагдалтай, эсхүл ашигтай байна.
  - Тухайн жилийн нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын өсөлтийн хувь нь тухайн жилийн эрдэс баялагийн бус ДНБ-ий өсөлтийн хувь, тухайн жилийн өмнөх дараалсан 12 жилийн эрдэс баялагийн бус ДНБ-ий өсөлтийн дунджийн аль ихээс хэтрэхгүй байна.
  - ЗГ-ын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдэл нь тухайн жилийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 60 хувиас хэтрэхгүй байх (энэ заалтыг 2016 оны 09 дүгээр сарын 09-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан).
- Төсвийн тусгай шаардлагад нийцүүлэн баталсан дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдлээр төсвийн бодлогыг тодорхойлсон байх. Энэхүү хүрээ нь Засгийн газрын санхүүгийн зорилтуудыг, түүний хүлээгдэж буй төсвийн гүйцэтгэл, болон макро эдийн засгийн (ажил эрхлэлтийн төвшин, хэрэглээний үнийн индекс гэх мэт) болон дараагийн гурван жилд баримтлах төсвийн төсөөлөл (төсвийн тэнцэл, төсвийн хөрөнгө оруулалт гэх мэт) агуулсан байх ёстой.

Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хууль. Энэ хуулийн зорилт нь Засгийн газрын тусгай сангийн төрлийг тогтоож, эдгээр санг бүрдүүлэх, зарцуулах, гүйцэтгэлийг тайлагнах, хянахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль. Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль нь УИХ-аар 2016 онд батлагдаж, 2017 оны 01 дүгээр сарын 01-нээс бүх нийтээр дагаж мөрдөхөөр болсон. Энэ хуулийн зорилт нь

- нөхөн сэргээгдэхгүй эрдэс баялгаас төсөвт төвлөрүүлсэн орлогыг өнөө ба хойч үеийнхэнд тэнцвэртэй хуваарилах зарчмыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Ирээдүйн өв санг байгуулах,
- түүнд хөрөнгө төвлөрүүлэх, сангийн өгөөжийг хуваарилах, сангийн хөрөнгийг удирдах бүтэц, зохион байгуулалтыг тогтоох, үйл ажиллагааг тайлагнах болон хяналт тавихтай холбогдсон харилцааг зохицуулах,
- макро эдийн засгийн тогтвортой, үр ашигтай удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлэхэд оршино.

Ирээдүйн өв сангийн хөрөнгийг 2020 онд онцгой нөхцөлд ашиглаагүй байна.

5.1.4.3 Системтэйгээр ил тод болгосон байдал (Шаардлага 2.1.а)

Төсвийн бодлого, төсвийн хуваарилалтын төвшин, орон нутгийн шилжүүлэгтэй (орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сангаар дамжин эсвэл шууд аймгууд руу шилждэг) хамаарах мэдээлэл, орон нутагт заавал хийгдэж буй төлбөрийн эрх зүйн орчны талаар мэдээллийг Сангийн яамны www.mof.gov.mn, www.iltod.gov.mn хуудас, <https://shilendans.gov.mn> зэрэг вэбсайтад ил тод болгосон байна.

Иргэнд төсвийн талаар мэдлэг, мэдээллийг тогтмол өгч төсвийн үйл явцад иргэдийн хяналт, оролцоог нэмэгдүүлэх, ил тод байдлыг сайжруулах зорилгоор Сангийн яамнаас “Иргэдийн төсөв” товхимлыг Монгол Улсын төсвийн төсөл болон төсвийн гүйцэтгэлийн мэдээллээр жишээ болгон “инфографик” буюу “зурган мэдээлэл” хэлбэрээр 2018 оноос эхлэн бэлтгэж хэвшсэн байна. Сангийн яамнаас ил тод болгодог уг мэдээллээр 2020 оны тэнцвэржүүлсэн орлого нь 11,797.8 тэрбум төгрөг, нийт зарлага нь 13,872.6 тэрбум төгрөг бөгөөд тэнцвэржүүлсэн тэнцэл нь 2,074,7 тэрбум төгрөг буюу ДНБ-ий 5.1 хувийг эзэлж байна. Товхимлыг хэвлэмэл, цахим хэлбэрээр Сангийн яамны www.mof.gov.mn, www.iltod.gov.mn хуудас, олон нийтийн мэдээллийн сүлжээ, Сангийн яамны фэйсбүк хуудаснаас үзэж болно.

5.2 УУЛ УУРХАЙ

5.2.1 Монголын ашигт малтмалын тухай тойм

Монгол улсад 2020 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар 2,363 аж ахуйн нэгжийн 2,642 тусгай зөвшөөрөлтэй талбай дээр ашигт малтмалын хайгуулын болон олборлолтын үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл бүртгэлтэй байна. Сүүлийн 3 жилийн дунджаар Монгол улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд уул уурхайн салбарын эзлэх хувь 21.6 хувь байсан. Тус үзүүлэлт 2020 онд өмнөх оноос 2.1 хувиар буурсан байна.

Сүүлийн 3 жилийн дунджаар Монгол Улсын аж үйлдвэрийн салбарын нийт бүтээгдэхүүнд уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэлийн эзлэх хувь 72.5 хувь байсан. Тус үзүүлэлт нь 2020 онд өмнөх оноос 1.9 хувиар өссөн байна.

Дараах Хүснэгт 5.3-д уул уурхайн салбарын сүүлийн 3 жилийн статистикийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг харуулав.

Хүснэгт 5.3 Уул уурхайн салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд

№	Үзүүлэлт	2018	2019	2020
1	Хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлийн тоо	3,078	2,796	2,642
	Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн тоо	1,673	1,670	1,696
	Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн тоо	1,405	1,126	946
2	Хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрөл бүхий талбай	8.7 сая га	7.3 сая га	6.3 сая га
	Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл бүхий талбай	1.6 сая га	1.6 сая га	1.7 сая га
	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл бүхий талбай	7.1 сая га	5.7 сая га	4.6 сая га
3	Нийт нутаг дэвсгэрт тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн эзлэх хувь	5.50%	4.80%	4.00%
	Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн эзлэх хувь	1.00%	1.00%	1.00%
	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн эзлэх хувь	4.50%	3.80%	3.00%
4	ДНБ-д уул уурхайн салбарын эзлэх хувь	23.8%	23.7%	21.6%
5	АҮ-ийн нийт үйлдвэрлэлд УҮ-ийн эзлэх хувь	71.9%	71.8%	73.7%
Уул уурхайн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл				
6	Зэсийн баяжмал (метал агуулгаар)	1,310.8 мян.тн	1,262.4 мян.тн	1,276.7 мян.тн
	Молибдений баяжмал (метал агуулгаар)	5.5 мян.тн	5.3 мян.тн	6.1 мян.тн
	Алт	20,655.2 кг	16,251.3 кг	20,225.5 кг
	Хайлуур жоншны баяжмал	80.7 мян.тн	47.5 мян.тн	85.0 мян.тн
	Төмрийн хүдэр, баяжмал	3,405.5 мян.тн	3,386.4 мян.тн	9,224.4 мян.тн
	Цайрын баяжмал	87.9 мян.тн	83.1 мян.тн	76.3 мян.тн
Экспортод гаргасан гол нэр төрлийн эрдэс бүтээгдэхүүн				
7	Төмрийн хүдэр, баяжмал	7,449.1 мян.тн	8,448.8 мян.тн	8,202.3 мян.тн
	Зэсийн баяжмал	1,436.7 мян.тн	1,403.6 мян.тн	1,395.0 мян.тн
	Цайрын хүдэр, баяжмал	123.9 мян.тн	134.8 мян.тн	134.0 мян.тн
	Боловсруулаагүй, хагас боловсруулсан алт	3,431.9 кг	9,069.5 кг	30,491 кг
	Нүүрс	36,671.4 мян.тн	36,809.10 мян.тн	31,177.8 мян.тн
8	Олборлосон нүүрс	54,572.3 мян.тн	57,128.80 мян.тн	43,079.30 мян.тн

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, Ашигт малтмал, газрын тосны газар, Монгол улсын үндэсний статистикийн хороо

Ашигт малтмалын улсын нэгдсэн бүртгэлд 2020 онд хүлээлгэн өгсөн ордууд дараах байдалтай байсан (Зураг 5.2).

Зураг 5.2 Ашигт малтмалын улсын нэгдсэн бүртгэлд хүлээлгэн өгсөн орд

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

5.2.2 Ураны тухай тойм мэдээлэл

Цөмийн энергийн тухай хууль 2009 онд батлагдаж, 27 аж ахуйн нэгжийн цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын 164 тусгай зөвшөөрөл байсан ба Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 2.6 хувийг эзэлж байсан.

Харин 2020 оны байдлаар АМГТГ-т 8 аж ахуйн нэгжийн цацраг идэвхт ашигт малтмалын 9, хайгуулын 7 тусгай зөвшөөрөл хүчинтэй байсан. Мөн уран олборлолтын тусгай зөвшөөрөл ба 8 компанийн 14 ширхэг ураны хайгуулын тусгай зөвшөөрөл байсан. Энэ нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 0.13 хувийг эзэлж байгаа ба 2009 онтой харьцуулахад 20 дахин багассан байна.

АМГТГ-аас 2020 оны 07 дугаар сард мэдээлснээр Монгол улсад ураны 13 орд (Дорнод, Гурванбулаг, Улаан, Нэмэр, Мардайн гол, Хараат, Хайрхан, Гурвансайхан, Өлзийт, Дулаан-Уул, Зөөвч-Овоо, Энгэр ар, Далт)-ын хэмжээнд 192,241.02 тонн геологийн нөөц бүртгэж, Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлийн хурлаар хэлэлцэн бүртгэж авсан байна.

5.2.3 Стратегийн ач холбогдол бүхий ордууд

Ашигт малтмалын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 1.5-д “Засгийн газар нь стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордын төрийн эзэмшлийн хувь, хэмжээг тогтоох тухай саналыг Улсын их хуралд өргөн мэдүүлнэ” гэж заасан байна.

Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын орд нь үндэсний аюулгүй байдал, улсын болон бүс нутгийн төвшинд улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд болзошгүй нөлөөтэй байж болох

эсхүл тухайн жилд нийт ДНБ-ний 5 хувиас илүү үйлдвэрлэх боломжтой эсвэл үйлдвэрлэж байгаа ордууд юм.

УИХ-ын 2007 оны 27 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар болон 2015 оны 1 дүгээр сарын 23-ны өдрийн 11 тоот тогтоолоор батлагдсан Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын 16 ордуудын товч мэдээллийг дараах Хүснэгт 5.4-ээр харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 5.4 Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордууд

№	Ордууд	Ашигт малтмалын төрөл	Байршил	Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч аж ахуйн нэгжүүд	Эзэмшлийн хувь	
					ТӨР	ААН
1	Асгат	Мөнгө	Баян-Өлгий, Ногооннуур	Эрдэнэс Монгол ХХК	100	-
2	Багануур	Нүүрс	Улаанбаатар, Багануур	Багануур ХК	75	25
3	Бороо	Алт	Сэлэнгэ, Баянгол	Бороо гоулд	-	100
4	Бүрэнхаан	Фосфорит	Хөвсгөл, Алаг-Эрдэнэ	Сутайхэн цо ХХК Топруонхэнцо ХХК Талст маргад ХХК	-	100
5	Гацуурт	Алт	Сэлэнгэ, Мандал	Сентеррагоулд Монголия ХХК	-	
6	Гурванбулаг	Уран	Дорнод, Дашбалбар			
7	Дорнод	Уран	Дорнод, Дашбалбар			
8	Мардай	Уран	Дорнод, Дашбалбар	Адамасмайнинг ХХК		
9	Нарийн сухайт	Нүүрс	Өмнөговь, Гурвантэс	Монголын Алт МАК ХХК Чинхуа МАК НС ХХК Саус гоби сэндс ХХК Өсөх зоос ХХК	-	100
10	Оюу толгой	Зэс, алт	Өмнөговь, Ханбогд	Оюу толгой ХХК Онтрэ ХХК	34	66
11	Таван толгой	Нүүрс	Өмнөговь, Цогтцэций	Тавантолгой ХК Энержи Ресурс ХХК Эрдэнэс-Тавантолгой ХК	51 - 100	49 100 -
12	Төмөртэй	Төмөр	Сэлэнгэ, Хүдэр	Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэр ХК	100	-
13	Төмөртэйн овоо	Цайр	Сүхбаатар, Сүхбаатар	Цайрт Минералс ХХК	-	100
14	Шивээ овоо	Нүүрс	Говьсүмбэр, Сүмбэр	Шивээ-Овоо ХК Эрдэнэс монгол ХХК Эйкүсора ХХК	90	10
15	Цагаан суварга	Зэс, молибден	Дорноговь, Мандах	Эрдэнэс Цагаан суварга ХХК Монголын Алт МАК ХХК	-	100
16	Эрдэнэтийн овоо	Зэс, молибден	Орхон, Баян-Өндөр	Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	100	-

Засгийн газрын 2018 оны “Стратерийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын зарим ордын талбайд хил заагийг тогтоох тухай” 300 дугаар тогтоолоор Нарийн сухайт, Тавантолгой, Шивээ-Овоо, Багануур зэрэг нүүрсний орд, Цагаан суваргын зэс, молибден, Бүрэнхааны Фосфорит, Эрдэнэтийн зэс, молибдений орд зэрэг 7 ордын талбайн хил заагийг тодорхой болгосон байна.

5.2.4 Монголын ашигт малтмалын нөөц

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн нэлээдгүй хэсэгт геологи хайгуулын ажил хийснээр ашигт малтмалын асар их нөөцийг олж илрүүлсээр байгаа бөгөөд Монголын Ашигт малтмалын нөөцийг АМГТГ бүртгэж, тайлагнадаг. Ашигт малтмалын нөөцийн нэгдсэн санд бүртгэгдсэн нөөцийн сүүлийн 2 жилийн мэдээллийг хураангуйлан харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 5.5. Ашигт малтмалын нөөц, оноор

№	Ордын төрөл	Хэмжих нэгж	2019		2020	
			Хүдэр/шлих	Метал	Хүдэр/шлих	Метал
1	Алт (үндсэн)	мян.тн/кг	48,058.5	63,903.9	96,104.4	80,870.2
	Мөнгө	тн	-	265.3	-	284.0
	Хар тугалга	мян.тн	-	119.5	-	40.7
	Цайр	мян.тн	-	201.9	-	65.9
2	Алт (шороо)	кг	4,049.2	3,621.6	3,252.7	2,920.4
3	Төмөр	мян.тн	15,545.9	-	20,925.6	-
	Төмөр	мян.тн	-	4,992.3	-	10,053.0
4	Хайлуур жонш	мян.тн	3,538.3	1,572.3	5,581.3	2,357.1
5	Уран	мян.тн	-	-	398,941.5	93.3
6	Цайр холимог	мян.тн	3,273.9	-	-	-
	Цайр	мян.тн	-	308.6	-	49.7
	Хар тугалга	мян.тн	-	16.3	-	22.7
	Мөнгө	кг	-	87.8	-	61.2
7	Нүүрс	сая.тн	5,151.2	-	572.0	-
8	Шохойн чулуу	сая.тн	130.9	-	51.4	-
9	Барилгын чулуу	мян.тн	336,337.7	-	314,779.0	-
10	Бал чулуу	мян.тн	347.4	-	124,080.3	6,234.4
11	Гөлтгөнө	мян.тн	683.3	-	2,719.5	-
12	Шавар	мян.м3	3,796.4	-	3,449.3	-
13	Элс хайрга	мян.м3	6,571.6	-	4,943.3	-
14	Элс	мян.м3	543.2	-	5,088.3	-

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, Ашигт малтмал, газрын тосны газар

2019 оны ЭБМЗ-ийн хурлаар хэлэлцэж батлуулсан ордын жагсаалт болон ашигт малтмалын нөөцийн хөдөлгөөний тайлан АМГТГ-ын даргын 2018 оны 05 дугаар сарын 23-ны өдрийн А/72 дугаар тушаалаар нууцын зэрэглэлд хамаарч байгаа тул ил тод болгоогүй байна.

5.2.5 Бичил уурхай

Гар аргаар ашигт малтмал олборлох буюу бичил уул уурхай

Гар аргаар ашигт малтмал олборлох буюу Бичил уул уурхай (БУУ) гэдэг нь өргөн утгаараа Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт нөхөрлөлийн хэлбэрээр зохион байгуулагдсан иргэдийн (ихэвчлэн хууль бус) эрхэлж буй ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг хэлнэ. БУУ-н үйл ажиллагааны улирлын шинж чанар, тогтворгүй байдал болон албан ёсны статистик мэдээллийн дутмаг байдлаас шалтгаалан энэхүү тайланд бичил уул уурхайн салбарыг Монгол Улсын голлох олборлох салбарын тоймоос тусад нь авч үзсэн болно.

5.2.5.1 Хууль, эрх зүйн орчин

УИХ-ын 2014 оны 18 дугаар тогтоолоор 2014-2025 он хүртэл Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлогыг баталсан бөгөөд энэхүү бодлогын хүрээнд “Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлогч иргэдийг хууль ёсны бүтцээр хоршиж ажиллах чиглэлийг төрөөс бодлогоор дэмжиж, холбогдох эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох” чиглэлийг баримталж байна.

Бичил уурхайн үйл ажиллагааг Засгийн газрын 2017 оны 151 дүгээр тогтоолоор шинэчлэн баталсан “Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журам”-аар зохицуулж байна. Журам нь бичил уурхайн албажуулалтын хүрээг тэлэхэд эерэг үр нөлөө үзүүлээд зогсохгүй журмын дагуу бичил уурхайчид хуулийн этгээдийн нөхөрлөл, хоршооны хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж татварын холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу татвар төлдөг болсноор бичил уурхайгаас улс орны эдийн засагт оруулж буй хувь нэмрийг бодитойгоор тооцох боломж бүрдүүлнэ.

Энэхүү тогтоолд аймгуудын засаг захиргааны чадавхийг бэхжүүлэх, үүрэг, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхээр заасан. Аймгийн засаг захиргаа нь сумын БУУ-н үйл ажиллагааны тайланг нэгтгэн АМГТГ-т хүргэхээр үүрэг болгосон. Мөн тогтоолд бичил уурхайн аюулгүй байдлын дүрэм

(АМГ-ын даргын 2011 оны 153-р тушаал, Бичил уурхайн аюулгүй ажиллагааны нэгдсэн дүрэм)-ийг дагаж мөрдөх, бичил уурхайн нөхөн сэргээлтийн аргачлалыг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагатай хамтран баталж, хэрэгжилтэд хяналт тавих асуудлыг тусгасан байна.

Одоогийн байдлаар Ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын тухай хууль, Зөрчлийн тухай хууль, Хоршооны тухай хууль, Нөхөрлөлийн тухай хуулиуд бичил уурхайн үйл ажиллагаанд мөрдөгдөж байна. Гар аргаар ашигт малтмал олборлох буюу бичил уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулах дараах дүрэм журам мөрдөгдөж байна. Үүнд:

- "АЛТ-2" Үндэсний хөтөлбөр, Бичил уурхайн аюулгүй байдлын дүрмүүд – Засгийн газрын 2017 оны 20 дугаар тогтоол;
- "Бичил уурхайн аюулгүй байдлын дүрэм" – Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын хамтарсан 2017 оны А/115, А/123 дугаар тушаал;
- "Бичил уурхайн олборлолтын улмаас эвдэгдсэн газарт нөхөн сэргээлт хийх аргачлал" – Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын хамтарсан 2017 оны А/226, А/182 дугаар тушаал;
- "Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны талаар авах зарим арга хэмжээний тухай" – Засгийн газрын 2019 оны 355 дугаар тогтоол.

Бичил уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн орчинтой болсноор бичил уурхай эрхлэгчид төрийн үйлчилгээ авах боломжтой болж, нөхөн сэргээлт хийдэг болсон байна. Мөн хүдэр баяжуулах цехээр олборлосон алтаа ялгуулдаг болсноор мөнгөн усны хэрэглээ буурсан байна.

5.2.5.2 Бичил уул уурхайн эдийн засагт оруулж буй хувь нэмэр

Бичил уурхай нь олон хүний хувьд ядуурлаас гарах, амьжиргаагаа залгуулах чухал хэрэгсэл болж байгаа төдийгүй үндэсний болон орон нутгийн эдийн засгийн хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулж байна. Бичил уурхайчид олборлосон алтаа албан ёсны сүлжээгээр дамжуулан борлуулснаар Монгол банкны гадаад валютын албан нөөцийг нэмэгдүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулж байгаагаас гадна шууд болон шууд бусаар ажлын байрыг бий болгож, орон нутгаас төв рүү чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг саармагжуулж, ерхийн орлогыг нэмэгдүүлж байна. Гэсэн хэдий ч Монгол улсын алтны нийлүүлэлтийн сүлжээ бүрэн албажаагүй хэвээр байна. Монгол дахь алтны сүлжээний сүүлийн шат буюу Монгол банканд алт тушааснаар энэ сүлжээ нь албан ёсных болдог.

Монгол Банкаас иргэдийн тушаасан алтны статистик мэдээллийг <https://www.mongolbank.mn/dblistgoldbom.aspx> холбоосоор авах боломжтой бөгөөд, сүүлийн 3 жилийн дундажаар Монгол Банканд нийт тушаасан алтны 48.5 хувийг бичил уурхай эрхлэгчид эзэлж байгаа бөгөөд, дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хүснэгт 5.6-д танилцуулж байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.6 Монгол банканд иргэдийн тушаасан алт

Он	Иргэдийн тоо (давхардсан тоогоор)	Иргэдийн тушаасан алт (кг)	Нийт тушаасан алт (кг)	Нийт тушаасан алтанд эзлэх хувь
2018	472	12,507.35	21,871.51	57.2%
2019	437	7,366.96	15,206.54	48.4%
2020	471	9,424.56	23,569.05	39.9%

Эх сурвалж: Монгол банк

5.2.5.3 Бичил уурхайн талаарх мэдээллийн тархац, эх сурвалж

Орон нутгийн иргэдэд бичил уурхайн танилцуулга мэдээллийг олон нийтийг хамарсан сайн дурын ажил болон хандивын аянаар дамжуулан түгээдэг. Харин бичил уурхай эрхлэгчдийн болон олборлолтын талаарх статистик мэдээллийг Монголын бичил уурхайн нэгдсэн Дээвэр холбоо, Тогтвортой бичил уурхайн төсөл болон БОАЖЯ-аас авах боломжтой.

Бичил уурхайн нэгдсэн Дээвэр холбоонд 15 аймагт байрлах 70 гишүүн байгууллагын 429 нөхөрлөлийн 6,500 гаруй бичил уурхай эрхлэгчид бүртгэлтэй байна.

Орон нутаг дахь гишүүн ТББ-уудын мэдээллийг Хавсралт 26.а-аас харна уу.

Үндэсний Статистикийн Хороо нь 5 жил тутам бичил уурхай эрхлэгчдийн судалгааг гаргадаг бөгөөд, Швейцарийн хөгжлийн агентлагтай хамтран “Бичил уурхай эрхлэгчдийн судалгааны нэгдсэн тайлан 2016” буюу 2 дахь удаагийн судалгааг хийсэн. Монгол улсын нутаг дэвсгэрт гар аргаар ашигт малтмал олборлож буй иргэд болон тэдгээртэй хамааралтай бүхий л үйл ажиллагааг газар зүйн байршлаар нь тогтоож, улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд тэдний оруулж буй хувь нэмрийг тодорхойлоход энэхүү судалгааны үр дүн хувь нэмэр оруулж байна. ҮСХ-оос 2017 онд гаргасан “Бичил уурхай эрхлэгчдийн судалгааны нэгдсэн тайлан 2016”-г <https://asmhub.mn/uploads/files/survey-mn.pdf> линкээр үзнэ үү.

АМГТГ-ын мэдээлснээр 2020 оны байдлаар Бичил уурхайгаар олборлох дүгнэлт гарсан талбай нийтдээ 1,063.7 га байсан бөгөөд, дэлгэрэнгүй мэдээллийг аймгаар ангилан Хүснэгт 5.7-д харуулав.

Хүснэгт 5.7 Бичил уурхайгаар олборлох дүгнэлт гарсан талбай, га

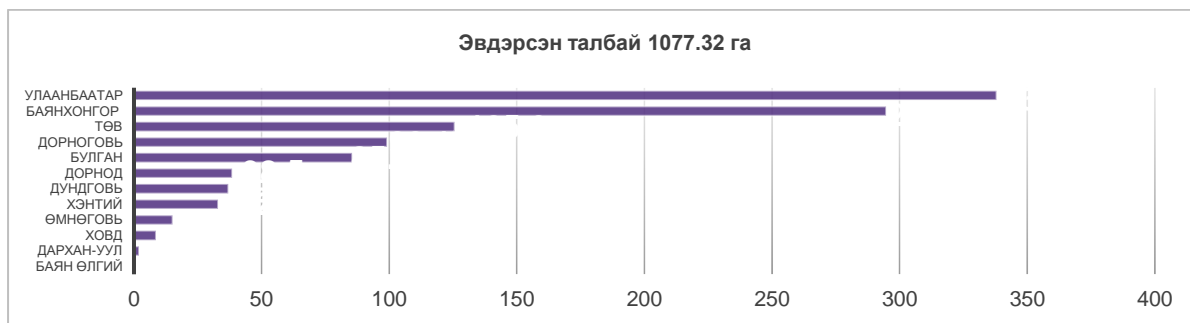
№	Аймаг	Тоо	Дүгнэлт гарсан талбай (га)
1	Архангай	1	4.8
2	Баян-Өлгий	2	53.7
3	Баянхонгор	57	152.3
4	Булган	29	126.4
5	Говь-Алтай	1	5.7
6	Дархан-Уул	6	16.6
7	Дорноговь	2	9.6
8	Дорнод	2	26.2
9	Дундговь	13	104.4
10	Өвөрхангай	20	39.7
11	Өмнөговь	20	86.2
12	Сэлэнгэ	52	220.1
13	Төв	12	78.3
14	Улаанбаатар	5	19.0
15	Ховд	4	11.3
16	Хэнтий	36	109.4
	Дүн	262	1,063.7

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

5.2.5.4 Нөхөн сэргээлтийн байдал

Бичил уурхай эрхлэгч этгээд нь Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журамд заасны дагуу олборлолт явуулсан талбайд нөхөн сэргээлт хийх ажлын төлөвлөгөө, төсөв, зардлын эх үүсвэрийн баталгааг гаргаж сум, дүүргийн Засаг даргатай байгуулах гэрээндээ тусган ажиллана. Бичил уурхай эрхлэгч нь олборлолтын талбайгаа тухайн талбайд техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг 2017 оны 8 дугаар сарын 17-ны өдрийн Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын хамтарсан А/226, А/182 тоот тушаалаар батлагдсан “Бичил уурхайн олборлолтын улмаас эвдэгдсэн газарт нөхөн сэргээлт хийх аргачлал”-ын дагуу хийж байгаль орчны хяналтын улсын байцаагчийн дүгнэлт гаргуулан, сум, дүүргийн Засаг даргын томилсон комисст актаар хүлээлгэн өгнө. Бичил уурхай эрхлэлтийн улмаас эвдэрсэн талбайн хэмжээг 2020 оны 11 сарын байдлаар Зураг 5.3-д танилцуулж байна.

Зураг 5.3 Эвдэрсэн талбай

Эх сурвалж: Байгаль орчин, аялал жуучлалын яам, 2000-2024 Нөхөн сэргээлтийн тайлан

Бичил уурхайн нэгдсэн Дээвэр холбооноос 2020 оны 12 сарын байдлаар нийт 494.9 га газарт, үүнээс хамгийн их нь Баянхонгор аймаг 99.3 га газарт, хамгийн бага нь Булган аймаг 5.9 га газарт тус тус бичил уурхайн нөхөн сэргээлт хийсэн бөгөөд, Бичил уурхайн нөхөн сэргээлтийг хийсэн мэдээллийг аймгаар нь задалж дараах Хүснэгт 5.8-д танилцуулж байна.

Хүснэгт 5.8 Бичил уурхайн нөхөн сэргээлт, аймгаар, га

№	Аймаг	Өөрсдийн санхүүжилтээр нөхөн сэргээлт хийсэн талбай (га)	Гадны дэмжлэгтэйгээр болон хамтарч нөхөн сэргээлт хийсэн талбай (га)	Нийт нөхөн сэргээлт хийсэн талбай (га)
1	Баянхонгор	63.7	35.6	99.3
2	Булган	5.9	-	5.9
3	Говь-Алтай	32.8	38.2	71.0
4	Дархан-уул	19.0	-	19.0
5	Дорноговь	36.7	2.5	39.2
6	Дундговь	38.7	8.0	46.7
7	Өвөрхангай	-	47.5	47.5
8	Өмнөговь аймаг	26.0	2.2	28.2
9	Сэлэнгэ	1.0	28.1	29.1
10	Увс	-	10.0	10.0
11	Ховд	29.0	29.0	58.0
12	Хэнтий	30.9	10.0	40.9
Нийт		283.7	211.1	494.9

Эх сурвалж: Дээвэр холбоо

Дээвэр Холбооны нөхөн сэргээлтийн дэлгэрэнгүй задаргааг Хавсралт 26.б-ээс харна уу.

5.2.6 Эрдэс баялгийн засаглал

Засаглал нь тухайн улсад эрх мэдлийг дамжуулан хэрэгжүүлдэг уламжлал, институцийн багц болох боломжтой гэдэг бөгөөд:

- Эрх мэдэлтнүүдийг сонгох, солих үйл явц
  - Дуу хоолой бөгөөд хариуцлага тооцолт
  - Улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэл, терроризмаас ангид байх
- Засгийн газрын бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадавх
  - Засгийн газрын үр дүнтэй ажиллагаа
  - Хяналтын чанар
- Хоорондын харилцааг нь зохицуулагч институцэд иргэд болон төрийн зүгээс хүндэтгэлтэй хандах байдал
  - Хуулийн засаглал
  - Авилгын хяналт

Эдийн засгийн судалгаа, эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгээс гаргасан судалгаагаар Монгол Улс хөрөнгө оруулалтын дийлэнх хувийг импортод зарцуулж буй бөгөөд, үндсэндээ энэ хөрөнгө уул уурхай болон барилгын салбарт шингэж байна.

Манай улстай адил эрдэс баялгийн асар их нөөцтэй орнуудад дэлхийн зах зээл дээрх эрдсийн үнэ өсөхөд хөрөнгө оруулалтын урсгал нэмэгддэг ч, нүүрс, зэсийн үнэ буурахад хөрөнгө оруулалтын төвшин ч мөн адил буурдаг байна. Баялгийн нөөц ихтэй орнуудад хөрөнгө оруулалт татах, түүнийг зөв ашиглах боломж байгаа ч улс төрийн тогтвортой байдал хамгийн чухал гэдгийг судлаачид тодотгодог.

УУХҮЯ-аас геологи, уул уурхай, газрын тос, хүнд үйлдвэрийн салбарын хөгжлийн нэгдсэн бодлого, төлөвлөлтийн тогтолцоог бий болгох зорилтын хүрээнд эрдэс баялгийн салбарын хөгжлийн 2050 он хүртэлх зураглалыг тодорхойлсон. Энэхүү бодлогын матриц нь эрдэс баялгийн нөөц, макро болон микро төвшинд харгалзах стратеги, бодлогын арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх замаар салбарын хэмжээнд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэх бөгөөд ингэхдээ эрдэс баялгийн нөөцийн бүтээмж, хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, баялгийн засаглал болон үндэсний хуримтлалын тогтолцооны үр ашигтай, оновчтой байдлыг хангана.

5.2.7 Ашигт малтмалын лиценз

Тайлант оны жилийн эцсийн байдлаарх ашигт малтмалын хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлийн тоо, талбайн хэмжээ, аймаг, нийслэлээр ангилан дараах Хүснэгт 5.9-д харуулав.

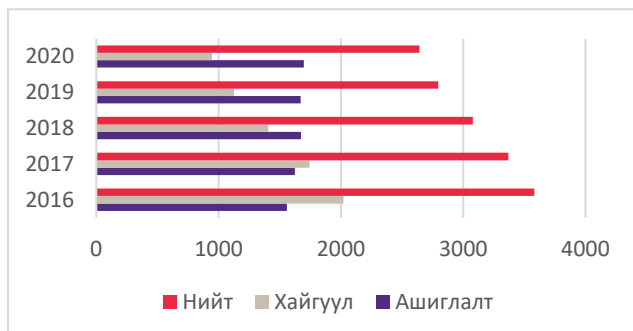
Хүснэгт 5.9 Ашигт малтмалын хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлийн тоо, талбайн хэмжээ, аймаг, нийслэлээр

№	Аймаг, нийслэл	Бүгд			Үүнээс:					
		ТЗ-ийн тоо	Талбай (мян.га)	Талбайн эзлэх хувь	Ашиглалт			Хайгуул		
					ТЗ-ийн тоо	Талбай (мян.га)	Талбайн эзлэх хувь	ТЗ-ийн тоо	Талбай (мян.га)	Талбайн эзлэх хувь
1	Архангай	20	16.8	0.3%	16	8.6	0.2%	4	8.2	0.1%
2	Баян-Өлгий	55	151.7	3.3%	28	15.2	0.3%	27	136.6	3.0%
3	Баянхонгор	135	312.7	2.7%	88	119.9	1.0%	47	192.8	1.7%
4	Булган	101	89.8	1.8%	77	38.9	0.8%	24	50.9	1.0%
5	Говь-Алтай	138	596.9	4.2%	55	92.2	0.7%	83	504.6	3.6%
6	Говьсүмбэр	16	44.6	8.1%	13	38.9	7.0%	3	5.8	1.0%
7	Дархан-Уул	66	8.7	2.7%	61	7.6	2.3%	5	1.1	0.3%
8	Дорноговь	333	1,101.2	10.1%	194	250.1	2.3%	139	851.1	7.8%
9	Дорнод	149	488.2	4.0%	73	63.7	0.5%	76	424.6	3.4%
10	Дундговь	197	636.7	8.5%	110	171.6	2.3%	87	465.2	6.2%
11	Завхан	49	230.3	2.8%	10	17.0	0.2%	39	213.3	2.6%
12	Орхон	9	11.1	13.2%	9	11.1	13.2%	0	0.0	0.0%
13	Өвөрхангай	44	109.7	1.7%	28	16.1	0.3%	16	93.6	1.5%
14	Өмнөговь	161	929.1	5.6%	97	420.0	2.5%	64	509.1	3.1%
15	Сүхбаатар	93	274.1	3.3%	71	66.1	0.8%	22	207.9	2.5%
16	Сэлэнгэ	179	94.8	2.3%	144	45.1	1.1%	35	49.6	1.2%
17	Төв	386	323.1	4.4%	307	157.4	2.1%	79	165.7	2.2%
18	Увс	109	287.8	4.1%	42	19.9	0.3%	67	267.9	3.9%
19	Улаанбаатар	159	14.1	3.0%	152	13.1	2.8%	7	1.0	0.2%
20	Хөвсгөл	22	10.6	0.1%	21	10.3	0.1%	1	0.3	0.0%
21	Ховд	95	211.4	2.8%	37	17.2	0.2%	58	194.2	2.6%
22	Хэнтий	213	304.1	3.8%	122	54.0	0.7%	91	250.1	3.1%
Улсын хэмжээнд		2,642	6,247.5	4.0%	1696	1,653.9	1.0%	946	4,593.6	3.0%

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

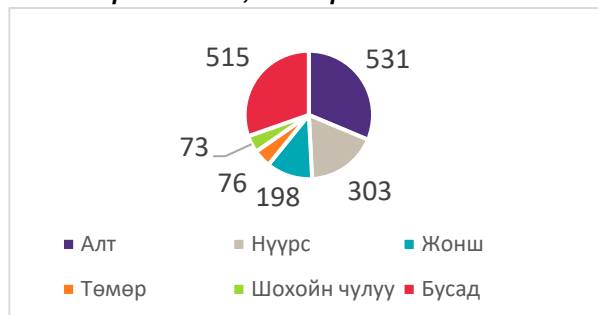
Жич: Зарим тусгай зөвшөөрлийн талбай нь нэгээс дээш аймгийн хилийг дамнасан байгаа тул аймаг тус бүрийн тоон дээр нэмэгдэж байгаа болно.

Зураг 5.4 Хайгуулын болон ашиглалтын хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлийн тоо, жилээр

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

Зураг 5.5 Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн ашигт малтмалын төрлөөрх бүтэц, зөвшөөрлийн тоо, жилээр

5.2.7.1 Ашигт малтмалын тухай хуулинд тусгагдсан хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох эрх, үүргийн зохицуулалтууд

Тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагаатай холбоотой Хүснэгт 5.10-д үзүүлсэн онцлох зохицуулалтууд Ашигт малтмалын тухай хуулинд тусгагдсан байдаг. Үүнд:

Хүснэгт 5.10 Тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтууд

Хуулийн заалтын дугаар	Эрх, үүрэг бүхий талууд	Ашигт малтмалын тухай хуулиар олгогдсон эрх, үүрэг
8.1.5.	УИХ	Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр, эсхүл өөрийн санаачилгаар тодорхой нутаг дэвсгэрт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг, эсхүл хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохыг хязгаарлах буюу хориглох
9.1.11.	Засгийн газар	Геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн хайгуулын болон энэ хуулийн 24.1-т зааснаас бусад тохиолдолд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайг солбицлоор тогтоож, нийтэд мэдээлэх
11.1.13.	Төрийн захиргааны байгууллага, Геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний тушаалаар томилогдсон Сонгон шалгаруулалтын комисс	Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалт зохион явуулах, бичил уурхайн болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын зориулалтаар талбай олгох, дүгнэлт гаргах
11.1.16.	Төрийн захиргааны байгууллага	Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлтийг өргөдлийг хүлээн авч бүртгэх
11.1.19.	Төрийн захиргааны байгууллага	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалаас бусад төрлийн ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох
11.1.25.	Төрийн захиргааны байгууллага	Энэ хуулийн дагуу ашигт малтмалын хайгуул болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтой сонгон шалгаруулалтын талбайг солбицлоор тодорхойлох, батлуулах
20.1.	Төрийн захиргааны байгууллага	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтыг төрийн захиргааны байгууллага энэ хуулийн 10.1.2-д заасан журмын дагуу зохион байгуулах
26.1	Төрийн захиргааны байгууллага, АМГТГ	Энэ хуулийн 25.1-д заасан өргөдлийг хүлээн авч, хянан, шийдвэрлэх

Эх сурвалж: Ашигт малтмалын тухай хууль

5.2.7.2 Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журамд орсон өөрчлөлт, 2018

Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журмыг УУХҮЯ-ны сайдын 2018 оны А/28 дугаар тушаалаар өөрчлөн, баталсан. Шинэчилсэн найруулгад дараах онцлох өөрчлөлтүүд орсон (Хүснэгт 5.11).

Хүснэгт 5.11 Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журам

Өмнөх заалт	Нэмэлт өөрчлөлт
Орон нутгийн тусгай хэрэгцээний газартай эсхүл хууль бус олборлолтод өртсөн талбайтай сонгон шалгаруулалтын талбай нь давхцаж байвал тухайн газарт тусгай зөвшөөрлийг олгох хязгаарлагдмал сонгон шалгаруулалтад оролцох эрхийг орон нутгийн өмчит болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой аж ахуйн нэгжүүдэд олгоно (2017 оны шинэчлэн найруулсан журмын 1.6 дугаар заалт)	Заалтыг хүчингүй болгосон
Сонгон шалгаруулалтын комиссын саналын эрхтэй гишүүдийн 70 ба түүнээс дээш хувийн ирцтэйгээр сонгон шалгаруулалт хүчин төгөлдөр болно	80 хувь болгон өөрчилсөн.
Техникийн саналыг 10 (арав) өдөрт багтаан үнэлж, дүгнэлт гаргах	5 өдөр болгож өөрчилсөн.
Комиссын нэгдсэн дүгнэлтийг Төрийн захиргааны байгууллагын даргад ажлын 2 өдөрт багтаан хүргүүлэх	1 өдөр болгож өөрчилсөн.
Төрийн захиргааны байгууллагын дарга Комиссын нэгдсэн дүгнэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдөрт багтаан холбогдох тушаал гаргах	2 өдөр болгож өөрчилсөн.
Сонгон шалгаруулалтын журмаар олгогдсон тусгай зөвшөөрлийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг төрийн захиргааны байгууллагын цахим хуудас дээр нийтэд мэдээлнэ	Өдөр тутмын сонинд нийтэлнэ.

- Сонгон шалгаруулалтыг тасралтгүй зохион явуулах, ачааллыг тэнцвэржүүлэх үүднээс 3 (гурав) хүртэл тооны сонгон шалгаруулалтын комиссыг томилж болох бөгөөд, комиссын бүрэлдэхүүний 2/3-ийг хагас жил тутамд өөрчилж болно гэсэн заалтыг нэмж оруулсан.
- Техникийн саналд өгөх шалгуур үзүүлэлтүүдийг өмнөх журамд зааснаас илүү нарийвчлалтай, тодорхой зааж өгсөн.
  - Техникийн саналыг 10 (арав) өдөрт багтаан үнэлж, дүгнэлт гаргах заалтыг 5 өдөр болгож, Комиссын нэгдсэн дүгнэлтийг Төрийн захиргааны байгууллагын даргад ажлын 2 өдөрт багтаан хүргүүлэх заалтыг 1 өдөр болгож, Төрийн захиргааны байгууллагын дарга Комиссын нэгдсэн дүгнэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдөрт багтаан холбогдох тушаал гаргах заалтыг 2 өдөр болгон хугацааг богиносгосон байна.
  - “Сонгон шалгаруулалтад оролцогчдоос ирүүлсэн техникийн болон үнийн саналууд, тэдгээрийг хэрхэн үнэлсэн талаарх мэдээллийг хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээр нийтэд зарлан мэдээлнэ”, “Төрийн захиргааны байгууллага нь Засгийн газраас тогтоосон талбайн солбицлыг үндэсний хэмжээний өдөр тутмын сонин, хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээр нийтэд зарлан мэдээлнэ” гэсэн заалтууд оруулснаар сонгон, шалгаруулалтын үйл ажиллагааны ил тод байдлыг сайжруулсан байна.
  - 2018 оны 1 дүгээр сарын 1-ээс эхлэн хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг зөвхөн сонгон шалгаруулалтын журмаар олгодог болсон (Эх сурвалж: Монгол улсын Их Хурлын 2017 оны 11 дүгээр сарын 10-ны өдөр баталсан Ашигт малтмалын тухай хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт буюу тус хуулийн 7.1 дүгээр заалт).

Мөн Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар дээрх журамд дахин нэмэлт өөрчлөлт оруулсан бөгөөд, өөрчлөлтийг Хүснэгт 5.12-т харуулав.

Хүснэгт 5.12 Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журамд орсон өөрчлөлт

Заалт	Тайлбар
4.3.8. Сонгон шалгаруулалтын комисс нь сонгон шалгаруулалтад оролцогчдоос ирүүлсэн техникийн саналыг үнэлэх үед материал дутуу үнэлэх боломжгүй техникийн саналыг үнэлэхээс татгалзаж болно. Ийнхүү татгалзсан тохиолдолд журмын 4.2.5, 4.2.6-д заасны дагуу материалыг буцааж хүлээлгэн өгнө.	Энэ заалтыг УУХҮС-ын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар нэмсэн

Заалт	Тайлбар
5.1.6. Сонгон шалгаруулалтын журамд хугацаа заасан үйл ажиллагаануудыг тодорхой шалтгааны улмаас хугацаанд нь багтаан явуулах боломжгүй болсон тохиолдолд комиссын гишүүдийн хурлаар шийдвэрлэн оролцогч аж ахуйн нэгжүүдэд мэдэгдэн хугацааг өөрчилж болно	Энэ заалтыг УУХҮС-ын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар нэмсэн
Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журмын 4.2.6, 4.6.5, 4.7.1, 4.7.3 заалтууд	Энэ заалтыг УУХҮС-ын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар өөрчлөн найруулсан

Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын комиссын бүрэлдэхүүнийг УУХҮ сайдын 2018 оны А/80, 2019 оны А/38, 2019 оны А/62, 2020 оны А/204, 2020 оны А/215 дугаар тушаалуудаар тус тус баталсан байна.

5.2.7.3 Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц

Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц нь 2020 онд өмнөх оныхтой ижил байсан (Хүснэгт 5.13).

Хүснэгт 5.13 Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	АМГТГ	Өргөдөл гаргахаар бүртгүүлсэн этгээдэд дугаар олгож, өргөдөл хүлээн авна.
2	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Хүсэлтэд дурдсан талбай нь ашигт малтмал эрэх, хайх, боломжтой эсэхийг тогтооно.
3	Орон нутгийн засаг захиргаа	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох хүсэлтийг аймгийн эсвэл хотын захиргаа руу 30 хоногийн дотор хариу авахаар хүргүүлэх бөгөөд хэрэв энэ хугацаанд хариу ирүүлээгүй тохиолдолд АМГ тухайн орон нутгийн засаг захиргааг уг саналыг зөвшөөрсөн гэж үзнэ.
4	АМГТГ	Тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг зөвшөөрөл хүсэгч ажлын 10 өдөрт багтаан төлнө.
5	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	АМГ нь хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг 3 жилийн хугацаатайгаар олгох бөгөөд дараа нь хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг 3 удаа тус бүр 3 жилийн хугацаатай сунгаж болно.

Эх сурвалж: АМГТГ

Өөрийн хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшдэг байршилд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдөл гаргагч нь бусад өргөдөл гаргагч талуудаас давуу эрхтэй байдаг.

Хүснэгт 5.14 Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлөөс ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл болгож өөрчлөх үйл явц

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	АМГТГ	Хүсэлт хүлээн авна.
2	АМГТГ-ын Хуулийн хэлтэс	Хуулиар хориглосон зүйлс байгаа эсэх эсвэл барагдуулаагүй төлбөр байгаа эсэхийг тодорхойлно.
3	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Кадастрын системд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл нь бүртгэгдсэн эсэхийг шалгана.
4	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Ашиглалтын талбай нь бусад тусгай зөвшөөрлийн газар, усны нөөц, улсын тусгай хэрэгцээний газар болон нөөцөд авсан талбай зэрэг газруудтай давхцсан эсэхийг шалгана.
5	АМГТГ-ын Уул Уурхайн болон Нүүрсний хэлтэс	Хүсэлт гаргагч нь олборлолтоос үүсч болох экологийн хохирлыг нөхөн сэргээх боломжтой эсэхийг шалгана.
6	АМГТГ-ын Хуулийн хэлтэс	Хүсэлт гаргагч нь Кадастрын хэлтсийн даргын гаргасан төлөвлөгөө болон бусад хууль, дүрэм, журмуудыг дагаж мөрдөж буй эсэхийг шалгана.

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
7	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Координатаар тогтоосон талбайн зургийг зөвшөөрөх: АМГ нь өргөдлийг бүртгэснээс хойш ажлын 20 өдөрт багтаан зохих шийдвэр гаргаж өргөдөл гаргагчид мэдэгдэнэ. Хэрэв зөвшөөрөл олгохоос татгалзсан бол шалтгаан, хуулийн үндэслэлийг дурдсан хариуг өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэнэ.
8	АМГТГ	Мэдэгдэл авсан өдрөөс хойш 10 өдрийн дотор тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг төлнө.
9	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Эхний жилийн төлбөрийг хуулийн дагуу хийснээс хойш ажлын 3 өдөрт багтаан ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг 30 жилийн хугацаагаар олгох бөгөөд, дараа нь ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг 2 удаа тус бүр 20 жилийн хугацаатай сунгаж болно.

Эх сурвалж: АМГТГ

Дараах шалгууруудын аль нэгийг хангасан тохиолдолд хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг нийтэд нээлттэй болгож сонгон шалгаруулах замаар олгоно. Үүнд:

- Хайгуулын ажил хийсэн аж ахуйн нэгж нь тухайн талбайд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдөл гаргаагүй;
- Улсын төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийгдсэн талбайд;
- Зохих хууль журмыг эсвэл шүүхийн шийдвэрийг зөрчсөнөөс үүдэн ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг буцаан авсан;
- Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн хугацаа дууссан.

Хүснэгт 5.15 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл сонгон шалгаруулах замаар олгох үйл явц

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	АМГТГ	Сонгон шалгаруулах үйл явцыг эхлүүлж захирамж гаргана.
2	АМГТГ	Олон нийтэд сонгон шалгаруулалтыг зарлана.
3	АМГТГ	Сонгон шалгаруулалтын саналыг авна. Сонгон шалгаруулалт явуулахаас 30-аас доошгүй хоногийн өмнө сонгон шалгаруулалтын урилгыг үндэсний хэмжээний өдөр тутмын сонин, хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээр нийтэд зарлан мэдээлнэ.
4	АМГТГ-ын сонгон шалгаруулах комисс	Сонгон шалгаруулалтын саналыг нээнэ.
5	АМГТГ-ын сонгон шалгаруулах комисс	Сонгон шалгаруулалтад оролцогчдыг ирүүлсэн баримтуудад үндэслэн үнэлнэ.
6	АМГТГ-ын сонгон шалгаруулах комисс	Сонгон шалгаруулалтад ирүүлсэн үнийн саналыг нээнэ.
7	АМГТГ	Сонгон шалгаруулалтын саналд үнэлээ хийж дууссанаас хойш 5 хоногийн дотор ялагчийг зарлана.
8	АМГТГ	Шалгарсан оролцогчид сонгон шалгаруулалтын үнийн санал, босго үнийн зөрүү, тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг 10 хоногт багтаан төлөх тухай мэдэгдэл өгнө. Бусад оролцогч нарт шалгараагүй үндэслэлийг дурдсан мэдэгдлийг өгнө.
9	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	АМГТГ-ын даргын болон сонгон шалгаруулах комиссын шийдвэрийн дагуу тусгай зөвшөөрлийг олгоно.

Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газрын сонгон шалгаруулалтаар тусгай зөвшөөрөл олгох журам

Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлэх үйл явц

Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг дараах нөхцөлд аж ахуйн нэгжийн хооронд бүрэн буюу хэсэгчлэн шилжүүлж болно. Үүнд:

- Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь нэгдэх, нийлэх хэлбэрээр өөрчлөн байгуулагдсан тохиолдолд шинээр бий болсон аж ахуйн нэгжид тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлж болно.

- Хараат, охин компани нь толгой компанидаа тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлж болно.
- Аж ахуйн нэгж эрэл, хайгуулын талаарх анхдагч материал, тайлан зэрэг мэдээллийг худалдан авч, зохих албан татварыг төлсөн тохиолдолд тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлж болно.
- Аж ахуйн нэгж нь уурхайг техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, баримт бичгийн хамт худалдан авч зохих татварыг төлсөн тохиолдолд тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлж болно.

Хүснэгт 5.16 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлэх үйл явц

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Холбогдох бичиг баримтуудыг хүлээн авна.
2	АМГТГ-ын Кадастрын болон Хуулийн хэлтэс	Бичиг баримтууд болон бусад мэдээлэлд шалгалт хийнэ.
3	АМГТГ-ын Кадастрын хэлтэс	Шалгах ажиллагаа дууссаны дараа 5 хоногт багтаан шийдвэр гаргана.

Эх сурвалж: АМГТГ

Лиценз олгоход ашигладаг техникийн болон санхүүгийн шалгуур үзүүлэлтүүд (шаардлага 2.2.a.i)

2018 оны 02 дугаар сарын 13-нд баталсан “Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журам”-д санхүүгийн үзүүлэлтийг журмын 3.3.3.1-д сонгон шалгаруулалтын талбайн босго үнэ 2240 төг/га, хэрэв эрсдлийн хуримтлал бүхий талбай бол 4500 төг/га байхаар тус тус тооцох бөгөөд тухайн зарлагдсан талбайн хэмжээн дүнд дүйцэх мөнгөн дүнг босго үнэ гэж журамд заасан. Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын үзүүлэлтүүдийг доорх Хүснэгт 5.17-д харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 5.17 Лиценз олгоход ашиглах техникийн болон санхүүгийн шалгуур үзүүлэлтүүд

№	Шалгуур үзүүлэлт	Жишиг оноо	Онооны хязгаар	Нийт онооны хязгаар	
Төслийн баримт бичгийн үнэлгээ				25	
1	Геологи хайгуулын ажлын талаар		0-15		
	Арга, аргачлал, төлөвлөлт оновчтой, дэвшилтэт аргачлал, техник технологийн шийдэл бүхий, өмнөх судалгааны материалыг бүрэн судалсан	13-15			
	Арга, аргачлал, төлөвлөлт оновчтой, дэвшилтэт аргачлал, техник технологийн шийдэл бүхий, өмнөх судалгааны материалыг бүрэн судлаагүй	10-12			
	Арга, аргачлал, төлөвлөлт оновчтой, өмнөх судалгааны материалыг бүрэн судалсан	7-9			
	Арга, аргачлал, төлөвлөлт оновчгүй, дэвшилтэт аргачлал, техник технологийн шийдэл бүхий, өмнөх судалгааны материалыг бүрэн судлаагүй	4-6			
	Арга, аргачлал, төлөвлөлтгүй, дэвшилтэт аргачлал, техник технологийн шийдлийг үйл ажиллагаандаа тусгаагүй, өмнөх судалгааны материалыг бүрэн судлаагүй	1-3			
	Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээлтийн төлөвлөлт, ажлын нэр төрөл, түүнд зарцуулах зардлын хэмжээ, хэрэгжүүлэх хугацааг харгалзан			0-6	
	Бүрэн хангалттай	6			
	Хангалттай	3			
	Хангалтгүй	0			
Орон нутгийг хөгжүүлэх, хамтран ажиллах төлөвлөгөө				0-4	

№	Шалгуур үзүүлэлт	Жишиг оноо	Онооны хязгаар	Нийт онооны хязгаар
	Энэхүү журмын 3.3.2.8 дугаар заалтыг хангасан	4		
	Энэхүү журмын 3.3.2.8 дугаар заалтыг хангаагүй	0		
	Мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангагдсан байдал болон тэдгээрийн туршлага чадвар			11
2	Төсөлд ажиллах Монгол ажилтнуудын эзлэх хувь 100% бол	3	1-3	
	Төсөлд ажиллах Монгол ажилтнуудын эзлэх хувь 90%-аас дээш бол	2		
	Төсөлд ажиллах Монгол ажилтнуудын эзлэх хувь 90% буюу түүнээс доош бол	1		
	Төсөлд МУ-ын зөвлөх геологич ажиллах бол	3	0-3	
	Төсөлд МУ-ын мэргэшсэн геологич ажиллах бол	2		
	Төсөлд МУ-ын зөвлөх болон мэргэшсэн геологич аль нь ч байхгүй бол	1		
	Төсөлд оролцох ИТАжилтан болон Геологичид нь 100 хувь үндсэн ажилтантай бол	5	1-5	
	Төсөлд оролцох ИТАжилтан болон Геологичид нь үндсэн болон гэрээт ажилчдаас бүрдэх бол	3-4		
	Төсөлд оролцох ИТАжилтан болон Геологичид нь 100 хувь гэрээт ажилтантай бол	2		
	Төсөлд ямар нэг тодорхой ИТАжилтан болон геологич тусгагдаагүй бол	1		
	Геологи, хайгуулын ажлын болон үйл ажиллагааны туршлага			10
3	Геологи, хайгуулын салбарт 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	4	1-4	
	Геологи, хайгуулын 5-10-н жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	2-3		
	Геологи, хайгуулын салбарт 5 хүртэл жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	1		
	Бусад салбарт 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	2	1-2	
	Бусад салбарт 5 хүртэл жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	1		
	Геологи хайгуулын төсөл, үйл ажиллагааг бие даан явуулсан, хангалттай баялаг туршлагатай	3-4		1-4
Геологи хайгуулын төсөл, үйл ажиллагаа явуулсан болон туслан гүйцэтгэгчээр оролцож байсан	1-2			
	Төсөлд ажиллах техник тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан байдал			9
4	Төсөл хэрэгжүүлэгч ААН геологи, хайгуулын ажил гүйцэтгэх өөрийн эзэмшлийн өрмийн, геофизикийн болон бусад техник тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангагдсан бол	7-9	1-9	
	Төсөл хэрэгжүүлэгч ААН геологи, хайгуулын ажил гүйцэтгэх өрмийн, геофизикийн болон бусад техник тоног төхөөрөмжийн 50-аас дээшгүй хувийг түрээсэлдэг бол	4-6		
	Төсөл хэрэгжүүлэгч ААН геологи, хайгуулын ажил гүйцэтгэх өрмийн, геофизикийн болон бусад техник тоног төхөөрөмжийг бүгдийг түрээсэлдэг бол	1-3		
Нийт оноо				55

Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар дээрх сонгон шалгаруулалтын шалгуур үзүүлэлтүүдийн оноонд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд, өөрчлөлтийг дараах байдлаар харуулав.

Хүснэгт 5.18 Сонгон шалгаруулалтын үнэлгээ

№	Шалгуур үзүүлэлт	Жишиг	Онооны хязгаар	Нийт онооны хязгаар
3	Геологи, хайгуулын ажлын болон үйл ажиллагааны туршлага			10
3.1	Геологи, хайгуулын салбарт 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	4	1-4	
	Геологи, хайгуулын 5-10 жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	2-3		

№	Шалгуур үзүүлэлт	Жишиг	Онооны хязгаар	Нийт онооны хязгаар
3.2	Геологи, хайгуулын салбарт 5 хүртэл жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	1	1-3	
	Бусад салбарт 10-аас дээш жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	3		
	Бусад салбарт 6-10 жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	2		
	Бусад салбарт 5 хүртэл жил үйл ажиллагаа явуулсан бол	1		
3.3	Геологи хайгуулын төсөл, үйл ажиллагааг бие даан явуулсан, хангалттай баялаг туршлагатай	3	1-3	
	Геологи хайгуулын төсөл, үйл ажиллагаа явуулсан болон туслан гүйцэтгэгчээр оролцож байсан	1-2		
<i>/3 дугаар хэсэгт УУХҮС-ын 2020 оны А/16 дугаар тушаалаар нэмэлт, өөрчлөлт орсныг тусгав/</i>				

5.2.7.4 Цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц

Монгол улсын Цөмийн энергийн тухай хуулиар энэ үйл ажиллагаа нь зохицуулагддаг ба тус хуулийн 18 дугаар зүйл “Тусгай зөвшөөрөл олгох журам”-аар нарийвчлан зохицуулагддаг ба дараах үе шатаар явагддаг (Хүснэгт 5.19).

Хүснэгт 5.19 Цацрагт идэвхт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	Цөмийн энергийн комисс	Санал гаргана.
2	Тагнуулын төв байгууллага	Санал гаргана.
3	Мэргэжлийн хяналтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага	Санал гаргана.
4	АМГТГ	Цөмийн энергийн тухай хуульд заасны дагуу өргөдөл гаргахад бүрдүүлэх баримт бичгүүдийг шалгаж, тусгай зөвшөөрөл хүсэгчид тавих шаардлага хангасан эсэхийг тодорхойлно.
5	АМГТГ	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдлийн хувьд 1-3 сарын дотор, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдлийн хувьд 6-12 сарын дотор тусгай зөвшөөрөл олгох эсэх тухай асуудлыг шийдвэрлэнэ.
6	АМГТГ	Тусгай зөвшөөрөл олгохоос татгалзсан тохиолдолд үндэслэлийг зааж бичгээр хариу өгнө.
7	АМГТГ	Шаардлагатай бол өргөдөл гаргагчийн баримт бичгийг холбогдох байгууллагаар нягтлан шалгуулах, магадлан шинжилгээ хийлгүүлнэ.

Эх сурвалж: Цөмийн энергийн тухай хууль

Цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүсэгчид тавигдах шаардлага

- Техникийн болон аюулгүй ажиллагааны шаардлагыг бүрэн хангасан байх;
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлага, стандартыг бүрэн хангасан байх;
- Бүс нутгийн хөгжил, эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд санаачилгатай оролцдог байх;

- Компанийн засаглал болон нийгмийн хариуцлага, ёс зүйн талаархи дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрсөн стандартыг хэвшүүлсэн байх;
- Үйл ажиллагаа эрхлэх чиглэлээр мэргэжлийн боловсон хүчний нөөцтэй байх;
- Ажиллагсдын сургалт, дадлагын асуудлыг шийдэж ирсэн туршлагатай байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуул хийх санхүүгийн чадавхитай байх;
- Байгаль орчны болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх санхүүгийн чадавхитай байх;
- Хариуцлагатай уул уурхайг хөтлөн явуулдаг, энэ талаар зохих туршлага хуримтлуулсан байх;
- Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны олон улсын стандарт, шаардлагыг хангаж ажилладаг байх.

Цацраг идэвхт ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүсэгчид тавигдах шаардлага

- Дээр дурдсан хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүсэгчид тавигдах бүх шаардлагуудыг хангах;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалыг энхийн зорилгоор, дэлхийн зах зээлийн үнэд хүргэж борлуулах чадвартай, санхүүгийн хувьд бүрэн бие даасан байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалын боловсруулалт, борлуулалтаар дэлхийн зах зээлд тогтвортой, тэргүүлэх байр суурь эзэлсэн байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалын олборлолт хийх санхүүгийн чадавхитай байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмал олборлох, боловсруулах олон жилийн туршлагатай байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалын ордын нөөцийг бүрэн ашиглах тэргүүний технологитой байх;
- Цацраг идэвхт ашигт малтмалыг боловсруулах, ашиглахдаа эдийн засгийн илүү үр ашигтай, дэвшилтэт технологи ашигладаг байх;
- Цөмийн технологи нэвтрүүлэх чадвартай байх.

5.2.7.5 Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц

Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц нь Монгол улсын Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуулиар зохицуулагддаг. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагаа нь дараах (Хүснэгт 5.20) үе шатаар явагддаг. Үүнд:

Хүснэгт 5.20 Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдлийг бүртгэж, хүлээн авна.
2	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичиг нь энэ хуульд заасан зөвшөөрөл хүсэгчид тавигдах шаардлага, өргөдлийн материалын иж бүрдлийн шаардлагыг хангаж байгаа эсэхэд бүртгэсэн даруйд нь анхан шатны шүүлт хийж, шаардлагыг хангаагүй бол өргөдлийг хүлээн авахаас татгалзаж, татгалзсан шалтгаан, үндэслэлийг дурдсан хариуг өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт энэ тухай тэмдэглэнэ.
3	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөлд дурдсан талбай нь ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, тусгай хэрэгцээ, нөөцөд авсан, түүнчлэн хайгуулын тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон, түрүүлж ирүүлсэн өргөдөлд дурдсан талбайтай давхцаж байгаа эсэхийг тогтоолох өргөдлийг холбогдох материалын хамт төрийн захиргааны байгууллагад цахим хэлбэрээр хүргүүлнэ.
4	Төрийн захиргааны байгууллага	Өргөдөлд дурдсан талбай, холбогдох баримтуудыг шалган үзээд, хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтой, эсхүл боломжгүй талаар мэдэгдэнэ.
5	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хэрэв төрийн захиргааны байгууллагаас тусгай зөвшөөрөл олгох боломжгүй талаар хариу ирвэл өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт энэ тухай тэмдэглэнэ.

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
6	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хэрэв төрийн захиргааны байгууллагаас тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтой талаар хариу ирвэл тухайн талбай байрших сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын болон аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн саналыг авч ажлын 10 өдрийн дотор түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгох, эсэх асуудлыг шийдвэрлэнэ.
7	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хэрэв тусгай зөвшөөрөл олгогдохоор шийдэгдвэл тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг энэ хуульд заасан хугацаанд төлөх тухай өргөдөл гаргасан этгээдэд мэдэгдэнэ.
8	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хэрэв тусгай зөвшөөрөл олгогдохоор шийдвэр гарснаас хойш өргөдөл гаргасан этгээд нэг сарын дотор тусгай зөвшөөрлийг аваагүй, эсхүл эхний жилийн төлбөрийг энэ хуульд заасан хугацаанд төлөөгүй бол аймаг, нийслэлийн Засаг дарга өргөдлийг бүртгэлээс хасаж өргөдөл гаргасан этгээдэд энэ тухай бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт тэмдэглэнэ.
9	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хэрэв өргөдөл гаргасан этгээд эхний жилийн төлбөрийг хуульд заасан хугацаанд төлсөн бол ажлын таван өдөрт багтаан түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг гурван жилийн хугацаагаар олгоно.
10	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Барилга, хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, төрийн захиргааны байгууллага, тухайн хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн талбай байрших аймаг, нийслэлийн байгаль орчны асуудал эрхэлсэн байгууллага, мэргэжлийн хяналтын байгууллагад түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгосон тухай мэдэгдэнэ.
11	Төрийн захиргааны байгууллага	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл болон олгогдсон талбайг тусгай зөвшөөрлийн болон түүний зураг зүйн бүртгэлд бүртгэнэ.

Эх сурвалж: Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль

Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөлтэй талбайд зөвхөн тухайн тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүсч өргөдөл гаргах эрхтэй байдаг. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагаа нь дараах (Хүснэгт 5.21) үе шатаар явагддаг. Үүнд:

Хүснэгт 5.21 Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдлийг бүртгэж, хүлээн авна.
2	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичгийн хуудас тус бүрд бүртгэлийн он, сар, өдөр, цаг, минут, бүртгэлийн дугаарыг тэмдэглэж, энэ тухай тодорхойлолтыг өргөдөл гаргасан этгээдэд өгнө.
3	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөл бүртгэсэн даруйд өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичиг энэ хуульд заасан шаардлагыг хангаж байгаа эсэхэд анхан шатны шүүлт хийнэ.
4	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичиг нь хуульд заасан шаардлагыг хангаагүй бол өргөдлийг хүлээн авахаас татгалзаж, татгалзсан шалтгаан, үндэслэлийг нь дурдсан хариуг өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт энэ тухай тэмдэглэнэ.
5	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь уг зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүсч өргөдөл гаргасан бол өргөдөл гаргасан талбай нь хайгуулын талбайн хилийн дотор бүрэн багтаж байгаа эсэхийг тодруулна.
6	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөл гаргасан талбай нь тусгай хэрэгцээ болон нөөцөд авсан, ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглосон, түүнчлэн хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайтай ямар нэгэн байдлаар давхцаж байгаа эсэхийг тодруулна.

Үе шат	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
7	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хайгуулаар тогтоогдсон ашигт малтмалын нөөцийн хэмжээ, үнэлгээ нь олборлолтоос үүсч болох байгаль орчинд учруулсан хохирлыг нөхөн сэргээхэд хүрэлцэх эсэхийг тодруулна.
8	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдлийг бүртгэснээс хойш ажлын 15 өдөрт багтаан доор дурдсан шийдвэрийн аль нэгийг гаргаж, өргөдөл гаргагчид мэдэгдэнэ.
9	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь тухайн талбайд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл хүсч өргөдөл гаргасан бол онцгой эрхийнх нь дагуу уурхайн талбай олгож, ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг энэ хуульд заасан хугацаанд төлүүлнэ.
10	Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга	Өргөдөлд дурдсан талбай нь ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, эсхүл тусгай хэрэгцээ, нөөцөд авсан, түүнчлэн хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайн аль нэг хэсэгтэй давхцсан бол ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохоос татгалзаж, татгалзсан шалтгаан үндэслэлийг нь дурдсан хариуг өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж, энэ тухай өргөдөл бүртгэх дэвтэрт тэмдэглэнэ.

Эх сурвалж: Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль

Тусгай зөвшөөрлийн өргөдлийн статистик мэдээлэл

Тусгай зөвшөөрөл авахаар гаргасан өргөдлийн статистик мэдээллийг сүүлийн 8 жилээр харьцуулан Хүснэгт 5.22-т харуулав.

Хүснэгт 5.22 Тусгай зөвшөөрөл авахаар гаргасан өргөдөл

Өргөдлийн төрөл	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
БҮГД	626	791	3,002	613	813	1,187	698	502
Шинээр авах	102	113	2,522	131	288	226	218	253
а. Ашиглалтын	102	98	87	103	65	78	73	87
б. Хайгуулын	-	-	2,335	-	-	-	-	-
в. Сонгон шалгаруулалтын	-	15	100	28	223	148	145	166
Сунгуулах	305	453	249	173	231	657	273	75
Шилжүүлэх	10	53	92	139	153	157	72	80
а. Ашиглалтын	10	36	52	49	78	25	24	32
б. Хайгуулын	-	17	40	90	75	132	48	48
Барьцаалах	67	44	22	33	37	61	25	28
а. Ашиглалтын	47	40	22	30	32	58	24	28
б. Хайгуулын	20	4	-	3	5	3	1	-
Талбай буцаах	142	128	117	137	104	86	110	66
а. Ашиглалтын	18	12	24	26	14	12	12	16
б. Хайгуулын	124	116	93	111	90	74	98	50

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

2020 онд сонгон шалгараагүй 125 аж ахуйн нэгжийн жагсаалтыг Хавсралт 15о-оос харна уу.

5.2.7.6 2020 онд шинээр олгосон болон шилжүүлсэн тусгай зөвшөөрлүүд (шаардлага 2.2.a.iii)

Лиценз эзэмшигчдийн бүх өөрчлөлтийн дэлгэрэнгүйг ОУИТБС-ын тайланд тусгах нь Стандартын шаардлага юм. АМГТГ-ын олон нийтэд мэдээлсэн уул уурхай, геологийн статистик мэдээлэлд

тусгай зөвшөөрлийн статистик мэдээлэл нь бидэнд гаргаж өгсөн мэдээллээс зөрүүтэй байсан. Энэ талаар 2015 оны нэгтгэлийн тайланд дэлгэрэнгүй тайлбарласан.

АМГТГ-аас бидэнд өгсөн мэдээллээр 2020 онд шинээр олгосон ашигт малтмал ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл 55, хайгуулын тусгай зөвшөөрөл 35 байсан. АМГТГ-ын олон нийтэд мэдээлсэн уул уурхай, геологийн статистик мэдээлэлд дараах (Хүснэгт 5.23) байдлаар тусгагдсан байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.23 Шинээр олгосон, шилжүүлсэн ашигт малтмал ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл

Бүртгэлийн төрөл	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Шинээр олгосон	72	113	827	750	151	85	130	90
а.Ашиглалт	72	97	91	93	77	61	59	55
б.Хайгуул	-	2	697	629	41	5	-	8
в.Сонгон шалгаруулалт	-	14	39	28	33	19	71	27
Талбай буцаасан	146	119	150	166	97	91	93	71
а.Ашиглалт	16	13	25	25	13	11	11	16
б.Хайгуул	130	106	125	141	84	80	82	55
Цуцалсан/Хүчингүй	347	123	173	241	237	181	189	140
а.Ашиглалт	43	14	10	37	35	33	70	52
б.Хайгуул	304	109	163	204	202	148	119	88
Дуусгавар болсон	253	289	179	124	176	209	199	133
Шилжүүлсэн	8	51	88	146	136	172	71	83
а.Ашиглалт	8	38	46	50	62	38	24	35
б.Хайгуул	-	13	42	96	74	134	47	48
Сунгуулсан	317	444	336	167	162	566	300	68
Барьцаалсан	61	40	22	29	39	56	24	27
а.Ашиглалт	42	34	22	27	34	53	23	27
б.Хайгуул	19	6	-	2	5	3	-	-
Барьцаа чөлөөлсөн	31	29	24	16	39	27	31	28
а.Ашиглалт	29	24	19	12	38	26	30	28
б.Хайгуул	2	5	5	4	1	1	1	-
Нөхөн олгосон	15	11	19	35	26	40	27	17
а.Ашиглалт	9	7	10	15	19	13	14	11
б.Хайгуул	6	4	9	20	7	27	13	6

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020 он, УУХҮЯ, АМГТГ

АМГТГ-ын даргын шийдвэрээр нөхөн олговорт дүйцүүлэн олгосон тусгай зөвшөөрлийн мэдээллийг АМГТГ-аас хүссэн боловч мэдээлэл ирүүлээгүй.

2020 оны жилийн эцсийн байдлаар ашигт малтмалын 10 ба түүнээс дээш тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн жагсаалтыг дараах Хүснэгт 5.24-өөс харна уу.

Хүснэгт 5.24 Ашигт малтмалын 10 ба түүнээс дээш тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид

№	Аж ахуйн нэгжийн нэр	Тусгай зөвшөөрлийн тоо	Талбайн хэмжээ	Хуулийн этгээдийн ангилал	Хөрөнгө оруулагч улс
1	Монголросцветмет	27	15,145.4	ТӨҮГ	Монгол
2	Монголын алт МАК	23	62,251.0	ХХК	Монгол
3	Гацуурт	16	8,933.2	ХХК	Монгол
4	Цайна инвестмент монголиа	15	207,645.0	Гадаадын 100% хөрөнгө оруулалттай ХХК	Сингапур

№	Аж ахуйн нэгжийн нэр	Тусгай зөвшөөрлийн тоо	Талбайн хэмжээ	Хуулийн этгээдийн ангилал	Хөрөнгө оруулагч улс
5	Бүрдэл майнинг	13	2,344.4	ХХК	Монгол
6	Гобикоул энд энерги	12	7,139.8	ХХК	Монгол
7	Ти Эм Жи групп	12	5,654.8	ХХК	Монгол
8	Хүннү говь алтай	12	2,206.7	ХХК	Монгол
9	МАК Цемент	11	4,119.1	ХХК	Монгол
10	Платинумланд	11	3,621.3	ХХК	Монгол
11	МОЭНКО	10	12,807.4	Гадаадын 100% хөрөнгө оруулалттай ХХК	Сингапур

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020, УУХҮЯ, АМГТГ

2020 оны жилийн эцсийн байдлаар ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл бүхий 100,000 ба түүнээс дээш гектар талбайг эзэмшигчдийн жагсаалтыг дараах Хүснэгт 5.25-аас харна уу.

Хүснэгт 5.25 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид, гектар

№	Аж ахуйн нэгжийн нэр	Тусгай зөвшөөрлийн тоо	Талбайн хэмжээ	Хуулийн этгээдийн ангилал	Хөрөнгө оруулагч улс
1	Цайна инвестмент монголиа	15	207,645.0	Гадаадын 100% хөрөнгө оруулалттай ХХК	Сингапур
2	Монлаа	4	108,679.0	Дотоодын А.А.Н	Монгол

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020, УУХҮЯ, АМГТГ

АМГТГ-аас мэдээлснээр 2020 онд сонгон шалгаруулалтын бус замаар (шууд гэрээ, хэлэлцээр хийх замаар) олгосон тусгай зөвшөөрлийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг дор харуулав. Үүнд:

- Шүүхийн шийдвэр болон КХ-ийн даргын 2018 оны 636, 2019 оны 159 тоот шийдвэрийн дагуу Алтанширээ талбайн тусгай зөвшөөрлийг “Ачлалт хүү” ХХК-д олгосон.
- Засгийн газрын шийдвэрээр 4 тусгай зөвшөөрлийг “Эрдэнэс алт ресурс” ХХК-д, 2 тусгай зөвшөөрлийг “Эрдэнэс силвер ресурс” ХХК-д тус тус олгосон.
- НДЗХАШШ-ийн 2017 оны 12 сарын 04-ний 894-р тоот шийдвэрийн дагуу Төвгөр талбайн тусгай зөвшөөрлийг “Ас-Итэрнал” ХХК-д тус тус олгосон байна. Дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 15.л-с харна уу.

5.2.7.7 Тусгай зөвшөөрлийн ил тод байдал (шаардлага 2.3)

АМГТГ-ын кадастрын цахим хуудсанд (<https://cmcs.mrpm.gov.mn/cmcs>) 2021 оны байдлаар 2,666 тусгай зөвшөөрлийн мэдээллийг нийтэд ил болгосон байна. Харин ураны хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн мэдээллүүдийг оруулаагүй байна.

МОУИТБС-ын Ажлын алба цахим хуудсанд ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн талаарх мэдээллийг нийтэд ил болгодог. 2020 оны байдлаар нийт 2,642 тусгай зөвшөөрлийн мэдээллүүдийг оруулсан байна.

5.3 АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛ, ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ЭКСПОРТ (ШААРДЛАГА 3.1)

5.3.1 Ашигт малтмалын хайгуул

Улсын төсвийн хөрөнгөөр гүйцэтгэсэн геологи хайгуулын ажил

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого болон Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан геологийн суурь судалгааны ажлуудыг 2016 онд 9.3 тэрбум төгрөг, 2017 онд 13.1 тэрбум төгрөг, 2019 онд 23.8 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтээр гүйцэтгэсэн “Грант Торнтон аудит” ХХК

байна. АМГТГ-ын газраас 2020 онд улсын төсвийн хөрөнгөөр гүйцэтгэсэн томоохон хэмжээний АМГТ-ны геологи, хайгуулын үйл ажиллагааны мэдээлэл, зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээний талаарх мэдээллийг хүссэн боловч ирүүлээгүй бөгөөд улсын төсвийн хөрөнгөөр 2019 оны байдлаар хийсэн хайгуулын ажлын төслийг дараах байдлаар харуулав.

- Монгол улсын нутаг дэвсгэрийн 40.5 хувийг 1:50000-ны масштабын геологийн зураглал, ерөнхий эрлийн ажлаар бүрхэж тухайн газрын геологийн тогтоц, ашигт малтмалын тархалтын зүй тогтлыг тодорхойлж, хэтийн төлөвийн үнэлгээг өгсөн бөгөөд 5 хувьд энэ төрлийн судалгааны ажлыг гүйцэтгэж байна.
- Улсын геологийн 1:200000-ны масштабын иж бүрдэл зураг зохиох ажлыг нутаг дэвсгэрийн 94 хувьд гүйцэтгэн үр дүнгийн тайланг хүлээн авч нэгдсэн мэдээллийн санг үүсгээд байна. Үлдсэн 6 хувьд судалгааны ажлыг гүйцэтгэн үр дүнгийн тайланг хүлээн авахаар ажиллаж байна. Мөн 2016 оноос дээрх судалгааны ажлуудыг К, L, M хавтгай хэмжээнд нэгтгэх ажлыг хэрэгжүүлж байна.
- Сэдэвчилсэн судалгааны ажлын хүрээнд “Голлох ашигт малтмалын хэтийн төлөвийн судалгаа”-г улсын хэмжээнд хэрэгжүүлснээр олон тооны орд, илрэл, эрдэсжсэн цэгүүдийг шалган үнэлгээг хийсэн.
- Алт-2 үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд Монгол орны төв, зүүн бүс болон баруун, баруун өмнө, хангайн бүсийн алтны хүдэржилт, хэтийн төлөвийн судалгааг хэрэгжүүлснээр олон тооны алтны үндсэн болон шороон орд, илрэл, эрдэсжсэн цэгийг шалган үнэлгээ хийсэн. Энэхүү судалгааны ажлын үр дүнгийн тайланг хүлээн авснаар дээрх 2 бүсийн хэмжээнд алтны хэтийн төлөвийн үнэлгээ тодорхой болно.
- Агаарын геофизикийн 1:200000-ны масштабын 5 сувгийн судалгааны ажлыг улсын баруун өмнөд хэсэгт Алтай-1, Алтай-2 нэртэйгээр хэрэгжүүлэн үр дүнгийн тайланг хүлээн авсан. Судалгааны ажлын үр дүнд тухайн бүс нутгаар хар болон өнгөт, үнэт металлын хэтийн төлөвтэй орд илрүүлэх шалгуур үзүүлэлтийг тогтоож, цаашид хэрэгжүүлэх ажлын чиглэл тодорхой болсон.
- Геохимийн 1:1000000-ын масштабын зураглалын ажлыг Монгол орны нутаг дэвсгэрийн 1,148,729 км² талбайд гүйцэтгэхээр судалгааны ажлыг эхлүүлсэн.
- Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд тогтоогдсон ашигт малтмалын төрлүүдийг тектоник, металлогени болон бусад геологийн хүчин зүйлс, дэд бүтэц зэрэг нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлүүдтэй хамтатган судалж, өнөөдрийн нөхцөлд стратегийн ашигт малтмал гэж авч үзэх төрлүүдийг бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн тодорхойлох, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх, энэхүү судалгааны үр дүнд дэлхийн түүхий эдийн зах зээл дээр эрэлт ихтэй өндөр технологийн болон энергийн түүхий эдийг нарийвчлан судалж, экспортын чиг хандлагыг тодорхойлох суурь судалгааны ГАСАМ төслийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.
- Улаанбаатар, Эрдэнэт хотын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд эвдэрсэн газар, агаар, хөрс, усны бохирдлын хэмжээ, бохирдуулагч элементийн тархалтыг тодорхойлох судалгааг хэрэгжүүлж шинжлэх ухааны дүгнэлт, зөвлөмж өгөхөөр ажиллаж байна.

Улсын төсвийн хөрөнгөөр хийсэн геологи, судалгааны ажлыг 2019 оноос хойш олон нийтэд ил тод болгоогүй тул 2019 он хүртэлх 5 жилийн тойм статистик мэдээллийг харуулбал дараах байдалтай байна (Хүснэгт 5.26). Үүнд:

Хүснэгт 5.26 Улсын төсвийн хөрөнгөөр хийсэн геологи, судалгааны ажил

Ажлын төрөл	2015		2016		2017	
	Сая.төг	Гүйцэтгэл	Сая.төг	Гүйцэтгэл	Сая.төг	Гүйцэтгэл
БҮГД	9,280.6	82%	9,341.1	100%	12,255.1	92%
УГЗ 1:200000	330.5	63%	642.7	100%	482.3	100%

1:50000 ГЗЕЭА	5,556.7	78%	4,975.8	100%	5,355.9	100%
Сэдэвчилсэн ажил	3,167.7	92%	3,476.1	100%	6,274.6	81%
Хамтын ажиллагааны төсөл	225.6	79%	246.6	100%	142.4	100%
Ажлын төрөл	2018		2019			
	Сая.төг	Гүйцэтгэл	Сая.төг	Гүйцэтгэл		
БҮГД	13,335.0	100%	24,621.0	100%		
УГЗ 1:200000	408.5	100%	753	100%		
1:50000 ГЗЕЭА	4,692.7	100%	8,115.1	100%		
Сэдэвчилсэн ажил	8,144.1	100%	15,471.6	100%		
Хамтын ажиллагааны төсөл	90	100%	281.3	100%		

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2019, УУХҮЯ, АМГТГ

Хувийн хөрөнгөөр санхүүжүүлсэн хайгуулын үйл ажиллагаа

Тусгай зөвшөөрлийн талбайд хувийн хөрөнгөөр гүйцэтгэх хайгуулын ажлын төлөвлөгөө болон гүйцэтгэсэн тайлан, зардал хянуулсан, баталгаажуулсан байдлын хувьд Ашигт малтмалын тухай хуулийн 48.1.1-д заасны дагуу тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдээс жил бүрийн хайгуулын ажлын төлөвлөгөө, 48.1.2-д заасны дагуу хайгуулын ажлын жил тайланг хүлээн авч хянах бөгөөд 33.1, 33.2-т заасны дагуу хайгуулын ажлын зардлын доод хэмжээг хянаж, санхүүгийн жилийн тайлан тэнцэлд тулгуурлан баталгаажуулдаг.

2020 онд 141 хайгуулын ажлын үр дүнгийн тайлан ирүүлснээс 132 тайланг хэлэлцэж хүлээн авсан байна. Хайгуулын ажлын сүүлийн 4 жилийн үр дүнгийн тайлангийн мэдээллийг Зураг 5.6-д харуулж байна.

Зураг 5.6 Хайгуулын ажлын үр дүнгийн тайлангийн тоо

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2021, УУХҮЯ, АМГТГ

Тайлант 2020 онд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид геологи, хайгуулын ажилд 86,033.0 сая төгрөг зарцуулсан ба гүйцэтгэсэн ажлын төрлөөр нь сүүлийн 5 жилийн үзүүлэлтийг харьцуулбал дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.27 Геологи, хайгуулын ажилд зарцуулсан, гүйцэтгэсэн ажлын төрлөөр, сая төгрөгөөр

Ажлын төрөл	2016	2017	2018	2019	2020
Бэлтгэл ажил	8,924.2	3,615.2	3,447.8	3,837.7	1,937.9
Зураглалын ажил	5,815.3	1,886.1	3,444.1	2,119.2	1,230.4
Эрлийн маршрут	6,383.5	2,334.6	2,746.3	2,498.3	1,158.0

Ажлын төрөл	2016	2017	2018	2019	2020
Сорьцлолт	32,645.9	80,896.6	11,786.9	1,296.4	866.0
Геофизикийн ажил	9,826.5	15,008.9	10,461.7	10,252.5	5,576.0
Уулын ажил	1,697.1	-	15,257.0	7,600.0	6,630.0
Өрөмдлөг	68,917.0	5,825.9	75,064.2	84,114.5	44,678.1
Лаборатори	8,833.1	11,413.4	12,601.0	13,472.0	11,259.0
Топогеодезийн ажил	2,248.6	5,518.1	1,621.3	4,297.9	3,520.2
Гидрогеологийн ажил	1,174.1	943.7	1,442.8	1,329.7	865.0
Геоэкологийн судалгаа	-	-	823.2	3,150.3	2,300.0
Тээвэр	17,331.0	341.4	3,761.3	7.0	4.2
Суурин боловсруулалт	11,685.7	1,120.4	1,118.2	494.8	590.0
Байгаль орчны нөхөн сэргээлт	1,346.9	348.3	378.4	459.5	268.7
Талбайн сорьцлолт	2,101.3	929.4	1,674.9	4,887.6	3,800.0
Археологи, палентологийн судалгаа	231.2	162.2	6,638.4	522.0	303.0
Магадлашгүй зардал	-	-	173.2	782.6	666.7
Бусад	11,098.5	242.4	852.3	420.1	380.0
Бүгд	190,259.9	130,586.6	153,292.9	141,542.1	86,033.2

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2021, УУХҮЯ, АМГТГ

5.3.2 Уул уурхайн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл

Монгол улсын уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл 2020 онд бууралттай байж, тус салбарын үйлдвэрлэлийн ДНБ-д эзлэх хувь 21.6 хувь, Аж үйлдвэрийн салбарт эзлэх хувь 56.5 хувь байсан байна. Тодруулбал:

Хүснэгт 5.28 Уул уурхайн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, ДНБ, хувиар

Утга	2017	2018	2019	2020
ДНБ	27,876.30	32,411.20	36,897.60	36,958.60
Уул уурхай, олборлох (үнээр)	6,543.40	7,721.00	8,779.20	7,994.00
Аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл	12,938.60	15,619.90	17,371.40	16,700.00
Уул уурхай, олборлох үйлдвэрлэл	9,388.80	11,223.90	12,467.10	11,769.50
АҮ-ийн нийт үйлдвэрлэлд УҮ-ийн эзлэх хувь	72.6%	71.9%	71.8%	56.5%
ДНБ-д УҮ-ийн эзлэх хувь	23.5%	23.8%	23.8%	21.6%

Эх сурвалж: Монголын Үндэсний Статистикийн Хороо

АМГТГ-ын 2020 оны статистик мэдээлэлд үндэслэн дараах хүснэгтээр сүүлийн 6 жилийн Нүүрсний олборлолт, борлуулалт болон экспортын мэдээг харуулж байна.

Хүснэгт 5.29 Нүүрсний олборлолт, борлуулалт болон экспорт, нэгжээр

Он	Хөрс хуулалт (мян.м.куб)	Олборлолт (мян.тн)	Борлуулалт (мян.тн)	Экспорт (мян.тн)
2015	92,975.0	23,979.0	22,125.0	14,468.0
2016	102,374.3	35,096.5	33,831.7	25,809.3
2017	197,240.8	49,480.3	41,904.6	33,400.1
2018	244,861.2	54,572.3	45,741.9	36,671.4
2019	292,181.7	57,128.8	47,047.8	36,809.1
2020	209,363.8	43,079.3	40,984.5	31,177.8

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020, УУХҮЯ, АМГТГ

2020 оны Нүүрсний нийт борлуулалтын мэдээг нүүрсний төрлөөр нь Хүснэгт 5.30-д харуулж байна.

Хүснэгт 5.30 Нүүрсний нийт борлуулалт, нүүрсний төрлөөр

Нүүрсний төрөл	Бүгд (мян.тн)	Экспорт (мян.тн)	Дотоод (мян.тн)
Баяжуулсан коксжих	4,957.6	4,957.6	-
Түүхий коксжих	14,409.3	14,409.3	-
Сул коксжих	9,184.4	9,184.4	-
Эрчим хүчний	2,626.5	2,626.5	-
Чулуун болон хүрэн	9,770.7	-	9,770.7
Бүгд	40,948.5	31,177.8	9,770.7

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик мэдээ 2020, УУХҮЯ, АМГТГ

Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэрийн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээг Үндэсний статистикийн хорооны мэдээлснээр Хүснэгт 5.31-д харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 5.31 Аж үйлдвэрийн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн хэмжээ, нэгжээр

№	Ашигт малтмалын төрөл	Хэмжих нэгж	2016	2017	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Чулуун нүүрс	мян.тн	29,339.6	40,707.4	43,353.9	48,448.5	43,844.8	-10%
2	Зэсийн баяжмал (метал агуулгаараа)	мян.тн	1,445.1	1,317.1	1,310.8	1,262.4	1,276.7	1%
3	Төмрийн хүдэр	мян.тн	4,936.2	7,694.7	6,225.4	8,572.2	9,224.4	8%
4	Алт	кг	18,435.7	19,849.0	20,655.2	16,251.3	20,225.5	24%
5	Хайлуур жонш	мян.тн	167.7	108.9	101.2	156.1	127.3	-18%
6	Хайлуур, жоншны баяжмал	мян.тн	34.1	55.2	80.7	47.5	85.0	79%
7	Цайрын баяжмал	мян.тн	100.2	82.7	87.9	83.1	76.3	-8%
8	Молибдений баяжмал (метал агуулгаараа)	тн	5,174.4	5,759.6	5,486.1	5,302.8	6,147.7	16%

Эх сурвалж: Аж үйлдвэрийн салбар 2020, Үндэсний статистикийн хороо

Сүүлийн 5 жилийн уул уурхай олборлолтын мөнгөн дүнг Үндэсний статистикийн хорооны мэдээлснээр Хүснэгт 5.32-д харуулав.

Хүснэгт 5.32 Уул уурхай олборлолт, сая төгрөгөөр

№	Ашигт малтмалын төрөл	2016	2017	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
1	Металлын хүдэр олборлолт	5,891,282.7	6,685,608.2	7,914,168.9	8,189,457.6	9,863,503.6	20%
2	Нүүрс олборлолт	1,612,627.3	3,880,567.2	5,312,415.8	6,832,966.9	6,493,503.4	-5%
3	Газрын тос олборлолт	722,820.5	897,804.3	953,258.3	980,487.8	423,827.7	-57%
4	Уул уурхай, олборлолтын туслах бусад үйл ажиллагаа	347,637.2	402,940.9	704,260.6	782,774.0	771,636.5	-1%
5	Бусад ашигт малтмал олборлолт	137,046.8	231,878.8	464,514.8	516,300.5	459,249.2	-11%

№	Ашигт малтмалын төрөл	2016	2017	2018	2019	2020	Өөрчлөлт
	Нийт уул уурхайн олборлолт	8,711,414.4	12,098,799.3	15,348,618.5	17,301,986.9	18,011,720.4	

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2019, 2020, Үндэсний статистикийн хороо

5.3.3 Уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт (Шаардлага 6.3.с)

Тайлант оны нийт экспортын хэмжээ өмнөх оныхоос 0.6 хувиар буурч 7.5 тэрбум ам.долларт хүрсэн. Энэ нь уул уурхайн эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын бууралтаас шууд хамааралтай байсан. 2020 онд эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын 96.2 хувийг чулуун нүүрс, зэсийн баяжмал, молибдены баяжмал, хайлуур жонш, төмрийн хүдэр, цайрын хүдэр болон боловсруулаагүй нефтийн экспорт эзэлж байна.

Уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүний сүүлийн 5 жилийн экспортын хэмжээ болон дүнг Хүснэгт 5.33-д харуулав.

Хүснэгт 5.33 Уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүний экспорт, нэгжээр, сая ам.доллараар

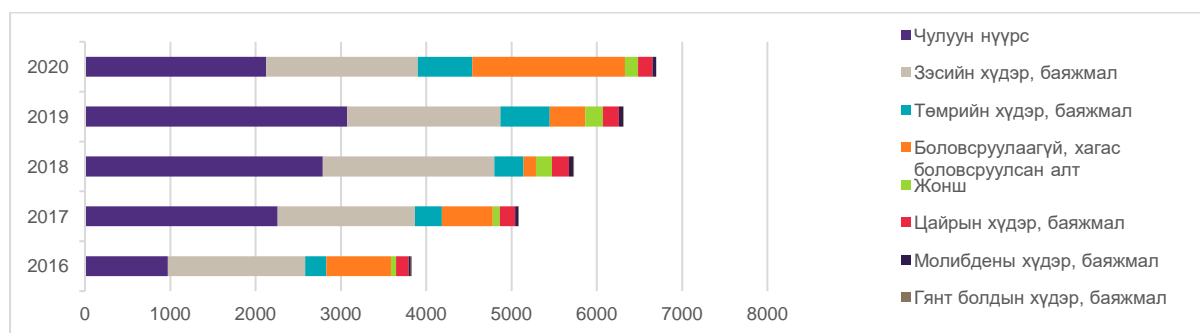
Ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний төрөл	Хэмжих нэгж	2016	2017	2018	2019	2020
Чулуун нүүрс	мян.тн	25,713.9	32,990.9	35,758.2	36,466.8	28,586.9
	сая ам.доллар	971.8	2,256.7	2,786.2	3,074.4	2,123.7
Зэсийн хүдэр, баяжмал	мян.тн	1,562.0	1,447.2	1,436.7	1,403.6	1,395.1
	сая ам.доллар	1,607.8	1,613.1	2,012.2	1,795.9	1,778.0
Төмрийн хүдэр, баяжмал	мян.тн	6,084.8	6,258.0	7,449.1	8,448.8	8,205.7
	сая ам.доллар	249.9	313.4	342.2	576.4	640.0
Боловсруулаагүй, хагас боловсруулсан алт	кг	19,168.5	14,554.5	3,431.9	9,069.5	30,491.0
	сая ам.доллар	758.4	595.4	144.5	418.4	1,787.7
Жонш	мян.тн	248.8	319.3	555.2	700.1	678.9
	сая ам.доллар	59.0	84.2	189.9	205.5	156.3
Цайрын хүдэр, баяжмал	мян.тн	126.0	118.2	123.9	134.8	134.1
	сая ам.доллар	145.4	180.8	197.8	189.0	167.7
Молибдены хүдэр, баяжмал	мян.тн	5.8	6.5	6.0	5.7	6.4
	сая ам.доллар	26.4	37.4	49.9	49.0	40.7
Гянт болдын хүдэр, баяжмал	мян.тн	1.5	1.0	0.8	0.7	0.1
	сая ам.доллар	10.5	8.1	8.8	6.5	0.7

Эх сурвалж: Гаалийн ерөнхий газар,

https://www.customs.gov.mn/statistics/index.php?module=users&cmd=info_full&cid=753&st=1

Эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын борлуулалтын дүнгээр (сая ам.доллараар) сүүлийн 5 жилээр харьцуулан дараах Зураг 5.7-д харууллаа. Үүнд:

Зураг 5.7 Эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын борлуулалт, төрлөөр, сая ам.доллараар

Эх сурвалж: Гаалийн Ерөнхий Газар

Дээрх уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүний экспортын борлуулалтыг нийлүүлсэн улсаар нь харьцуулахад 2020 оны экспортын дийлэнх хэсэг буюу 71.9 хувийг БНХАУ-д, 24.1 хувийг Швейцар улсад (боловсруулаагүй буюу хагас боловсруулсан алт) экспортлосон байна. Дэлгэрэнгүйг Хүснэгт 5.34-с харах боломжтой.

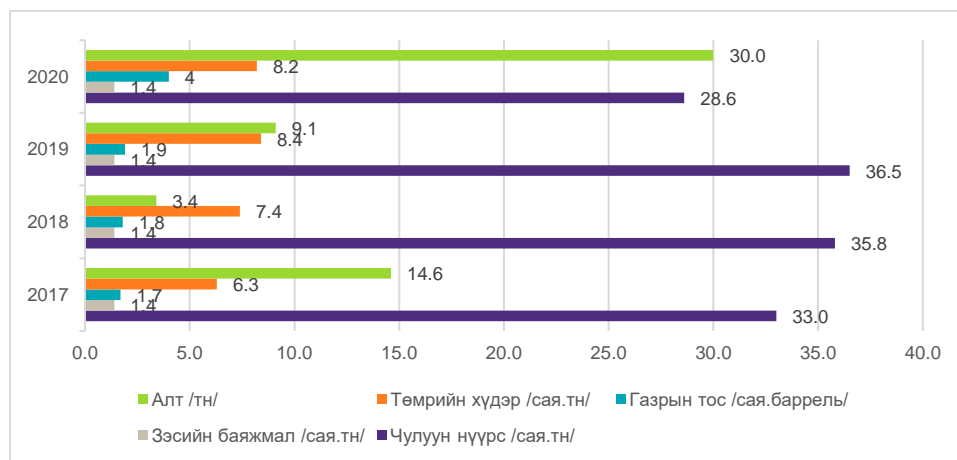
Хүснэгт 5.34 Уул уурхайн гол нэрийн бүтээгдэхүүний экспорт, улсаар

№	Улс	Гол нэр төрлийн ашиг малтмал	Хэмжих нэгж	2018		2019		2020	
				Тоо хэмжээ	Үнэ (сая ам.доллар)	Тоо хэмжээ	Үнэ (сая ам.доллар)	Тоо хэмжээ	Үнэ (сая ам.доллар)
1	БНХАУ	Чулуун нүүрс	мян.тн	35,361	2,755	35,798	3,014	27,210	2,009
		Зэсийн хүдэр, баяжмал	мян.тн	1,429	2,001	1,404	1,796	1,395	1,778
		Төмрийн хүдэр, баяжмал	мян.тн	7,449	342	8,449	576	8,206	640
		Бусад ашигт малтмал	мян.тн	494	370	672	381	700	585
		Дүн			5,467,361		5,767,611		5,012
		Нийт экспортонд эзлэх %		95.4%		91.3%		96.1%	

Эх сурвалж: Гаалийн Ерөнхий Газар

Эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээгээр (сая тонноор) сүүлийн 4 жилээр харьцуулан дараах Зураг 5.8-д харууллаа. Үүнд:

Зураг 5.8 Эрдэс бүтээгдэхүүний экспорт, сая тонноор

Эх сурвалж: ДНБ 2020 он, Монголын Үндэсний Статистикийн Хороо

5.4 ГАЗРЫН ТОС БОЛОН БАЙГАЛИЙН ХИЙ

5.4.1 Газрын тосны тухай тойм

Монгол улсын хэмжээнд газрын тосны хэтийн төлөв бүхий хайгуулын 33 талбай ялгаснаас 27 талбайд 21 гэрээлэгч бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ байгуулан, Засгийн газраар батлуулан үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Үүнээс 3 талбайд олборлолтын үйл ажиллагаа, 22 талбайд хайгуулийн үйл ажиллагаа, үлдсэн талбайд эрлийн үйл ажиллагаа явагддаг. Петрочайнагийн охин компани болох “Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК нь Тосон-Уул-ХИХ, Тамсаг-ХХИ талбайд, “Доншен газрын тос Монгол” ХХК нь БХГ-97 талбайд тус тус газрын тосны ашиглалт, олборлолтын үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд, газрын тосны дийлэнх хувийг “Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК олборлож, экспортолдог.

Хүснэгт 5.35 Газрын тосны олборлолт явуулж байгаа компанийн талбайн мэдээлэл

Ашиглалтын талбайн нэр	Ашиглалтын талбайн хэмжээ /га/	Гэрээлэгч компани	Гэрээ байгуулсан огноо
Тосон-Уул XIX	65,000	Петрочайна Дачин Тамсаг ХХК	1993/04/26
Тамсаг-XXI	20,920		1995/12/11
БХГ-97	23,950	Доншен газрын тос Монгол ХХК	1997/01/24

Эх сурвалж: АМГТГ

“Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК:

“Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК-ийн эх компани болох “Дачин Ойл Фийлд Лимитед” компани нь БНХАУ болон дэлхийд газрын тос, байгалийн хийн томоохонд тооцогдох Хятадын Үндэсний Газрын Тосны Корпораци (China National Petroleum Corporation буюу Petrochina)-ийн харьяа, гадаад зах зээлд бие даасан үйл ажиллагаа явуулах эрх бүхий төрийн өмчит компани юм.

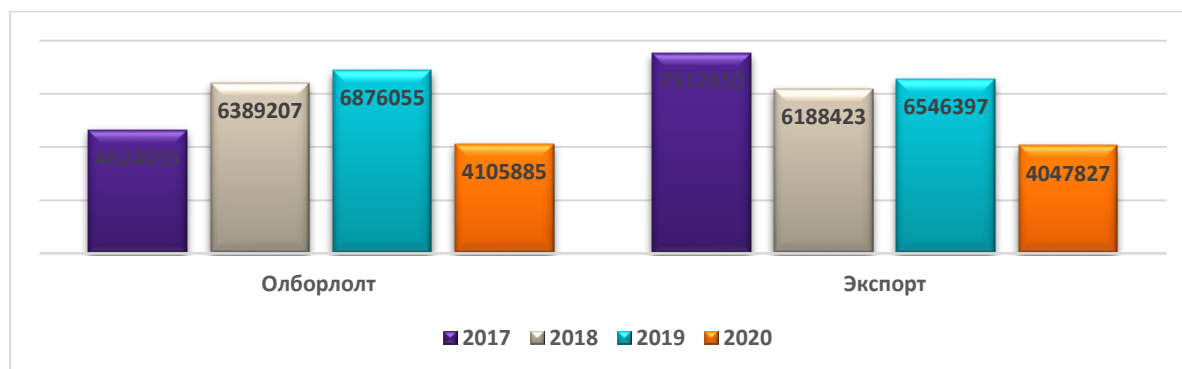
“Дачин Ойл Фийлд Лимитед” компани нь 2005 оны 8 дугаар сард Монгол улсын Засгийн газрын баталсан Дорнод аймгийн Тамсагийн сав газрын XIX, XXI, XXII гэрээт талбайд газрын тостой холбогдсон үйл ажиллагаа явуулах Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний эрх үүргийг АНУ-ын СОКО Интернейшнл ЛЛС-ийн Кеймэний аралд бүртгэлтэй “СОКО Тамсаг Монгол (XIX)” ХХК-ийн эзэмшил хувьцаагаар худалдан авч АНУ-ын Делавер хотод бүртгэлтэй “Петрочайна Дачин Тамсаг” компанийн 100 хувийн хөрөнгө оруулалттай Кеймэний аралд бүртгэлтэй Петрочайна Дачин Тамсаг Монгол (XIX) компанид шилжүүлснээр уг компани нь БНХАУ-ын 100 хувийн хөрөнгө оруулалттай “Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК-ийг Монгол Улсад байгуулан Дорнод аймгийн Халхгол, Матад сумдын нутагт орших Тамсагийн сав газрын Тосон-Уул XIX, Тамсаг XXI, Буйр XXII талбайнуудад бүтээгдэхүүн хуваах зарчмаар Монгол Улсын Засгийн газрын баталсан гэрээний дагуу газрын тостой холбогдсон үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн.

“Доншен газрын тос Монгол” ХХК:

БНХАУ-ын Шандун мужийн Шенлигийн газрын тосны товчооны харьяа “Доншен Жингүн Петролеум Дивилопмент Групп Сток” компани нь Монгол Улсын Дорноговь аймгийн нутагт орших Зүүнбаян-Цагаан Элсний ордын 1997 оны БХГ-т талбайд бүтээгдэхүүн хуваах зарчмаар газрын тосны эрэл хайгуулын ажил гүйцэтгэж байсан Австралийн Рок Ойл (Говь) компаниас тавьсан саналын дагуу 2001 оны 6 дугаар сарын 16-нд байгуулсан “Хамтран ажиллах тухай” гэрээ ёсоор тус компанийн 49 хувийг эзэмшин, уг гэрээний хүрээнд 2 цооног өрөмдсөн бөгөөд, энэ ажлын болон урьд хийгдсэн ажлуудын үр дүнг харгалзан үзэж, 2003 оны 2 дугаар сарын 15-нд Монгол улсын Засгийн газрын 1997.02.19-ний өдрийн 47 тоот тогтоолоор батлагдсан Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний эрх, үүргийг шилжүүлэн авах тухай” гурван талын гэрээнд Рок Ойл (Говь) компани болон Газрын тосны тухай хуулийн 2.3, Газрын тосны тухай хуулийг хэрэгжүүлэх журмын 6.4, 1997 оны БХГ-т талбайн талаар Газрын тосны хэрэг эрхлэх газар болон Нескор энерги компанийн хооронд байгуулсан Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний 1.1-ийн “а”, Засгийн газрын агентлагийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 8.1-д заасан заалтыг тус тус үндэслэн Монгол улсын Засгийн газрыг төлөөлж Газрын тосны газрын удирдлагууд газрын үсэг зурж, эрх үүргийг шилжүүлэн авснаар БНХАУ-ын 100 хувийн хөрөнгө оруулалттай Доншен газрын тос (Монгол) ХХК-ийг Монгол улсад байгуулан газрын тостой холбогдсон үйл ажиллагааг явуулж эхэлсэн.

2020 оны статистикаар газрын тосны нийт олборлолтын хэмжээ 4,105.89 мянган баррель, экспортын хэмжээ 4,047.83 мянган баррель байгаа ба энэ нь өнгөрсөн онтой харьцуулахад 40 хувь, 38 хувиар тус тус буурсан үзүүлэлт байна.

Зураг 5.9 Газрын тосны олборлолт, экспортын хэмжээ

Эх сурвалж: АМГТГ

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад газрын тос боловсруулах үйлдвэр, тоног төхөөрөмж байхгүйн улмаас 2020 онд нийт олборлосон газрын тосны 98.6 хувийг түүхий газрын тос хэлбэрээр экспортолж, газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэгцээгээ 100 хувь импортоор хангасан байна. Нийт импортын дийлэнх хувийг нь ОХУ-аас, цөөн хувийг нь БНСУ, БНХУ мөн бусад улсаас импортолдог.

Газрын тостой холбогдсон үйл ажиллагаа гэж газрын тос, уламжлалт бус газрын тос эрэх, хайх, ашиглах, хадгалах, тээвэрлэх, борлуулах, татан буулгахтай холбогдсон үйл ажиллагаа гэж тодорхойлдог ба уламжлалт бус газрын тос гэдэгт байгалийн битум, шатдаг занар, тослог элс, хийтэй элс, хийтэй занар, нүүрсний давхаргын метан хий багтана.

5.4.2 Байгалийн хийн тухай тойм

Газрын тосны тухай хуулийн дагуух нэр томъёогоор “Газрын тос” гэдэгт түүхий тос, байгалийн хий орно. Мөн АМГТГ нь байгалийн хийн талаар ямар нэгэн гэрээ хэрэгжүүлээгүй ба байгалийн хийн эрэл, хайгуулын ажил явагдаагүй байна.

Эрдэнэс Метан ХХК нь 2016 оны 02 дугаар сард уламжлалт болон уламжлалт бус байгалийн хий, газрын тос хайх, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, тээвэрлэлтийг зохицуулах болон зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор Эрдэнэс Монгол ХХК-ийн 100 хувийн өмчлөлтэй охин компани байгуулагдсан.

Монгол улсын Засгийн газар болон Оросын Холбооны Улсын «Газпром» нээлттэй хувьцаат нийгэмлэг хоорондын харилцан ойлголцлын санамж бичигт 2019 оны 12 сард гарын үсэг зурсан байна. Уг санамж бичгийн дагуу Монголоор дамжуулах хоолойн асуудлыг хариуцах ажлын хэсгийг байгуулсан тухай мэдэгдсэн ба 2021 оны 3 дугаар сард ирээдүйд тавигдах хийн хоолойн маршрут дагуу тандалт нислэг хийсэн.

5.4.3 Газрын тосны нөөц

Манай улсын нутаг дэвсгэрт газрын тосны тав, нүүрсний давхаргын метан хийн долоо, шатдаг занарын эрэл хайгуулын дөрвөн гэрээ хэрэгжүүлж байна. Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний дагуу 22 талбайд газрын тосны хайгуул хийж, гурван талбайг олборлон ашиглаж байна. Нийт нутаг дэвсгэрийн 25 хувьд хүндийн хүч болон гурван хэмжээст чичирхийллийг судалж 1534 цооногийг гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдын хөрөнгөөр өрөмдөж байна. Ийнхүү газрын тосны эрэл, хайгуулын дүнд манай улс газрын тос олборлогч улс болж, олборлож буй гурван талбайд 332.64 сая тонн газрын тосны нөөц, 43.258 сая тонн ашиглах баталгаат нөөцийг тогтоож Монгол улсын Ашигт малтмалын нөөцийн санд бүртгээд байна. (УУХҮЯ, 2020)

Өнгөрсөн хугацаанд (1993-2020 онд) “Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК болон “Доншен газрын тос Монгол” ХХК нь хайгуул, үнэлгээ, туршилтын олборлолт, ашиглалтын нийт 1702 цооног (Тосон-Уул XIX талбайд 982 цооног, Тамсаг XXI талбайд 589 цооног, БХГ-97 талбайд 131 цооног)

өрөмдөн 11,84 мянган тууш км хоёр хэмжээст (Тосон-Уул XIX талбайд 3,43 мянган тууш км, Тамсаг XXI талбайд 3,27 мянган тууш км, БХГ-97 талбайд 5,14 мянган тууш км), 5,33 мянган км² гурван хэмжээст (Тосон-Уул XIX талбайд 2,32 мянган км², Тамсаг XXI талбайд 2,67 мянган км², БХГ-97 талбайд 0,34 мянган км²) чичирхийллийн судалгаа хийсэн.

Тосон-Уул XIX, Тамсаг-XXI талбайд хийсэн хайгуул, үнэлгээ, олборлолтын туршилтын ажлын үр дүнд үндэслэн тус талбайн газрын тосны нөөцийг тооцоолсон. “Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК нь дэлхийн газрын тос олборлогч ихэнх орнуудын дагаж мөрддөг газрын тосны нөөцийн тооцооны ангиллын дагуу 2008 онд Т19-24 блок, 2009 онд Т19-69-5, Т19-55, Т19-28, 2010 онд Т21-35, Т21-54 блокуудад “баталгаат”, “магадтай”, болон “боломжит” зэрэглэлээр газрын тосны нөөцийг тооцоолон, АНУ-ын “DeGolyer and MacNaughton” (D&M) компаниар хөндлөнгийн үнэлгээ хийлгэсэн.

Тосон-Уул XIX талбайн газрын тосны нөөцийн тооцооны тайланг ЭБЭХЯ-ны (хуучин нэрээр) дэргэдэх Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөл (ЭБМЗ)-өөр хэлэлцүүлж, тус зөвлөлийн 2010 оны 02 дугаар сарын 04-ний өдрийн 06 дугаар дүгнэлтийг үндэслэн ЭБЭХ-ний сайдын 2010 оны 02 дугаар сарын 18-ны өдрийн 41 дүгээр тушаалаар газрын тосны “баталгаат” нөөцийг 119.02 сая тонн, үүнээс газрын тосны “ашиглалтын баталгаат” нөөцийг 13.67 сая тонноор тус тус Монгол улсын Ашигт малтмалын нөөцийн нэгдсэн санд бүртгэсэн.

Мөн ЭБМЗ-өөр 2011 онд Тосон-Уул XIX талбайн газрын тосны нөөцийн тооцооны нэмэлт тайланг дахин хэлэлцүүлж, тус зөвлөлийн 2011 оны 6 дугаар сарын 03-ны өдрийн 06 дугаар дүгнэлтийг үндэслэн ЭБЭХ-ний сайдын 2011 оны 6 дугаар сарын 21-ний өдрийн 148 дугаар тушаалаар газрын тосны “баталгаат” нөөцийг 60,06 сая тонн, үүнээс газрын тосны “ашиглалтын баталгаат” нөөцийг 6,50 сая тонноор нэмж Монгол Улсын Ашигт малтмалын нөөцийн нэгдсэн санд бүртгэснээр дээрх талбайн нийт газрын тосны “баталгаат” нөөц 179,08 сая тонн, үүнээс газрын тосны “ашиглалтын баталгаат” нөөц 20,17 сая тонн гэж бүртгэжээ.

Тамсаг XXI талбайн газрын тосны нөөцийн тооцооны тайланг Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлөөр хэлэлцүүлж, тус зөвлөлийн 2012 оны 03 дугаар сарын 02-ны өдрийн 01/12 дугаар дүгнэлтийг үндэслэн ЭБЭХ-ний сайдын 2012 оны 5 дугаар сарын 16-ны өдрийн 41 дүгээр тушаалаар газрын тосны “баталгаат” нөөцийг 127,509 сая тонн, үүнээс байгалийн горимоор ашиглах газрын тосны “ашиглалтын баталгаат” нөөцийг 14,01 сая тонн, ус шахалтын горимоор ашиглах газрын тосны “ашиглалтын баталгаат” нөөцийг 21,018 сая тонноор тус тус Монгол улсын Ашигт малтмалын нөөцийн нэгдсэн санд бүртгэсэн.

БНХАУ-ын Шандун мужийн Шенлигийн газрын тосны удирдах товчооны Геологийн эрдэм шинжилгээний хүрээлэн 1997 оны БХГ-т талбайн ТЕ-14 (Цагаанцав), ТЕ-1 (Шинэхудаг), ТЕ-27 (Шинэхудаг), ZB (Цагаанцав), SWZB (Цагаанцав), EZB-1 (Цагаанцав), EZB-4 (Цагаанцав) ба WTE-1 (Цагаанцав) блокуудын нөөцийн тооцооны тайланг боловсруулж БХГ-97 талбайна тос агуулсан талбайн хэмжээг 18,3 км², газрын тосны “баталгаат” нөөцийг 26,05 сая тонн буюу 186,3 сая баррель; үүнээс “ашиглалтын баталгаат” нөөцийг 2,07 сая тонн буюу 14,86 сая баррелиар тус тус тогтоосон ба уг нөөцийн тооцооны тайланг ЭБЭХЯ-ны дэргэдэх Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлөөр хэлэлцүүлэн, тус зөвлөлийн 2010 оны 4 дүгээр сарын 18-ны өдрийн 03 дугаар дүгнэлтийг үндэслэн Эрдэс баялаг, эрчим хүчний сайдын “Нөөц бүртгэх тухай” 2011 оны 6 дугаар сарын 08-ны өдрийн 137 дугаар тушаалаар Монгол Улсын Ашигт малтмалын нөөцийн нэгдсэн санд бүртгэсэн байна.

Сүүлийн онуудын газрын тосны нөөцийг БХГ-т талбай тус бүрээр Хүснэгт 5.36-д харуулав.

Хүснэгт 5.36 Газрын тосны нөөц, талбайгаар

Компанийн нэр	Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээт	Баталгаат нөөц	Ашиглалтын баталгаат нөөц
---------------	----------------------------	----------------	---------------------------

	Гэрээний дугаар	Талбай	Хэмжээ	2020	2019	2020	2019
Петрочайна Дачин Тамсаг	Тосон-Уул XIX	Тосон-Уул XIX	65,000 га	174.11	173.90	15.23	15.02
Петрочайна Дачин Тамсаг	Тамсаг XXI	Тамсаг XXI	20,920 га	124.67	124.38	18.17	17.88
Доншен Газрын тос (Монгол)	1997 оны БХГ	1997 оны БХГ	23,950 га	24.68	24.63	0.70	0.65

Эх сурвалж: АМГТГ

Газрын тосны тухай хууль болон нөөц бүртгэх тухай тушаалын дагуу АМГТГ нь жил бүр газрын тосны нөөцийн хөдөлгөөний тайланг хянаж, бүртгэл хөтөлж байгаа болно. Жил бүр олборлосон газрын тосны хэмжээг хасч тооцож байгаа ба дээрх “нөөц бүртгэх тухай” тушаалуудаас гадна нөөцийн зэрэглэлийг ахиулах, орд ашиглалтын аргыг өөрчилснөөр ашиглалтын нөөц нэмэгдэх зэрэг бусад төрлийн өөрчлөлт ороогүй болно.

5.4.4 Газрын тосны хайгуул

Доорх хүснэгтээр хувийн хөрөнгөөр санхүүжсэн газрын тосны хайгуулын талбайд ТЭЗҮ, нөөц, нөөцийн хэмжээг харуулав.

Хүснэгт 5.37 Хувийн хөрөнгөөр санхүүжсэн газрын тосны хайгуулын талбайн нөөц

Д/д	Талбайн нэр	Байршил	Санхүүжилт		Техник эдийн засгийн үнэлгээ хийгдсэн эсэх	Баталгаат нөөц	Ашиглалтын баталгаат нөөц	Нөөцийн хэмжээ	Хайгуул хийгдэх хугацаа
			2020 он	2019 он					
			Хувийн	Хувийн					
1	Тосон-Уул XIX	Дорнод, Матад сум	116.93	63.2	Тийм	Байгаа	Байгаа	15.02	Дууссан
2	Тамсаг XXI	Дорнод, Халхгол сум	98.75	58.3	Тийм	Байгаа	Байгаа	17.88	Дууссан
3	1997 оны БХГ	Дорноговь, Сайншанд	16.6	8.1	Тийм	Байгаа	Байгаа	0.65	Дууссан

Эх сурвалж: АМГТГ

5.4.5 Газрын тосны лиценз

Газрын тосны эрэл, хайгуул болон олборлолт, үйлдвэрлэлтийн үйл явцтай холбоотой харилцааг Газрын тосны тухай хууль (<http://www.legalinfo.mn/law/details/10484>)-р зохицуулдаг.

Газрын тосны эрлийн үйл ажиллагаа нь тодорхой нутаг дэвсгэрт газрын тос, уламжлалт бус газрын тосны хэтийн төлөвийг тогтоох зорилгоор гүйцэтгэх геологи, геохими, геофизикийн тойм судалгааны ажлыг хэлнэ.

Газрын тосны хайгуулын үйл ажиллагаа нь газрын тосны орд нээж, нөөцийн хэмжээг тогтоох зорилгоор гүйцэтгэх геологи, геохими, геофизик, өрөмдлөг, олборлолтын туршилтын ажлыг багтаадаг.

Газрын тосны ашиглалт гэдэгт газрын тос, уламжлалт бус газрын тосны орд ашиглалтын бүтээн байгуулалт, олборлолтын үйл ажиллагааг оруулна.

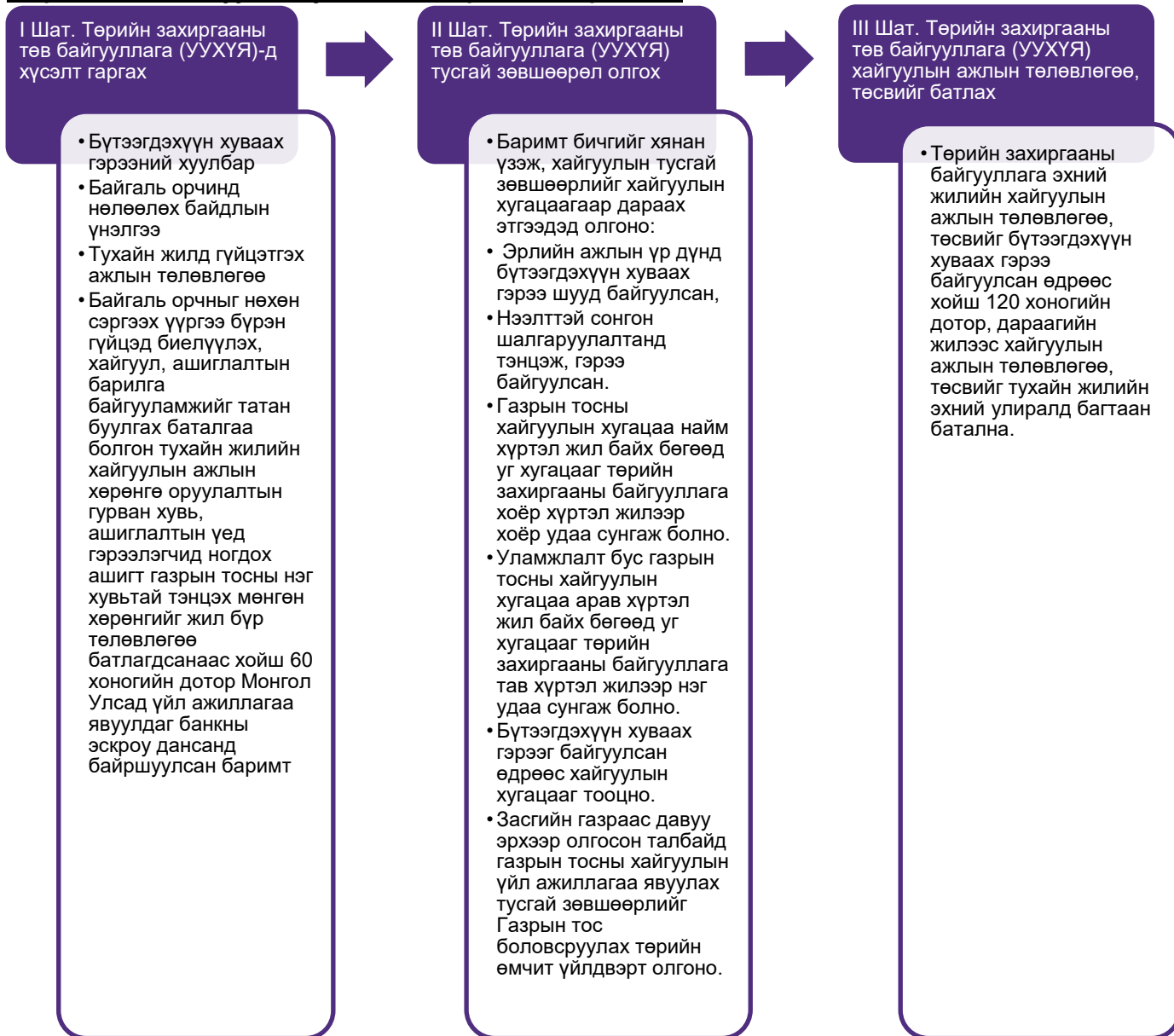
2015 оны 11 дүгээр сард орон нутгийн засаг захиргаа болон газрын тосны лиценз эзэмшигчдийн хооронд байгуулах "Байгаль орчныг хамгаалах, орон нутгийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх тухай" гэсэн хамтын ажиллагааны гэрээний загварыг Засгийн газрын 430 тоот тогтоолоор баталсан.

2016 оны 3 дугаар сард орон нутгийн засаг захиргаа болон ашигт малтмалын хайгуул, олборлолтын лиценз эзэмшигчдийн хооронд байгуулах "Байгаль орчныг хамгаалах, уурхай ашиглах, үйлдвэр байгуулахтай холбогдсон дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэх тухай" гэсэн хамтын ажиллагааны гэрээний загварыг Засгийн Газрын 179 тоот тогтоолоор баталсан.

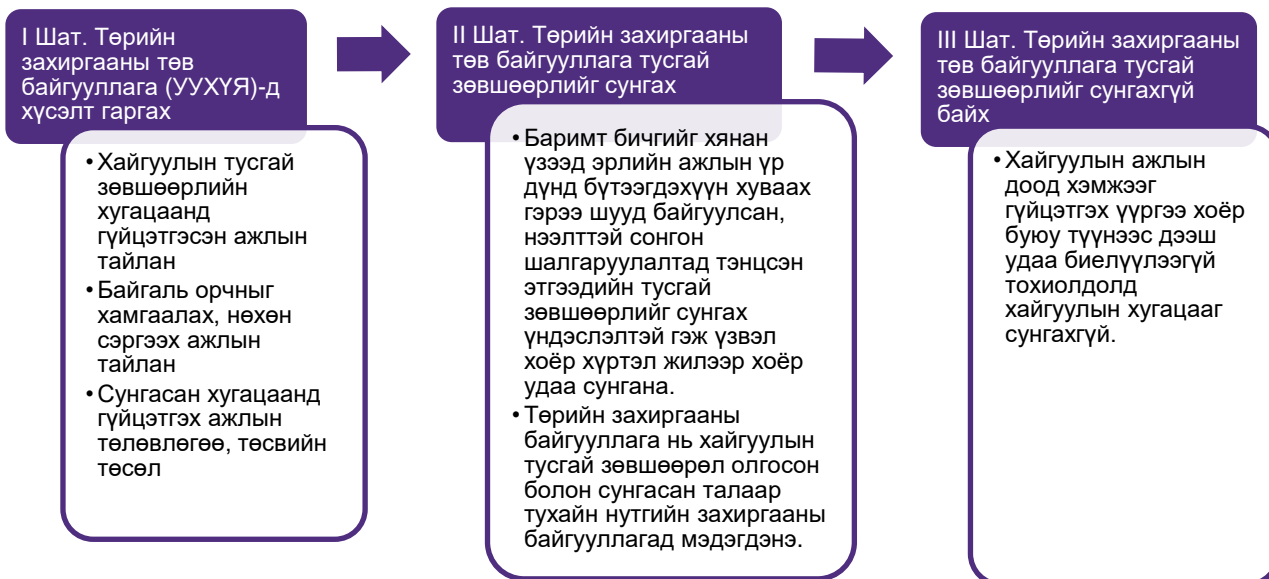
Тусгай зөвшөөрөл олгох болон олгосон тусгай зөвшөөрлийн бүртгэл хөтлөх эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Газрын тосны газар байсан бол 2016 оноос энэ газар нь АМГ-тай нийлж, АМГТГ болсон.

5.4.6 Газрын тосны тусгай зөвшөөрөл олгох болон шилжүүлэх үйл явц (шаардлага 2.2.a.i)

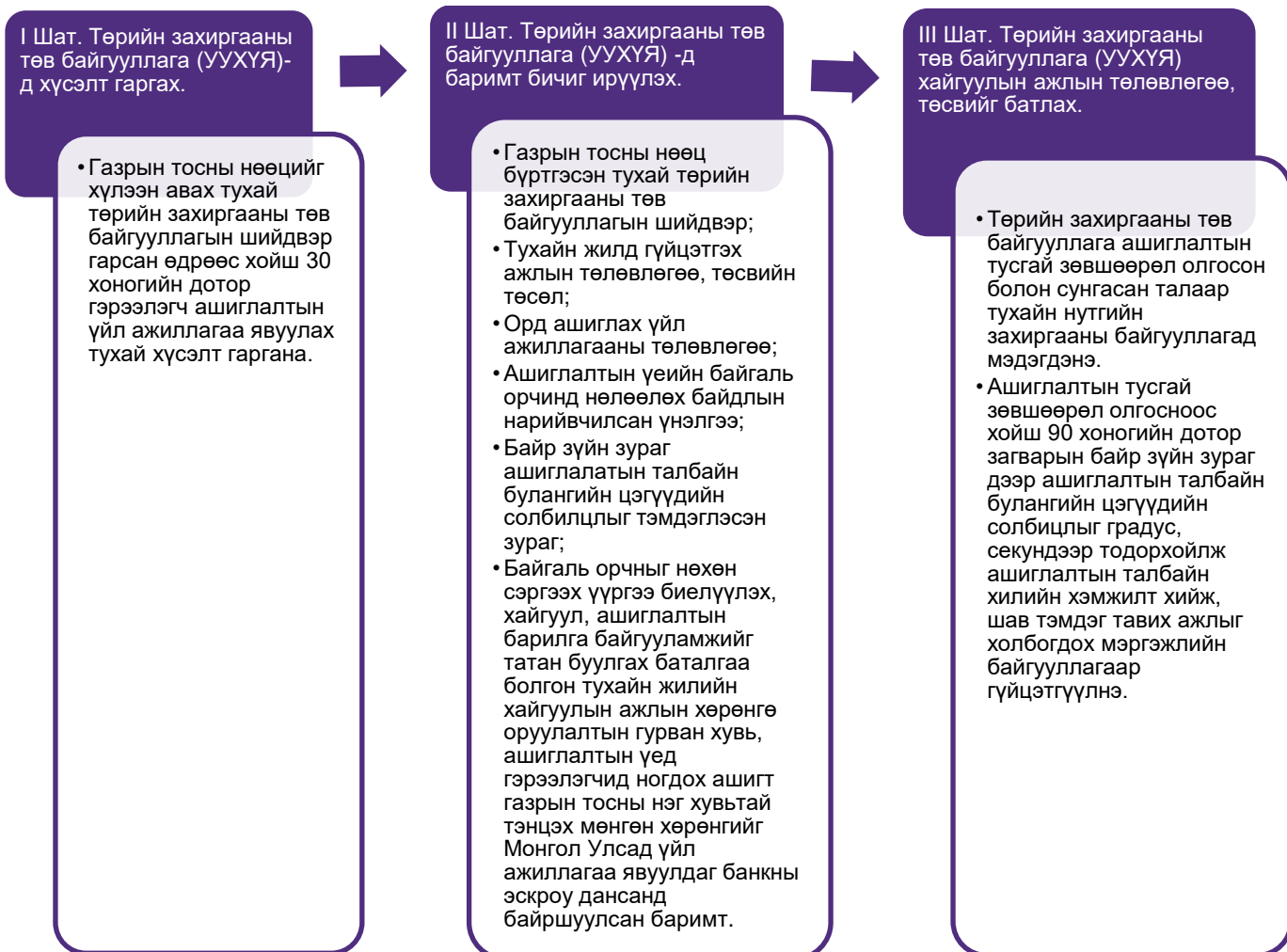
Газрын тосны хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц:

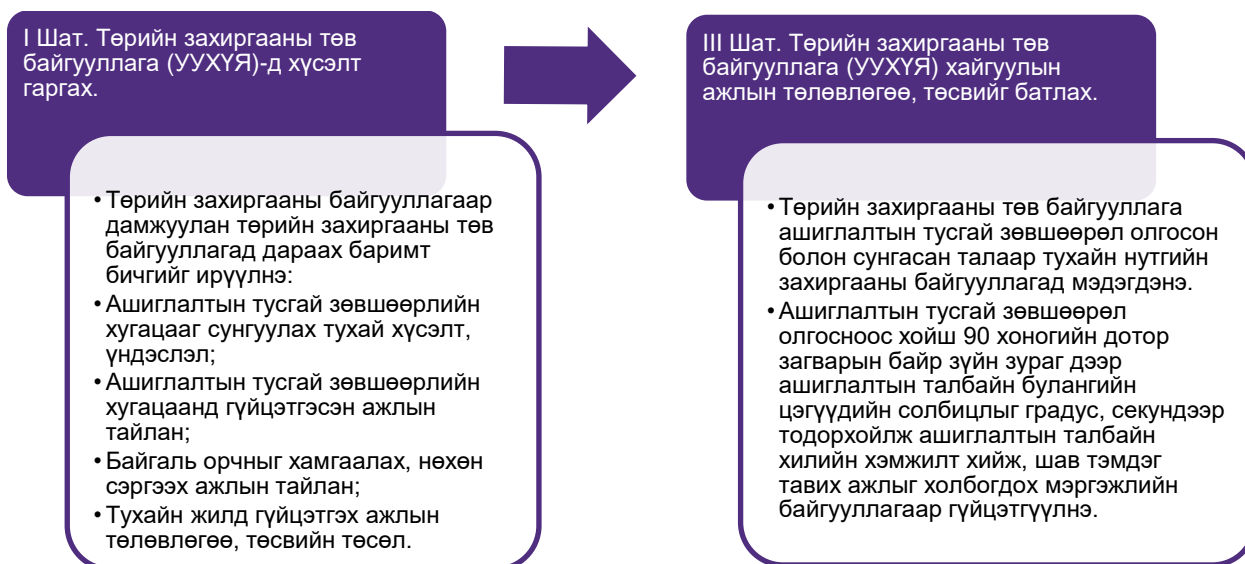
Газрын тосны хайгуулын тусгай зөвшөөрөл сунгах үйл явц:

Газрын тосны ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц:

Газрын тосны ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг сунгах үйл явц:

Эх сурвалж: АМГТГ

2016 онд Дарьганга ХХIV БХГ-г 2016 оны 01 дүгээр сарын 11-ний өдөр Засгийн Газрын 41 тоот тогтоолоор “Апедскро Инвэстмэнт” ХХК-аас “Монгол Шин Лью” ХХК руу шилжүүлснээс хойш өнөөдрийг хүртэл хугацаанд газрын тосны хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг шилжүүлсэн компани хараахан байхгүй байна.

Түүнчлэн энэхүү БХГ-үүд нь сонгон шалгаруулалтаар олгогдсон.

Лиценз олгоход ашигладаг техникийн болон санхүүгийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 5.38 Лиценз олгоход ашигладаг техникийн болон санхүүгийн шалгуур үзүүлэлтүүд

Д/д	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
1		ГТГ нь нээлттэй сонгон шалгаруулалт зарлаж байгаа талаарх мэдээллийг өөрийн цахим хуудас болон өдөр тутмын хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр гурваас доошгүй удаа зарлана.
2	АМГТГ	ГТГ сонгон шалгаруулалтын материалыг 60 хүртэл хоног байх бөгөөд сонгон шалгаруулалтын эхний захиалга хүлээн авсан өдрөөс хойш тав хоногийн дотор захиалга хүлээн авах эцсийн хугацааг зарлана. Оролцогч нь дараах бичиг баримтыг бүрдүүлнэ: <ul style="list-style-type: none"> - Эрх зүйн байдлыг нотлох баримт бичиг; (<i>Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ</i>) - Хөрөнгө оруулагчийн танилцуулга; - Төлөөлөх хүний овог, нэр, албан тушаал, хаяг, утас, факсын дугаар, цахим хаяг, түүнд эрх олгосныг нотлох баримт; - Техник, тоног төхөөрөмж, мэргэжлийн чадварыг нотлох баримт бичиг; - Ажилд зарцуулах хөрөнгийн баталгаа; - Гүйцэтгэх ажлын төлөвлөгөө төсөв; - Хуулинд заасан хайгуулын талбайн захиалгын үйлчилгээний хөлс 20,000 ам доллар төлсөн баримт; - Оролцогч нь бизнесийн түншлэлтэй бол түүний хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаанд гүйцэтгэх үүрэг, оролцох хувь, хэмжээ;

Д/д	Төрийн захиргааны байгууллага	Үйл явц
3		ГТГ нь өргөдлийг хүлээн авсан эсэх талаар ажлын таван өдрийн дотор оролцогчид бичгээр мэдэгдэнэ
4	УУХҮЯ ба АМГТГ	Оролцогчийн талаарх мэдээллийг гэрээ байгуулах хүртэл гуравдагч этгээдэд задруулахгүй.
5	УУХҮЯ ба АМГТГ	Үнийн саналыг Төрийн захиргааны байгууллагын баталсан маягтын дагуу тоо болон үсгээр зөрүүгүй үйлдэж төслийн үндсэн баримт бичгээс ..тусд гь эх болон хуулбар хувь тус бүрт битүүмжлэн хийсэн байна ✓ Сонгон шалгаруулалтын талбайн босго үнэ 2240 төг/га, хэрэв эрдсийн хуримтлал бүхий талбай бол 4500 төг/га байхаар тус тус тооцох бөгөөд тухайн зарлагдсан талбайн хэмжээнд .дүйцэх мөнгөн дүнг "босго үнэ" гэнэ
6	АМГТГ	Сонгон шалгаруулах комиссын гишүүд нь сонгон шалгаруулалтын :техникийн саналд үнэлгээ өгөхдөө - Геологи, хайгуулын ажлын арга, аргачлал, төлөвлөлт ,оновчтой, өмнөх судалгааны материалыг судалсан байдал - ,Байгаль орчны хамгаалалт, нөхөн сэргээлтийн төлөвлөлт ,ажлын нэр төрөл, түүнд зарцуулах зардлын хэмжээ ,хэрэгжүүлэх хугацаа - ,Орон нутгийг хөгжүүлэх, хамтран ажиллах төлөвлөгөө - Мэргэжлийн боловсон хүчнээр хангагдсан байдал болон ,тэдгээрийн туршлага чадвар - ,Геологи, хайгуулын үйл ажиллагааны туршлага - Төсөлд ажиллах, үйл ажиллагаа явуулах техник, тоног .төхөөрөмжөөр хангагдсан байдал
7	АМГТГ	ГТГ нь дараах шалгуурыг үндэслэн ЗГ хамгийн ашигтай санал ирүүлсэн оролцогчийг ялагчаар тодруулан энэ тухай сонгоно: - ЗГ-т ногдох ашиг газрын тосны ногдох хувь; - Нөөц ашигласны төлбөрийн хувь; - Өртөгт газрын тосны хязгаарын хувь; - Хайгуулын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ; - Байгаль орчны нөхөн сэргээлтэд зарцуулах хөрөнгийн хэмжээ; - Сургалтын урамшууллын хэмжээ; - Гэрээнд гарын үсэг зурсны урамшууллын хэмжээ; - Олборлолт эхэлсний урамшууллын хэмжээ; - Олборлолт нэмэгдүүлсний урамшууллын хэмжээ; - Орон нутгийг хөгжүүлэх урамшууллын хэмжээ; - Төлөөлөгчийн газрын үйл ажиллагааны дэмжлэг; - ЗГ-т санал болгох бусад ашигтай нөхцөл.

5.4.7 Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ

2020 оны байдлаар БХГ байгуулсан компаниудыг харуулбал дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.39 Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ байгуулсан компаниуд

Д/д	БХГ-т талбай	БХГ батлагдсан огноо, Засгийн газрын тогтоолын дугаар	Гэрээлэгч компани	Оператор компани	Гэрээлэгчийн харьяалал	Талбайн хэмжээ, км.кв
1	Тосон-Уул XIX	1993.04.26	Daqing Oil Field Ltd	Петрочайна Дачин	БНХАУ	650
2	Тамсаг XXI	1996.08.07-ЗГ-ын тогтоол №183		Тамсаг ХХК		209.2

Д/д	БХГ-т талбай	БХГ батлагдсан огноо, Засгийн газрын тогтоолын дугаар	Гэрээлэгч компани	Оператор компани	Гэрээлэгчийн харьяалал	Талбайн хэмжээ, км.кв
3	1997БХГ	1997.02.19-ЗГ-ын тогтоол №47	Доншен Жингүн Девелопмент Групп	Доншен газрын тос (Монгол) ХХК	БНХАУ	239.5
4	Матад ХХ	2006.07.19-ЗГ-ын тогтоол №170	Petromatad Invest Limited	ПетроМатад ХХК	Их Британий Мэний арал	10,343
5	Нялга XVI	2007.06.20-ЗГ-ын тогтоол №148	Panasian Energy Ltd	Шэйман ХХК	Канадын Невисийн арал	9,239
6	Цагаан-элс XIII	2009.05.20-ЗГ-ын тогтоол №148	DWM Petroleum AG	Гоби энержи партнерс Гмбх ХХК	Швейцарь	1,980
7	Зүүнбаян XIV					1,030
8	Галба XI	2009.05.20-ЗГ-ын тогтоол №147	Zong Heng You Tian Ltd	Зон Хэн Юу Тиан ХХК	БНХАУ	9,769
9	Сулинхээр ХХIII	2009.07.22-ЗГ-ын тогтоол №224	Шунхлай Энержи ХХК	Шунхлай Энержи ХХК	Монгол улс	13,576
10	Борзон VII	2009.07.29-ЗГ-ын тогтоол №236	Импайр Газ Монголиа ХХК	Импайр Газ Монголиа ХХК	Мэний арал	31,432
11	Хөхнуур ХVIII	2009.07.29-ЗГ-ын тогтоол №238	Эн Пи Ай ХХК	Эн Пи Ай ХХК	БНХАУ	5,276
12	Төхөм Хойд-Х	2009.07.29-ЗГ-ын тогтоол №237	Сансрын геологи хайгуул ХХК	Сансрын геологи хайгуул ХХК	Монгол улс	9,813
13	Цайдам ХХVI					11,175
14	Богд IV	2009.07.29-ЗГ-ын тогтоол №235	Сентрал азиан петролеум корпорэйшн лимитед	Капкорп монголиа ХХК	Их Британий Кэйманий арал	28,998
15	Онги V					21,148
16	Баянтүмэн ХVII	2010.12.08-ЗГ-ын тогтоол №316	Магнай трейд ХХК	Магнай трейд ХХК	Монгол улс	7,832
17	Дарьганга ХХIV	2011.02.09-ЗГ-ын тогтоол №39	Алекспро инвестмент лимитед	Эй Пи Экс Пи Эр Өү ХХК	Британий Виржини арал	17,178

Д/д	БХГ-т талбай	БХГ батлагдсан огноо, Засгийн газрын тогтоолын дугаар	Гэрээлэгч компани	Оператор компани	Гэрээлэгчийн харьяалал	Талбайн хэмжээ, км.кв
18	Төхөм X (урд)	2012.07.25-ЗГ-ын тогтоол №253	Монголын алт (МАК) ХХК	Монголын алт (МАК) ХХК	Монгол улс	24,706
19	Сүхбаатар XXVII	2013.01.05-ЗГ-ын тогтоол №39	Вульф петролеум ХХК	Вульф петролеум ХХК	Австрали	23,047
20	Номгон IX	2014.02.09-ЗГ-ын тогтоол №39	Өмнөд монголын газар нутгийн тос ХХК			29,866
21	Увс I	2015.04.20, ЗГ-ын тогтоол №162	Монголиа Гладвилл Увс Петролиум ХХК	Монголиа Гладвилл Увс Петролиум ХХК	Хонгконг	19,720
22	Хэрлэнтохой XXVIII	2015.04.20-ЗГ-ын тогтоол №162	Хонгконг Вэлпэк Индастриал ХХК	Хонгконг Вэлпэк Индастриал ХХК	Хонгконг	14,280
23	Хар-ус II	2015.06.15-ЗГ-ын тогтоол №246	Ренова илч ХХК	Ренова илч ХХК	БНХАУ	27,409
24	Эргэл-XII	2016.06.20-ЗГ-ын тогтоол №337,	Макс ойл ХХК	Макс ойл ХХК	Монгол улс	/875+894.42/ 1,769.42
25	Ар булаг-XXIX	2016.08.24-ЗГ-ын тогтоол №53	Смарт ойл инвестмент лимитед	Смарт ойл инвестмент ХХК	БНХАУ	11,035

5.4.8 БХГ-ний талаарх ил тод байдал (Шаардлага 2.4)

Засгийн газар нь Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний мэдээллийг ил тод болгоход татгалзах зүйлгүй байгаа бөгөөд Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээг олон нийтэд мэдээлэхийг үүрэг болгосон Засгийн газрын 2012 оны 222 тоот тогтоол баталсан.

Монгол Улсын эрдэс баялгийн салбарт гэрээний ил тод байдлыг хангах зорилгоор Нээлттэй нийгэм Форум (ННФ), УУХҮЯ болон ОУИТБС-ны Ажлын алба хамтран <https://iltodgereee.mn/> мэдээллийн сайтыг байгуулж, энэхүү мэдээллийн сайт дээр 24 Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ, 16 эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээг ил тод болгосон бөгөөд, гэрээний нөхцөл бүрийг харах боломжтой байна. Энэ нь олон жил хаалттай явж ирсэн мэдээллийг ил тод болгосон нь үнэхээр сайшаалтай сайн жишиг болсон байна. Ил болгосон БХГ-ний жагсаалт дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.40 Ил болгосон Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ

№	Гэрээлэгч талууд	Гарын үсэг зурсан огноо	Эрдсийн төрөл
1	Газрын тосны хайгуулын Сулинхээр ХХIII талбайн талаар Газрын тосны газар, "Шунхлай энерги" ХХК-ийн хооронд байгуулсан Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-22	Газрын тос
2	Монгол Улсын Засгийн газрыг төлөөлөн Газрын тосны хэрэг эрхлэх газар болон Нескор энерги компанийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	1997-02-24	Газрын тос
3	Тосон уул XIX гэрээт талбайн талаар Монгол газрын тос (МГТ) компани болон Медаллион Монгол Ойл компанийн (ММО) хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах тухай гэрээ	1993-04-26	Газрын тос
4	"Эргэл XII" талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар Ашигт малтмал, газрын тосны газар "Смарт ойл инвестмент лтд" компанийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2016-09-09	Газрын тос
5	"Ар булаг-ХХIX" талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар Газрын тосны газар, "Макс ойл" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2017-07-06	Газрын тос
6	Газрын тосны хайгуулын Номгон - IX талбайн талаар Газрын тосны газар, "Сансарын геологи хайгуул" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2014-01-26	Газрын тос
7	Газрын тосны хайгуулын Төхөм хойд - X талбайн талаар Газрын тосны газар, "Сансарын геологи хайгуул" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-10	Газрын тос
8	Газрын тосны хайгуулын Хөх нуур - XVIII талбайн талаар Газрын тосны газар болон БНХАУ-ын "Эн Пи Ай" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-06	Газрын тос
9	DWM Petroleum AG, Tsagaan Els XIII Area, PSA, 2009	2009-05-20	Газрын тос
10	Хөх нуур XVIII талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар Ашигт малтмал, газрын тосны газар болон Эн Пи Ай ХХК хооронд шинэчлэн байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009	Газрын тос
11	Газрын тосны хайгуулын Галба-ХI талбайн талаар Газрын тосны газар, "Зон хэн юу тиан" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-04-27	Газрын тос
12	Газрын тосны хайгуулын Сулинхээр ХХIII талбайн талаар Газрын тосны газар, "Шунхлай энерги" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-22	Газрын тос
13	Матад-ХХ талбайд Петро матад ХХК болон Газрын тосны газар хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2006-05-16	Газрын тос
14	Газрын тосны хайгуулын Цайдам - ХХVI талбайн талаар Газрын тосны газар, "Сансарын геологи хайгуул" ХХК-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-10	Газрын тос
15	Сүхбаатар-ХХVII талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар "Ашигт малтмал, газрын тосны газар" болон "Вульф петролеум" ХХК-ийн хооронд шинэчлэн байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2017	Газрын тос
16	Борзон VII талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар Ашигт малтмал, газрын тосны газар болон Импайр Газ Монголиа ХХК-ийн хооронд шинэчлэн байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2017-06-16	Газрын тос

№	Гэрээлэгч талууд	Гарын үсэг зурсан огноо	Эрдсийн төрөл
17	Газрын тосны хайгуулын Баянтүмэн-ХVII талбайн талаар Газрын тосны газар болон "Магнай трейд" ХХК-ийн хооронд байгуулсан Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-12-23	Газрын тос
18	Нялга-ХVI гэрээт талбайн талаар Ашигт малтмал, газрын тосны хэрэг эрхлэх газар, Канад улсын "Шаман ресурсэс ЛТД" компанийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2015-04-17	Газрын тос
19	"Хэрлэн тохой ХХVIII" талбайд газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа эрхлэх талаар Газрын тосны газар, "Хонконг Вэлпэк Индастриал" компанийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2017-06-16	Газрын тос
20	Газрын тосны хайгуулын Богд-IV талбайн талаар Газрын тосны газар болон "Сентрал Азиан Петролеум корпорэйшн лимитэд" компанийн хооронд байгуулах бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-08	Газрын тос
21	Монгол газрын тосны товчоо болон Команд петролиум лимитед, Цагаан шонхор ойл корпораци, Соко Тамсаг Монголиа Инк. нарын (гэрээлэгч) хооронд байгуулсан Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	1995-12-11	Газрын тос
22	Газрын тосны хайгуулын Дарьганга-ХХIV талбайн талаар Газрын тосны газар, "Алекспро Инвестмэнт Лимитэд"-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2010-12-17	Газрын тос
23	Газрын тосны Онги-V талбайн талаар Газрын тосны газар болон Сентрал Азиан Петролеум корпорэйшн лимитэд компанийн хооронд байгуулах бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-07-08	Газрын тос
24	Газрын тосны хайгуулын Цагаан элс - ХIII талбайн талаар Газрын тосны газар, "DWM петролеум AG"-ийн хооронд байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	2009-04-21	Газрын тос

Эх сурвалж: <https://iltodgeree.mn/>

Уг сайт дээр ил болгосон Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээний жагсаалтыг Хүснэгт 5.41-т харуулав.

Хүснэгт 5.41 Ил болгосон эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ

№	Гэрээлэгч талууд	Гарын үсэг зурсан огноо	Эрдсийн төрөл
1	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Нэйшнал газ ойл энерги ХХК	2018-12-20	Газрын тос
2	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Эрдэнэс метан ХХК	2017-02-24	Нүүрсний давхаргын метан хий
3	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Зэ честнат фанд Монголиа ХХК	2019-01-18	Нүүрсний давхаргын метан хий
4	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Юу Жи Эс ХХК	2018-08-16	Шатдаг Занар
5	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Зэ честнат фанд Монголиа ХХК, Матад	2019-01-18	Нүүрсний давхаргын метан хий
6	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Юу жи Эс ХХК	2018-06-19	Нүүрсний давхаргын метан хий
7	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Бигстоне	2019-01-25	Газрын Тос
8	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Сарны сувдан чулуу ХХК	2018-09-13	Газрын Тос
9	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Эс би петролиум ХХК	2018-08-08	Шатдаг Занар
10	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Коммон макс ХХК	2018-12-17	Шатдаг Занар

№	Гэрээлэгч талууд		Гарын үсэг зурсан огноо	Эрдсийн төрөл
11	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Азтек Монголиа Эксплорэйшн	2019-01-28		Нүүрсний давхаргын метан хий
12	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Эс би петролиум ХХК	2018-08-18		Шатдаг Занар
13	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Тэлмэн ресурс	2019-01-21		Нүүрсний давхаргын метан хий
14	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Фронтнер Петролеум ХХК	2018-06-07		Газрын Тос
15	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Тэмүүжин металс ХХК	2018-10-29		Нүүрсний давхаргын метан хий
16	Эрлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ, Софтрок ХХК	2018-09-17		Газрын Тос

Эх сурвалж: <https://iltodgeree.mn/>

5.4.9 Газрын тосны салбарын эрх зүйн тогтолцоо болон практик хэрэглээ

Ашиглалтын 3 талбайн БХГ-г шинэчлэн батлагдсан Газрын тосны тухай хууль болон Засгийн газрын 2015 оны 104 дүгээр тогтоолоор батлагдсан БХГ-ний загварт нийцүүлэн шинэчлэх, Засгийн газрын 2016 оны 02 дугаар сарын 29-ний өдрийн 130 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх талаар гэрээлэгч нартай хэлэлцээр хийж гэрээг шинэчлэх ажлын хэсгийг УУХҮС-ын 2016.11.21-ний өдрийн А/57 дугаар тушаалаар байгуулан ажиллаж байсан. Гэрээлэгчдийн зүгээс гэрээг шинэчлэхгүй гэсэн байр суурь барьж өнөөдрийг хүрсэн ба 2014 онд Газрын тосны тухай хууль шинэчлэн батлагдсанаас хойш Петрочайна Дачин Тамсаг ХХК-тай БХГ-нүүдийг шинэчлэхтэй холбогдсон асуудлыг хэлэлцэж шийдвэрлэх үүрэг бүхий нийт 4 удаагийн ажлын хэсэг байгуулагдсан байна.

Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын байгуулсан А/57 ажлын хэсгийн зүгээс төрийн захиргааны байгууллагууд нь хууль хэрэгжүүлэх, Засгийн газраас гаргасан тогтоол, шийдвэрийг биелүүлэх үүрэгтэй байгууллага тул Газрын тосны тухай хуульд заасан шаардлагуудад нийцүүлэн БХГ-г шинэчлэхийг албан ёсоор Гэрээлэгчид мэдэгдсэн бөгөөд, гэрээлэгчийн талаас Монгол Улсын хууль тогтоомжийн өөрчлөлтийг хүндэтгэж байгаа хэдий ч Газрын тосны тухай хуулийн холбогдох заалтууд нь түүний эрх ашигт хохирол учруулахаар байгаа тул гэрээг өөрчлөхгүй гэсэн байр суурь илэрхийлсэн байна. Тодруулбал Газрын тосны тухай хуулийн нөөц ашигласны хувь хэмжээг тогтоох тухай 31.1, 45.1 заалтууд; өртөгт тосны хувь хэмжээг тогтоох тухай 4.132, 32.3 заалтууд; захиргааны зардлын тухай 11.1.6 заалтын тус тус БХГ-нд заасныг баримталж хэрэгжүүлэх зарчмын байр сууриа илэрхийлсэн.

Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын 2018 оны 01 дүгээр сарын 17-ны өдрийн А/12 дугаар тушаалаар ажлын хэсгийг дахин шинэчлэн байгуулсан. Ажлын хэсэг шинэчлэн байгуулагдсан тухай 2018 оны 3 дугаар сарын 22-ний өдрийн албан бичиг болон уулзалт хийх саналыг Ажлын хэсгийн даргын 1/2365 тоот албан бичгээр Петрочайна Дачин Тамсаг ХХК-д хүргүүлэн албан уулзалтыг 2018 оны 4 дүгээр сарын 30-ны өдөр зохион байгуулжээ. Хоёр талаас санамж бичгийн төслийг дахин хэлэлцэж зурахыг санал болгосон ба талууд албан бичгээр уулзалтын тэмдэглэлийн төслийг солилцсон боловч, өөр өөр байр суурьтай байсан тул тодорхой шийдэлд хүрээгүй байна.

Хятадын талаас Тосон Уул-ХИХ БХГ-ний 22.7-д заасны дагуу гэрээг итгэлцлийн зарчимд үндэслэн Монгол улсын эрх зүйн түгээмэл зарчимд нийцүүлэн хэрэгжүүлнэ гэж мэдэгдсэн. Үүнийг тайлбарлахдаа: Монгол улсын хууль эрх зүйн түгээмэл зарчим гэдэг нь Иргэний хуулийн 5.1-д заасан хууль тогтоомжийг буцаан хэрэглэхгүй байх, мөн хуулийн 5.2-д заасан шинээр баталсан хууль тогтоомж нь гэрээний нэг буюу хоёр талын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд хохирол учруулахаар бол гэрээний нөхцөл хүчин төгөлдөр байх болон мөн хуулийн 5.3-д заасан Гэрээний талууд харилцан хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд өмнө үйлчилж байсан хууль тогтоомжоос илүү тааламжтай нөхцөл олгож байгаа шинээр баталсан хууль тогтоомжийг хэрэглэж болно гэснийг иш үндэс болгосон. Түүнчлэн хэрвээ Гэрээнд оролцогч талуудын хооронд уг гэрээтэй холбогдон

гарах (түүнийг хэрэгжүүлэх, тайлбарлах, хэрэглэх, хугацаа дуусах, цуцлах, эсвэл сунгах) аливаа маргааныг эв зүйгээр шийдвэрлээгүй бол Тосон Уул-ХИХ БХГ-ний 22.1 болон 22.3-т зааснаар НҮБ-ын Олон улсын худалдааны эрх зүйн байгууллагын арбитрын дүрмийн дагуу шийдвэрлүүлнэ гэж мэдэгджээ.

2014 онд Газрын тосны тухай хууль шинэчлэн батлагдсанаас хойш “Доншен газрын тос (Монгол)” ХХК-тай БХГ-г шинэчлэхтэй холбогдсон асуудлыг хэлэлцэж шийдвэрлэх үүрэг бүхий нийт 3 удаагийн ажлын хэсэг байгуулагдсан бөгөөд 2018 оны 4 дүгээр сарын 02-ны өдөр Ажлын хэсэг шинэчлэн байгуулагдсан тухай болон уулзалт хийх саналыг Ажлын хэсгийн даргын 1/2594 тоот албан бичгээр “Доншен газрын тос (Монгол)” ХХК-д хүргүүлэн албан уулзалтыг 2018 оны 5 дугаар сарын 15-ны өдөр зохион байгуулсан байна. Уулзалтын үр дүнд УУХҮЯ, АМГТГ-ын зүгээс БХГ-ний төсөл хүргүүлэхээр тохиролцсон боловч 2018 оны 6 дугаар сарын 18-ны өдөр гэрээлэгч компаниас 148/18 тоот албан бичгээр “БХГ-нд заасны дагуу аль нэг тал гэрээг өөрчлөх эсвэл цуцлах эрхгүй” гэсэн хариу ирүүлсэн байна.

Гэрээг шинэчлэхэд хүндрэлтэй байгаа гол асуудлууд нь:

1. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөр,
2. Газрын тосны орлогын хуваарилалтын тооцооллын тухайд,
3. Захиргааны зардлын хувь хэмжээ,
4. Татварын асуудлууд

Эдгээр асуудлуудыг нэг бүрчлэн танилцуулбал:

Нэг. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийг Газрын тосны тухай хуулийн 45 дугаар зүйлийн 45.1-д гэрээлэгчтэй харилцан тогтооно гэж заасан. Тосон уул ХИХ талбайн гэрээлэгч Дачин Ойлфийлд компанийнхан бид роялти төлдөггүй биш төлдөг гэдэг. Гэрээний 8 дугаар зүйлийн 8.1-д Бүтээгдэхүүний аливаа төлбөр нь Монголын ногдол хэсэгт багтах бөгөөд, үүнийг МГТ нь Засгийн газарт төлнө гэж заасан байдаг. Өөрөөр хэлбэл Монголын талд ногдож байгаа 40 хувь буюу нийт дүнгийн 24 хувийн тодорхой хэсэг нь роялти юм гэсэн ухагдахуун энэ гэрээнд орсон учраас Гэрээлэгчийг роялти төлдөггүй гэж зүтгэх үндэслэл байхгүй болоод байна.

Хоёр. Газрын тосны орлогын хуваарилалтын тооцооллын тухайд Газрын тосны тухай хуулийн 45 дугаар зүйлийн 45.1-т заасны дагуу Нөөц ашигласны төлбөр (ГТНАТ), өртөгт газрын тос, ашигт газрын тосны хуваалтын хувийг БХГ-нд заасан хувь, хэмжээгээр байхаар (өөрчлөхгүйгээр) заасан ч Газрын тосны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.26, 4.1.31, 4.1.32, 4.1.33, мөн хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3 дах заалтаар тэдгээрийн хуваарилалтын тооцооллыг өөрчилсөн. Уг тооцооллын аргачлалаар өртөгт газрын тосыг тооцохдоо нийт газрын тосны борлуулалтын орлогоос нөөц ашигласны төлбөрт ногдох тосны орлогыг хассаны дараа үлдэх тосноос тооцохоор болсон. Энэ нь гэрээлэгчийн хувьд өртөгт газрын тосны хувь хэмжээг бууруулсан ба ингэснээрээ гэрээлэгчид ногдох орлого буурч, хөрөнгө оруулалтаа нөхөх хугацаа хойшлох зэргээр нөхцөл байдал нь дордох бөгөөд, харин Засгийн газрын хувьд ногдох орлого нь нэмэгдэнэ. БХГ-нд зааснаар нөөц ашигласны төлбөр болон өртөгт газрын тосонд ногдох орлогыг нийт борлуулсан газрын тосны орлогоос шууд нэгэн зэрэг авахаар тооцдог.

Гурав. Захиргааны зардлын хувь хэмжээ:

Газрын тосны тухай хуулийн 11 дүгээр зүйл 11.1.6-д Гэрээлэгчийн захиргааны зардал нь тухайн жилийн өртөг нөхөх зардлын 5 хүртэл хувь байхаар заасан. Харин Тосон-Уул ХИХ, Тамсаг- ХХИ талбайн БХГ-нд тусгасан захиргааны зардлын хэмжээ 10 хувь байх бөгөөд үүнийг хуульд нийцүүлэн бууруулах асуудлыг Гэрээлэгчид удаа дараа тавьж байгаа боловч хүлээж авахгүй байна.

Дөрөв. Татварын асуудлын тухайд Иргэний хуулийн 1.3-д Хуульд өөрөөр заагаагүй бол татвар, төсөв, санхүү зэрэг захиргааны хууль тогтоомжоор зохицуулах болон захиргааны талаар нэг этгээд нөгөөдөө захирагдах эдийн болон эдийн бус баялагтай холбоотой харилцаанд энэ хууль үйлчлэхгүй гэж заасан Мөн Татварын ерөнхий хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1-д Татварыг зөвхөн Улсын Их Хурал хуулиар бий болгох, өөрчлөх, хөнгөлөх, чөлөөлөх, хүчингүй болгох эрхтэй

байхаар заасан. Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн 6.2-д Төр нь энэ хуульд заасны дагуу хөрөнгө оруулагчид тогтворжуулах гэрчилгээ олгох замаар татварын хувь, хэмжээг тогтворжуулах, эсхүл түүнтэй хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулах замаар татварын орчныг тогтвортой байлгах баталгаа олгох бөгөөд Петрочайна Дачин Тамсаг ХХК нь хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулаагүй байгаа.

Тосон уул XIX талбайн БХГ-нийн 10 дугаар зүйлд орлогын татвар болон бусад бүх татварыг татвар төлбөрөөс чөлөөлнө гэсэн заалт байгаа. Гэрээлэгч татвар төлсөн баримтаа авчирмагц МУ-ын Засгийн газар нөхөн төлбөр хийхээр гэрээнд тусгасан.

5.4.10 Газрын тосны бүтээгдэхүүний орлого

Газрын тосны тухай хуульд зааснаар газрын тос олборлогч аж ахуй нэгжүүд нь газрын тосны орлогоо ЗГ-тай хийсэн БХГ-нд заасан хувь хэмжээний дагуу хуваадаг. АМГТГ-ын мэдэгдсэнээр компаниуд нь одоогийн дагаж байгаа тохиролцооны дагуу ЗГ-т борлуулалтын ашгийг мөнгөөр буюу ам.доллараар төлдөг.

БХГ-ний загварт ЗГ ашигт газрын тосноос өөрт ногдох хувийг мөнгөн бус (газрын тосоор) хэлбэрээр авах эрх үүсдэг, эсвэл ЗГ-т ногдох газрын тосыг гэрээлэгч компани арилжаалаад орлогыг ЗГ руу шилжүүлэх хүсэлт тавьж болно. Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь ЗГ-т ГТНАТ төлөх ёстой. Одоогоор ЗГ өөрт ногдох ашигт газрын тосоо мөнгөн бус хэлбэрээр авахгүй байна.

АМГТГ-аас тайлагнасан газрын тос, байгалийн хий, ашигт малтмалын үйлдвэрлэсэн нөөцөөс төрд хамаарах хэсгийг борлуулсан борлуулалтын мэдээллийг Хүснэгт 5.42-т харуулав.

Хүснэгт 5.42 Ил болгосон Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ, сая төгрөгөөр

№	Компанийн нэр	Ашигт малтмалын төрөл	Ашигт малтмалын үйлдвэрлэсэн (олборлосон) нөөц	Төрд хамаарах хэсэг		Борлуулалт	
				Хувь хэмжээ	Дүн	2020	2019
1	Доншен Газрын Тос Монгол ХХК	Газрын тос	365,817 /баррель/	28.9	9,081	9,081	21,688
2	Петрочайна Дачин Тамсаг Монгол ХХК	Газрын тос	3,741,661 /баррель/	25.4	93,676	93,676	210,579

Эх сурвалж: АМГТГ

5.4.11 Газрын тосны үйлдвэрлэл, экспорт

Улсын Их Хурлын 2020 оны 08 дугаар сарын 28-ны өдөр баталсан Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын 2020 онд хэрэгжүүлэх хөтөлбөр, хөтөлбөрийн хүрэх үр дүнгийн талаарх чанарын болон тоон хэмжээний үзүүлэлтээр газрын тосны экспортын хэмжээг 4,300 мянган баррель гэж төлөвлөгөөнд тусгасан ба 94,7 хувийн гүйцэтгэлтэй байна. 2020 онд олборлолтын гурван бүсэд нийт 4,105,885 баррель газрын тос олборлож, 4,047,827 баррель газрын тос экспортод гаргасан байна.

Хүснэгт 5.43 Газрын тосны олборлолт, экспортыг БХГ байгуулсан, компани тус бүрээр

Сараар	Компанийн нэр	Олборлолт	Экспорт
		2020 он	2020 он

		Баррел	%	Баррел	%
1	Петрочайна Дачин Тамсаг	339,322.84	5.63	262,697.84	4.36
2	Петрочайна Дачин Тамсаг	11,103.24	5.83	-	4.36
3	Петрочайна Дачин Тамсаг	4,099.55	5.90	1,053.30	4.37
4	Петрочайна Дачин Тамсаг	65,027.96	7.06	116,056.88	6.30
5	Петрочайна Дачин Тамсаг	184,056.75	10.36	167,426.57	9.07
6	Петрочайна Дачин Тамсаг	232,301.69	14.52	253,697.69	13.28
7	Петрочайна Дачин Тамсаг	325,509.56	20.35	306,391.49	18.36
8	Петрочайна Дачин Тамсаг	486,691.46	29.07	497,811.00	26.61
9	Петрочайна Дачин Тамсаг	522,022.55	38.42	515,341.91	35.16
10	Петрочайна Дачин Тамсаг	541,776.80	48.12	536,787.66	44.06
11	Петрочайна Дачин Тамсаг	514,501.35	57.34	579,905.37	53.68
12	Петрочайна Дачин Тамсаг	515,247.53	66.57	468,169.30	61.44
Нийт		3,741,661.28		3,705,339.01	
1	Доншен Газрын тос (Монгол)	36,524.60	6.41	25,009.87	4.39
2	Доншен Газрын тос (Монгол)	34,408.00	12.45	-	4.39
3	Доншен Газрын тос (Монгол)	36,134.76	18.80	33,530.47	10.28
4	Доншен Газрын тос (Монгол)	32,651.00	24.53	49,690.15	19.00
5	Доншен Газрын тос (Монгол)	26,492.50	29.18	8,330.21	20.47
6	Доншен Газрын тос (Монгол)	25,954.00	33.74	33,615.62	26.37
7	Доншен Газрын тос (Монгол)	27,141.54	38.51	24,894.95	30.74
8	Доншен Газрын тос (Монгол)	28,185.63	43.45	50,571.62	39.62
9	Доншен Газрын тос (Монгол)	28,654.82	48.49	33,508.36	45.50
10	Доншен Газрын тос (Монгол)	30,287.40	53.80	33,506.61	51.38
11	Доншен Газрын тос (Монгол)	30,534.77	59.16	33,099.48	57.20
12	Доншен Газрын тос (Монгол)	27,953.00	64.07	33,033.17	63.00
Нийт		364,922.02		358,790.51	

Монгол улс газрын тосны хэрэгцээ 100 хувь импортоор хангадаг бөгөөд 2020 онд 1,991,17 мянган тонн газрын тосны бүтээгдэхүүн импортолж дотоодын хэрэгцээгээ хангасан байна. Газрын тосны бүтээгдэхүүний импортыг Хүснэгт 5.44-т харууллаа.

Хүснэгт 5.44 Газрын тосны бүтээгдэхүүний импорт, тонн, төрөл, сараар

Төрөл	2019	2020
Автобензин А-80	70,559	57,597
Автобензин АИ-92	468,824	522,558
Автобензин АИ-95	23,357	29,861
Автобензин АИ-98	1,191	1,068
Дизелийн түлш	1,118,417	1,049,894
Онгоцны түлш ТС-1	46,621	24,994
Шингэрүүлсэн шатдаг хий	41,120	25,809
Бусад	234,082	234,082
Нийт	2,004,172	1,991,167

Эх сурвалж: АМГТГ, Газрын тосны бүтээгдэхүүний хэлтэс

Эрдэс бүтээгдэхүүний импортын үнийн дүнгийн 81.1 хувийг газрын тосны бүтээгдэхүүн эзэлж байна. 2020 оны жилийн эцсийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 816.8 сая ам.долларын 1,862.6 мян.тн газрын тосны бүтээгдэхүүн импортолсон нь өнгөрсөн оны мөн үеэс биет хэмжээгээр 18.1 мян.тн-оор буюу 1.0 хувиар өссөн ч, үнийн дүнгээр 348.9 сая ам.доллар буюу 29.9 хувиар буурсан байна. Газрын тосны бүтээгдэхүүний импорт үнийн дүнгийн 82.9 хувийг автобензин, дизель түлшний импорт, үүний 30.0 хувийг автобензин, 52.9 хувийг дизель түлшний импорт тус тус эзэлж байна.

Автобензины импорт: 2020 оны жилийн эцсийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 244.7 сая ам.долларын 586.1 мян.тн автобензин импортолсон нь өнгөрсөн оны мөн үеэс биет хэмжээгээр 44.6 мян.тн-оор буюу 8.2 хувиар өссөн ч, үнийн дүнгээр 82.7 сая ам.доллараар буюу 25.3 хувиар буурсан байна. 1 тн автобензины импортын дундаж үнэ 417.5 ам.доллар болж, 187.1 ам.доллараар буюу 30.9 хувиар буурсан байна. Дизель түлшний импорт: 2020 оны жилийн эцсийн урьдчилсан гүйцэтгэлээр 432.4 сая ам.долларын 1,026.8 мян.тн дизелийн түлш импортолсон нь өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 237.0 сая ам.доллараар буюу 35.4 хувиар, биет хэмжээгээр 53.5 мян.тн буюу 5.0 хувиар тус тус буурсан байна. 1 тн дизель түлшний импортын дундаж үнэ 421.1 ам.долларт болж, 198.5 ам.доллараар буюу 32.0 хувиар буурсан байна.(Эх сурвалж: Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам).

5.4.12 Газрын тосны бүтээгдэхүүний үнэ

Дэлхийн томоохон биржид борлогдож буй газрын тосны дундаж үнэ (ам.доллар, тонноор) мэдээллийг дараах эх сурвалжаас харна уу

Эх сурвалж: www.wtrg.com, www.bloomberg.com, www.reuters.com, www.topoilnews.com, www.oil.in-en.com, www.nymex.com, www.finmarket.ru, www.ineng.org, www.quandl.com.

5.4.13 Газрын тосны салбар дахь төрийн оролцоо

Монгол улсын нутаг дэвсгэрт 2020 оны байдлаар 18 талбайд газрын тос, уламжлалт бус газрын тосны эрлийн гэрээ (газрын тосны 10, нүүрсний давхаргын метан хийн 5, шатдаг занарын 3), 27 талбай (газрын тосны хайгуулын 24, ашиглалтын 3)-д бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний дагуу газрын тосны хайгуул, ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулж байна.

Манай улсад газрын тосны эрэл, хайгуул, олборлолт, ашиглалтын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах үндэсний компани байхгүй, мэргэшсэн боловсон хүчин дутмаг, тоног төхөөрөмж, техник хэрэгсэл байхгүй, боловсруулах үйлдвэр баригдаагүй, дотоодод боловсруулсан газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамж, чанарын хяналт, хадгалалтын тогтолцоо хангалттай сайн бүрдээгүй зэрэг шалтгаанаар тус салбарт хийгдэж байгаа ихээхэн хэмжээний гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтын дийлэнх хувь (90 орчим) нь гадаадаас авсан ажил, үйлчилгээ, зөвлөхийн төлбөр, ажиллах хүчний ажлын хөлс, зэрэгт зарцуулагдаж байгаа нь гадагшлах мөнгөн урсгалыг нэмэгдүүлж байна.

Иймд төрөөс газрын тосны салбарт 2027 он хүртэл Монгол улсын үндэсний болон эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах, стратегийн ач холбогдол бүхий газрын тосны салбарт эрэл, хайгуулын ажлыг эрчимжүүлэх, нөөцийг өсгөх, олборлолтыг нэмэгдүүлэх, бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих, газрын тос боловсруулах үйлдвэрийг байгуулах, газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэгцээг тогтвортой хангах, хүний нөөцийн чадавхийг бэхжүүлэх замаар газрын тосны үндэсний аж үйлдвэрийн суурийг бий болгоход зорьж байна.

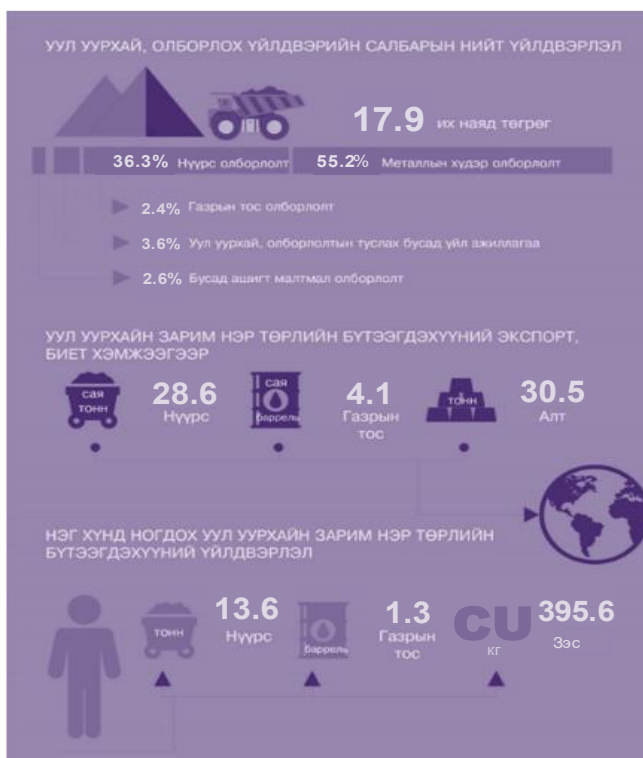
Мөн түүнчлэн Монгол улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт газрын тосны олборлолтыг тогтвортой нэмэгдүүлэн, газрын тос боловсруулах үйлдвэр байгуулах зорилт дэвшүүлсэн байна. Энэхүү зорилтын хүрээнд Засгийн газрын 2017 оны 92 дугаар тогтоолоор Газрын тос боловсруулах үйлдвэр барих төслийг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий төрийн өмчит компани байгуулах шийдвэр гарч, “Монгол газрын тос боловсруулах үйлдвэр” төрийн өмчит ХХК-ийг Төрийн өмчийн бодлого зохицуулалтын газрын 2017 оны 4 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 108-р тогтоолоор байгуулж, улмаар жилд 1.5 сая тонн газрын тос боловсруулах хүчин чадалтай үйлдвэр барих нарийвчилсан техник-эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулсан байна.

Өнөөдрийн байдлаар Инженерчлэл, төлөвлөлт, зохион байгуулалт болон Технологийн бус барилга байгууламж барих ажлын гэрээ байгуулагдан бүтээн байгуулалт үргэлжилж байна. Монгол улсын Засгийн газрын 2018 оны 169 дүгээр тогтоолоор төрөөс газрын тосны салбарыг хөгжүүлэх талаар 2027 хүртэл баримтлах бодлого баталсан байна.

Монгол улсын хэмжээнд газрын тосны бүтээгдэхүүний чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллагын нийт 97 агуулах, 1252 шатахуун түгээх станц, шингэрүүлсэн шатдаг хий цэнэглэх 10 станц (агуулах), автомашин хийгээр цэнэглэх 78 станцаар дамжуулан бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа үйлчилгээ үзүүлж байна. Газрын тос, уламжлалт бус газрын тосны эрэл, хайгуул, ашиглалтыг эрчимжүүлэх ажлын хүрээнд 2022 он гэхэд шинээр 3 талбайд бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ, 2027 он гэхэд шинээр 2 талбайд бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ байгуулах зорилт тавьсан байна.

5.5 ОЛБОРЛОХ САЛБАРЫН ЗҮГЭЭС ЭДИЙН ЗАСАГТ ОРУУЛСАН ХУВЬ НЭМЭР

5.5.1 Эдийн засгийн өсөлт (шаардлага 6.3а)

2020 оны байдлаар уул уурхай, олборлох салбарын үйлдвэрлэл нийт үйлдвэрлэлийн салбарын 56.5 хувийг эзэлж байна.

Бүх нийтийг хамарсан цар тахалтай холбоотойгоор дотоодын үйлдвэрлэл 2020 оны байдлаар 16.5 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 6.7 хувиар буурсан. Үүнд уул уурхай, олборлох салбарын үйлдвэрлэл 8.4 хувиар, боловсруулах үйлдвэрлэл 6.1 хувиар буурсан нь голлон нөлөөлсөн байна.

Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2020 онд 11.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оноос 1.1 их наяд төгрөгөөр буурахад нүүрс олборлолт 28.5 хувиар, газрын тос олборлолт 57 хувиар буурсан нь нөлөөлсөн байна.

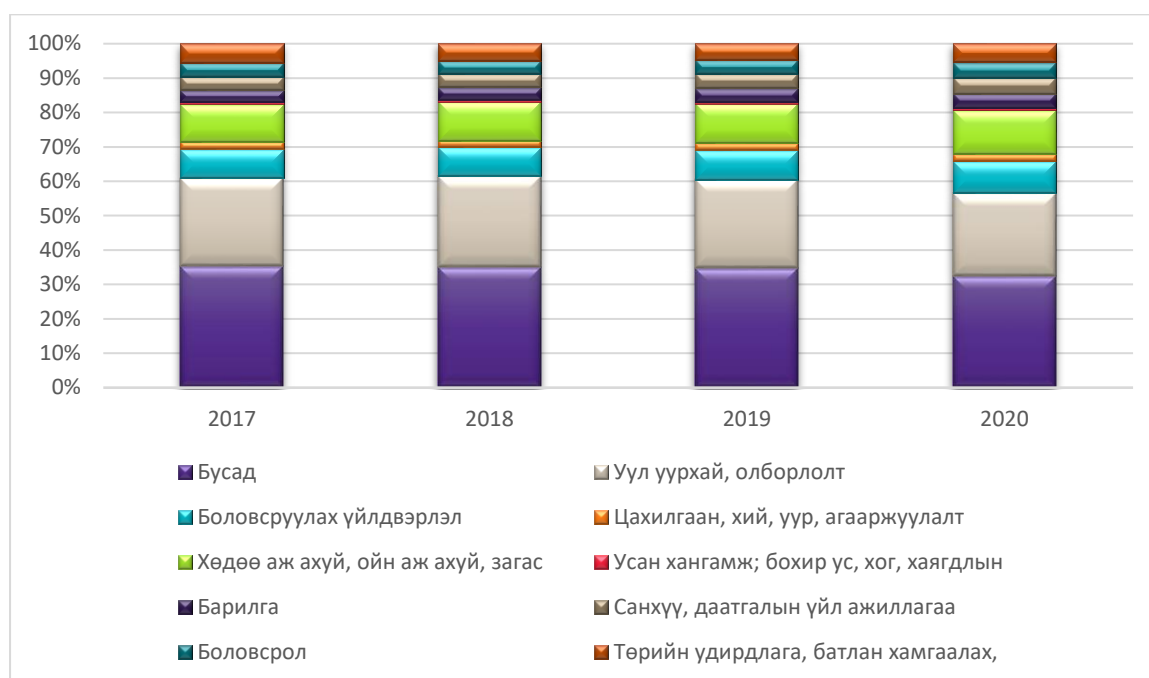
Уул уурхайн салбар 2020 оны жилийн эцсийн байдлаар дотоодын нийт

бүтээгдэхүүний 24.1 хувийг бүрдүүлж байна.

Эх сурвалж: ҮСХ

Зураг 5.10 ДНБ-ий жилийн цэвэр өсөлт, бууралт

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

5.5.2 Үйлдвэрлэл (шаардлага 6.3а)

Уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн салбар нь аж үйлдвэрийн салбарт томоохон хувийн жин эзэлдэг. Уул уурхайн салбарын нийт үйлдвэрлэл 2020 оны жилийн эцсийн байдлаар 11,698.2 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 8.4 хувиар буурсан байна.

Уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн салбарын голлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэр төрлөөр буюу олон улсын эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллаар дараах 4 дэд салбарт ангилан авч үзлээ.

- Металлын хүдэр олборлолт
- Нүүрс олборлолт
- Газрын тос олборлолт
- Бусад ашигт малтмал олборлолт

Алт олборлолт

Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хууль 2009 онд батлагдан, хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор алтны үйлдвэрлэлийн хэмжээ харьцангуй буурч байсан. Засгийн газраас алтны олборлолтыг дэмжиж хууль эрхзүй, татварын таатай нөхцөл бүрдүүлснээр 2013 оноос үйлдвэрлэл өссөн. Цаашид ч алт олборлолтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай хэмээн үзэж, 2016 онд Сангийн яам, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам, Монгол Банкны хамтарсан ажлын хэсэг байгуулагдан, “Алт-2” хөтөлбөрийг боловсруулж, 2017 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн байна (Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газар).

2020 онд 20.2 тонн алт олборлосон нь өмнөх оноос 4 тонн буюу 24.6 хувиар өссөн байна. Оны эцсээр 1.8 тэрбум ам.долларын 30.5 тн алт экспортолсон. Энэ нь өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 1,369.3 сая ам.доллараар буюу 4.3 дахин их, биет хэмжээгээр 21.4 тн-оор буюу 3.4 дахин ихээр өссөн байна. 1 кг алтны экспортын дундаж үнэ 58,628.8 ам.доллар болж, 12,496.8 ам.доллар буюу 27.1 хувиар өссөн байна. Боловсруулаагүй буюу хагас боловсруулсан алтны 93.4 хувийг Швейцар руу, 3.6 хувийг Сингапур руу, 3.1 хувийг Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс (ИБУИНВУ)-д тус тус экспортолсон байна. (Эх сурвалж: УУХҮЯ)

Мөн “Алт-2 үндэсний хөтөлбөр”-ийн хүрээнд хээрийн судалгааны ажлыг 521,200 км.кв талбай буюу 33.3 хувьд гүйцэтгэж, алтны хүдэржилт бүхий талбай, дүүрэг, зангилаа, түүнд тогтоогдсон орд, илрэл, эрдэсжсэн цэг, сарнилын хүрээ бүхий хэсгүүдийг нарийвчлан тодорхойлоод байна.

Нүүрс олборлолт

Монгол Улс нүүрсний нөөцөөр дэлхийд эхний 10 орны тоонд багтдаг. Одоогийн байдлаар 15 сав газрын 300 гаруй орд, илрэл байгаа бөгөөд Монгол орны нүүрсний геологийн таамаг нөөц 173.3 тэрбум тонн бөгөөд цаашдаа өсөх боломжтой. Уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн салбарт төрийн болон орон нутгийн өмчит 7 аж ахуйн нэгж, байгууллага 8 уурхайд, дотоодын болон хамтарсан 28 аж ахуйн нэгж, байгууллага 33 уурхайд, гадаадын хөрөнгө оруулалттай 7 аж ахуйн нэгж 8 уурхайд тус тус нүүрс олборлож байна (Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газар).

2020 онд 40.5 сая тонн нүүрс олборлосон нь өмнөх оноос 10.3 сая тонн буюу 20.3 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна. Үүнээс 2.9 сая.тн нь баяжуулсан нүүрс, 553.4 мян.тн нь нүүрсэн шахмал түлш байна. 2.1 тэрбум ам.долларын 28.6 сая тн чулуун нүүрс экспортолсон нь өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 950.7 сая ам.доллараар буюу 30.9 хувиар, биет хэмжээгээр 7.9 сая тн-оор буюу 21.6 хувиар тус тус буурсан байна. 1 тн чулуун нүүрсний экспортын дундаж үнэ 74.3 ам.доллар болж, өнгөрсөн оны мөн үеэс 10.0 ам.доллараар буюу 11.9 хувиар буурсан байна. Чулуун нүүрсний 95.2 хувийг БНХАУ руу, 3.7 хувийг Сингапур руу, 1.0 хувийг Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс (ИБУИНВУ) руу тус тус экспортолсон байна.

Нэг хүнд ногдох нийт нүүрс олборлолтын хэмжээ 2020 онд 13.6 тонн болж, өмнөх оноос 3.9 тонн буюу 22.3 хувиар буурсан байна.

Нүүрс олборлолтын салбарт 2020 онд 3.7 их наяд төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэсэн нь өмнөх оноос 1.5 их наяд төгрөг буюу 28.5 хувиар буурчээ. (Эх сурвалж: УУХҮЯ)

Газрын тос олборлолт

Манай улс 1996 оноос газрын тос олборлож, газрын тосны олборлох салбар шинээр хөгжиж ирсэн. Монгол Улсын хэмжээнд газрын тосны хэтийн төлөв бүхий хайгуулын 32 талбай ялгаснаас одоогоор 25 талбайд 21 гэрээлэгч ажиллаж байна. Одоогоор олборлолтын үйл ажиллагааг “Петрочайна дачин тамсаг” ХХК болон “Доншен газрын тос Монгол” ХХК-ууд эрхэлж байна.

2020 онд 4.1 сая баррель газрын тос олборлосон нь өмнөх оноос 2.8 сая баррель буюу 40.6 хувиар буурч, нийт олборлосон газрын тосны 4 сая баррель буюу 98.6 хувийг экспортолсон бөгөөд экспортлогдсон газрын тос өмнөх оноос 2.5 сая баррель буюу 38.2 хувиар буурсан байна.

Нэг хүнд ногдох газрын тос олборлолтын хэмжээ 2020 онд 1.3 баррель байгаа нь өмнөх оноос 0.9 баррель буюу 40.9 хувиар буурсан байна.

Газрын тос олборлолтын дэд салбарт 2020 онд 441.5 тэрбум төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэсэн нь өмнөх оноос 584.8 тэрбум төгрөгөөр 27.0 хувиар буурчээ. Аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэлд газрын тос олборлолтын эзлэх хувь 2020 онд 0.6 хувь болж, уул уурхай, олборлох үйлдвэрт эзлэх хувь 4.8 хувь болж буурчээ. (Эх сурвалж: УУХҮЯ, АМГТГ)

Бусад ашигт малтмалын олборлолт

Уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн бусад нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг авч үзвэл, 2020 онд хайлуур жонш 28.9 мянган тонн буюу 18.5 хувиар, цайрын баяжмал 6.8 мянган тонн буюу 8.2 хувиар тус тус буурсан байна.

Харин зэсийн баяжмал 14.3 мянган тонн буюу 1.1 хувиар, молибдений баяжмал 735.5 тонн буюу 13.9 хувиар, төмрийн хүдэр 652.2 мянган тонн буюу 7.6 хувиар, төмрийн хүдрийн баяжмал 1,330.1 мянган тонн буюу 39.3 хувиар, хайлуур жоншны баяжмал 37.5 мянган тонн буюу 78.9 хувиар тус тус өссөн байна.

Зэсийн баяжмалын экспорт 2020 онд 1.8 тэрбум ам.долларын 1.4 сая тн зэсийн баяжмал экспортолсон байна. Өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 17.9 сая ам.доллараар буюу 1.0

хувиар, биет хэмжээгээр 8.6 мян.тн-оор буюу 0.6 хувиар тус тус буурсан байна. 1 тн зэсийн баяжмалын экспортын дундаж үнэ 1,274.5 ам.доллар болж, өнгөрсөн оны мөн үеэс 4.9 ам.доллараар буюу 0.4 хувиар буурсан байна. Зэсийн баяжмалыг 100 хувь БНХАУ руу экспортолсон байна.

Төмрийн хүдэр, баяжмалын экспорт 2020 онд 639.7 сая ам.долларын 8.2 сая тн төмрийн хүдэр, баяжмал экспортолсон байна. Өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 63.3 сая ам.доллараар буюу 11.0 хувиар өссөн ч, биет хэмжээгээр 246.5 мян.тн-оор буюу 2.9 хувиар буурсан байна. 1 тн төмрийн хүдэр, баяжмалын экспортын дундаж үнэ 78.0 ам.доллар болж, өнгөрсөн оны мөн үеэс 9.8 ам.доллар буюу 14.3 хувиар өссөн байна. Төмрийн хүдэр, баяжмалыг 100 хувь БНХАУ руу экспортолсон байна.

Хайлуур жоншны хүдэр, баяжмалын экспорт 2020 онд 156.3 сая ам.долларын 678.9 мян.тн хайлуур жоншны хүдэр, баяжмал экспортолсон байна. Өнгөрсөн оны мөн үеэс биет хэмжээгээр 21.2 мян.тн-оор буюу 3.0 хувиар, үнийн дүнгээр 49.2 сая ам.доллараар буюу 23.9 хувиар тус тус буурсан байна. 1 тн хайлуур жоншны экспортын дундаж үнэ 230.3 ам.доллар болж, 63.3 ам.доллар буюу 21.6 хувиар буурсан байна. Хайлуур жоншны 76.6 хувийг БНХАУ руу, 23.2 хувийг ОХУ руу, 0.2 хувийг БНСУ руу тус тус экспортолсон байна.

Цайрын баяжмалын экспорт 2020 онд 167.7 сая ам.долларын 134.0 мян.тн цайрын баяжмал экспортолсон байна. Өнгөрсөн оны мөн үеэс биет хэмжээгээр 0.7 мян.тн-оор буюу 0.5 хувиар, үнийн дүнгээр 21.3 сая ам.доллараар буюу 11.3 хувиар тус тус буурсан байна. 1 тн цайрын баяжмалын экспортын дундаж үнэ 1,250.7 ам.доллар болж, 151.6 ам.доллар буюу 10.8 хувиар буурсан байна. Цайрын баяжмалыг 100 хувь БНХАУ руу экспортолсон байна.

Молибдены баяжмалын экспорт 2020 онд 40.7 сая ам.долларын 6.3 мян.тн молибдений баяжмал экспортолсон байна. Өнгөрсөн оны мөн үеэс үнийн дүнгээр 8.3 сая ам.доллараар буюу 17.0 хувиар буурсан ч, биет хэмжээгээр 675.5 тн-оор буюу 11.9 хувиар өссөн байна. 1 тн молибдений баяжмалын экспортын дундаж үнэ 6,394.9 ам.доллар болж, 2,219.6 ам.доллараар буюу 25.8 хувиар буурсан байна. Молибдений баяжмалын 85.1 хувийг БНХАУ руу, 14.9 хувийг БНСУ руу тус тус экспортолсон байна. (Эх сурвалж: УУХҮЯ)

5.5.3 Олборлох салбараас орсон Засгийн газрын нийт орлого (Шаард 6.3.b)

Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн орлого 2020 оны гүйцэтгэлээр 10,402.0 тэрбум төгрөг болж, өнгөрсөн оноос 1,638.4 тэрбум төгрөг буюу 13.6 хувиар буурсан байна. Үүнээс, эрдэс баялгийн салбараас төсөвт төвлөрүүлсэн орлого 2,673.4 тэрбум төгрөг болж, өнгөрсөн оноос 246.6 тэрбум төгрөг буюу 8.4 хувиар буурсан байна. Төсөвт төвлөрүүлсэн орлогын мэдээ, эзлэх хувийг салбараар харуулав.

- Уул уурхайн салбараас 2,522.9 тэрбум төгрөг буюу 24.3 хувь,
- Газрын тосны салбараас 102.8 тэрбум төгрөг буюу 1.0 хувь,
- Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр 32.7 тэрбум төгрөг буюу 0.3 хувь,
- Бусад орлого 14.9 тэрбум төгрөг буюу 0.1 хувь.

Эрдэс баялгийн салбар нь Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 25.7 хувийг бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 5.45 Улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлого, тэрбум төгрөгөөр

№	Үзүүлэлт	Төлөвлөгөө		Гүйцэтгэл		Гүйцэтгэлийн өөрчлөлт	
		2019	2020	2019	2020	Зөрүү	Хувь
Нийт дүн		3,404.1	2,857.3	2,920.0	2,673.4	-246.6	-8.4%
Уул уурхай, олборлох салбар							
Нийт дүн		3,000.0	2,698.1	2,621.6	2,522.9	-98.6	-3.8%
1	Алт	83.0	212.6	116.8	174.0	57.1	48.9%
2	Зэс	1,304.0	1,127.7	1,090.1	1,122.5	32.4	3.0%
3	Нүүрс	1,311.0	1,056.3	1,210.6	984.1	-226.5	-18.7%
4	Бусад	302.0	301.5	204.0	242.3	38.3	18.8%

№	Үзүүлэлт	Төлөвлөгөө		Гүйцэтгэл		Гүйцэтгэлийн өөрчлөлт	
		2019	2020	2019	2020	Зөрүү	Хувь
Газрын тосны салбар							
5	Газрын тос	335.6	110.0	232.3	102.8	-129.5	-55.8%
Тусгай зөвшөөрөл болон бусад орлого							
Нийт		68.5	49.2	66.2	47.6	-18.5	-28.0%
6	Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	42.9	30.0	36.9	32.7	-4.2	-11.4%
7	Улсын хөрөнгөөр хайгуул хийсэн ордын нөхөн төлбөр	2.3	6.6	5.5	7.7	2.2	39.6%
8	Төсөвт байгууллагын өөрийн орлого	11.3	9.0	19.5	4.3	-15.2	-78.0%
9	Бусад орлого	12.0	3.6	4.3	2.9	-1.3	-31.4%

Эх сурвалж: УУХҮЯ

2020 оны улсын төсөвт Уул уурхайн салбараас 2,522.9 тэрбум төгрөг татвар, хураамж хэлбэрээр төвлөрүүлсэн байна. Үүнээс:

- Зэс 1,122.5 тэрбум төгрөг,
- Нүүрс 984.1 тэрбум төгрөг,
- Алт 174.0 тэрбум төгрөг,
- Төмөр 90.3 тэрбум төгрөг,
- Бусад ашигт малтмал 74.5 тэрбум төгрөг,
- Хайлуур жонш 43.3 тэрбум төгрөг,
- Цайр 34.2 тэрбум төгрөг.

Уул уурхай, олборлох салбараас улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлого өнгөрсөн оны мөн үеэс 98.6 тэрбум төгрөг буюу 3.8 хувиар буурсан байна. Дараах ашигт малтмалын улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлого өмнөх оны мөн үеэс өссөн үзүүлэлттэй гарсан байна. Үүнд:

- Төмөр 64.9 (3.6 дахин их) тэрбум төгрөг,
- Алт 57.1 (48.9%) тэрбум төгрөг,
- Зэс 32.4 (3.0%) тэрбум төгрөг,
- Хайлуур жонш 8.5 (24.3%) тэрбум төгрөг.

Харин дараах ашигт малтмалын улсын төсөвт төвлөрүүлсэн орлого өмнөх оны мөн үеэс буурсан үзүүлэлттэй гарсан байна. Үүнд:

- Нүүрс 226.5 (18.7%) тэрбум төгрөг,
- Цайр 32.0 (48.3%) тэрбум төгрөг,
- Бусад ашигт малтмал 3.0 (3.8%) тэрбум төгрөг.

Улсын Их Хурлын 2020 оны 08 дугаар сарын 28-ны өдөр баталсан Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайдын 2020 онд хэрэгжүүлэх хөтөлбөр, хөтөлбөрийн хүрэх үр дүнгийн талаарх чанарын болон тоон хэмжээний үзүүлэлтүүдийг хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 5.46 Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биет хэмжээ, тэнцвэржүүлсэн үнэ, нийт орлого

№	Үзүүлэлт	Хэмжээ нэгж	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Зөрүү	Гүйцэтгэлийн хувь
1	Нүүрсний экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Мян.тн	36,000.0	28,677.1	7,322.9	79.5%
2	Зэсийн баяжмалын экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Мян.тн	1,352.0	1,395.1	42.5	103.1
3	Төмрийн хүдэр, баяжмалын экспортыг нэмэгдүүлэх	Мян.тн	8,700.0	8,202.3	-497.7	94.3%
4	Алтны олборлолтын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Тн	24.0	23.6	-0.4	98.2%
5	Газрын тосны экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Мян.бар	4,300.0	4,070.5	-229.5	94.7%
6	Цайрын хүдэр, баяжмалын экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Мян.тн	141.8	134.1	-7.7	94.5%
7	Хайлуур жоншны хүдэр, баяжмалын экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх	Мян.тн	799.4	678.9	-120.5	84.9%

Эх сурвалж: УУХҮЯ

5.5.4 Олборлох үйлдвэрлэлийн экспорт орлого (Шаардлага 6.3.с)

Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2020 онд 12.8 тэрбум ам.долларт хүрч өнгөрсөн оноос 876.9 сая ам.доллараар буюу 6.4 хувиар буурсан байна. Экспорт импортоос давамгайлж 2.3 тэрбум ам.доллараар өссөн үзүүлэлттэй гарсан байна.

Эрдэс бүтээгдэхүүний экспорт 7.1 тэрбум ам.долларт хүрч өнгөрсөн оноос 237.8 сая ам.доллараар буюу 3.5 хувиар өссөн байна.

Чулуун нүүрс, зэсийн баяжмал, төмрийн хүдэр, цайрын баяжмал, жонш, молибдений баяжмал, боловсруулаагүй нефть, боловсруулаагүй буюу хагас боловсруулсан алт, тунгаасан зэс ба хайлш зэрэг уул уурхайн бүтээгдэхүүн нь нийт экспортын 93.7 хувийг эзэлж байна.

Байгалийн нөөцөөр баялаг, хөгжиж буй бусад улс орнуудын адил Монгол Улсын аж үйлдвэрийн салбарын экспорт нь нь цөөн тооны, нэмүү өртөг багатай уул уурхайн түүхий эдэд суурилж байна. Аж үйлдвэрийн салбарын 2020 оны гүйцэтгэлээр нэмэгдэл өртгийн 56.5 хувийг уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн салбар, 33.4 хувийг боловсруулах үйлдвэрийн салбар бүрдүүлж байна. Үүнээс үзэхэд, аж үйлдвэрийн салбарт уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн салбарын эзлэх хувь өндөр байна. (Эх сурвалж: ҮСХ)

5.6 ЗАСГИЙН ГАЗРЫН БАЙГУУЛЛАГУУД

Олборлох үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд хамгийн их оролцоотой Засгийн газрын байгууллагуудын нэрсийг, ажил үүргийн ерөнхий чиглэлийн хамт Хүснэгт 5.47-д харуулав.

Хүснэгт 5.47 Засгийн газрын байгууллагууд

№	Яам, агентлагууд	Вебсайтууд
1	Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам	www.mmhi.gov.mn
2	Ашигт малтмал, газрын тосны газар	www.mrpam.gov.mn
4	Байгаль орчин, аялал жуучлалын яам	www.mne.mn
5	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам	www.mlsp.gov.mn

№	Яам, агентлагууд	Вэбсайтууд
6	Татварын Ерөнхий Газар	www.mta.mn
7	Гаалийн ерөнхий газар	www.customs.gov.mn
8	Үндэсний аудитын газар	www.audit.mn
9	Цөмийн энергийн комисс	www.nea.gov.mn
10	Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар	www.pcsp.gov.mn

Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам (УУХҮЯ)

Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны эрхэм зорилго нь ил тод, хариуцлагатай уул уурхай, хүнд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар эрдэс баялгийн сан хөмрөгийг арвижуулж, эдийн засгийн тэнцвэртэй олон тулгуурт бүтцийг бий болгоход оршино.

Уул уурхай, түлш, газрын тос, хүнд үйлдвэр, геологийн салбарын талаарх хууль тогтоомж, бодлого, дунд, урт хугацааны стратеги, хөтөлбөр, төсөл боловсруулах, бодлогын шинжилгээ хийх, хэрэгжилтэд дотоодын хяналт-шинжилгээ хийх, төсвийн санхүүжилт, хөтөлбөр, төсөл арга хэмжээ, хөрөнгө оруулалтад санхүүгийн хяналт шалгалт, дотоод аудит хийх, эрсдэлийн удирдлагаар хангах нь тус яамны зорилго юм.

Ашигт малтмал, газрын тосны газар (АМГТГ)

Ашигт малтмал, газрын тосны газрын эрхэм зорилго нь төрөөс геологи, уул уурхай, газрын тосны салбарын хөгжлийн бодлого боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх, хөрөнгө оруулагчид, хэрэглэгчдэд хөнгөн шуурхай, шударга үйлчилгээ үзүүлэх, тус салбарт явуулж буй төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх замаар үндэсний эдийн засгийн хөгжилд ашигт малтмал, газрын тосны салбарын гүйцэтгэх үүргийг нэмэгдүүлэхэд зорилт тавьж ажилладаг.

Ашигт малтмал, газрын тосны газрын Газрын тосны ашиглалт болон Газрын тосны бүтээгдэхүүний хэлтсүүд нь Газрын тосны тухай хууль болон холбогдох дүрэм, журмуудын дагуу Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүрэгтэй.

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам (БОАЖЯ)

БОАЖЯ-ны үндсэн үйл ажиллагаа нь байгаль орчныг хамгаалахтай холбоотой үндэсний бодлого, хууль журмын хэрэгжилтийг хангах, зохион байгуулах, байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглах, жам ёсоор нөхөн сэргэх боломжийг бүрдүүлэх, байгальд ээлтэй тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх замаар хүрээлэн байгаа орчны тогтвортой байдлыг хадгалахад оршино. Түүнчлэн, БОАЖЯ нь байгаль орчныг хамгаалахтай холбоотой тусгай асуудлуудын хүрээнд нийслэлийн болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын дагаж мөрдвөл зохих дүрэм журам, бодлогыг боловсруулж батлах, түүнтэй холбогдох шийдвэрийг гаргадаг.

Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид тусгай зөвшөөрөлдөө хүлээж аваад 30 хоногийн дотор байгаль хамгаалах төлөвлөгөө БОАЖЯ-нд ирүүлэх ёстой байдаг ба яам уг тайланг хүлээн авч, хянах үүрэгтэй. Яам нь компаниудын байгаль хамгаалах, нөхөн сэргээх ажилд төсөвлөсөн зардлын 50 хувийг тусгай дансанд төвлөрүүлдэг. Тухайн компани байгаль хамгаалах төлөвлөгөөгөө бүрэн хэрэгжүүлээгүй нөхцөлд уг 50 хувийг төлөвлөсөн зориулалтаар нь БОАЖЯ зарцуулах эрхтэй.

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам (ХНХЯ)

ХНХЯ-ны үндсэн үүрэг нь хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлого боловсруулах явдал бөгөөд хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих замаар бодлогыг хэрэгжүүлэх, хөдөлмөрлөх таатай орчин бүрдүүлэх, мэргэжлийн ур чадварыг сайжруулах замаар хүний нөөцийг хөгжүүлэх явдал юм.

ХНХЯ нь хөдөлмөр эрхлэлт, ядуурлыг бууруулах, ажиллах нөхцөл ба амьжиргааны өртгийн асуудлыг сайжруулах, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэдийн ажил эрхлэлтийн асуудал болон гадаад улсад хөдөлмөр эрхлэгчдийн асуудлыг зохицуулах үүрэгтэй. ХНХЯ-ны эрхэм зорилго нь хөдөлмөрлөх таатай орчин болон хөдөлмөрийн зах зээл дэх тэгш боломжийг бүрдүүлэх явдал юм.

Татварын Ерөнхий Газар (ТЕГ)

Татварын ерөнхий хуульд зааснаар Үндэсний татварын алба нь татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага (ТЕГ), аймаг, нийслэл, дүүргийн татварын газар, хэлтэс, сумын татварын тасаг, татварын улсын байцаагчаас бүрдэнэ. ТЕГ нь ЗГ-ын санхүүгийн асуудал хариуцсан байгууллага болох Сангийн Яамны харъяа байгууллага бөгөөд түүний удирдлагад ажилладаг.

ТЕГ-ын үндсэн чиг үүрэг нь татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт, сурталчилгаа явуулах, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, улс, орон нутгийн төсвийн орлогыг бүрдүүлэх явдал юм.

Гаалийн ерөнхий газар (ГЕГ)

Монгол Улсын Гаалийн үйл ажиллагааг гаалийн төв байгууллага болох ГЕГ удирдан чиглүүлдэг бөгөөд түүний харьяанд аймаг, нийслэлийн гаалийн албадууд хамаарна. ГЕГ нь гаалийн хууль тогтоомжийг үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх үндсэн чиг үүрэг бүхий төрийн захиргааны төв байгууллага бөгөөд Сангийн Яамны хяналт дор үйл ажиллагаагаа явуулдаг.

ГЕГ-ын үндсэн чиг үүрэг нь гаалийн хуулийг үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх, түүний нийцлийг хянах, гаалийн хяналтын стратегийг тодорхойлох, гаалийн алба хэлтсийн үйл ажиллагааг зохицуулах, Гаалийн Хөгжлийн Хөтөлбөрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх юм.

Үндэсний аудитын газар (ҮАГ)

Үндэсний аудитын газар нь Монгол Улсын аудитын дээд байгууллага бөгөөд Монгол Улсын хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрт захирагдана.

Үндэсний аудитын газар болон Монгол Улсын Ерөнхий аудиторовын үйл ажиллагаанд Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн дарга, Улсын Их Хурлаас бусад байгууллага, албан тушаалтан хяналт тавих, үүрэг даалгавар өгөхийг хориглоно.

Улсын Их Хурлаас бусад төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд санхүүжилтийн эх үүсвэрээс нь үл хамааран аудит хийх бүрэн эрхтэй байдаг.

ҮАГ нь Гүйцэтгэлийн аудитын газар, Санхүүгийн аудитын газар, Нийцлийн аудитын газар, Бодлого, төлөвлөлтийн газар, Хуулийн хэлтэс гэсэн таван газар, хэлтсээс бүрддэг.

Цөмийн Энергийн Комисс (ЦЭК)

Монгол Улсад цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийг энхийн зорилгоор ашиглах, цөмийн технологи нэвтрүүлэх судалгааг хөгжүүлэх, цөмийн болон цацрагийн хамгаалалт, аюулгүй байдлыг хангах, хүний нөөцийг бэлтгэх нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэх зорилт тавьж ажилладаг.

Цөмийн Энергийн Комиссын үндсэн үйл ажиллагаанууд нь цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийн ашиглалтыг зохицуулах Засгийн Газрын бодлогыг хэрэгжүүлэх; цөмийн байгууламж, материал, цацраг идэвхт ашигт малтмалтай холбоотой тусгай зөвшөөрлийг олгох эсвэл цуцлах; Монгол Улсын цөмийн энергийн салбарын шинжлэх ухааны судалгааны үйл ажиллагааг зохицуулах, хянах; цөмийн болон цацрагийн аюулгүй байдлыг хангах үүрэгтэй.

Цөмийн Энергийн Комисс нь Тамгын газар, Цөмийн технологийн бодлогын газар, Цөмийн аюулгүй байдлын бодлогын газар, Гадаад хамтын ажиллагааны хэлтэс гэсэн дөрвөн газар, хэлтсээс бүрддэг.

Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар (ТӨБЗГ)

Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын хүрээнд Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хууль, Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах, төрийн өмчийн талаарх бодлого боловсруулан хэрэгжүүлэх, менежментийг сайжруулах, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд

сайн засаглалыг хөгжүүлэх замаар өмчийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, худалдан авах ажиллагааг олон улсын жишигт хүргэж, ил тод, өрсөлдөх тэгш боломжийг хангах чиглэлээр ажиллаж байна.

5.7 ОЛБОРЛОХ САЛБАР ДАХЬ ТӨРИЙН ОРОЛЦОО

5.7.1 Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийн тодорхойлолт

ОУИТБС-ын Стандарт (2.6.а.i)-д ОУИТБС-ын тайлагналын зорилгоор төрийн өмчит аж ахуйн нэгж (ТӨААН)-үүдийг “Засгийн газрыг төлөөлөн олборлох үйл ажиллагаа эрхэлдэг бүхэлдээ эсхүл ихэнх нь төрийн эзэмшлийн компани” хэмээн тодорхойлсон. ОУИТБС-ын Стандартаар ОТОБ нь үндэсний хууль эрх зүй, ЗГ-ын бүтэц, зохион байгуулалтын онцлогт нийцүүлэн ТӨААН-ийн тодорхойлолтыг баримтжуулахыг хөхүүлэн дэмждэг бөгөөд ОТОБ-с уг тодорхойлолтыг тусгайлан хэлэлцэж, батлаагүй.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулинд төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийг дараах байдлаар ангилж, тодорхойлсон. Үүнд:

- төрийн өмчит,
- төрийн өмчийн оролцоотой,
- төрийн өмчит үйлдвэрийн газар,
- төрийн өмчит аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар,
- орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газар,
- орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар зэргээр ангилна.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн² 13 дугаар зүйлд “Төр чиг үүргээ хэрэгжүүлэх болон нийгмийн хэрэгцээг хангах зорилгоор төр өөрийн өмчөөр дангаараа байгуулсан хуулийн этгээдийг **төрийн өмчит хуулийн этгээд** гэнэ” болон 21.1 дугаар зүйлд “Төрийн өмчийн хувьцаатай буюу төр хувь хөрөнгөө оруулсан хуулийн этгээдийг **төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд гэнэ**” гэж заасан.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд заасны дагуу, **төрийн өмчит үйлдвэрийн газар** гэдэгт дан ганц төрийн өмчид үндэслэсэн болон улсын төсвөөс санхүүждэг үйлдвэрийн газар орох бөгөөд тэдгээрийг эд хөрөнгийн эрхийн байдлаар нь **аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар, улсын төсөвт үйлдвэрийн газар** гэж ангилна. Өөрт олгогдсон эд хөрөнгийн үндсэн дээр өөрийгөө санхүүжүүлэх зарчмаар ажиллаж бие даан иргэний гүйлгээнд ордог хуулийн этгээдийг **аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар** гэнэ. Өөрт олгогдсон эд хөрөнгийн үндсэн дээр төсвийн хөрөнгөөр санхүүждэг, зөвхөн төрийн хэрэгцээнд зориулсан үйлдвэрлэл, ажил, үйлчилгээ эрхэлдэг хуулийн этгээдийг **улсын төсөвт үйлдвэрийн газар** гэнэ.

Компанийн тухай хуулийн³ 12.5 дугаар зүйлд **төр, түүний байгууллага** нь дараах тохиолдолд Компанийн үүсгэн байгуулагч болон түүний хувьцаа эзэмшигч байж болно гэж заасан. Үүнд:

- төрийн болон орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газрыг хувьчилснаар шинээр бий болсон Компанийн;
- төрийн өмчит үйлдвэрийн газрыг Компанийн хэлбэрт оруулан өөрчлөн байгуулах замаар үүссэн төрийн өмчит Компанийн;
- хууль тогтоомжид заасан журмын дагуу дампуурч байгаа Компанийн төрд төлөх өрийг хувьцаагаар нь сольж авсан Компанийн (Энэ тохиолдолд төр тухайн хувьцааг гурван жилийн дотор бусад этгээдэд худалдах үүрэгтэй);
- гадаад улсын хуулийн этгээдтэй хамтран байгуулсан Компанийн;
- хуульд заасан бусад

5.7.2 Олборлох салбар дахь төрийн оролцоог зохицуулах хууль эрх зүй

Одоогийн хууль эрх зүйн орчинд Монгол улс нь “Эрдэнэс Монгол” ХХК болон тэдгээрийн охин компаниудаар дамжуулан стратегийн ордууд дээр хувь эзэмшиж, оролцож байна. Эрдэнэс

² <https://www.legalinfo.mn/law/details/492>

³ <https://www.legalinfo.mn/law/details/310>

Монголын чиг үүрэг буюу өргөн утгаараа уул уурхайн салбарт төр засгийн гүйцэтгэх үүргийг нарийвчлан тодорхойлсон хууль эрх зүйн орчин байхгүй.

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого⁴ (2014-2025 он)-д төрийн зохицуулалтыг ашигт малтмалын хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаанд оролцох оролцоог зохистой төвшинд байлгахыг тусгасан.

ТӨААН-ийн Төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх журмаар⁵ зохицуулан томилдог. Энэхүү журмын 2.3-т олборлох салбарын төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүдэд төрийн өмчийн төлөөлөгчийг дараах байдлаар томилно гэж заажээ:

- “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, гишүүнийг Засгийн газрын 2016 оны 104 дүгээр тогтоолоор баталсан “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн дүрэм”-ийн 7.1, 8.2-т заасны дагуу Засгийн газар томилж, чөлөөлнө.
- “Оюу толгой” ХХК-ийн Хувьцаа эзэмшигчдийн хурал болон Төлөөлөн удирдах зөвлөлд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх этгээдийг Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын чиглэл болгосны дагуу “Эрдэнэс Оюу толгой” ХХК нэр дэвшүүлж, “Оюу толгой” ХХК-ийн Хувьцаа эзэмшигчдийн хурал томилж, чөлөөлнө.
- “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн харьяа төрийн өмчийн оролцоотой “Эрдэнэс Оюу толгой” ХХК, “Багануур” ХК, “Шивээ-Овоо” ХК, “Мон-Атом” ХХК зэрэг төрийн өмчит хуулийн этгээдийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, гишүүнийг Засгийн газрын 2016 оны 104 дүгээр тогтоолоор баталсан “Эрдэнэс Монгол хязгаарлагдмал хариуцлагатай Компанийн дүрэм”-ийн 11.8-д заасан журмын дагуу томилж, чөлөөлнө.
- “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ, “Монголросцветмет” ТӨҮГ-ын Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, гишүүнийг Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газраас чиглэл болгосны дагуу төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага томилж, чөлөөлнө.
- Энэ журмын 2.4-2.91-т зааснаас бусад тохиолдолд төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн Хувьцаа эзэмшигчдийн хурал болон Төлөөлөн удирдах зөвлөлд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх этгээдийг төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага томилж, чөлөөлнө.

5.7.3 ЗГ болон ТӨААН-ийн олборлох салбарын компаниуд дахь эзэмшил, эзэмшилд гарсан өөрчлөлтийн шилжүүлгийн нөхцөл

ОУИТБС-ын Стандартын 2.6.a.ii-д ЗГ болон ТӨААН нь тухайн улсад үйл ажиллагаа явуулж буй уул уурхай, газрын тос болон байгалийн хийн компаниудад эзэмших өөрсдийн хувь эзэмшлийн төвшинг ил тод болгоно. Энэ нь ТӨААН-үүдийн салбар болон хамтарсан аж ахуйн нэгжид бас хамааралтай бөгөөд тайлангийн хугацаанд эзэмшилд гарсан өөрчлөлтийн тухай мэдээллийг ил тод болгох ёстой.

Компанийн тухай хуулийн 2.6-ын дагуу төрийн өмчит Компанийн хувьд өмчлөгч нь төрийг төлөөлж Улсын Их Хурал, орон нутгийн өмчит Компанийн хувьд тухайн орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал байх бөгөөд тэдгээрийг төлөөлж хувьцаа эзэмшигч нь ЗГ болон орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаас эрх олгосон этгээд байж болно.

Уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй төрийн өмчит 20 Компанийн эзэмшил нь үндсэндээ төрийн мэдлийн хоёр холдинг группт хамаардаг. Эрдэнэс Монгол нь стратегийн ач холбогдолтой 6 ордод хамаарах төрийн өмчийг хянадаг бол Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газар нь бусад 14 аж ахуйн нэгж дэх төрийн өмчийг эзэмшиж байна (барилгын материал үйлдвэрлэгч компаниуд, Эрдэнэт үйлдвэр болон Монголросцветмет гэх мэт).

⁴ <https://legalinfo.mn/mn/detail/9756>

⁵ <https://legalinfo.mn/mn/detail/12142/2/207415>

Хүснэгт 5.48 Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл бүхий ТӨААН-ийн хувьцаа эзэмшигчдийн мэдээлэл

№	РД	ТӨААН	Цахим хуудас	Тусгай зөвшөөрлийн тоо	Ашигт малтмал	ТӨААН-ийн хувьцаа эзэмшигчид	
						Хувьцаа эзэмшигчдийн нэр	Эзэмшлийн хувь
Орон нутгийн өмчийн оролцоотой							
1	2014491	Баянтээг ХК		1	Нүүрс	Шунхлай групп ХХК Орон нутгийн өмч Бусад жижиг хувьцаа эзэмшигчид	23.54% 70% 6.46%
2	3753298	Баян Хишиг Хараа ХХК		1	тодорхойгүй	Орон нутгийн өмч Кристал Топ Майн Групп	мэдээлэл олдоогүй
3	2034859	Могойн гол ХК		2	Нүүрс	ЖИГЖИДСҮРЭН БАТБОЛД Транс нефт ХХК Орон нутгийн өмч Бусад жижиг хувьцаа эзэмшигчид	16.33% 15% 51% 17.67%
4	3753603	Сэлэнгэ байгалийн нөөц ХХК		2	Алт	Баянгол Хөгжлийн Гүүр Сэлэнгэ Баялаг Ирээдүй Сэргээгдэх Байгалийн Нөөц	мэдээлэл олдоогүй
5	2016656	Тавантолгой ХК	https://www.tavantolgoi.mn/	1	Нүүрс	Шандас импекс ХХК Ажнай Корпораци ХХК Орон нутгийн өмч Бусад жижиг хувьцаа эзэмшигчид	16.31% 19.73% 51% 12.96%
Төрийн өмчийн							
6	9011706	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа 439 дүгээр хаалттай хорих анги ТБАГУТУГ		1	Шохойн чулуу	МУЗГ	100%
7	2550466	Монголросцветмет ТӨҮГ	http://www.mongolros.mn/	26	нүүрс, зэс, алт, жонш, гянтболд, төмөр, шохойн чулуу	МУЗГ	100%
8	9073523	Хэнтий аймаг дахь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар-419 дүгээр нээлттэй хорих анги		2	шавар, түгээмэл тархацтай ашигт малтмал	МУЗГ	100%
9	2053152	ШТН ТӨААТУГ		1	Шохойн чулуу	МУЗГ	100%
10	5124913	Эрдэнэс Монгол ХХК	http://www.erdenesmongol.mn/intro.php	1	Нүүрс, мөнгө	МУЗГ	100%
11	6436226	Эрдэнэс силвер ресурс ХХК		3	Мөнгө, Алт	МУЗГ	100%
12	5435528	Эрдэнэс Тавантолгой ХК	https://ett.mn/mn	8	Нүүрс	МУЗГ ААН Иргэд	85.2% 0.05% 14.7%

№	РД	ТӨААН	Цахим хуудас	Тусгай зөвшөөрлийн тоо	Ашигт малтмал	ТӨААН-ийн хувьцаа эзэмшигчид	
						Хувьцаа эзэмшигчидийн нэр	Эзэмшлийн хувь
13	2074192	Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	https://www.erdenetmc.mn/	10	Зэс, дайрга, түгээмэл тархацтай ашигт малтмал	МУЗГ	100%
Төрийн өмчийн оролцоотой							
14	2008572	Багануур ХК	https://baganuurmine.mn/	3	Нүүрс, хайрга, элс	МУЗГ Монголиан нэшнл коал корпорэйшн Бусад жижиг хувьцаа эзэмшигчид	75% 21.06% 3.94%
15	2074737	Гурвансайхан ХХК		4	Уран	МУЗГ Интернэшнл Ураниум ХХК	15% 85%
16	2051303	Дархан Төмөрлөгийн үйлдвэр ХК	http://dmp.mn/	3	Төмөр	МУЗГ	100%
17	5976723	Мончех ураниум ХХК		1	тодорхойгүй	Эрдэнэс Монгол ХХК Ураниум Индастри ХХК	51% 49%
18	2004879	Шивээ-Овоо ХК	http://shivee-ovoo.mn/	1	Нүүрс	Эрдэнэс МГЛ ХХК Бусад жижиг хувьцаа эзэмшигчид	90% 10%
Төрийн хамтарсан							
19	2657457	Оюу Толгой ХХК	https://www.ot.mn/	3	Дайрга, Алт, Зэс, Холимог металл, Шавар, Элс	МУЗГ Туркойз Хилл Ресурс Рио Тинто	34% 66%
20	2076675	Монгол Зөвлөлтийн хувь нийлүүлсэн нийгэмлэг Улаанбаатар төмөр зам (Улаанбаатар төмөр зам /Чулуун завод/ ХНН)	https://ubtz.mn/	1	Дайрга, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмал	Зөвлөлтийн Зам Харилцааны Яам МУЗГ	49% 51%

Эх сурвалж: Эрдэнэс монгол ХХК, ТӨБЗГ, ОУИТБС-ын цахим тайлагнал, Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл болон УБЕГ-ын нээлттэй цахим мэдээлэл

Нэгтгэлд хамрагдсан ТӨААН-үүдээс хувьцаагаар хөрөнгө оруулалтын талаарх мэдээллийг хүссэн боловч өнөөдрийг хүртэл ирүүлээгүй байна.

5.7.4. Төрийн эзэмшилд гарсан өөрчлөлт

“Эрдэнэт үйлдвэр” нь хоёр улсын ЗГ хоорондын 1991 оны хэлэлцээрийн дагуу 51:49 хувийн эзэмшилтэй хамтарсан үйлдвэр, 2003 оны хэлэлцээрийн дагуу хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани /ХХК/-ийн хэлбэрээр ажиллаж байгаад 2016 оны 6 дугаар сард ОХУ-ын “Ростех” корпораци өөрийн эзэмшлийн 49 хувийг худалдсанаар Монгол Улсын Засгийн газар 51 хувийг, “Монголын зэс корпораци” ХХК 49 хувийг эзэмшсэн.

Гэвч “Монголын зэс” корпораци нь 49 хувийг худалдан авахдаа хэд хэдэн хууль зөрчсөн гэж УИХ үзэж, төрийн өмчид буцаан авах талаар 2017 оны 23 тоот тогтоолыг баталсан.

Монгол Улсын Засгийн газар 2019 оны 3 дугаар сарын 21-ний өдөр тогтоол гаргаж, “Эрдэнэт үйлдвэр”-ийг Төрийн өмчит үйлдвэрийн газар болгон өөрчилж, дүрмийг баталсан.

Харин “Монголын зэс” корпорациас “Эрдэнэт үйлдвэр”-ийн 49 хувийг төрийн мэдэлд авах шийдвэр нь хууль зөрчсөн хэмээн үзэж, шүүхэд гомдол гаргасан.

Эрдэнэт үйлдвэрийг төрийн мэдэлд шилжүүлэн авсантай холбоотой шүүхийн зарга маргаан явагдаж байгаа бөгөөд эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй байна.

Дээрхээс өөр төрийн өмчлөлд 2020 онд ямар нэгэн өөрчлөлт гараагүй байна.

5.7.5. Олборлох салбар дахь ТӨААН-үүдийн гүйцэтгэх үүрэг роль

“Эрдэнэс Монгол” ХХК

“Эрдэнэс Монгол” ХХК нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт улсын стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын орд болон стратегийн ач холбогдол бүхий эрдэс баялгийн ордыг ашиглахтай холбоотой харилцаанд төрийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх зорилгоор байгуулагдсан компани юм.

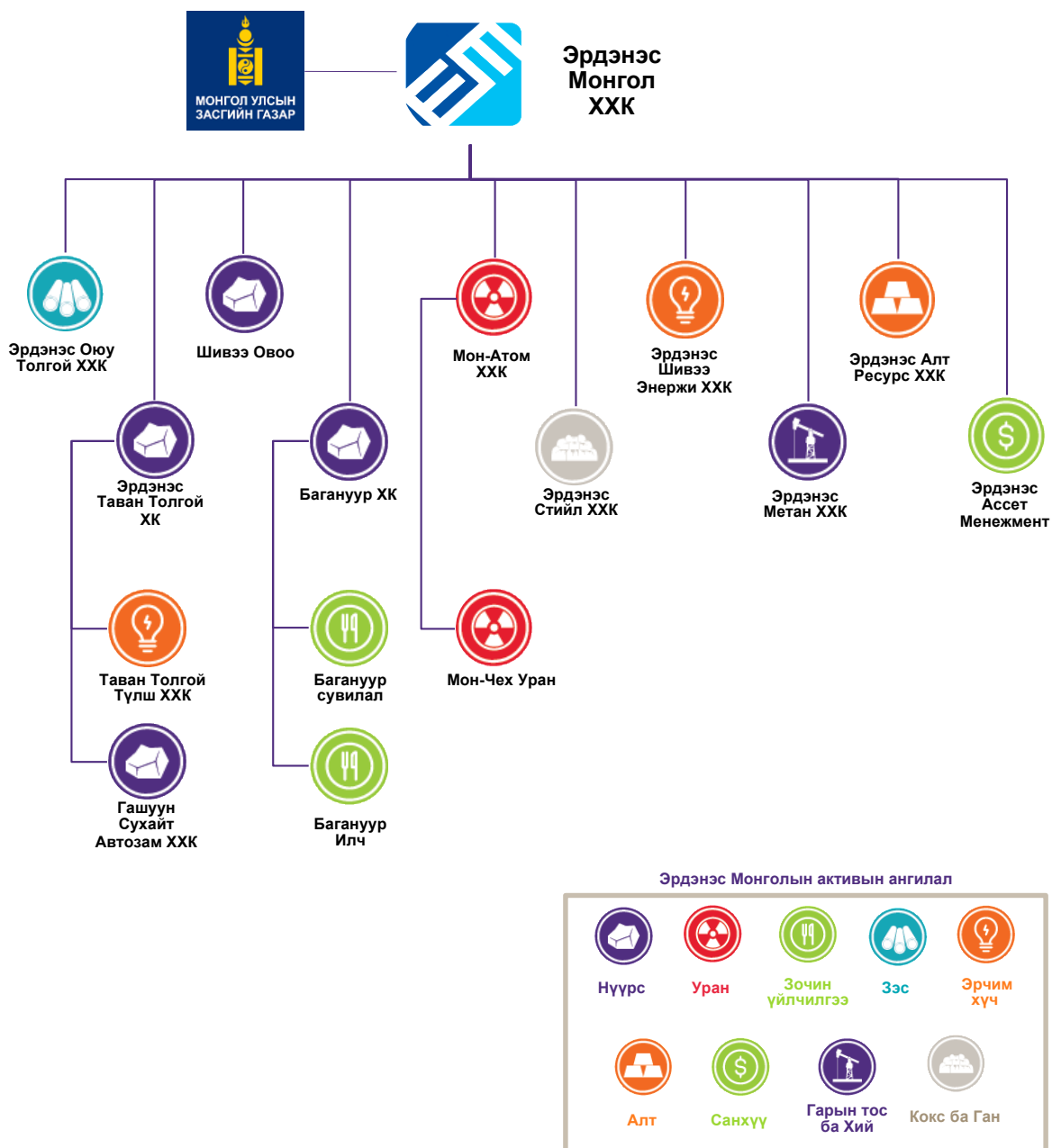
Тус компани нь дараах охин компаниудаараа уул уурхайн ба бусад чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.49 “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн бүтэц

Компанийн нэр	Гүйцэтгэх үүрэг роль
1. Эрдэнэс Оюутолгой ХХК	Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын Оюу толгой ордод үйл ажиллагаа явуулж буй “Оюу Толгой” ХХК-ийн төрийн эзэмшлийн хувьцааг эзэмшиж, хувьцаа эзэмшигчийн эрх, үүргийг хэрэгжүүлэх.
2. Эрдэнэс Тавантолгой ХК	Нүүрс олборлолт, бүтээгдэхүүн боловсруулах, дэд бүтэц, үйлдвэрүүдийг барьж байгуулах, ус хангамжийн системийг байгуулах, ордод нэмэлт хайгуул, судалгаа хийх, бүтээгдэхүүнээ олон улсын зах зээлд хүргэх, дотоодын болон олон улсын хөрөнгийн зах зээлд хувьцаа арилжаалах гэсэн үндсэн чиглэлээр хэрэгжих.
3. Багануур ХК	Төвийн эрчим хүчний системийн харьяа Дулааны цахилгаан станцуудыг нүүрсээр хангах.
4. Шивээ Овоо ХК	Дотоодын нүүрсний хэрэгцээ, Дулааны цахилгаан станц-4-ыг нүүрсээр хангах.
5. Мон Атом ХХК	Уран болон бусад төрлийн цацраг идэвхт ашигт малтмалын геологи хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаанд дангаар болон бусад хуулийн этгээдтэй хамтран оролцох, төрийн төлөөллийг зохих хууль тогтоомжийн дагуу хэрэгжүүлэх.
6. Гашуун сухайт авто зам ХХК	Өмнөговь аймгийн Цогтцэций суманд орших Таван толгойн уурхайгаас Гашуун Сухайтын хилийн боомт хүртэлх 239 км уул уурхайн бүтээгдэхүүн тээвэрлэх зориулалт бүхий хүнд даацын хатуу хучилттай авто замын ашиглалт, үйлчилгээ, засвар арчилгааг хариуцан ажиллах.
7. Эрдэнэс Метан ХХК	Монгол улсын нутаг дэвсгэрт нүүрсний сав газрууд дахь нүүрсний давхаргын метан хийн /НДМ/ эрэл судалгааны ажлыг гүйцэтгэх, судалгааны ажлын үр дүнд үндэслэн метан хийн нөөцийг тогтоох, хөрөнгө санхүүжилт босгох, техник эдийн засгийн үндэслэл боловсруулах, НДМ хийг олборлох, ашиглах чиглэлээр тодорхой төлөвлөгөө боловсруулах.
8. Эрдэнэс шивээ энерги ХХК	Стратегийн ач холбогдол бүхий Шивээ-Овоогийн нүүрсний ордыг түшиглэн байгуулах “Эрчим хүчний экспортын Шивээ Энержи цогцолбор төсөл”-ийг нүүрсээр хангах.
9. Эрдэнэс силвер ресурс ХХК	Уул уурхайн чиглэлээр зөвлөгөө өгөх, Ашигт малтмал эрэх, хайх, Ашигт малтмал олборлох, ашиглах, гэрээгээр ерөмдлөг хийх.
10. Эрдэнэс алт ресурс ХХК	Монгол Улсын Засгийн Газраас хэрэгжүүлж буй “Алт 2” хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үнэт металл эрэх, хайх, олборлох, цэвэршүүлэх, борлуулах.
11. Эрдэнэс ашид ХХК	Хайгуул, судалгааны ажил хийгдсэн болон хийгдээгүй эрдсийн хуримтлал

Компанийн нэр	Гүйцэтгэх үүрэг роль
	бүхий талбайд геологийн эрэл-үнэлгээ, нарийвчилсан хайгуулын ажил эрхлэх, орд газрыг түшиглэн ашигт малтмалыг баяжуулах болон олборлолт, үйлдвэрлэх.
12. Эрдэнэс стийл ХХК	Кокс, ган төмөрлөгийн цогцолбор үйлдвэрийн төслийг гүйцэтгэх.
13. Эрдэнэс ассет менежмент ҮЦК ХХК	Стратегийн ач холбогдол бүхий том төслүүдэд мэргэжлийн хөрөнгө оруулагч нараас хөрөнгө оруулалт татах.
14. Газрын ховор элементийн төслийн нэгж	Монгол Улсын газрын ховрын элементийн судалгаа хийх, орд газрыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах.
15. Монголын эрдэс баялгийн бирж ХХК	Экспортыг нэгдсэн бодлогоор зохицуулах зорилгоор эрдэс баялгийн бирж байгуулах.

Зураг 5.11 “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн уул уурхайн салбан компаниудын бүтцийн зураглал

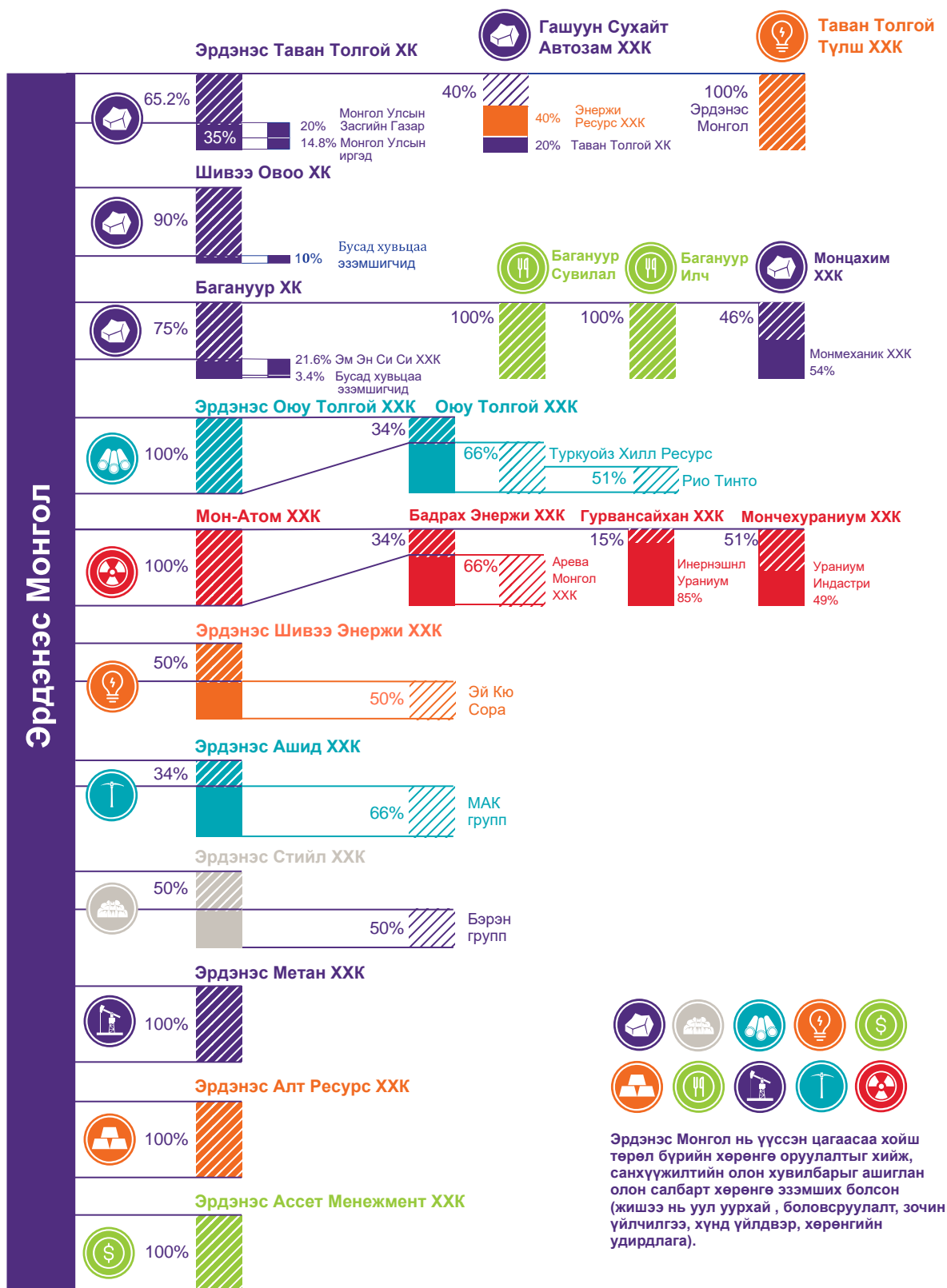

Эх сурвалж: “Эрдэнэс Монгол” ХХК <http://www.erdnesmongol.mn>

Эх сурвалж: ОУ-ын Байгалийн баялгийн засаглалын хүрээлэн

<https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/erdnes-mongol-mongolian.pdf>

Зураг 5.12 “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн хувь эзэмшлийн зураглал

Эх сурвалж: ОУ-ын Байгалийн баялгийн засаглалын хүрээлэн
<https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/erdenes-mongol-mongolian.pdf>

“Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн үүсгэн байгуулалт

“Эрдэнэс Монгол” ХХК өөрийн охин компаниудаараа дамжуулан зэс, алт, молибден, мөнгө, коксжуулсан хүдэр, цайрын баяжмал, төмрийн хүдэр, холимог металл болон фосфорит үйлдвэрлэх зэргээр уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа явуулдаг. Компани нь 2006 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн Засгийн Газрын 266 дугаар тогтоол болон 2007 оны 02 дугаар сарын 22-ны өдрийн Төрийн Өмчийн Хорооны 52 дугаар тогтоолын дагуу үүсгэн байгуулагдсан ба Улаанбаатар хотод байрладаг.

МУ-ын ЗГ-ын 2016 оны 80 дугаар тогтоолоор “Төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх журам”-ыг баталсан.

Энэхүү журмын 2.6-д “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн харьяа төрийн өмчийн оролцоотой “Эрдэнэс Оюу толгой” ХХК, “Багануур” ХК, “Шивээ-Овоо” ХК, “Мон-Атом” ХХК зэрэг төрийн өмчит хуулийн этгээдийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, гишүүнийг Засгийн газрын 2016 оны 104 дүгээр тогтоолоор баталсан “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн дүрмийн⁶ 11.8-д заасан журмын дагуу томилж, чөлөөлнө.

“Эрдэнэс оюу толгой” ХХК

Өмнөговь аймгийн Ханбогд сумын нутаг дахь Оюу толгойн зэс-алтны ордыг ашиглах “Хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-г Монгол Улсын Засгийн Газар, “Рио Тинто Интернэшнл Холдингс Лимитед” ХХК, “Айвенхоу Майнз” ХХК-ууд 2009 онд байгуулсан. Түүнчлэн “Оюу Толгой” ХХК-ийн хувь нийлүүлэгч талуудын хооронд “Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээ”-г 2010 онд байгуулан ажиллаж байна.

Эдгээр гэрээнүүдийн дагуу “Оюу Толгой” ХХК-ийн хувьцааны 34 хувийг Монгол Улсын Засгийн Газар эзэмшиж байгаа бөгөөд “Эрдэнэс Монгол” ХХК-нд энэхүү 34 хувийг эзэмшүүлсэн.

Монгол Улсын Засгийн Газрын 2011 оны 348 дугаар тогтоол, “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн 2011 оны 28 дугаар тогтоолуудаар “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн охин компани болох “Эрдэнэс Оюу Толгой” ХХК-ийг шинээр үүсгэн байгуулж, “Оюу Толгой” ХХК-ийн хувьцааны 34 хувийг “Эрдэнэс Монгол” ХХК-иас “Эрдэнэс Оюу Толгой” ХХК-д албан ёсоор шилжүүлэв.

“Эрдэнэс Оюу Толгой” ХХК нь Монголын талын 34 хувийн хувьцааг эзэмшин, “Оюу Толгой” ХХК-ийн үйл ажиллагаанд оролцож, ашигт малтмалын ордыг ашиглах үеийн төрийн оролцоог хэрэгжүүлэх явдал юм.

Оюу толгойн ил болон гүний уурхай бүрэн ашиглалтад орсноор ирээдүйд дэлхийн хэмжээний 5 том зэсийн уурхайн нэг болж Ази тивд олборлох нийт зэсийн 24 хувийг олборлоно.

“Эрдэнэс Тавантолгой” ХК

МУ-ын Их Хурлын 2010 оны 39 дүгээр тогтоол, Засгийн газрын 2010 оны 272 дугаар тогтоолоор стратегийн ач холбогдол бүхий Таван толгойн коксжих нүүрсний ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах зорилгоор 2010 онд “Эрдэнэс Таван толгой” ХК⁸-ийг байгуулсан.

“Эрдэнэс Таван толгой” ХК нь “Ашигт малтмалын тухай” хуулийн дагуу стратегийн ач холбогдол бүхий нүүрсний ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, ордод ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах, дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэлээр ажилладаг.

“Эрдэнэс Таван толгой” төсөл нь нүүрс олборлолт, бүтээгдэхүүн боловсруулах, дэд бүтэц, үйлдвэрүүдийг барьж байгуулах, ус хангамжийн системийг байгуулах, ордод нэмэлт хайгуул, судалгаа хийх, бүтээгдэхүүнээ олон улсын зах зээлд хүргэх, дотоодын болон олон улсын

---

⁶ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7188?lawid=11796>

⁷ <http://eot.mn/>

⁸ <https://ett.mn/mon/>

хөрөнгийн зах зээлд хувьцаа арилжаалах гэсэн үндсэн чиглэлээр хэрэгжих юм.

Цанхийн Зүүн уурхайн ТЭЗҮ-ийг 2011 онд батлуулан, олборлолтын үйл ажиллагааг эхлүүлсэн бөгөөд Цанхийн Баруун ТЭЗҮ-ийг 2012 онд батлуулан, олборлолтын үйл ажиллагааг 2013 оны 2 дугаар сараас тус тус эхлүүлсэн.

Ордын нийт нөөц: 6.008 тэрбум.тн

- Коксжих – 2.050 тэрбум.тн
- Эрчим хүчний – 3.757 тэрбум.тн
- Исэлдсэн – 0.201 тэрбум.тн

“Багануур” ХК

Багануур ХК анх 1978 онд Төвийн эрчим хүчний системийн харьяа Дулааны цахилгаан станцуудыг нүүрсээр хангах зориулалтаар байгуулагдсанаас хойш 39 дэх жилдээ үйл ажиллагаагаа явуулж байна. 2015 оны 2-р сарын 9-нд 100.0 сая дахь тонн нүүрсээ олборлосон.

1995 онд хувьчлагдан төрийн өмч давамгайлсан “Багануур” хувьцаат компани болон өөрчлөгдсөн. Нийт хувьцааны 75 хувийг төр буюу “Эрдэнэс Монгол” ХХК, 25 хувийг иргэд эзэмшдэг.

Үйлдвэрлэлийн жилийн хүчин чадал 4.0 сая.тн бөгөөд дотоодын хэрэглэгчдийн нүүрсний хэрэгцээнээс хамаарч 3.6-3.8 сая.тн нүүрсийг олборлож 16.0-18.0 сая шоо метр хөрс хуулж, авто тээвэртэй болон тээвэргүй хосолсон ашиглалтын системээр олборлолт явуулдаг. Монгол Улсын нүүрсний хэрэгцээний 60%, төвийн бүсийн нүүрсний хэрэгцээний 70 гаруй хувийг дангаараа хангаж ирсэн.

Багануурын нүүрс нь өөрийн физик, хими шинж чанараараа зөвхөн эрчим хүчний зориулалтаар ашиглагдах төдийгүй дахин боловсруулалт хийгдэн шатдаг хий, түлш, шингэн ба шахмал түлш, бусад химийн үйлдвэрлэлийн түүхий эд болох бүрэн боломжтой нь судалгаагаар батлагдсан.

Ордын нийт нөөц: 812,060.6 мян.тн

- Балансын – 584,458.4 мян.тн
- Балансын бус – 227,602.2 мян.тн

Өмнөх хайгуулаар ордын нийт нөөц 599.7 сая.тн байсан ба нэмэлт хайгуулаар нөөц 812.1 сая.тн болж 212.4 сая.тн-оор нэмэгдсэн.

“Шивээ овоо” ХК

1995 оны 9 дүгээр сарын 12-ны өдөр Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлаар тус уурхайг Төрийн өмч давамгайлсан “Шивээ-Овоо” ХК болгон зохион байгуулав. Нийт хувьцааны 90 хувийг төр буюу “Эрдэнэс Монгол” ХХК, 10 хувийг иргэд эзэмшдэг.

Сүүлийн жилүүдэд уурхайн уулын ажлын/нүүрс олборлолт, борлуулалт, хөрс хуулалт/ хэмжээ тогтвортой нэмэгдэж нүүрсний дотоодын зах зээл дээр эзлэх байр суурь улам бүр бэхжиж байна. Тус компани нь Монгол Улсын дотоодын нүүрсний хэрэгцээний 30%, “ДЦС-4” ТӨХК-ийн хэрэгцээний 50%-ийг хангаж байна.

Шивээ-Овоогийн нүүрсний уурхай нь Улаанбаатар хотоос зүүн урагшаа 265 километр, Говьсүмбэр аймгийн Шивээговь сумын нутагт, далайн төвшнөөс дээш 1,200 метрт оршдог.

Шивээ-Овоогийн нүүрсний орд нь нийт 29,500.0 га талбайг хамардаг бөгөөд нийт 2,708.7 сая тн нүүрсний нөөцтэй, 3 үндсэн хэсгээс бүрдэж байна. Үүнд:

Ордын нийт нөөц: 2,708.7 сая. тн

- Шинэ усны хэсэг - 564.1 сая.тн
- Өөхийн цагааны хэсэг – 1,147.9 сая.тн
- Ногоон тойрмын хэсэг - 996.7 сая.тн

“Мон атом” ХХК

Цөмийн энергийн тухай хуульд цацраг идэвхт ашигт малтмалын ордыг хэмжээнээс нь үл хамааран стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордод хамааруулж, ордыг ашиглах тохиолдолд төрийн төлөөллийг заавал хангасан байхыг шаарддаг. Энэ чиг үүргийг хариуцуулах зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газрын 2009 оны 45 дугаар тогтоолоор уран болон бусад төрлийн цацраг идэвхт ашигт малтмалын геологи хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаанд дангаар болон бусад хуулийн этгээдтэй хамтран оролцох, төрийн төлөөллийг зохих хууль тогтоомжийн дагуу хэрэгжүүлэх үүднээс “Мон атом” ХХК-ийг үүсгэн байгуулсан.

Тус компани нь Монгол Улсын төрөөс цацраг идэвхт ашигт малтмал болон цөмийн энергийн салбарт баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах хүрээнд бодлого, зохицуулалтын хувьд Цөмийн энергийн газарт, санхүүгийн хувьд Төрийн өмчийн хорооны мэдэлд анх үйл ажиллагаа явуулж байсан.

“Гашуун сухайт авто зам” ХХК

2011 онд Монголын хувийн хэвшлийн “Энержи Ресурс” ХХК 239 км замыг ашиглалтад оруулсныг Монгол Улсын Засгийн газрын 2013 оны “Нүүрсний экспортыг дэмжих талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 299 дүгээр тогтоолоор авто замын өмчлөлийг “Эрдэнэс Монгол” ХХК-д шилжүүлсэн.

2014 онд нүүрсний голлох экспортлогч “Энержи Ресурс” ХХК, “Эрдэнэс Таван толгой” ХК⁹ болон “Таван толгой” ХК зэрэг компаниудын оролцоотойгоор “Гашуун Сухайт авто зам” ХХК-ийг компанийг байгуулж, “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн замын хариуцагчаар ажиллаж байна.

“Эрдэнэс Метан” ХХК

2016 оны 2 дугаар сард “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн охин компани “Эрдэнэс Метан” ХХК нь байгуулагдаж, үйл ажиллагаагаа эхлүүлэв. “Эрдэнэс Метан” ХХК нь тэргүүн ээлжид гадаадын хөрөнгө оруулалт татах замаар Таван Толгой болон бусад ордын нүүрсний давхаргын метаны нөөцийг тогтоох, дараагийн ээлжинд метаны олборлолтыг эхлүүлж Улаанбаатар зэрэг хот суурин газрын агаарын бохирдлыг бууруулах, цаашид Монгол Улсыг хий экспортлогч орон болгох зорилготой ажиллаж байна.

“Эрдэнэс шивээ энержи” ХХК

Төр, хувийн хэвшлийн хамтарсан “Эрдэнэс Шивээ Энержи” ХХК нь 2016 оны 03 дугаар сарын 04-ний өдөр “Эрдэнэс Монгол” ХХК болон “Эйкүсора” ХХК-ийн хоорондын гэрээгээр байгуулагдсан. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 64-р хуралдааны тэмдэглэлийг үндэслэн байгуулагдсан 1.2 тэрбум тонн нүүрсний нөөцтэй “Эрдэнэс Шивээ Энержи” ХХК нь стратегийн ач холбогдол бүхий Шивээ-Овоогийн нүүрсний ордыг түшиглэн байгуулах Эрчим хүчний экспортын Шивээ Энержи цогцолбор төслийг нүүрсээр хангах юм.

Тус Компанийн 50 хувийг Төрийн өмчит Эрдэнэс Монгол ХХК, үлдсэн 50 хувийг хувийн хэвшлийн “Шинэ Шивээ” ХХК-ийн хувьцааг эзэмшдэг “Эйкүсора” ХХК тус тус эзэмшдэг.

“Эрдэнэс силвер ресурс” ХХК

Монгол улсын Засгийн газрын 2014 оны 133 дугаар тогтоол, “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн Төлөөлөн Удирдах зөвлөлийн 2019 оны 15 дугаар тогтоолоор “Эрдэнэс силвер ресурс”¹⁰ ХХК-ийг 2019 оны 05 дугаар сард үүсгэн байгуулсан.

“Эрдэнэс силвер ресурс” ХХК нь дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Үүнд:

---

⁹ <http://page.gsr.mn/>

¹⁰ <http://erdenessilver.mn/6/single>

- Уул уурхайн чиглэлээр зөвөлгөө өгөх
- Ашигт малтмал эрэх, хайх
- Ашигт малтмал олборлох, ашиглах
- Гэрээгээр өрөмдлөг хийх

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлогын хүрээнд Засгийн газрын 2019 оны 6 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуралдааны 26 дугаар тэмдэглэл, Ашигт малтмал, газрын тосны газрын 2019 оны 07 дугаар сарын 05-ны өдрийн 341 дүгээр шийдвэрээр Дундговь аймгийн Гурвансайхан сумын нутагт орших Салхит нэртэй 2887.85 га талбай бүхий ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл /XV-2021416/-ийг олгосон.

“Эрдэнэс алт ресурс” ХХК

Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030”, “Алт-2” үндэсний хөтөлбөрт тусгагдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор үнэт металл эрэх, хайх, олборлох, цэвэршүүлэх, борлуулах чиг үүрэг бүхий “Эрдэнэс Алт Ресурс” ХХК-г 2018 онд байгуулсан. “Эрдэнэс Алт Ресурс” ХХК нь “Эрдэнэс Монгол” ХХК-н 100%-н эзэмшлийн компани юм

“Эрдэнэс ашид” ХХК

Баян-Өлгий аймгийн нутаг дэвсгэрт байрлах гурван талбайд хайгуулын үйл ажиллагаа явуулах зорилгоор “Эрдэнэс Ашид” ХХК-ийг “Эрдэнэс Монгол” ХХК “Монголын Алт” ХХК-тай хамтран байгуулсан.

“Эрдэнэс стийл” ХХК

Монгол Улс дахь ган төмөрлөгийн өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангах, импортыг орлох бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилгоор “Бэрэн групп” ХХК-тай хамтран кокс, ган төмөрлөгийн цогцолбор үйлдвэрийн төслийг санаачлан эхлүүлж, 2017 оны 04 дүгээр сард төсөл хэрэгжүүлэгч төрийн өмчийн оролцоотой “Эрдэнэс Стийл” 11 ХХК-ийг байгуулан ажиллаж байна. Эрдэнэс Монгол ХХК 100% эзэмшдэг.

“Эрдэнэс ассет менежмент” ХХК

Хөрөнгийн зах зээл дээр хөрөнгө босгох, бонд шаргах, хувьцаа эзэмших, худалдаалах, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулна. Тус компани нь СЗХ-ны даргын 2019 оны 11 дүгээр сарын 25-ны №296 тогтоолоор хөрөнгө оруулалтын менежментийн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрөл авсан байна. Эрдэнэс Монгол ХХК 100% эзэмшдэг.

Газрын ховор элементийн нэгжийн төсөл

2019 онд Засгийн газраас газрын ховор элементийн хайгуул, олборлолт, ашиглалтын эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох, эдийн засгийн үр ашгийг тооцох судалгаа хийх үүрэгтэй төслийн нэгж байгуулахаар шийдвэрлэсэн. Үүний дагуу “Газрын ховор элементийн судалгааны төслийн нэгж” нь Монгол Улсын Засгийн газрын 2019 оны тавдугаар сарын 1-ний өдрийн 176 дугаар тогтоол, “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн Төлөөлөн Удирдах Зөвлөлийн 2019 оны тавдугаар сарын 10-ны өдрийн 16 дугаар тогтоолоор байгуулагдсан.

“Монголын эрдэс баялгийн бирж” ХХК

Монгол Улсын Засгийн газрын 2014 оны 6 дугаар сарын 28-ны өдрийн 211 дүгээр тогтоолоор Эрдэс баялгийн биржийг 100 хувь хувийн хэвшлийн хөрөнгөөр дотоод, гадаадын аж ахуйн нэгжүүдийн түншлэлд тулгуурлан байгуулахаар шийдвэрлэсэн.

---

¹¹ <https://erdenessteel.mn/about-us-2/>

5.7.6 Олборлох салбарын нэгтгэлд хамрагдсан ТӨААН-үүд

“Эрдэнэт Үйлдвэр” ТӨҮГ

Эрдэнэт Үйлдвэр нь дэлхийд томоохонд тооцогддог зэсийн уурхай, баяжуулах үйлдвэр юм. Анх 1978 онд Монгол – Орос хоёр орны ЗГ хоорондын гэрээний дагуу үүсгэн байгуулагдаж үйл ажиллагаагаа эхэлсэн.

2016 онд Оросын ЗГ-ын эзэмшиж байсан 49 хувь Монгол улс дахь хувийн эзэмшилд шилжсэн ба энэхүү хэлэлцээр нь хууль шүүхийн байгууллага дээр маргаантай байна. 2017 оны байдлаар тус үйлдвэр нь 657.3 сая тонн хүдэр зэсийн баяжмал үйлдвэрлэн боловсруулсан байна. Монгол Улсын Засгийн газар 2019 оны 3 дугаар сарын 21-ний өдөр тогтоол гаргаж, “Эрдэнэт үйлдвэр”-ийг Төрийн өмчит үйлдвэрийн газар болгон өөрчилж, дүрмийг баталсан.¹²

“Монголросцветмет” ТӨҮГ

Монголросцветмет нь хайлуур жоншны уул уурхайн үйлдвэрлэл явуулдаг бөгөөд одоогийн байдлаар гурван далд уурхайн орд, хоёр ил уурхайн орд болон боловсруулах үйлдвэрийн хүчин чадалтай компани юм. Компани нь хүчил болон төмөрлөгийн хайлуур жоншны, мөн алтыг баяжуулан боловсруулах үйл ажиллагаа явуулдаг.

Өнөөдрийн байдлаар үйлдвэрийн газар нь Улаанбаатар хотод Захиргаа, Хэнтий аймгийн Бор-Өндөр суманд орших “Бор-Өндөр”уулын баяжуулах үйлдвэр, Төв аймгийн Заамар сумын нутагт орших “Шижир алт” ХХК, “Зэрэгцээ” алтны үйлдвэрүүдийг багтаан үйл ажиллагаа явуулж байна.

Оросын Засгийн Газрын эзэмшиж байсан 49 хувь Монгол улс дахь хувийн эзэмшилд 2016 онд шилжсэн ба Монгол улсын Засгийн газар 100 хувь эзэмшиж байна.

“Эрдэнэс тавантолгой” ХК

“Эрдэнэс тавантолгой” төсөл 2010 оны 08 дугаар сарын 27-нд хэрэгжих эхлэл тавигдаж, уурхайн уулын ажил албан ёсоор эхлэв. Энэ дагуу Тавантолгойн нүүрсний орд газарт ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах үүрэг бүхий “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-г УИХ, Засгийн газрын шийдвэрийн дагуу 2010 оны 12 дугаар сарын 23-нд байгуулж, үйл ажиллагаагаа эхэлсэн.

“Эрдэнэс тавантолгой” ХК нь Ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашигт малтмалын ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах үндсэн чиглэлээр 2010 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдөр 9010001097 дугаар бүхий гэрчилгээ авч 5435528 регистрийн дугаартайгаар албан ёсоор Улсын бүртгэлийн ерөнхий газарт бүртгүүлсэн бөгөөд “Эрдэнэс тавантолгой” ХК нь “Ашигт малтмалын тухай” хуулийн дагуу стратегийн ач холбогдол бүхий нүүрсний ордыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, ордод ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулах, дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэлээр ажилладаг.

“Тавантолгой” ХК

Тус уурхай нь зах зээлийн нөхцөлд зохицон 1994 оны 12 дугаар сарын 05-ны Засгийн газрын өмч хувьчлалын комиссын хурлын 42 тоот тогтоолоор төрийн өмч давамгайлсан Тавантолгой ХК болсон байна. 1995 оноос эхлэн Тавантолгой ХК нь орон нутгийн өмчит компани хэлбэрээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Тавантолгойн нүүрсний орд нь Өмнөговь аймагт, Хятад – Монголын хилээс ойролцоогоор 270 км-ийн зайтай байрладаг.

“Багануур” ХК

Компани нь 1978 онд үүсгэн байгуулагдаж 1995 онд хувьцаат компани болж 2012 онд “Эрдэнэс монгол” ХХК-ийн охин компани болсон байна. Нөхөн сэргээлтийг 1999 оноос эхлэн 190.5 га талбайд хийсэн байна.

---

¹² <https://www.erdenetmc.mn/about>

5.7.7 Засгийн газар болон ТӨААН-үүдийн санхүүгийн харилцаа

5.7.7.1 ЗГ болон ТӨААН-үүдийн санхүүгийн харилцааг зохицуулсан үндсэн дүрэм журам

ЗГ болон ТӨААН-үүдийн хоорондын харилцааг Төрийн болон Орон нутгийн өмчийн тухай хууль болон хуулийн дагалдах Төрийн өмчийг хэрэгжүүлэх журмуудаар зохицуулдаг. Энэхүү хуульд тусгайлан заагаагүй бол ЗГ болон ТӨААН-үүдийн хоорондын харилцааг Компанийн тухай хууль болон тухайн төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийн Компанийн дүрмээр зохицуулдаг.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 21.15-т Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн нийт төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны санхүүгийн үр дүн, тэдгээрээс төсвийн байгууллагын санхүү болон мөнгөн хөрөнгийн гүйлгээнд нөлөөлөх байдал, ажлын үр дүнд хяналт тавина гэж заасан.

Хуулийн 21.16-д Төрийн өмчит, төрийн өмч давамгайлсан хуулийн этгээд нь санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас зөвшөөрөл авсны үндсэн дээр зээл авч, үнэт цаас гаргана. /Энэ хэсгийг 2015 оны 2 дугаар сарын 18-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/ Гэхдээ тухайн санхүүгийн жилд эргэн төлөгдөх нөхцөлтэйгөөр богино хугацаанд авах зээл, үнэт цаасанд хамаарахгүй.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 13 дугаар заалтад Төрийн мэдлийн хувьцаа эзэмшигч нь төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдээс олгох ногдол ашгийн хувь хэмжээг тогтоох саналыг төлөөлөн удирдах зөвлөлд бичгээр гаргана. Харин Компанийн тухай хуулийн 46 дугаар зүйлийн 1 дүгээр хэсэгт Компанийн дүрэмд өөрөөр заагаагүй бол ТУЗ (эсвэл Хувьцаа эзэмшигчдийн хурал ТУЗ-ийг орлож) ногдол ашиг хуваарилах эсэх тухай шийдвэрийг гаргах бөгөөд уг шийдвэрт хувьцаа бүрд ногдох ашгийн хэмжээ, ногдол ашиг авах эрхтэй хувьцаа эзэмшигчдийн нэрсийн жагсаалт гаргах өдөр болон ногдол ашиг хуваарилах өдөр зэргийг тогтооно гэж заасан байна.

Монгол улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт төрийн болон орон нутгийн өмчийн ашиглалт, төрийн болон орон нутгийн өмчит компаниудын ашигт ажиллагаа, засаглал, өмч хувьчлалын бодлогыг сайжруулж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг шинэ шатанд гаргах зорилт дэвшүүлсэн.

ОУИТБС-ын стандартын ТӨААН-үүдтэй холбоотой шаардлагуудыг багтаасан тусгай маягтыг Засгийн Газарт материаллаг төлбөр хийсэн 5 ТӨААН-үүд рүү явуулсан. Энэ маягтад ТӨААН болон Засгийн Газрын хоорондын санхүүгийн харилцаа, зээл болон зээлийн баталгаа, шилжүүлэг болон төсвийн шинжтэй зарцуулалт гэх мэт стандарт шаардлагуудыг багтаасан.

5.7.7.2 Хуримтлагдсан ашиг, ногдол ашиг

ТӨААН-ийн ногдол ашгийн бодлого нь холбогдох статусаасаа хамааран ялгаатай хууль эрх зүйгээр зохицуулагдана.

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 11.3-т заасны дагуу ТӨБЗГ нь төрийн өмчит хуулийн этгээдээс дагаж мөрдөх төлөвлөлт, ашиг орлогын хуваарилалтыг холбогдох байгууллагатай тохиролцон тогтоодог. Компанийн тухай хуулийн 46.1-д Компанийн дүрэмд өөрөөр заагаагүй бол төлөөлөн удирдах зөвлөл /байхгүй бол хувьцаа эзэмшигчдийн хурал/ ногдол ашиг хуваарилах эсэх тухай шийдвэрийг гаргах бөгөөд уг шийдвэрт хувьцаа бүрд ногдох ашгийн хэмжээ, ногдол ашиг авах эрхтэй хувьцаа эзэмшигчдийн нэрсийн жагсаалт гаргах өдөр болон ногдол ашиг төлөх өдөр зэргийг заана.

Компанийн тухай хуулийн дагуу ногдол ашиг төлсний дараа компани нь төлбөрийн чадвартай байх, өөрийн хөрөнгийн хэмжээ нь хувь нийлүүлсэн хөрөнгийн хэмжээ, давуу эрхийн хувьцааны төлөгдөөгүй ногдол ашиг, түүний татан буулгалтын үнэ зэргийн нийлбэрээс их байх, эргүүлэн худалдаж авах үүрэгтэй үнэт цаасаа бүрэн авсан байх зэрэг нөхцөл бүрдсэн үед энгийн хувьцаанд ногдол ашиг хуваарилна.

“Эрдэнэс тавантолгой” ХК цахим хуудсаараа ТУЗ-ийн 2019 оны 2 дугаар сарын 25-ны өдрийн 05 дугаар тогтоолоор баталсан ногдол ашгийн журмаа ил болгосон (Хүснэгт 5.50).¹³

Хүснэгт 5.50 Санхүүгийн харилцааг зохицуулах дүрэм журам

	ТӨААН нь өөрийн ногдол ашгийн бодлогыг баталж, мөрдөх эрхтэй юу?	ТӨААН нь ашиг хуримтлуулах эрхтэй юу?	ТӨААН нь үйл ажиллагаандаа дахин хөрөнгө оруулалт хийх эрхтэй юу?	ТӨААН нь гуравдагч талаас санхүүжилт /зээл авах эсвэл хувьцаа гаргах замаар/ татах эрхтэй юу?
Хууль, дүрэм журам	Тийм. ТӨХК-иудын хувьд Компанийн тухай хуулийн 46, 47-р зүйлийн дагуу ТУЗ ногдол ашиг хуваарилах шийдвэрийг гаргадаг.	Тийм. ТӨХК-иудын Компанийн тухай хуулийн дагуу ТУЗ хэдий хэмжээний ашгийг хуваарилах, хэдий хэмжээг хуримтлуулах шийдвэрийг Компанийн санхүүгийн байдал, төлбөрийн чадвар зэргээс хамааран гаргана.	Тийм. Тусгайлсан хуулийн зохицуулалт байхгүй ч ТУЗ эрх мэдлийн хүрээнд дахин хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргах эрхтэй.	Тийм. ТӨХК-иудын хуулийн 41.1.Компани өөрийн хөрөнгийн хэмжээгээр барьцаалан тодорхой хугацааны дараа тогтоосон хүү төлж, эргүүлэн худалдаж авах нөхцөлтэйгөөр өрийн бичиг гаргаж болно. 42.1 зарласан хувьцаанаас гүйлгээнд гаргах, Компанийн дүрэмд заасан бусад төрлийн үнэт цаас болон өрийн бичиг гаргах тухай шийдвэрийг төлөөлөн удирдах зөвлөл /байхгүй бол хувьцаа эзэмшигчдийн хурал/ гаргана. Шилэн дансны тухай хуулийн 6.4.8, 6.8.1 Бонд, зээл, өрийн бичиг, баталгаа, түүнтэй адилтгах санхүүгийн бусад хэрэгслийг ил болгохыг шаарддаг.

Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газрын 2021 оны 6 дугаар сарын 24-ний өдрийн 228 дугаар тогтоолоор төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн 2020 оны жилийн санхүүгийн тайлан тэнцлийн цэвэр ашгийн дүнгээс улсын төсөвт төвлөрүүлэх ногдол ашгийн хувь хэмжээг тогтоосон байна (Хүснэгт 5.51).

Хүснэгт 5.51 ТӨААН-үүдийн улсын төсөвт төвлөрүүлэх ногдол ашгийн хувь хэмжээ, сая төгрөгөөр

Байгууллагын нэрс	2020 оны цэвэр ашиг	Төрийн өмчийн ногдол ашиг
"Эрдэнэт үйлдвэр" ТӨҮГ	263,101	200,000
"Монголросцветмет" ТӨҮГ	48,212	4,821
"Эрдэнэс монгол" ХХК	7,667	767
"Улаанбаатар төмөр зам" ХНН	11,251	1,125
"Эрдэнэс тавантолгой" ХК	-	Ногдол ашиг хуваарилаагүй

¹³ <https://ett.mn/mon/143/single1>

Практик хэрэглээ.

Хүснэгт 5.52 ТӨААН-үүдийн улсын төсөвт төлвөрүүлсэн ногдол ашгийн хувь хэмжээ, сая төгрөгөөр

ТӨААН-ийн нэр	2020 оны зарласан ногдол ашиг	2020 оны хуримтлагдсан ашиг (алдагдал)	2020 онд хийсэн дахин хөрөнгө оруулалт	Гуравдагч талаас татсан санхүүжилт (зээл, өрийн болон өмч)
“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	155,040	1,812,971	-	-
“Монголросцветмет” ТӨҮГ	5,166	57,877	-	-
“Эрдэнэс тавантолгой” ХХК	1,080,000	898,266	-	-
“Багануур” ХК	-	7,672	-	-
“Тавантолгой” ХК	43,238	75,469	-	-

Эх сурвалж: Аудитлагдсан санхүүгийн тайлан

5.7.7.3 Зээл, зээлийн баталгаа

Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд зээл авах, олгох эсвэл зээлийн баталгаа гаргахыг тусгайлан зохицуулсан хууль эрх зүйн зохицуулалт байхгүй. ТӨААН-ийн зээлтэй холбоотой үйл ажиллагаа нь дотоод дүрэм, журмаараа зохицуулагддаг.

Олгосон зээл, зээл эргэн төлөх хуваарь, хүү

ОУИТБС-ын стандарт шаардлага 2.6.a.ii-д ЗГ болон ТӨААН нь тухайн улсад үйл ажиллагаа явуулж буй газрын тос болон байгалийн хийн компаниудад зээл олгосон, баталгаа гаргасан бол үүний талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг ОУИТБС-ын тайланд тусгасан байх ёстой. Үүнд эргэн төлөх хуваарь, хүү гэх мэт.

Стандартын шаардлагыг хангах үүднээс СЯ, МУХБ, ТӨААН-үүдээс зээл, зээлийн баталгааны талаар мэдээлэл ирүүлэхийг хүссэн.

Олборлох салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй ТӨААН-үүдэд олгосон зээлийн мэдээллийг МУХБ-наас ирүүлэхийг хүссэн боловч санхүүжүүлж буй олборлох салбарын төрийн өмчит компанийн төслийг МУЗГ-ын холбогдох тогтоолоор төрийн нууцад хамруулсан болохыг МУХБ-наас мэдэгдсэн.

Банкны тухай хуулийн 7.2.Банк, түүний харилцагч болон гуравдагч этгээд нууц гэж үзсэн аливаа мэдээллийг 7.2.1-7.2.11-д дурдсанаас бусад тохиолдолд бусдад гаргаж өгөх, задруулах, ашиглахыг банкны хувьцаа эзэмшигч, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, гишүүн, гүйцэтгэх удирдлага, хянан шалгах зөвлөл, ажилтанд хориглоно гэж заасан. Эдгээр тохиолдлуудад ОУИТБС-ын тайлагналын зорилгоор ил тод болгох талаар зохицуулалт байхгүй байна.

ТӨААН-үүдээс зөвхөн “Багануур” ХК зээл, зээлийн баталгаатай холбоотой мэдээллээ ирүүлсэн.

ТӨААН-с олборлох компаниудад 2020 онд олгосон зээл, гаргасан зээлийн баталгаа байхгүй байна.

Засгийн газраас “Эрдэнэс Монгол” ХХК-д гаргасан зээлийн баталгаа

“Эрдэнэс Монгол” ХХК болон Азийн хөгжлийн банкны хоорондын 2016 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдрийн 35 сая ам.долларын, 12 жилд багтаан төлөх, LIBOR+0.60% хувьсах хүүгийн нөхцөлтэй зээлийн гэрээ (3385-МОН)-ний дагуу Эрдэнэс Монгол компанийн институцийн тогтолцоо, удирдлагын чадавхийг бэхжүүлэх зорилготой төсөлд МУЗГ батлан даагч болсон. Батлан даалтын гэрээ¹⁴-г МУЗГ болон АХБ хооронд 2016 оны 6 дугаар сарын 3-ны өдөр байгуулсан. Төсөл нь 2019 оны 4 сарын 30-нд дуусах нөхцөлтэй. Зээлийн гэрээний нөхцөлүүд, эргэн төлөлтийн хуваарийг АХБ-ны цахим хуудаснаас харна уу.¹⁵

¹⁴ <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/185252/49409-001-ga1.pdf>

¹⁵ <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/185253/49409-001-lbj.pdf>

Зээл

ТӨААН-үүдийн 2020 оны эцсээрх төлөгдөөгүй зээлийн үлдэгдлийн мэдээллийг аудитлагдсан санхүүгийн тайлангаас дор харуулсан бөгөөд тусгай зөвшөөрөл эсхүл ашигт малтмал барьцаалсан зээл байхгүй гэж мэдээлсэн.

Хүснэгт 5.53 ТӨААН-үүдийн зээлийн мэдээлэл, сая төгрөгөөр

ТӨААН-ийн нэр	Нийт үлдэгдэл	Урт хугацаат	Богино хугацаат
“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	-	-	-
“Монголросцветмет” ТӨҮГ	7,400	-	7,400
“Эрдэнэс тавантолгой” ХК	330,000	-	330,000
“Багануур” ХК	70,891	23,847	47,044
“Тавантолгой” ХК	-	-	-

Эх сурвалж: Компаниудын аудитлагдсан санхүүгийн тайлан

“Багануур” ХК-ийн хувьд дараах зээлийг ЗГ болон ТӨААН-с авч, 2020 оны байдлаар дараах үлдэгдэлтэй байна. Үүнд:

Хүснэгт 5.54 “Багануур” ХК-ийн зээл, сая төгрөгөөр

№	Зээлдүүлэгч байгууллага	Олгосон огноо	Төлөгдөж дуусах огноо	Валют	Хүүний төвшин	Олгосон дүн	Төлөгдөөгүй зээлийн үлдэгдэл 2020.12.31-ний байдлаар	Зээлийн зориулалт
1	Сангийн яам MON 2854	3/13/1997	6/1/2031	Төгрөг	1.8%	25,062	20,496	Багануурын хүрэн нүүрсний уурхайн техник, технологийн шинэчлэл хийх, тус уурхайн зохион байгуулалтыг бэхжүүлэх, нүүрсний салбарын стратеги төлөвлөгөө боловсруулах
2	Сангийн яам MON-P4	2/6/1998	2/22/2022	Төгрөг	1.8%	19,580	11,007	
3	“Эрдэнэс Монгол” ХХК	12/30/2014		Төгрөг		10,205	10,062	
4	“Эрдэнэс Тавантолгой” ХХК	6/7/2018	6/7/2019	Төгрөг	2.0%	13,900	13,900	Мөнгөн хөрөнгийн дутагдлыг багасгах, богино хугацаат зээл, өр төлбөрийг барагдуулах
5	“Эрдэнэс Монгол” ХХК	9/3/2018	2/28/2019	Төгрөг	8.4%	6,000	5,700	2018-2019 оны өвөлжилтийн бэлтгэл, үйлдвэрлэлийн найдварт ажиллагааг хангахад хүрэлцэхүйц хэмжээний түлш, шатахуун худалдан авах, бэлэн нүүрсний нөөц бүрдүүлэх, их засварын ажлуудыг гүйцэтгэх
6	“Эрдэнэс Монгол” ХХК	9/2/2019	12/20/2019	Төгрөг	11.0%	4,000	2,000	Үүссэн мөнгөн хөрөнгийн дутагдлыг түр арилгах

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

5.7.7.4 Төрийн өмчит байгууллагад олгосон татаас

2020 онд нийт 55.7 тэрбум төгрөгийн татаасыг МУЗГ-аас төрийн өмчит байгууллагуудад олгосон байна.

Хүснэгт 5.55 Төрийн өмчит байгууллагад олгосон татаас, тэрбум төгрөгөөр

№	Төсвийн ерөнхийлөн захирагч	ТӨААН-ийн нэр	Дүн
1	Дархан уул	Ахмадын хороо	0.18
2	Дархан уул	Дархан усесуаг	0.15
3	Дархан уул	Үйлдвэр технологийн парк	0.05
4	Дархан уул	Эмт наран	0.11
5	ЗГХЭГ	Радио телевизийн сүлжээ	4.43
6	МУ-ын Ерөнхий сайд	Улаанбаатар спорт менежмент	9.60
7	Сүхбаатар	Бичигт өргөө	0.07
8	Сүхбаатар	Дөрвөлж	0.11
9	Сүхбаатар	Ахмадын хороо	0.07
10	Сэлэнгэ	Сүхбаатар хөгжил тохижилт	0.04
11	Сэлэнгэ	Сэлэнгэ үйлчилгээ	0.02
12	Сэлэнгэ	Урсгал ус	0.02
13	Улаанбаатар	АШУҮИС	0.12
14	Улаанбаатар	Илч орд	0.65
15	Улаанбаатар	МУИС	0.11
16	Улаанбаатар	СУИС	0.13
17	Улаанбаатар	Үртсэн шахмал түлшний үйлдвэр	0.07
18	Улаанбаатар	Хэсэгчилсэн инженерийн хангамжийн удирдах газар	1.16
19	Улаанбаатар	Чандмань налайх	0.54
20	Улаанбаатар	ШУТИС	0.07
21	Хөвсгөл	Хот тохижилт, үйлчилгээний газар	0.77
22	Хөвсгөл	Хөвсгөл ус суваг	0.32
23	Хөвсгөл	Хөвсгөл эрчим хүч	0.13
24	Эрчим хүчний сайд	Алтай-Улиастайн эрчим хүчний систем	2.93
25	Эрчим хүчний сайд	Багануур зүүн өмнө бүсийн цахилгаан сүлжээ	0.22
26	Эрчим хүчний сайд	Багануурын дулааны станц	1.01
27	Эрчим хүчний сайд	Баруун бүсийн эрчим хүчний систем	16.74
28	Эрчим хүчний сайд	Баянхонгор ЭХЦТ	0.07
29	Эрчим хүчний сайд	Даланзадгадын дулааны цахилгаан станц	1.45
30	Эрчим хүчний сайд	Дорнод бүсийн эрчим хүчний систем	0.04
31	Эрчим хүчний сайд	Дулаан шарын гол	0.48
32	Эрчим хүчний сайд	Налайхын дулааны станц	1.24
33	Эрчим хүчний сайд	Өмнө бүсийн цахилгаан түгээх сүлжээ	0.09
34	Эрчим хүчний сайд	Сэлэнгэ-Энерго	0.43
35	Эрчим хүчний сайд	Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ	11.64
36	Эрчим хүчний сайд	Хөвсгөл эрчим хүч	0.05
37	Эрчим хүчний сайд	Хэнтий-Ус	0.25
38	Эрчим хүчний сайд	ЦШСГазар	0.03
39	Эрчим хүчний сайд	Эрдэнэт Булганы цахилгаан түгээх сүлжээ	0.10
40	Эрчим хүчний сайд	Эрдэнэт-Ус	0.01
Нийт дүн			55.68

Эх сурвалж: Сангийн яам

5.7.8 ТӨААН-үүдийн хоорондын гүйлгээ (шаардлага 4.5)

ОУИТБС стандартын шаардлага 4.5-н дагуу Олборлох компаниудын зүгээс ТӨААН-дэд хийсэн төлбөр, ТӨААН-ээс төрийн байгууллагууд, төрийн байгууллагаас ТӨААН хооронд хийгдсэн материаллаг төлбөрийг ил тод болгоно.

Шилэн дансны тухай хуулийн 6.4.5-р заалтын хүрээнд цалингийн зардлаас бусад таван сая төгрөгөөс дээш үнийн дүн бүхий орлого, зарлагын мөнгөн гүйлгээг ил тод болгох ёстой.

Нэгтгэл тайланд хамрагдсан нийт 5 ТӨААН-ээс 4 ТӨААН шилэн дансанд мэдээллээ ил тод болгосон. Тэдгээрийн мөнгөн орлого, зарлагын мэдээллээс ТӨААН-үүд хооронд хийгдсэн материаллаг төлбөрийг сая төгрөгөөр хураангуйлбал:

Хүснэгт 5.56 “Монголросцветмет” ТӨҮГ-ын ТӨААН-үүдтэй хийсэн материаллаг гүйлгээ.

Харилцагч байгууллага	Орлого	Зарлага	Гүйлгээний утга
БНЗӨБЦТС ТӨХК	-	9,290	Цахилгааны төлбөр
УБТЗ ХНН	-	2,200	Төмөр замын тээврийн хөлс

Эх сурвалж: Шилэн дансанд ил тод болсон 5 сая төгрөгөөс дээших гүйлгээний мэдээлэл

Хүснэгт 5.57 “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-ийн ТӨААН-үүдтэй хийсэн материаллаг гүйлгээ.

Харилцагч байгууллага	Орлого	Зарлага	Гүйлгээний утга
УБТЗ ХНН	-	30,200	Тээврийн хөлс
ДҮТ ТӨХХК	11,259	-	Орлого
ЭБЦТС ТӨХК	-	207,295	Эрчим хүчээр хангах, хэрэглэх гэрээ
Шарын гол ХК	-	6,229	Гэрээний дагуу төлбөр

Эх сурвалж: Шилэн дансанд ил тод болсон 5 сая төгрөгөөс дээших гүйлгээний мэдээлэл

Хүснэгт 5.58 “Эрдэнэс тавантолгой” ХК-ийн ТӨААН-үүдтэй хийсэн материаллаг гүйлгээ.

Харилцагч байгууллага	Орлого	Зарлага	Гүйлгээний утга
Таван толгой түлш ХХК	-	138,725	Санхүүжилт - ЭТТ-2020/135 тоот гэрээний дагуу
Монгол Ус ТӨҮГ	-	247	Гэрээт ажлын төлбөр
Эрдэнэс-Тавантолгой майнинг ХХК	16,964	-	Мөнгөн хөрөнгийн татан авалт - ЭТТ Майнинг ХХК

Эх сурвалж: Шилэн дансанд ил тод болсон 5 сая төгрөгөөс дээших гүйлгээний мэдээлэл

5.7.9 ТӨААН-д санхүүгийн тайлангаа олон нийтэд ил тод болгосон байдал (шаардлага 2.6.b)

Хүснэгт 5.59 Санхүүгийн тайлан ил тод болгосон ТӨААН

ОУИБТС-ын стандартын зааварт тусгагдсан асуулт	ТӨААН нь санхүүгийн тайлан бэлтгэдэг үү?	Санхүүгийн тайлан нь аудитлагдсан уу?	НББ-ийн Олон улсын стандартын (НББОУС/СТОУС)-ын дагуу тайлангуудыг бэлтгэсэн үү?	Олон улсын стандартын дагуу аудитласан уу?	ТӨААН-ийн тайланг олон нийтэд ил тод болгосон уу? Хэрэв үгүй бол шалтгаан нь юу вэ?	Хэрэв иж бүрэн санхүүгийн тайланг ил болгоогүй бол Санхүүгийн хураангуй үзүүлэлтийг ил тод болгох боломжтой юу?	Санхүүгийн болон аудитын тайланг ил болгоход ямар нэмэлт арга хэмжээ авч болох вэ?
Зохицуулах хууль, дүрэм, журам	Тийм. НББ-ийн 8-р зүйлийн дагуу СТ заавал бэлтгэнэ.	Тийм. Аудитын тухай хуулийн дагуу 10-р зүйлийн дагуу заавал аудит хийлгэнэ.	Тийм. Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн 4-р зүйлийн дагуу олон улсын стандартыг мөрдөнө.	Тийм. Төрийн аудитын тухай хуулийн 14.1 болон Аудитын тухай хуулийн 5.1	Тийм.	НББ-ийн тухай хуулийн 9.7.ААНБ нь зөвхөн аудит хийлгэсэн жилийн СТ болон түүний хураангуйг аудиторын дүгнэлтийн хамт өөрийн цахим хуудсанд байршуулж ил тод болгож болно. МХБ-д бүртгэлтэй ХК-иуд санхүүгийн гол үзүүлэлтийг МХБ-ны цахим хуудсанд тавьдаг.	Ямар нэгэн нэмэлт арга хэмжээ авах шаардлагагүй
ТӨААН-н нэр							
Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	тийм	тийм	тийм	тийм	тийм*		
Монголросцветмет ТӨҮГ	тийм	тийм	тийм	тийм	тийм*		
Эрдэнэс тавантолгой ХК	тийм	тийм	тийм	тийм	тийм*		
Багануур ХК	тийм	тийм	тийм	тийм	тийм*		
Тавантолгой ХК	тийм	тийм	тийм	тийм	үгүй		
Эрдэнэс силвер ресурс ХХК	тийм	тийм	тийм	тийм		үгүй	

*Шилэн дансанд ил болгосон.

5.7.10 ТӨААН-үүдийн санхүүгийн тайлан

ОУИТБС-ын Стандартын шаардлагаар Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд нь өөрийн аудитаар баталгаажсан санхүүгийн тайлан эсвэл санхүүгийн тайлан боломжгүй бол өөрийн санхүүгийн гол үзүүлэлтүүдийг (баланс, ашиг/алдагдлын тайлан, мөнгөн урсгал гэх мэт) олон нийтэд ил тод болгох арга хэмжээ авна.

Хөрөнгийн биржид нээлттэй хувьцаат уул уурхайн компаниудын хувьд Монголын хөрөнгийн биржийн цахим хуудсаар¹⁶ дамжуулан аудитлаагүй санхүүгийн гол үзүүлэлт болон Сангийн яаманд тушаадаг иж бүрэн санхүүгийн тайланг олон нийтэд ил тод болгодог.

Нэгтгэлд хамрагдсан төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой 5 компаниас 3 компани нь нээлттэй хувьцаат компани, 2 нь төрийн өмчит үйлдвэрийн газар байна.

Шилэн дансны тухай хуулийн дагуу төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд санхүүгийн болон аудитын тайлангаа ил тод болгох ёстой.

Ашигт малтмалын зөвшөөрөл бүхий 20 ТӨААН-ийн шилэн дансанд мэдээллүүдээ хуулийн дагуу ил тод болгосон байдлыг Хавсралт 31.а-аас харна уу.

Хүснэгт 5.60 Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн санхүүгийн ил тод байдал

РД	Компанийн нэр	МХБ дэх код	Шилэн дансанд санхүүгийн тайланг ил болгосон эсэх	МХБ-ийн цахим хуудсанд ил болгосон эсэх	Компанийн цахим хуудсанд ил болсон эсэх	Санхүүгийн тайланг ил тод болгосон линк
5435528	“Эрдэнэс тавантолгой” ХК	-	тийм	хамааралгүй	тийм	https://ett.mn/mon/109/file1
2008572	“Багануур” ХК	BAN	тийм	тийм	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/5244?form=4760174&year=2020&month=12&group=0&task=725
2016656	“Тавантолгой” ХК	TTL	үгүй	тийм	үгүй	http://mse.mn/mn/company/458?type=5#idd=9975
2550466	“Монголросцветмет” ТӨҮГ	-	тийм	хамааралгүй	үгүй	https://shilendans.gov.mn/org/5240?form=4820657&year=2020&month=12&group=0&task=728
2074192	“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	-	тийм	хамааралгүй	тийм*	https://shilendans.gov.mn/org/5239?form=4818477&year=2020&month=12&group=0&task=731

*Эрдэнэт үйлдвэр нь цахим хуудсандаа шилэн дансны цэс оруулснаар ЗГ-ын шилэн дансны цахим хуудсанд шууд холбогдож байна.

5.7.11 ТӨААН-үүдийн аудитын тайлан

5.7.11.1 ТӨААН-үүдийн аудитын тайланг ил тод болгох хууль дүрэм, журам

Төрийн аудитын тухай хуулийн дагуу Төрийн аудитын байгууллага аудитын тайланг цахим хуудсаараа ил тод болгодог.

Төрийн аудитын тухай хуулийг 2020 оны 5 дугаар сарын 01-ний өдөр шинэчлэн найруулсан бөгөөд хуулийн 37.2-д “Төрийн аудитын байгууллага төрийн болон албаны, байгууллагын, хувь

¹⁶ www.mse.mn

хүний нууцад хамаарах мэдээлэл агуулснаас бусад аудитын тайланг Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуульд заасан журмын дагуу улирал бүр гаргаж, өөрийн цахим хуудсаар олон нийтэд мэдээлнэ.” гэж заасан.

5.7.11.2 ТӨААН-үүдийн аудитын тайланг ил тод болгох хууль дүрэм, журмын практик хэрэгжилт

Нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-ийн аудитын тайланг ТАБ-ын цахим хуудсанд байршуулаагүй боловч ТӨААН-үүдийн аудитын тайланг ХБХН-д ирүүлсэн бөгөөд 4 байгууллагын аудитлагдсан тайлан шилэн дансны цахим хуудсанд ил тод болсон.

ТАБ-аас ирүүлсэн тайлбараар ил тод болгоогүй ТӨААН-ийн тайлан нь нууцын зэрэгтэй байж болно.

Хүснэгт 5.61 Тайлан ил тод болгосон ТӨААН

Регистрийн дугаар	Компанийн нэр	ТАБ-ын цахим хуудсанд ил тод болгосон эсэх	Ил тод болгосон линк
5435528	Эрдэнэс тавантолгой ХК	үгүй	https://shilendans.gov.mn/org/5232?form=4743169&year=2020&month=12&group=0&task=697
2008572	Багануур ХК	үгүй	https://shilendans.gov.mn/org/5244?form=4760006&year=2020&month=12&group=0&task=725
2016656	Тавантолгой ХК	үгүй	-
2550466	Монголросцветмет ТӨҮГ	үгүй	https://shilendans.gov.mn/org/5240?form=4820662&year=2020&month=12&group=0&task=728
2074192	Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	үгүй	https://shilendans.gov.mn/org/5239?form=4818476&year=2020&month=12&group=0&task=731

5.7.12 ТӨААН-үүдийн үйл ажиллагаа, хөрөнгийн зардал, худалдан авалт, туслах гүйцэтгэгч, Компанийн засаглалтай холбоотой дүрэм журам, практик үйл ажиллагаа (шаардлага 2.6.с)

5.7.12.1 Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа,

Төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг зохицуулах суурь бичиг баримт нь Компанийн дүрэм байна.

Доорх хүснэгтээр ТӨААН-ийн дүрэм нийтэд ил тод болгосон холбоос харуулав.

Хүснэгт 5.62 ТӨААН-ийн дүрэм

Регистрийн дугаар	Компанийн нэр	Дүрэм баталсан огноо, дугаар	Ил тод болгосон линк
5435528	Эрдэнэс тавантолгой ХК	Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлын 2018 оны 01 тоот шийдвэр	https://ett.mn/mon/101/single1
2008572	Багануур ХК	Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлын 2016 оны шийдвэр	-
2016656	Тавантолгой ХК	Ил тод болоогүй	-
2550466	Монголросцветмет ТӨҮГ	ТӨБЗГ-ын даргын 2018 оны 06 дугаар тогтоол	http://www.pcsp.gov.mn/togtool/6.pdf
2074192	Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	ТӨБЗГ-ын даргын 2018 оны 07 дугаар тогтоол	http://www.pcsp.gov.mn/togtool/7.pdf

5.7.12.2 ТӨААН-ийн зарцуулалтын удирдлагад (үйл ажиллагааны /урсгал/ болон хөрөнгө оруулалтын) хамаарах дүрэм журам, практик үйл ажиллагаа

ТӨААН-ийн зарцуулалтын удирдлагад хамаарах дүрэм журам

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь дараах бүрэн эрхтэй: төрийн өмчит хуулийн этгээдээс дагаж мөрдөх төлөвлөлт, ашиг орлогын хуваарилалтыг холбогдох байгууллагатай тохиролцон тогтоох” гэж заасан.

ТӨБЗГ нь ТӨААН-ийн эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлт, зорилтот төвшин, хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө, эдгээрт үндэслэн бизнес төлөвлөгөө болон худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөөг ТӨААН-ийн саналыг үндэслэн баталж, хэрэгжилтэд ТУЗ-д төрийн өмчийн төлөөлөл хэрэгжүүлж буй гишүүдээр дамжуулан хяналт тавьж ажилладаг.

Түүнчлэн Шилэн дансны тухай хуулийн дагуу:

1. Төрийн өмчийн аж ахуйн нэгж байгууллагын зорилтот төвшин, гүйцэтгэл, хэтрэлт хэмнэлтийн шалтгаан, тайлбарын хамт сар бүр (Хуулийн 6.1.1, 6.1.6, 6.2.1, 6.2.2, 6.2.3, 6.2.6, 6.3.1, 6.3.3 заалтын хүрээнд).
2. Хөрөнгийн зардал, хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээний төлөвлөгөө, гүйцэтгэл (Хуулийн 6.2.4, 6.3.7 заалтын хүрээнд) зэргийг шилэн дансны цахим сайтад сар бүр мэдээллэх үүрэгтэй.

Дээрх 2 мэдээллийг ТӨААН шилэн дансанд хэрхэн ил тод болгосныг доорх хүснэгтээс харна уу.

5.7.12.3 ТӨААН-ийн зарцуулалтын удирдлагын практик үйл ажиллагаа

Хүснэгт 5.63 Шилэн дансны ил тод байдал

Регистрийн дугаар	Компанийн нэр	Шилэн дансанд ил болгосон эсэх	
		1	2
5435528	Эрдэнэс-Тавантолгой ХК	тийм	тийм
2008572	Багануур ХК	үгүй	үгүй
2016656	Тавантолгой ХК	тийм	тийм
2550466	Монголросцветмет ТӨҮГ	тийм	тийм
2074192	Эрдэнэт үйлдвэр ТӨҮГ	тийм	тийм

5.7.12.4 ТӨААН-ийн худалдан авалтад хамаарах дүрэм журам, практик үйл ажиллагаа

ТӨААН-д Төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил үйлчилгээ худалдан авах хуулийн дагуу худалдан авалтыг явуулна.

ТӨААН-үүд уг хуульд нийцүүлэн дотооддоо худалдан авалтын дүрэм журам батлан мөрддөг. Тухайлбал, “Эрдэнэс тавантолгой” ХК өөрийн цахим хуудсанд бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах журмыг байршуулсан байна.¹⁷

Шилэн дансны тухай хуулиар

1. худалдан авах ажиллагааны төлөвлөгөө (Хуулийн 6.1.1 заалтын хүрээнд),
2. худалдан авах ажиллагааны тайлан (Хуулийн 6.1.1,6.1.2 заалтын хүрээнд)
3. худалдан авах ажиллагаанд хийсэн аудитын тайлан, дүгнэлт болон бусад хяналт шалгалтын дүнг тухай бүр /хэрэв байгаа бол/

¹⁷ <https://ett.mn/mon/112/item1/1341>

4. хөрөнгийн болон урсгал зардалд тусгагдсан арга хэмжээний тендерийн ерөнхий мэдээллийг (Хуулийн 6.3.6, 6.4.3, 6.8.2 заалтын хүрээнд) тухай бүр ил болгох шаардлагатай.

Доорх хүснэгтээр дээр дурдсан 4 мэдээллийг хэрхэн ил тод болгосныг хураангуйлж харуулав:

Хүснэгт 5.64 Худалдан авалтын ил тод байдал

РД	Компанийн нэр	Шилэн дансанд ил болгосон эсэх				Ил тод болгосон линк
		1	2	3	4	
5435528	“Эрдэнэс тавантолгой” ХК	тийм	тийм	хамааралгүй	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/5232?group=1&year=2020
2008572	“Багануур” ХК	тийм	тийм	хамааралгүй	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/5244?group=1&year=2020
2016656	“Тавантолгой” ХК	тийм	Үгүй	хамааралгүй	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/7174?group=1&year=2020
2550466	“Монголросцветмет” ТӨҮГ	тийм	тийм	хамааралгүй	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/5240?group=1&year=2020
2074192	“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	тийм	тийм	хамааралгүй	тийм	https://shilendans.gov.mn/org/5239?group=1&year=2020

5.7.12.5 ТӨААН-ийн туслан гүйцэтгэгчийн гэрээ байгуулахтай холбоотой дүрэм журам, практик үйл ажиллагаа

ТӨААН-ийн туслан гүйцэтгэгчийн гэрээ байгуулахтай холбоотой хуулийн тусгайлсан зохицуулалт байхгүй. ТӨААН-үүдээс “Эрдэнэс-Тавантолгой” ХК, “Тавантолгой” ХК цахим тайлангийн системд туслан гүйцэтгэгчтэй байгуулсан гэрээний мэдээллийг тайлагнасныг дор харуулав. Нийт компаниудын туслан гүйцэтгэгчийн мэдээллийг энэхүү тайлангийн Хавсралт 31.б-д харуулав.

Хүснэгт 5.65 “Эрдэнэс тавантолгой” ХК-ийн туслан гүйцэтгэгч, оператор компанитай байгуулсан гэрээний мэдээлэл

Тусгай зөвшөөрлийн дугаар	Оператор компанийн нэр	Аймаг / Нийслэл	Сум / Дүүрэг	Гэрээний эхлэх огноо	Гэрээний дуусах огноо	Гэрээний дүн /сая.төгрөг/	Үзүүлж буй үйлчилгээ	Нийт ажилчдын тоо	Гадаад эрэгтэй ажилчид	Гадаад эмэгтэй ажилчид	Монгол эрэгтэй ажилчид	Монгол эмэгтэй ажилчид
MV-00011943	Ти Ти Жи Ви Си Өү ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	9/29/2015	2/28/2021	Тодорхойгүй	Олборлолт	895	14	-	824	57
MV-00016882	Монгол Майнинг энд Эксплорэйшн ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	8/28/2020	8/28/2023	Тодорхойгүй	Олборлолт	1,069	6	-	985	78
MV-00016882	Мултипак ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	10/31/2019	4/2/2021	Тодорхойгүй	Бусад	28	-	-	27	1
MV-00016882	Спейшл Майнинг Сервис ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	1/14/2020	1/14/2023	Тодорхойгүй	Бусад	124	-	-	121	3
MV-00016882	Хишиг Арвин Индустриал ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	12/31/2019	12/31/2022	Тодорхойгүй	Олборлолт	545	-	-	480	65
MV-00016882	Эм Эм И Кью ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	12/31/2019	12/31/2022	Тодорхойгүй	Олборлолт	548	-	-	504	44

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл.

Хүснэгт 5.66 “Тавантолгой” ХК-ийн туслан гүйцэтгэгч, оператор компанитай байгуулсан гэрээний мэдээлэл

Тусгай зөвшөөрлийн дугаар	Оператор компанийн нэр	Аймаг / Нийслэл	Сум / Дүүрэг	Гэрээний эхлэх огноо	Гэрээний дуусах огноо	Гэрээний дүн /сая.төгрөг/	Үзүүлж буй үйлчилгээ	Нийт ажилчдын тоо	Гадаад эрэгтэй ажилчид	Гадаад эмэгтэй ажилчид	Монгол эрэгтэй ажилчид	Монгол эмэгтэй ажилчид
MV-00000287	Асартайн говь ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	5/2/2019	2/1/2020	637	Хөрс хуулалт	46	-	-	36	10
MV-00000287	Бадрах од өгөөж ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	5/1/2020	12/25/2020	3,772	Хөрс хуулалт	53	-	-	40	13
MV-00000287	Болор аграмба ХХК	Улаанбаатар	Хан-Уул	5/11/2020	12/25/2020	3,044	Хөрс хуулалт	40	-	-	35	5
MV-00000287	Буян сааш трейд ХХК	Улаанбаатар	Сүхбаатар	7/1/2020	12/25/2020	354	Хөрс хуулалт	20	-	-	16	4
MV-00000287	Говь түрүү ХХК	Өмнөговь	Даланзадгад	5/4/2020	12/25/2020	10,729	Хөрс хуулалт	71	-	-	60	11
MV-00000287	Голд магнет ХХК	Өвөрхангай	Уянга	5/4/2020	12/25/2020	10,396	Хөрс хуулалт	66	-	-	54	12
MV-00000287	Ёл ази ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	5/11/2020	12/25/2020	14,198	Хөрс хуулалт	46	-	-	32	14
MV-00000287	Ингүүмэл энх ХХК	Улаанбаатар	Сүхбаатар	6/20/2020	12/30/2020	17,745	Хөрс хуулалт	69	-	-	55	14

МОУИТБС-ын 15 дугаар буюу 2020 оны тайлан

Тусгай зөвшөөрлийн дугаар	Оператор компанийн нэр	Аймаг / Нийслэл	Сум / Дүүрэг	Гэрээний эхлэх огноо	Гэрээний дуусах огноо	Гэрээний дүн /сая.төгрөг/	Үзүүлж буй үйлчилгээ	Нийт ажилчдын тоо	Гадаад эрэгтэй ажилчид	Гадаад эмэгтэй ажилчид	Монгол эрэгтэй ажилчид	Монгол эмэгтэй ажилчид
MV-00000287	Их шижир баялаг ХХК	Улаанбаатар	Чингэлтэй	5/2/2019	1/30/2020	177	Хөрс хуулалт	32	-	-	24	8
MV-00000287	Үлэмж говь ХХК	Өмнөговь	Даланзадгад	5/1/2020	12/25/2020	1,969	Хөрс хуулалт	30	-	-	24	6
MV-00000287	Мера ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	7/21/2020	7/21/2021	Тодорхойгүй	Бусад	20	-	-	20	-
MV-00000287	Монблейк ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	7/4/2019	12/30/2019	62	Хөрс хуулалт	20	-	-	20	-
MV-00000287	Морин улаач ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	5/1/2020	12/25/2020	4,146	Хөрс хуулалт	42	-	-	35	7
MV-00000287	Мост майнинг ХХК	Улаанбаатар	Хан-Уул	3/24/2020	1/15/2021	3,110	Хөрс хуулалт	130	-	-	113	17
MV-00000287	Овоот толгой ресурсес	Улаанбаатар	СХД	8/1/2019	4/30/2020	5,078	Хөрс хуулалт	19	-	-	19	-
MV-00000287	Рст ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	5/4/2020	12/30/2020	1,809	Хөрс хуулалт	34	-	-	31	3
MV-00000287	Софт коул юу би майнинг ХХК	Улаанбаатар	Баянзүрх	5/2/2019	2/1/2020	1,730	Хөрс хуулалт	39	-	-	33	6
MV-00000287	Спейшил майнинг ХХК	Улаанбаатар	Чингэлтэй	7/21/2020	7/21/2021	Тодорхойгүй	Бусад	92	-	-	83	9
MV-00000287	Хавцгайт их хайрхан ХХК	Улаанбаатар	Хан-Уул	5/4/2020	12/25/2020	6,172	Хөрс хуулалт	60	-	-	46	14
MV-00000287	Хан намнан болор ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	5/4/2020	12/30/2020	953	Хөрс хуулалт	30	-	-	25	5
MV-00000287	Эвсэг сайхан ХХК	Булган	Булган	5/1/2020	12/15/2020	1,522	Хөрс хуулалт	65	-	-	53	12
MV-00000287	Эзора ХХК	Улаанбаатар	Баянгол	10/1/2019	4/30/2020	2,062	Хөрс хуулалт	15	-	-	12	3
MV-00000287	Энгүй говь ХХК	Өмнөговь	Ханбогд	5/4/2020	12/25/2020	864	Хөрс хуулалт	35	-	-	28	7
MV-00000287	Язгууртны говь ХХК	Өмнөговь	Цогтцэций	5/4/2020	12/25/2020	13,285	Хөрс хуулалт	45	-	-	35	10

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл.

5.7.13 Компанийн засаглалтай холбоотой дүрэм журам болон практик үйл ажиллагаа

5.7.13.1 ТУЗ-ийн бүрэлдэхүүн томилох дүрэм журам, практик үйл ажиллагаа

Төрийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой компанид төрийн болон орон нутгийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх журмыг Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулиар, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн хараат бус гишүүнийг сонгох, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дэргэдэх хороо, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга болон тэдгээрийн үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг Компанийн тухай хуулиар зохицуулдаг.

МУЗГ-ын 2016 оны 80 дугаар тогтоолоор Төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулж, төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх этгээдэд тавих шаардлага, түүний эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлсон байдаг. Нийт гаргасан энгийн хувьцааны 100 хувь болон тодорхой хувийг эзэмшдэг бол Төрийн өмчийн оролцоотой этгээд гэж үзнэ. Төр тухайн хуулийн этгээдийн Хувьцаа эзэмшигчдийн хурал, Төлөөлөн удирдах зөвлөлд төрийн өмчийн төлөөллийг хэрэгжүүлэх гишүүнээр томилсон этгээдээр дамжуулан эрх, үүргээ хэрэгжүүлдэг. Компанийн тухай хуулийн 77.1 болон Компанийн дүрмээр тогтоосон журмын дагуу хувьцаа эзэмшигчдийн хурлаар төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүнийг сонгож, чөлөөлнө. Төрийн болон орон нутгийн өмчийн тухай хуулийн 11.6 төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд төрийн өмчийн төлөөлөгчийг томилж, түүний үйл ажиллагаанд хяналт тавина.

Компанийн тухай хуулийн 75 дугаар зүйлд ТУЗ-ийн гишүүдийн тоог Компанийн дүрмээр тодорхойлох бөгөөд хувьцаат компани болон төрийн өмчийн Компанийн төлөөлөн удирдах зөвлөл нь ес буюу түүнээс дээш гишүүнтэй байх ба тэдгээрийн гуравны нэгээс доошгүй хувь нь хараат бус гишүүн байна гэж заасан.

Компанийн тухай хуулийн 77 дугаар зүйлд ТУЗ-ийг сонгох, эрхийг хугацаанаас нь дуусвар болгохтой холбоотой асуудлыг тусгасан. Хувьцаа эзэмшигчдийн хурлаар ТУЗ-ийн гишүүдийг сонгоно. Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн даргыг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн гишүүдийн дотроос нийт гишүүний олонхийн саналаар сонгоно. Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн нарийн бичгийн даргыг төлөөлөн удирдах зөвлөлийн даргын санал болгосноор төлөөлөн удирдах зөвлөл томилно.

ХХК-иудын хувьд Төлөөлөн удирдах зөвлөл нь шаардлагатай гэж үзвэл тодорхой асуудал эрхэлсэн байнгын болон түр хороог байгуулж болно. Хувьцаат Компанийн төлөөлөн удирдах зөвлөл нь аудитын, цалин, урамшууллын, нэр дэвшүүлэх хороодтой байна.

ТУЗ-ийн үйл ажиллагааны журмыг ТӨААН хуульд нийцүүлэн баталж, мөрддөг. Нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-үүдээс ТУЗ-ийн цалин урамшууллын мэдээллийг хүссэнээс “Тавантолгой” ХК хариу ирүүлээгүй бөгөөд хариу ирүүлсэн 4 ТӨААН-ийн мэдээллийг дор харуулав. Нийт компаниудын ТУЗ-ийн мэдээллийг энэхүү тайлангийн Хавсралт 19-д харуулав.

Хүснэгт 5.67 ТУЗ-ийн цалин урамшууллын мэдээлэл, сая төгрөгөөр

РД	Компанийн нэр	ТУЗ-ийн урамшууллын дүн	Хөнгөлөлт, урамшуулал	Томилолтын зардал
5435528	“Эрдэнэс-Тавантолгой” ХК	-	-	-
2008572	“Багануур” ХК	139	-	-
2550466	“Монголросцветмет” ТӨҮГ	-	-	-
2074192	“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	-	-	-

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

5.7.14 Төсвийн хөрөнгийн зарцуулалттай адил төстэй төлбөрүүд

ОУИТБС-ын стандартын шаардлагын дагуу төсвийн хөрөнгийн зарцуулалттай адил төстэй төлбөрт төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүд хүлээн зөвшөөрсөн нийтийн нийгмийн хөрөнгө оруулалт, тухайлбал нийгмийн үйлчилгээ, нийтийн дэд бүтэц, түлшний татаас, засгийн газрын өрийн

төлбөр гэх мэт улсын төсвөөс гадуурх зардлууд ордог.

Нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-үүдээс төсвийн шинжтэй зарцуулалтын мэдээг хүссэн. Үүнээс “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ, “Багануур” ХК зарцуулалтаа тайлагнаж, “Монголросцветмет” ТӨҮГ, “Эрдэнэс-Тавантолгой” ХК-иуд 2020 онд ямар нэг төсвийн шинжтэй зарцуулалт байхгүй гэж мэдээлж, “Тавантолгой” ХК хариу ирүүлээгүй. Тодруулбал:

Хүснэгт 5.68 Төсвийн шинжтэй зарцуулалт, сая.төгрөгөөр

ТӨААН	Төсвийн шинжтэй зарцуулалт	Төлбөрийн хэлбэр	Дүн
“Багануур” ХК	Түлшний татаас /хөнгөлөлттэй үнээр нүүрс борлуулсан/		
	“ДЦС” 4	Мөнгөн	4,393
	“ДЦС” 3		3,044
	“ДЦС” 2		501
	ДДЦС		282
	ЭДЦС		12
	“Багануур” ДС		1,655
	“Налайх” ДС		23
	“Амгалан” ДС		287
	“Төв чандмань” ДС		17
	“Сэлэнгэ энерго” ДС		14
Дэд дүн			10,229
“Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ	Дэд бүтэцтэй холбоотой төлбөрүүд		
	Орхон аймаг	Мөнгөн	18,800
	Нийгмийн үйлчилгээ		
	Булган аймаг	Мөнгөн	3,300
Дэд дүн			22,100

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

“Багануур” ХК-ийн түлшний татаасыг дэлгэрүүлбэл Дулааны цахилгаан станцуудад нэгжийн өртгөөсөө 2,307 төгрөгөөр бага үнээр борлуулсан ба “Багануур” ДС-д нэгжийн өртгөөсөө 24,807 төгрөгөөр бага үнээр борлуулсан. Нэгтгэлд хамрагдсан 5 ТӨААН-үүд нь Ковид-19 цар тахалтай холбоотойгоор шинэ бүтээн байгуулалт болон дэд бүтцийн шинэчлэл хийгээгүй гэж мэдээлсэн.

Хүснэгт 5.69 Нүүрс нийлүүлэлт

ТӨААН	Нийлүүлэлт нүүрс тн	Нийлүүлэлт т сая.төг	1тн нүүрсний дундаж үнэ /төг/	1тн нүүрсний дундаж өртөг /төг/	1 тн нүүрсний дундаж үнэ ам.доллар	1 тн дулааны нүүрсний дундаж дэлхийн зах зээлийн үнэ ам.доллар
“Багануур” ХК	4,050,500	140,180	34,608	35,808	12.14	45.60
“Эрдэнэс-Тавантолгой” ХК	11,047,926	1,547,692	140,089	60,890	49.29	45.60

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл, ОУ-ын 33-ийн үнийг АМГТГ-ын статистик мэдээлэл

5.8 ТӨСВИЙН ҮЙЛ ЯВЦ БОЛОН ОРЛОГЫН ХУВААРИЛАЛТ

5.8.1 Олборлох салбарын орлогын хуваарилалт

Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хуулинд улсын төсвийн орлогын хуваарилалтад орж буй өөрчлөлтүүдийг дараах байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

- Уул уурхайн салбар хөгжихийн хэрээр тус салбарын нийгмийн хариуцлага нэмэгдэж, байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээлт хийх шаардлага бий болохын зэрэгцээ уул уурхайн салбараас бий болсон орлогоос тухайн орон нутагт нь ахиу хөрөнгө хуваарилах шаардлага бий болж байна.

- Төсвийн тухай хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.2.7 дах заалтад “Малын тоо толгойн албан татварын орлогын эх үүсвэрийг бэлчээрийн менежментийг сайжруулах, бэлчээрийн болон газар тариалангийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэх, малын эрүүл мэндийг хамгаалах, халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, малын чанарыг сайжруулах, гэмт халдлага, гамшгаас хамгаалах, хур тунадасны хэмжээг нэмэгдүүлэх, малын тэжээлийн ургамал тариалах, тэжээлийн нөөц бүрдүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах, хортон мэрэгчидтэй тэмцэх, малчдад зориулсан сургалт, сурталчилгааны зардалд зарцуулна” гэж нэмсэн.
- Төсвийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.4.7 дах заалтад “ашигт малтмалын хайгуулын болон тусгай зөвшөөрлийн төлбөр”-ийн орлогыг Улсын төсвийн татварын орлогын бүрэлдэхүүнд тусгасан. Энэхүү эх үүсвэрийн 50 хувийг Төсвийн тухай хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.2.7-д заасны дагуу аймаг, нийслэлийн орон нутгийн хөгжлийн санд хуваарилах хуулийн зохицуулалттай бөгөөд энэ нь 2020 оноос мөрдөгдөж байна.

5.8.2 Олборлох салбараас орж ирсэн орлогыг улсын төсөвт төвлөрүүлж бүртгээгүй тохиолдол (Шаардлага 5)

Улсын төсөвт бүртгээгүй байж болох орлогын мэдээлэл, ирээдүйд авах татварыг урьдчилан авчихсан боловч “өр” гэж бүртгэсэн байж болох тухай мэдээлэл байхгүй гэж Сангийн яам мэдээлсэн.

Улсын их хурлаас 2020 оны 8 дугаар сарын 28-ны өдөр баталсан МУ-ын 2020 оны төсвийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Төсвийн тогтворжуулалтын санд 55.2 тэрбум төгрөг төвлөрөхөөр тооцоолж, гүйцэтгэлээр 2020 онд 66.2 тэрбум төгрөг төвлөрч 11.0 тэрбум төгрөг буюу 20.1 хувиар давж биелсэн байна. Үүнд зэсийн үнийн өөрчлөлт голлон нөлөөлсөн байна. Өнгөрсөн 2020 онд Ковид-19 цар тахлын сөрөг нөлөөний улмаас эхний хагас жилд дэлхийн эдийн засаг удааширч, дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ огцом унасан. Харин сүүлийн хагас жилд түүхийн эдийн гол хэрэглэгч улс болох БНХАУ-ын эдийн засгийн сэргэлт харьцангуй эрчимжиж, засгийн эрэлтийг нэмэгдүүлсэн байна. Ингэснээр 8-12 сарын хугацаанд Лондонгийн металлын бирж дээрх зэсийн үнэ тонн тутамд 6,946.1 ам.доллар буюу төлөвлөгөөнөөс 8.5 хувиар өндөр гарсан нь ийнхүү Тогтворжуулалтын санд орлого өндөр гарахад нөлөөлсөн байна. Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 16.3.1 дэх хэсэгт заасны дагуу 2020 онд улсын төсөвт 138.8 тэрбум төгрөгийг шилжүүлсэн байна.

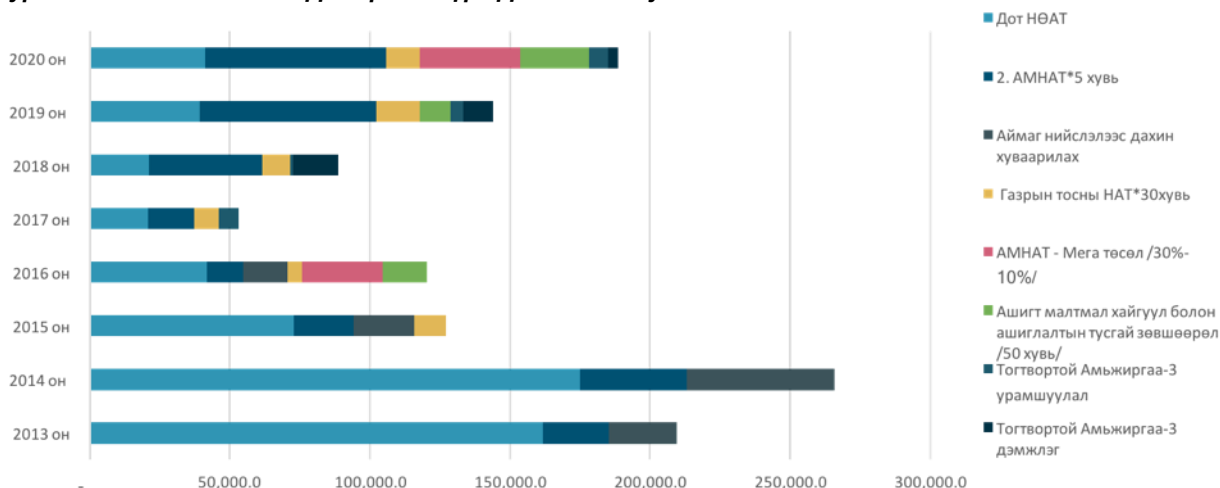
5.8.2.1 Орон нутгийн шилжүүлэг

Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан (шаардлага 5.2)

Орон нутгийн хөгжлийн сан бол иргэдийн саналаар шийдэж зарцуулах төсөв юм. Тус сан нь засаг захиргааны нэгжүүд өөрсдийн хэрэгцээнд суурилсан хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрүүд болон бие даан хэрэгжүүлэх ёстой чиг үүргүүдээ санхүүжүүлэх боломж бүрдүүлдгээрээ давуу талтай юм.

Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сан (ОНХНС)-ийн эх үүсвэрийг дотоодын НӨАТ, газрын тосны нөөц ашигласны төлбөрийн орлого, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл, ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл зэрэг төсвийн орлогын тодорхой хувиар тооцож бүрдүүлдэг. Зураг 5.12-с бүрдүүлэлтийн хувийг харж болно.

Зураг 5.12 ОНХНС-ийн эх үүсвэрийн бүрдүүлэлтийн хувь

Эх сурвалж: Орон нутгийн хөгжлийн сан

Сангаас хүн амын тоо, алслалт, нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, орон нутгийн хөгжлийн индекс зэргийг харгалзсан томъёогоор аймаг, нийслэл бүрт ногдох шилжүүлгийг хуваарилна. Аймаг, нийслэл өөрт ногдох хэсгээ үлдээж, 30 хувиас доошгүйг сум, дүүрэгтээ мөн ижил үзүүлэлт бүхий томъёо ашиглан шилжүүлэх ёстой.

Тухайн орон нутгийн иргэд олон нийтийн бодит хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, мөн тэдний санал санаачилгаар дэмжигдсэн хөрөнгө оруулалт, хөтөлбөр төсөл, арга хэмжээнд орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгийг зарцуулах бөгөөд тухайн орон нутгийн иргэдийн нийтийн хурал, ИТХ-ын шийдвэрээр баталгаажих төсөвт тусгагдах ёстой.

Зураг 5.13 Орон нутгийн хөгжлийн сан дахь иргэдийн оролцоо

Эх сурвалж: Иргэдийн төсөв-2018, СЯ

ОНХНС болон улсын төсвөөс аймаг, нийслэлийн ОНХС-д хийгдэх шилжүүлгийн хэмжээ 2020 онд нийт 172.6 тэрбум төгрөг байхаар тооцоноос 165.7 тэрбум төгрөгийн шилжүүлэг хийгдсэн гүйцэтгэлтэй байна. Аймаг, сумдаарх дэлгэрэнгүйг Хавсралт 44-с харна уу.

Ковид-19 цар тахлын эрсдэлийн үед төсвийн мөнгөн хөрөнгийн удирдлага, төлбөр гүйцэтгэх бэлэн байдлын хангах зорилгоор төсвийн зарлагыг 2020 оны 2 дугаар сараас эхлэн эрүүл мэнд зэрэг онцгой салбаруудын бүр урсгал зардал түүнчлэн бүх шатны төсөвт байгууллагын цалин, тогтмол зардал, тэтгэвэр, тэтгэмжүүдийг тэргүүн ээлжинд санхүүжүүлэхээр, бусад зардлыг ач холбогдол, нэн шаардлагатай байдлын нь харгалзан үзэж санхүүжүүлэхээр, харин гадаад албан томилолт зочин төлөөлөгч хүлээн авах, сургалт, семинар зохион байгуулах, тавилга эд хогшил

худалдах авах, урсгал засвар хийх, хичээл үйлдвэрлэлийн дадлага хийх зэрэг зардлын санхүүжилтийг түр хугацаагаар зогсоож хэмнэлтийн горимд шилжсэн. Дээрх бодлоготой уялдуулан 2020 оны төсвийн тодотголд орон нутгийн суурь зарлагыг тооцохдоо мөн адил ач холбогдол, эрэмбэ дарааллыг харгалзан үзэж зарим зардлыг бууруулж тооцсон. Түүнчлэн Ковид-19 цар тахлын нөхцөл байдлаас үүдэн бий болсон орлогын тасалдал болон татвар чөлөөлөх арга хэмжээний нөлөөгөөр орон нутгийн суурь орлогыг төсвийн тодотголоор 72.9 тэрбум төгрөгөөр бууруулж тооцсон. Орон нутгийн төсвийн суурь орлого, зарлагын дээрх өөрчлөлт нь аймгуудад олгох санхүүгийн дэмжлэгийн хэмжээг 2020 оны батлагдсан дүнгээс нийтдээ 7.6 тэрбум төгрөгөөр буурахад нөлөөлсөн байна.

2013 онд Сангийн яамнаас орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сангийн системийг нэвтрүүлсэн. Уг системээс 2013 оноос хойших хугацааны орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сангийн хуваарилалтыг аймаг, нийслэл, сум, дүүргээр харах боломжтой. (www.tusuv-oronnutag.mof.gov.mn)

2020 оны орон нутгийн хөгжлийн сангийн хуваарилалтыг аймаг, дүүргээр харууллаа.

№	Аймаг/Дүүрэг	Батлагдсан төсөв (сая.төгрөг)	Санхүүжилтийн төсөв (сая.төгрөг)	Хэрэгжиж буй ажлын төсөл	Гүйцэтгэлийн хувь
1	Архангай	4,778	4,040	192	90
2	Баян-Өлгий	6,222	5,047	210	75
3	Баянхонгор	6,426	5,533	308	78
4	Булган	3,293	2,703	138	78
5	Говь-Алтай	7,570	5,619	229	76
6	Говьсүмбэр	1,140	902	75	84
7	Дархан-Уул	6,424	4,826	109	90
8	Дорноговь	15,225	9,657	136	82
9	Дорнод	6,928	5,583	282	85
10	Дундговь	5,177	4,046	166	87
11	Завхан	4,508	4,063	277	83
12	Орхон	4,296	3,768	96	84
13	Өвөрхангай	5,754	4,988	215	86
14	Өмнөговь	14,188	9,628	160	91
15	Сүхбаатар	12,621	6,999	146	77
16	Сэлэнгэ	7,740	5,794	98	92
17	Төв	7,126	5,072	208	82
18	Увс	5,571	4,951	211	89
19	Ховд	9,703	6,567	280	93
20	Хөвсгөл	7,143	6,212	292	87
21	Хэнтий	7,274	4,959	171	84
22	Багануур	14	38	-	-
23	Багахангай	1	8	-	-
24	Баянгол	-	690	1	-
25	Баянзүрх	1	529	1	-
26	Налайх	10	41	-	-
27	Сонгинохайрхан	3	321	-	-
28	Сүхбаатар	-	58	-	-
29	Хан-Уул	12	94	-	-
30	Чингэлтэй	-	283	-	-

5.8.3 Орлогын менежмент ба зарцуулалт (шаардлага 5.3)

5.8.3.1 Төсвийн орлого бүрдүүлэлтэд олборлох салбарын оролцоо

Монгол Улсын 2020 оны Төсвийн тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар уул уурхайн салбарын орлого 2020 онд 2.7 их наяд төгрөг байхаар тооцсон бөгөөд Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан авах зарим арга хэмжээний тухай хуульд дараах байдлаар заасан. Үүнд:

- Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн орлогын 50 хувийг 2019 оноос эхлэн тухайн хайгуулын талбай байршиж байгаа аймгийн орон нутгийн хөгжлийн санд улсын төсвөөс шилжүүлж байгаатай холбогдуулан шинэ хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг эрэмбэлэх замаар хөрөнгийг оновчтой үр дүнтэй төлөвлөж зарцуулах, гүйцэтгэлийн хяналтад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
- Түүхий нүүрсэнд ногдуулах агаарын бохирдлын төлбөрийн 50 хувь, газрын тосны тусгай зөвшөөрлийн орлогын 30 хувийг нүүрс болон газрын тос олборлож байгаа тухайн аймагт улсын төсвөөс шилжүүлж байгаа тул хуваарилсан хөрөнгийг агаарын бохирдлыг бууруулах, байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх, ойжуулах үйл ажиллагаанд үр дүнтэй зарцуулж, хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллах.

5.8.3.2 Орлогын тогтвортой байдал, байгалийн баялгаас хамааралтай байдал (Шаардлага 5.3.b)

Ковид-19 цар тахлын нөхцөл байдлаас үүдэн олон улсын зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ буурсан, дотоодод тогтоосон хөл хорионоос улбаалсан эдийн засгийн удаашрал зэрэг байдлаас шалтгаалж төсвийн орлогын тооцооллыг 2 орчим их наяд төгрөгөөр бууруулж, 10,729 тэрбум төгрөг болгон баталсан.

Уул уурхайн салбараас орох орлогын төлөвлөгөөг, тэрбум төгрөгөөр харуулбал:

Үзүүлэлт	Зэс	Нүүрс	Алт	Төмөр	Бусад	Нийт
АМНАТ	958.1	799.0	166.8	111.1	116.6	2,151.7
ААНОАТ	248.3	464.3	50.0	61.5	128.9	953.1
Ногдол ашиг	237.8	138.1	-	-	42.6	419.5
Гаалийн татвар, хураамж	177.8	73.3	-	20.7	42.6	314.4
Бусад	213.0	119.3	18.8	6.8	65.2	423.1
Нийт	1,836.2	1,594.0	235.7	200.1	395.9	4,261.8

Эх сурвалж: Сангийн яам

5.8.3.3 Уул уурхайн салбарын хөгжлийн хандлага

Дэлхийн эдийн засгийн төлөв. Дэлхийн эдийн засаг аажмаар сэргэх хандлагатай байгаа энэ цаг үед бодлого тодорхойлогчид эдийн засгийн сэргэлтийг улам бататгаж, цаашдын бат бэх, тогтвортой өсөлтийн суурийг бэхжүүлэх тал дээр анхаарч байгаа ч нийгмийн эрүүл мэнд, өрийн удирдлага, төсвийн бодлого, төв банк болон эдийн засгийн бүтцийн шинэчлэлүүд гээд олон томоохон сорилтууд тулгарсаар байна” гэж Дэлхийн Банкны Ерөнхийлөгч Дэвид Малпасс цохон тэмдэглэсэн. Мөн тэрээр “Цар тахлын сөрөг нөлөөг даван туулах, хөрөнгө оруулалтад сорилт болж буй хүчин зүйлсийн эсрэг үр дүнтэй ажиллахад бизнесийн орчныг сайжруулах, хөдөлмөрийн болон бүтээгдэхүүний зах зээлийн уян хатан байдлыг сайжруулах, ил тод байдал, засаглалыг бэхжүүлэх тал дээр дорвитой анхаарах шаардлагатай” гэдгийг онцлов.

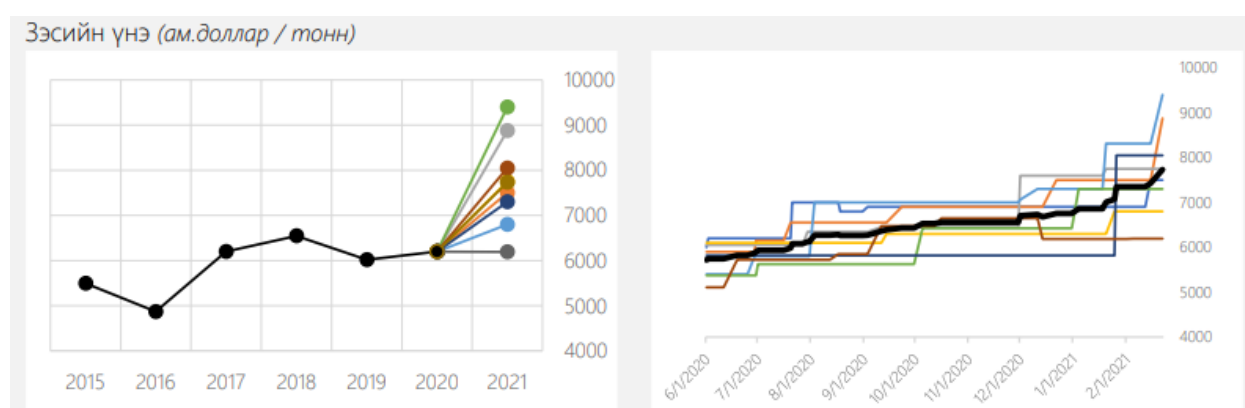
Дэлхийн эдийн засаг 2020 онд анх төсөөлснөөс харьцангуй багаар агшсан нь хөгжингүй орнуудын эдийн засгийн агшилт харьцангуй бага байж, Хятадын эдийн засаг төсөөлснөөс илүү хурдтай

сэргэснээс голлон шалтгаалжээ. Харин үсрэнгүй хөгжиж буй болон хөгжиж буй орнуудын эдийн засгийн идэвхжил анх төсөөлснөөс илүүгээр саарсан байна.

5.8.3.4 Голлох ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний зах зээлийн хандлага

Зэс. Манай улсын гол экспортын бүтээгдэхүүнүүдийн нэг болох зэсийн үнэ ч мөн адил КОВИД-19 цар тахлын дэгдэлттэй холбоотойгоор огцом унасан. 2020 оны 3-р сарын 23-ны байдлаар үнэ нь 4,609 ам.долларт хүрч буурсан нь сүүлийн дөрвөн жилийн хамгийн доод төвшин юм. Харин дэлхийн зэсийн эрэлтийн тал хувийг дангаар бүрдүүлдэг БНХАУ-ын үйлдвэрүүд үйл ажиллагаагаа сэргээж, тус улсын зэсийн импорт огцом өссөнтэй холбоотойгоор сүүлийн хоёр сарын хугацаанд зэсийн үнэ аажмаар сэргэж, 5,500 ам. долларыг давсан. 2021 оны эхний 6 сард зэсийн үнэ тонн тутамд дунджаар 9,094.6 ам.долларт хүрээд байгаа бөгөөд олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагуудын үзэж байгаагаар жилийн дундаж үнэ тонн тутамд 9,076 ам.доллар байх төлөвтэй байна.

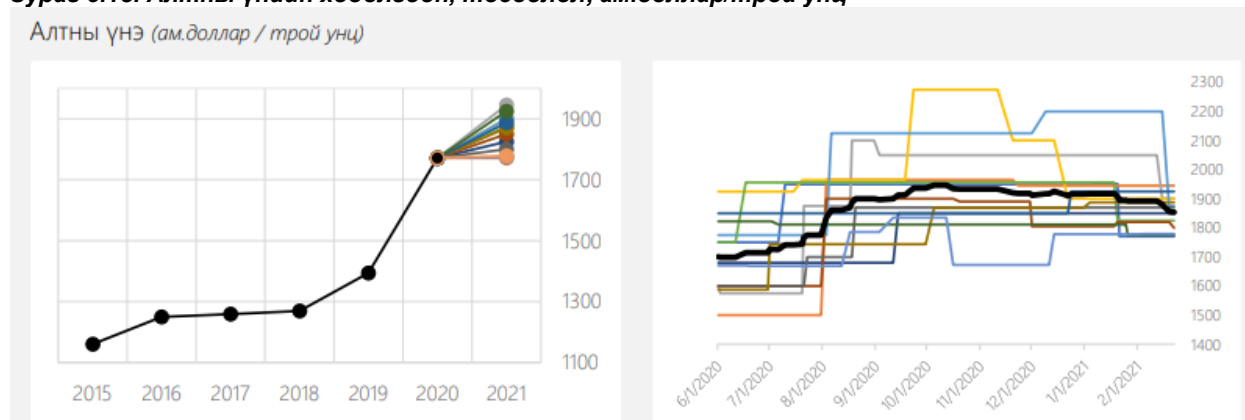
Зураг 5.14 Зэсийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонноор

Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

Алт. Алтны үнэ 2020 онд дунджаар 1,770 ам.доллар байсан ба 2020 оны 8 дугаар сард түүхэн дээд хэмжээнд буюу 2,069 ам.долларт хүрсэн. Алтны бодит хэрэглээ 2019 онд өсөөгүй хэдий ч, зах зээл дээрх тодорхой бус байдалтай холбоотойгоор алтанд оруулах хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэн байна. Мөн төв банкуудын алтны цэвэр худалдан авалт өндөр байсан болон АНУ-ын Холбооны нөөцийн банк бодлогын хүүгээ гурван удаа буруулсан нь алтны үнэ нэмэгдэхэд нөлөөлсөн байна.

Зураг 5.15. Алтны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/трой унц

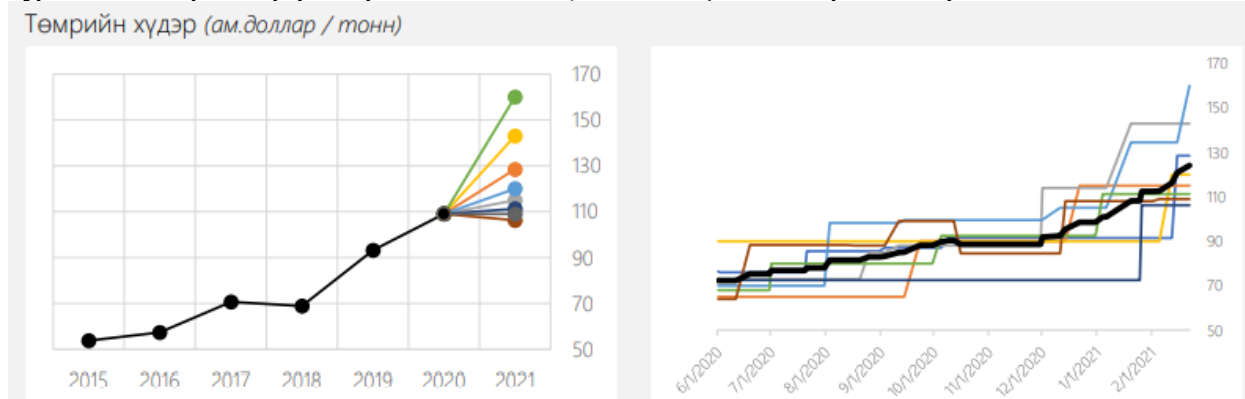
Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

Төмрийн хүдэр. 2019 оны 11 сараас төмрийн хүдрийн ханш тасралтгүй өссөөр 2020 оны 1-р сард 95 ам.долларт хүрсэн. Дэлхийн нийт төмрийн хүдрийн импортын 70%-ийг бүрдүүлдэг Хятад

улсад КОВИД-19-ийн улмаас цагаан сарын амралт урт хугацаанд үргэлжилж, аж үйлдвэрүүд зогсонги байдалд орсон нь төмрийн хүдрийн эрэлт буурахад нөлөөлсөн. Ингэснээр 2 дугаар сарын эхэнд төмрийн хүдрийн үнэ 15.3 хувиар огцом унаж 78.3 ам.долларт хүрчээ. Дөрөвдүгээр сард төмрийн хүдрийн үнэ харьцангуй тогтвортой 80-84 ам.долларын хооронд хэлбэлзэж байсан бол гол нийлүүлэгчид болох Бразил, Энэтхэг улсад шинэ коронавирусийн халдвар хурдтай тархаж, төмрийн хүдрийн нийлүүлэлтийн хувьд тодорхойгүй байдал үүсэхтэй зэрэгцэн сүүлийн нэг сарын хугацаанд төмрийн хүдрийн ханш 22.5 хувиар чангарч 100.7 ам.долларт хүрлээ.

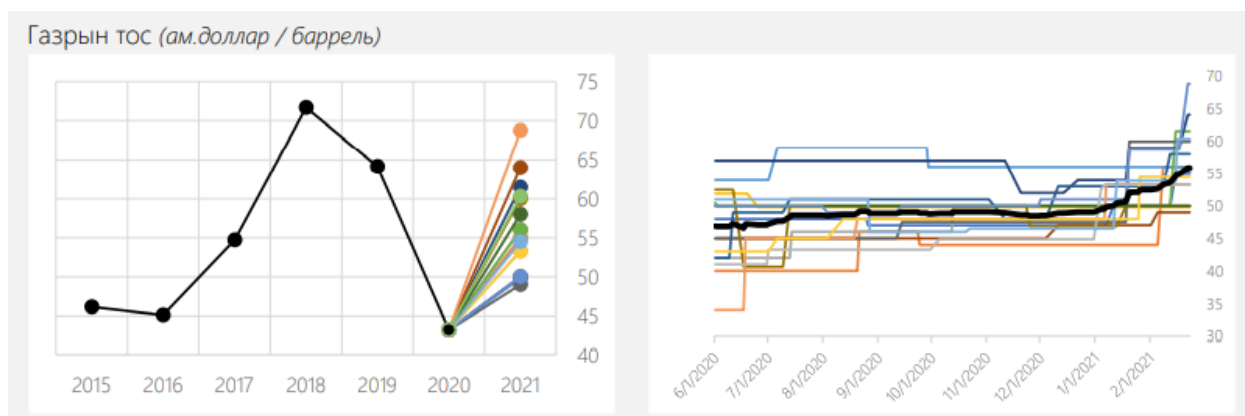
Зураг 5.16. Төмрийн хүдрийн үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/тонноор

Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

Газрын тос. КОВИД-19 цар тахал дэлхийн олон оронд эрчимтэй тархаж, улс орнууд хилийн хориг, хариу арга хэмжээ авснаар дэлхийн аялал жуулчлал, тээврийн салбарын үйл ажиллагаа хумигдаж, үүнийг дагаад түлш, шатахууны эрэлт буурч байна. Нөгөө талдаа, томоохон газрын тос нийлүүлэгч ОХУ, Саудын Араб зэрэг улсууд үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх шийдвэр гаргасны улмаас дэлхийн зах зээл дээр газрын тосны илүүдэл үүсэж газрын тосны үнэ тасралтгүй буурсаар байна.

Зураг 5.17 Газрын тосны үнийн хөдөлгөөн, төсөөлөл, ам.доллар/баррель

Эх сурвалж: Блүүмберг терминал

5.8.3.5 Системтэйгээр ил тод болгосон байдал

Олборлох салбараас олсон орлогыг төвлөрүүлж буй сангуудын орлого, зардал, үйл ажиллагааны тухай мэдээллийг ил тод болгох (Шаардлага 5.3.а).

Улсын төсөв, аудитын үйл ажиллагааны тухай тайлбар болон төсөв боловсруулах, зарцуулах, төслийн гүйцэтгэлд хийсэн аудитын тайлангийн тухай олон нийт дараах сувгуудаас нээлттэй мэдээлэл авч болно (Шаардлага 5.3.а).

Хүснэгт 5.70 Улсын төсөв, аудитын үйл ажиллагааны нээлттэй мэдээлэл

Цахим хуудас	Тайлбар
www.mof.gov.mn	Сангийн яамны үндсэн цахим хуудас бөгөөд яамны бүтэц, бодлого, чиглэл, төсвийн талаарх мэдээ, мэдээлэл
www.iltod.gov.mn	Төсвийн тухай цаг үеийн мэдээ, мэдээлэл, жил бүрийн төсвийн мэдээлэл, төсвийн холбогдолтой хууль, тогтоол, заавар журам
www.shilendans.gov.mn	Бүх төсвийн байгууллага, төрийн өмчит үйлдвэрийн газруудын төсөв, түүний зарцуулалтын талаарх мэдээ мэдээлэл
www.tusuv-oronnutag.mof.gov.mn	Орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгөөр хэрэгжсэн төсөл хөтөлбөрүүдийн мэдээлэл
https://publicinvestment.gov.mn	Төсвийн хөрөнгө оруулалтын санхүүжилтийн үйл ажиллагааны онлайн веб хуудас болон гар утасны “Төсвийн хөрөнгө оруулалт” аппликэйшн
“Төсвийн хөрөнгө оруулалт” аппликэйшн	
www.e-balance.mof.gov.mn	Аж ахуйн тайлангийн нэгдсэн систем бөгөөд нягтлан бодох бүртгэлтэй холбоотой заавар, тушаал зөвлөгөө
www.audit.mn	Аудитын төлөвлөгөө, тайлан, зөвлөмж
www.tender.gov.mn	Төрийн худалдан авах ажиллагааны цахим систем
www.1212.mn	Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллийн нэгдсэн сан
www.worldbank.org/mn/country/mongolia	Дэлхийн банкны Монгол Улсын талаар мэдээлэл бүхий цахим хуудас
www.imf.org/en/Countries/ResRep/MNG	Олон улсын валютын сангийн Монгол Улсын талаар мэдээлэл бүхий цахим хуудас
www.adb.org/countries/mongolia/main	Азийн хөгжлийн банкны Монгол Улсын талаар мэдээлэл бүхий цахим хуудас
www.internationalbudget.org	Интернэйшнэл Баджет Партнершип ТББ-ын цахим хуудас

6 БУСАД АСУУДЛУУД

6.1 БЕНЕФИЦИАР ЭЗЭД (ШААРДЛАГА 2.5)

Бенефициар эзэд гэдэг нь аливаа компанийг жинхэнэ эзэмшдэг, удирддаг, эсвэл түүнээс ашиг хүртдэг хүмүүсийг хэлэх ба хууль ёсны хувьцаа эзэмшигчид болон компанийн төлөөлж ажиллаж байгаа албан тушаалтнуудаас өөр хүмүүсийг хэлдэг. Бенефициар эзэн нь тухайн компанид заавал хувь эзэмшсэн байх шаардлагагүй бөгөөд Компанийн шийдвэр гаргалтад оролцож, нөлөөлж, нарийн төвөгтэй өмчлөлийн бүтцийн ард нуугдаж, шууд болон шууд бусаар ашиг хүртэж байдаг.

Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын олон улсын стандартаар 2020 оны 1 дүгээр сарын 1 гэхэд эрдэс баялгийн салбарт хөрөнгө оруулагч, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч, тендерт оролцогч компаниудын ашиг хүртэгч эцсийн эзэнг олон нийтэд нээлттэй болгох, холбогдох бүртгэлийн сантай байхыг хэрэгжүүлэгч улс орнууддаа шаардлага болгосон билээ.

Бенефициар эздийн талаар ОУИТБС-ын Олон улсын хорооноос дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн. Үүнд:

Хүснэгт 6.1 Бенефициар эзэд

2013 оны 5-р сар	БӨ-ийн бүртгэлийг тайлагнахыг шаардах болсон.
2013 оны 10-р сар	ОУИТБС-ын 11 орон БӨ-ийн туршилтын төслийг хэрэгжүүлсэн
2016 оны 1-р сар	ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэгч 29 орон тодорхой хэмжээнд хэрэгжүүлж байна. 9 орон тайландаа энэ мэдээллийг оруулж байна.
2016 оны 2-р сар	ОУИТБС-ын шинэ стандартаар 2020 оны 1-р сарын 1 гэхэд БӨ-ийг ил тод болгохыг шаардсан.

6.1.1 Монгол улсын хандлага, ЗГ-ын бодлого

2016 онд ОТАХ-ээс ашиг хүртэгч эзэд буюу бенефициар гэдэг ойлголт, түүний эрх зүйн орчин, боломж, сорилт, асуудал, ашиглаж болох тогтолцоо зэргийг судлах ажлын дэд хэсэг томилсон ба тус дэд ажлын хэсгээс бенефициар эздийн мэдээллийг ил тод болгох Замын зургийн төслийг боловсруулж, 2016 оны 12-р сарын 20-ны өдрийн Үндэсний зөвлөлийн хуралдаанаар хэлэлцүүлэн батлуулж, 2017 оны 12-р сарын 21-ны өдөр нэмэлт өөрчлөлт оруулсан.

ОУИТБС-ын Ажлын хэсгийн 2017 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн хуралдаанаар ашиг хүртэгч эцсийн эзэнг ил тод болгохтой холбоотойгоор нэр томъёо, тодорхойлолт, хамрах хүрээ, материаллаг босго, цуглуулах мэдээлэл зэргийг хэлэлцэж, эцэслэн баталсан. Энэхүү хуралдаанаар батлахаас өмнө төр, компани, иргэний нийгмийн төлөөллөөс бүрдсэн 9 цуврал хэлэлцүүлгээр нийт 260 гаруй оролцогчид хэлэлцэж, саналыг тусган, эцсийн хувилбарыг боловсруулсан байна. Мөн дараах тодорхойлолтуудыг тохирсон:

“Ашиг хүртэгч эцсийн эзэн” гэдэгт эрдэс баялгийн салбарт тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч, хөрөнгө оруулагч, тендерт оролцогч, гэрээлэгч хуулийн этгээдийн 5 хувь буюу түүнээс дээш хувьцаа эсхүл түүнтэй адилтгах үнэт цаасыг, 20 хувь буюу түүнээс дээш саналын эрхийг шууд болон шууд бусаар эзэмшдэг, өмчилдөг, хүртдэг, удирдлага, хяналтыг шууд болон шууд бусаар хэрэгжүүлдэг, эсхүл бусад хэлбэрээр эрхээ хэрэгжүүлдэг хувь хүнийг ойлгоно.

“Эзэмшил, өмчлөлийн эрхийг шууд бус хэлбэрээр хэрэгжүүлэх” гэдэгт өөрийн эзэмшлийн хувьцаа, түүнтэй адилтгах үнэт цаас, саналын бусад эрхийг гэрээ, итгэмжлэл, төлөөллийн бусад хэлбэрээр өөрийн хамаарал бүхий, нэгдмэл сонирхолтой, холбогдох этгээдээр дамжуулан хэрэгжүүлэх эсхүл 1 буюу түүнээс дээш үргэлжлэх гинжин холбоо бүхий хуулийн этгээдийн үүсгэн байгуулахыг ойлгоно.

“Шууд удирдлага, хяналтын эрх” гэдэгт Компанийн тухай хуулийн 84 дүгээр зүйл болон Компанийн дүрэмд заасан эрх бүхий албан тушаалтныг томилох, их хэмжээний хэлцлийг байгуулах шийдвэрийг дангаараа болон нэгдмэл сонирхолтой этгээдтэй хамтран гаргах эрхийг ойлгоно.

“Шууд бус удирдлага, хяналт” гэдэгт Компанийн удирдлага, хяналтын эрхийг гэрээ, итгэмжлэл, төлөөллийн бусад хэлбэрээр эсхүл өөрийн хамаарал бүхий, нэгдмэл сонирхолтой этгээдээр дамжуулан хэрэгжүүлэх нөхцөл байдлыг ойлгоно

Хэрэв ашиг хүртэгч эцсийн эзэн нь **улс төрд нөлөө бүхий этгээд** бол түүнд болон түүний хамаарал бүхий, нэгдмэл сонирхолтой этгээдийн хувь эзэмшилд босго тогтоох шаардлагагүй (0 хувь) бөгөөд нийтэд заавал ил тод мэдээлнэ.

Улс төрд нөлөө бүхий этгээд гэдэгт Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 20,2-т заасан албан тушаалтнуудыг ойлгоно.

Монгол улсын Засгийн газрын 2017 оны 4-р сарын 12-ны 114 тоот тогтоолоор Авилгалтай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг баталсан. Энэхүү тогтоолын хавсралт төлөвлөгөөний 4.1.6.5-д Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын стандартын хүрээнд ашиг хүртэгч (бенефициар) эздийг ил тод болгох ба 2020-2022 онд хэрэгжүүлж, МОУИТБС-ын Ажлын алба хариуцахаар тусгасан байна.

Нээлттэй засгийн түншлэлийн Үндэсний зөвлөлөөс “Монгол Улсын Нээлттэй засгийн түншлэлийн 2016-2018 оны Үйл ажиллагааны үндэсний төлөвлөгөө (ҮАҮТ)”-г Засгийн газрын хуралдаанд танилцуулсан. Хуралдаанаар ҮАҮТ-ний төслийг дэмжиж, Засгийн газрын гишүүдийн саналыг тусгасан ба нийт 13 зорилтот үйл ажиллагаа бүхий ҮАҮТ-ний төслийг Үндэсний зөвлөл 2016 оны 6 дугаар сарын 7-ны өдөр хуралдан хэлэлцэж, батласан. ҮАҮТ-г уг линкээр үзэж болно http://www.irgen-tur.mn/sites/default/files/attachments/Mongolia-NAP2_Mongolian.pdf

Энэхүү төлөвлөгөөний 12 дахь зорилтот үйл ажиллагаа нь Байгалийн баялгийг ашиглаж этгээдийн эздийг буюу бенефициар өмчлөгчдийг ил болгох тухай бөгөөд Төсөв, санхүүгийн

асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хариуцан ажиллахаар даалгажээ.

6.1.2 Бенефициар эздийн ил тод байдал

2020 оны ОУИТБС-ын тайланд зориулан нэг үе шат бүхий асуулгаар шууд бенефициар өмчлөгчийг тодорхойлох маягыг боловсруулж, цахим тайлангийн системд оруулсан.

Маягтаар ОУИТБС-ын шаардлагын дагуу дараах мэдээллийг цуглуулсан боловч нийтэд хэсэгчилэн ил тод болгосон. Үүнд:

- Овог нэр,
- Үндэс угсаа,
- Регистрийн дугаар,
- Төрсөн огноо,
- Иргэний харьяалал, давхар иргэншил
- Оршин суугаа улсын нэр
- Улс төрд нөлөө бүхий этгээд эсэх,
- Компанидаа удирдах албан тушаал хашдаг эсэх
- Одоо хашиж буй ажлын газрын хаяг,
- Өмчлөлийн хувь хэмжээ,
- Бусдын өмнөөс эрх хэрэгжүүлдэг эсэх,

Нийт тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч 2,263 компаниас 426 компани бенефициар өмчлөгчийн мэдээллээ ирүүлсэн байна.

Нийт 893 Компаниудаас эцсийн өмчлөгчийн мэдээлэл ирүүлсэн боловч мэдээллүүд давхардсан, хоосон мэдээлэл ирүүлснийг хараат бус хянагч нэгтгэгчийн зүгээс үнэлж, сайжруулан олон нийтэд ил болгосныг хураангуйлбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6.2 Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч компанийн бенефициар өмчлөгч

Улс, орон	Хувь хүн			Олон нийтэд нээлттэй компани
	Улс төрд нөлөө бүхий этгээд мөн эсэх	Энэ компанид удирдах албан тушаалтан эсэх	Бусад	
Монгол	3	221	125	2
БНХАУ	-	13	15	-
Япон	-	-	7	-
Шинэ Зеланд	-	-	1	-
ОХУ	-	2	1	-
АНУ	-	2	-	-
Швейцарь	-	-	2	-
Авсрали	-	-	2	1
Испани	-	1	2	-
Сингапур	-	1	-	-
Тайланд	-	5	-	-
Хонг Конг	-	2	-	1
Канад	-	-	1	8
Бурмуд	-	-	-	1
Герман	-	-	-	1
Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс	-	-	-	2
Күүкийн Арлууд	-	-	-	2
Люксэмбург	-	-	-	1

Улс, орон	Хувь хүн			Олон нийтэд нээлттэй компани
	Улс төрд нөлөө бүхий этгээд мөн эсэх	Энэ компанид удирдах албан тушаалтан эсэх	Бусад	
Мэн Арал	-	-	-	1
Нийт	3	247	156	20

Монгол Улсын хувьд 2013 оноос эхлэн Ашиг хүртэгч жинхэнэ эздийн зарим мэдээллийг тайлагнаж буй байдлыг дараах линкээр үзнэ үү: <http://www.eitimongolia.mn/p/23>

Компаниудаас ирүүлсэн мэдээллийн дэлгэрэнгүйг Хавсралт 20(б,в)-д харуулсан.

6.2 ГЭРЭЭНИЙ ИЛ ТОД БАЙДАЛ

6.2.1 Гэрээний ил тод байдлыг сайжруулах санаачилга

Засгийн газрын зүгээс олборлох компаниудтай байгуулсан гэрээний ил тод байдлыг сайжруулах зорилгоор хэд хэдэн арга хэмжээ авсан. Үүнд:

- УИХ-аас Газрын тосны тухай хуульд 2014 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар уламжлалт бус газрын тостой холбогдсон харилцааг зохицуулах эрх зүйн боломжтой болсон. Газрын тосны бүтээгдэхүүн хуваах загвар гэрээнээс гэрээний нууцлалтай холбоотой заалтыг хүчингүй болгосон.
- 2015 онд батлагдсан Захиргааны ерөнхий хуульд Засгийн газрын байгууллагуудын байгуулсан гэрээнүүд нь бүгд ил тод байх ёстой гэсэн заалт орсон.

Сүүлийн жилүүдэд олборлох үйлдвэрлэлд зориулсан авто зам, төмөр зам, цахилгаан, дулаан, ус хангамж бусад ложистикийн бүтцийг дэмжих зорилгоор концессын гэрээг Засгийн газраас байгуулж байна. 2014 онд батлагдсан Шилэн дансны тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.4 болон 6.5.9-д “Төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээд нь Концессын гэрээ, түншлэлийн Концессын гэрээ, түншлэлийн гэрээний талаарх *мэдээллийг* олон нийтэд мэдээлнэ” гэж заасан ба энэ нь гэрээг бүхэлд нь биш, зөвхөн мэдээлэл бэлтгэж олон нийтэд мэдээлэх тухай заалт байсан.

Нээлттэй нийгэм форумас (ННФ) “Эрдэс баялгийн салбар дахь гэрээний ил тод байдал” олон талт оролцогчдын хэлэлцүүлгийг ОУИТБС-ын Ажлын алба, Төлсөн Авсанаа Нийтэл (ТАН) иргэний нийгмийн эвсэл, Монголын уул уурхайн үндэсний ассоциаци (МУУА)-тай хамтран УИХ-ын Эдийн засгийн байнгын хороо, Уул уурхайн яамны дэмжлэгтэйгээр 2014 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдөр Улаанбаатар хотноо зохион байгуулсан.

Хэлэлцүүлгээр эрдэс баялгийн салбар дахь гэрээний ил тод байдалтай холбоотой өнөөгийн хууль тогтоомж, тэдгээрийн хэрэгжилт, олон улсын туршлага сургамж, гэрээг ил тод болгохтой холбоотойгоор талуудад тулгарч буй асуудал, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга зам, олон талын хамтын ажиллагааны талаар хэлэлцэн дараах асуудлуудаар нэгдсэн ойлголт, байр сууринд хүрсэн. Үүнд:

- Эрдэс баялгийн салбарын гэрээний ил тод байдал, мэдээллийн хүртээмж, зохион байгуулалтыг хангах үүднээс ЗГ, түүний холбогдох байгууллагаас ашигт малтмал, газрын тос, байгалийн хийн салбарт хөрөнгө оруулагч, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчтэй байгуулсан Тогтвортой байдлын гэрээ, Хөрөнгө оруулалтын гэрээ, Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ, Геологийн ажлын гэрээ болон Ашиглалтын өмнөх гэрээ зэрэг гэрээнүүдийн эх бичвэрүүдийг мэдээллийн нэгдсэн сан үүсгэж системтэйгээр байршуулахын сацуу холбогдох төрийн байгууллагын цахим хуудаст байршуулан бүхэлд нь олон нийтэд ил тод болгох;
- Ашигт малтмалын тухай хуулийн 42 дугаар зүйлийн дагуу орон нутгийн захиргааны болон өөрөө удирдах ёсны байгууллагаас тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчтэй байгуулах гэрээний ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, орон нутгийн захиргааны байгууллагын цахим хуудас, мэдээллийн самбарт байршуулах болон орон нутгийн иргэдийн онцлог хэрэгцээ шаардлагад тохирсон хэлбэрээр мэдээлэл түгээхэд нутгийн захиргааны байгууллага, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч

нар санаачилга гарган хамтран ажиллах; Гэрээ байгуулах, батлах, гэрээний хэрэгжилтэд хяналт үнэлгээ хийх бүх шатанд мэдээллийг ил тод байлгах, нийтийн сонсгол, олон нийтийн хэлэлцүүлэг өрнүүлэх замаар олон тал, ялангуяа иргэний нийгмийн оролцоог хангах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх.

Энэхүү олон талт хэлэлцүүлэг нь эрдэс баялгийн салбарт гэрээний ил тод байдлыг хангах, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх асуудлаар оролцогч талууд, түүний дотор төр, олборлох үйлдвэрлэл эрхлэгч компаниуд, иргэний нийгмийн ойлголт, байр суурийг нэгтгэн хамтын ажиллагааны эхлэлийг тавьсан юм.

Ийнхүү Нээлттэй нийгэм Форум (ННФ), Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам (УУХҮЯ) болон Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын (ОУИТБС) Ажлын алба хамтран iltodgeree.mn сайтыг байгуулсан. Уг санд ашигт малтмал, газрын тос, байгалийн хий, цацраг идэвхт болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмал гэх мэт байгалийн баялгийг ашиглахтай холбоотой Хөрөнгө оруулалтын болон Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ, Концессын гэрээ, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчээс орон нутгийн захиргаатай байгуулдаг Орон нутгийн гэрээ зэрэг Монгол улсын эрдэс баялгийн салбарт байгуулагддаг гэрээнүүдийн эх бичвэрийг байршуулж байна.

Дараах хүснэгтээр гэрээний ил тод байдалд хамаарах, тэр дундаа олборлох салбарт хамаарах хууль эрх зүйн үндсэн заалтуудын жагсаалтыг хүснэгтээр харуулж байна¹⁸.

Хүснэгт 6.3 Гэрээний ил тод байдал

Хууль тогтоомжийн нэр	Гэрээ, түүний ил тод байдалд холбогдох зүйл заалт	Холбоос
Хууль		
Монгол Улсын Үндсэн хууль	6 дугаар зүйлийн 6.1, 6.2 дахь хэсэг, 16 дугаар зүйлийн 16.17 дахь хэсэг	http://legalinfo.mn/law/details/367?lawid=367
Ашигт малтмалын тухай хууль	5 дугаар зүйлийн 5.3-5.5 дахь хэсэг, 42 дугаар зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/63?lawid=63
Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль	40 дүгээр зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/9750?lawid=9750
Газрын тосны тухай хууль	12,13,14, 17 дугаар зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/10484?lawid=10484
Цөмийн энергийн тухай хууль	4 дүгээр бүлэг 29-31 дүгээр зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/97?lawid=97
Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль	20 дугаар зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/9491?lawid=9491
Концессын тухай хууль		http://legalinfo.mn/law/details/312?lawid=312
Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай	2 дугаар зүйлийн 2.2 дахь заалт, 3 ба 4 дүгээр зүйл.	http://legalinfo.mn/law/details/224?lawid=224
Захиргааны ерөнхий хууль	11, 26-28 дугаар зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/11259?lawid=11259
Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль	бүхэлдээ	http://legalinfo.mn/law/details/374?lawid=374
Байгууллагын нууцын тухай хууль	4 ба 6 дугаар зүйл	http://legalinfo.mn/law/details/102?lawid=102
Төрийн бодлого		
Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого	3.1.7 ба 3.5.2 дахь заалт	http://legalinfo.mn/law/details/9756?lawid=9756
Шилэн дансны тухай хууль	6 дугаар зүйлийн 6.4.8, 6.5.9-6.5.10, 7.1.1 дэх заалт	http://legalinfo.mn/law/details/10497?lawid=10497

¹⁸ <http://www.iltodgeree.mn/legal/3/detail>

Хууль тогтоомжийн нэр	Гэрээ, түүний ил тод байдалд холбогдох зүйл заалт	Холбоос
Дүрэм журам		
Хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулах журам	бүхэлдээ	http://legalinfo.mn/annex/details/6226?lawid=9803
УИХ-ын тогтоол		
Оюу толгой ордыг ашиглах хөрөнгө оруулалтын гэрээний тухай		http://legalinfo.mn/law/details/6405?lawid=6405
Таван толгойн нүүрсний ордыг ашиглах зарим асуудлын тухай		http://legalinfo.mn/law/details/6631?lawid=6631
“Таван толгойн нүүрсний ордыг ашиглах зарим асуудлын тухай” тогтоолд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай		http://legalinfo.mn/law/details/10318?lawid=10318
Гацууртын ордын төрийн эзэмшлийн хувь хэмжээ тогтоох тухай		http://legalinfo.mn/law/details/11651?lawid=11651
Засгийн газрын тогтоол		
Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлыг хангах зарим арга хэмжээний тухай	7 ба 8 дахь заалт	http://legalinfo.mn/law/details/8791?lawid=8791
Таван толгойн ордын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай		http://legalinfo.mn/law/details/10568?lawid=10568

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн гэрээний мэдээллийн сан

6.2.2 Гэрээний ил тод байдал

2017 оны 6 дугаар сарын 22-ны өдөр Нээлттэй нийгэм форум, ОУИТБС болон Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам хамтран ОУИТБС-ын стандарт 2.4 дэх шаардлагыг биелүүлэх, гэрээний ил тод байдлыг сайжруулах зорилгоор Эрдэс баялгийн гэрээний мэдээллийн цахим санг байгуулсан. Энэхүү мэдээллийн цахим сан нь олон нийт, сэтгүүлчид, эрдэмтдэд эрдэс баялгийн гэрээнүүд болон бусад холбогдох баримт бичгүүдийг бүрэн эхээр нь нээлттэй болгож өгсөн.

2021 оны 10-р сарын 20-ны байдлаар энэхүү мэдээллийн санд 827 гэрээг байршуулсан. Тайлант онд нийт 18 гэрээ ил тод болгосон ба 2020 онд шинээр БХГ байгуулагдаагүй байна.

Хүснэгт 6.4 Мэдээллийн санд байршуулсан гэрээ

№	Гэрээний төрөл	Тоо
1	Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох тухай гэрээ	242
2	Орон нутагтай хамтран ажиллах гэрээ	204
3	Газар ашиглах тухай гэрээ	124
4	Улсын төсвийн хөрөнгөөр хийсэн хайгуулын ажлын зардлын нөхөн төлбөрийн гэрээ	67
5	Ус ашиглах тухай гэрээ	55
6	Ашиглалтын өмнөх гэрээ	45
7	Бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ	26
8	Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийн дагуу хийгдэх гэрээ	19
9	Газрын тосны эрлийн гэрээ	16
10	Тогтвортой байдлын гэрээ	11
11	Концессийн гэрээ	4
12	Хөрөнгө оруулалтын гэрээ	4

№	Гэрээний төрөл	Тоо
13	Гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хуулийн дагуу хийгдэх гэрээ	4
14	Бусад	3
15	Үйлчилгээний гэрээ	1
16	Төлөвлөгөө	1
17	Гэрээний хавсралт	1
Нийт		827

Эх сурвалж: <http://www.iltodgeree.mn/search>

Мэдээллийн санд байршуулсан нийт гэрээний жагсаалтыг Хавсралт №43.а, 43б-ээс үзнэ үү.

6.3 БЭЛЭН БУС ОРЛОГО (ШААРДЛАГА 4.2)

Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын стандартын шаардлага 4.2.а-ын дагуу АМГТГ-аас “Үйлдвэрлэлээс төрд ноогдох хувь хэмжээг зарж борлуулсан борлуулалт”-ын талаар дараах мэдээллийг гаргасан. Үүнд:

Хүснэгт 6.5 Үйлдвэрлэлээс төрд ноогдох хувь хэмжээг зарж борлуулсан борлуулалт

№	Компанийн нэр	Ашигт малтмалын төрөл	Ашигт малтмалын үйлдвэрлэсэн (олборлосон) нөөц (баррель)	Төрд хамаарах хэсэг		2020 оны борлуулалт (сая.төгрөг)
				Хувь хэмжээ	Дүн (сая төгрөг)	
1	Доншен Газрын Тос Монгол ХХК	Газрын тос	365,817.32	28.9	9,081.08	9,081.08
2	Петрочайна Дачин Тамсаг Монгол ХХК	Газрын тос	3,741,661.28	25.4	93,676.24	93,676.24

Эх сурвалж: АМГТГ

6.4 ДЭД БҮТЦЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАХ БА БАРТЕРЫН СОЛИЛЦОО (ШААРДЛАГА 4.3)

Зарим тохиолдолд улс орны байгалийн нөөц баялгийг ашиглах эрх олох зорилгоор олборлох үйлдвэрлэлийн компаниуд мөнгөн бус хэлбэрээр бараа болон үйлчилгээ үзүүлэх (дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийх) гэрээг төрийн байгууллагуудтай хийдэг. Эдгээр дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын жишээнд зам, төмөр зам, цахилгаан станц, сургууль болон эмнэлгүүд багтана.

Тухайн компаниудад ирэх өгөөж нь газрын тос, байгалийн хий эсвэл ашигт малтмалын нөөц бөгөөд газар, эрчим хүч болон усны нөөц ашиглах эрх гэх мэт бусад элементээс бүрддэг. Ийм гэрээг бартерын солилцооны гэрээ эсвэл “дэд бүтцийг ашигт малтмалаар солилцох гэрээ” гэж нэрлэдэг.

2020 онд дэд бүтцэд оруулсан хөрөнгө оруулалт ба бартерын солилцооны талаар 37 компани 54 удаагийн 100 сая төгрөгөөс дээш дүнтэй дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт хийсэн гэж мэдээлсэн. Дэлгэрэнгүйг Хавсралт 37-с харна уу.

6.5 ТЭЭВЭРЛЭЛТИЙН ОРЛОГО (ШААРДЛАГА 4.4)

Газрын тос, байгалийн хий, байгалийн баялгийн тээвэрлэлтээс олсон орлого нь материаллаг байгаа үед ЗГ болон Төрийн өмчит аж ахуйн нэгж (ТӨААН)-үүд хүлээн авсан орлогоо толилуулах шаардлагатай байдаг.

ААН-үүдийн тээвэрлэлтийн орлогын мэдээлэл болох тээвэрлэсэн бүтээгдэхүүний төрөл, тээвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг хэмжих нэгж болон тээвэрлэлтийн орлогыг хүлээн авсан төрийн байгууллагуудын нэрийг дараах хүснэгтэд тайлагнасан байна.

Хүснэгт 6.6 ААН-үүдийн тээвэрлэлтийн орлого

№	Компанийн нэр	Тээвэрлэсэн эрдэс баялгийн төрөл	Тээврийн орлогыг хүлээн авсан байгууллагын нэр	Нийт дүн /сая төгрөг/
1	2018 онд тээвэрлэлт хийлгэсэн компаниуд	Нүүрс	МТЗ ТӨХК	2,534.50
2	2019 онд тээвэрлэлт хийлгэсэн компаниуд	Нүүрс	МТЗ ТӨХК	3,802.60
3	2020 онд тээвэрлэлт хийлгэсэн компаниуд	Нүүрс	МТЗ ТӨХК	5,923.79

Эх сурвалж: МТЗ ТӨХК-ийн ирүүлсэн мэдээлэл

Хэвлэн нийтэлсэн мэдээлэл нь өөр бусад орлогын урсгал, төлбөрийн урсгалын нэгэн адил хэмжээнд задаргаатай байх шаардлагатай (4.7). Олон талт оролцогчдын бүлэг нь тээвэрлэлтийн орлогын тухай мэдээллийн чанар, дээр заасан мэдээллийн баталгаажуулалттай холбоотой журмыг Шаардлага 4.9 дээр заасны дагуу гарган, хэрэгжүүлэх үүргийг хүлээнэ. Санаачилгыг хэрэгжүүлэгч орнууд нь дараах мэдээллийг ил болгоно. Үүнд:

- Тээвэрлэлтийн зохион байгуулалтын талаарх мэдээлэл, үүнд тээвэрлэж буй бүтээгдэхүүн, тээвэрлэлтийн маршрут, тээвэрлэлтэд оролцож буй компани болон төрийн байгууллага (төрийн өмчит аж ахуйн нэгж мөн хамаарна);
- Тээвэрлэлтийн татвар, тариф, бусад төлбөр, болон тэдгээрийг тооцох аргачлалын тухай тайлбар;
- Тарифын хувь хэмжээ болон тээвэрлэсэн бүтээгдэхүүний тоо хэмжээг ил тод болгон тайлагнах;
- Газрын тос, байгалийн хий болон ашигт малтмалын тээвэрлэлтээс төрийн байгууллага болон төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийн хүлээн авсан орлогыг ил тод болгон тайлагнах

Зам, тээврийн хөгжлийн яамны Бодлого төлөвлөлтийн газраас, Төмөр замаар эрдэс баялгийн 2020 оны тээвэрлэлтийн мэдээллийн дэлгэрэнгүйг дараах хүснэгтээр харуулж байна.

Хүснэгт 6.7 Төмөр замаар тээвэрлэсэн эрдэс баялгийн мэдээлэл

№	Ачааны нэр /эрдэс баялаг/	Вагон /ширхэг/		Ачаа /мянган тонн/	
		2019	2020	2019	2020
1	Төмрийн хүдэр	17,736	27,169	1,223.4	1,863.5

Эх сурвалж: МТЗ ТӨХК-ийн ирүүлсэн мэдээлэл

Авто тээврийн үндэсний төв ТӨҮГ нь Монгол улс болон БНХАУ-ын засгийн газар хоорондын автотээврийн хэлэлцээр болон түүнийг хэрэгжүүлэх яамд хоорондын протоколд заасны дагуу хоёр улсын хооронд ачаа тээвэрлэлт гүйцэтгэх тээврийн хэрэгсэлд хил нэвтрэх зориулалттай зорчих зөвшөөрлийн бичиг олгох үйл ажиллагааг зохион байгуулан хяналт тавьж ажиллаж байна.

Хоёр улсын Засгийн газар хоорондын автотээврийн хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх тухай яамд хоорондын протоколын 2.3.2 болон 3.3 заалтыг үндэслэн аюултай ачаа тээвэрлэлтийг Монгол улсын Дорнод аймгийн Матад сумын Тамсагийн төв газрын тосны ордоос Сүхбаатар аймгийн Эрдэнэцагаан сумын Бичигт боомт – БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Зүүн хатавч боомтоор Зүүн үзэмчин хошууны газрын тосны өртөө, Дорнод аймгийн Халх гол сумын Баянхошуу боомт – БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ны Өвдөг боомтоор Хөлөн буйр аймгийн Шинэ барга зүүн хошууны Сүчү газрын тосны өртөө хүртэл Монгол улсад бүртгэлтэй “Мост Ази” ХХК, “Дорнын хөгжил транспорт” ХХК, “Ти би эн си транс” ХХК, “Хүннү петролиум ложистик” ХХК-иуд нь холбогдох дүрэм журмын дагуу хил нэвтрэх зориулалттай зорчих болон онцгой төрлийн зөвшөөрлийн бичиг ашиглан нийт 121 тээврийн хэрэгслээр дээрх маршрутын дагуу тээвэрлэлт гүйцэтгэж байна.

Монгол улсын болон БНХАУ-ын хооронд 2021.01.01-2021.08.31 өдрийг хүртэл газрын тос тээвэрлэсэн тоо мэдээг Хүснэгт 6.8-д харуулав.

Хүснэгт 6.8 Авто замын тээвэрлэлт

Бичигт боомт		Баянхошуу боомт	
Ачаатай			
Газрын тос тээврийн хэрэгсэл	Жин (тн)	Газрын тос тээврийн хэрэгсэл	Жин (тн)
4,542	147,830	8,436	315,497

Эх сурвалж: Авто тээврийн үндэсний төв ТӨҮГ

6.6 НИЙГМИЙН ЗАРЦУУЛАЛТ (ШААРДЛАГА 6.1)

Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын нэгтгэлд хамрагдсан 60 компани 2020 онд мөнгөн ба мөнгөн бус хэлбэрийн хандив дэмжлэгийг төрийн болон орон нутгийн байгууллагуудад үзүүлсэн. Төрийн байгууллагууд хүлээн авсан хандив дэмжлэгийн дүнгээ маш бага зөрүүтэй дүнгээр тайлагнадаг тул тохируулга хийж зөрүүг тохируулсан. Дээр дурдсанчлан заавал тайлагнах хандив дэмжлэгүүдийг нэгтгэлд оруулж тохируулга хийсэн бол сайн дурын хандив дэмжлэгүүд тохируулга хийгдээгүй болно.

Тохируулгын дараах байдлаар нийт хандив, дэмжлэгийг зориулалтаар нь харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6.9 Нийт хандив, дэмжлэг, зориулалтаар, сая төгрөгөөр

Зориулалт	Хандивын Дүн /сая.төг/	Эзлэх хувь
Боловсрол	6.19	0.03%
Эрүүл мэнд	2.24	0.01%
Соёл, спорт	19,454.43	99.15%
Бусад	159.22	0.81%
Нийт	19,622.08	100%

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

2020 онд нэгтгэлд хамрагдсан компаниудаас 16 компани нийт 19,622.08 сая төгрөгийн мөнгөн ба мөнгөн бус хандивыг олгосон байна. Нийт хандив, дэмжлэгийн 75,8 хувийг Оюу Толгой, 24,2 хувийг бусад 15 компани үзүүлжээ.

Тохируулгын дараах байдлаар нийт хандив, дэмжлэгийг авсан төрийн байгууллагуудын төрлөөр нь харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6.10 Нийт хандив, дэмжлэг, төрийн байгууллагуудаар, сая төгрөгөөр

Хандив хүлээн авагч	Мөнгөн хандив /сая төгрөгөөр/	Мөнгөн бус хандив /сая төгрөгөөр/	Дүн /сая төгрөгөөр/	Эзлэх хувь
Аймаг, нийслэл	16,273.61	67.71	16,341.32	83.28%
Сум, дүүрэгт	1,303.32	1,966.01	3,269.33	16.66%
Бусад байгууллага	-	11.43	11.43	0.06%
Хандивын тохируулсан дүн	17,576.93	2,045.15	19,622.08	100%

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

Тохируулгын дараах байдлаар нийт хандив, дэмжлэгийг авсан аймгуудаар нь харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6.11 Нийт хандив, дэмжлэг, аймгуудаар, сая төгрөгөөр

Хандив хүлээн авагч	Мөнгөн хандив /сая.төгрөгөөр/	Мөнгөн бус хандив /сая.төгрөгөөр/	Дүн /сая төгрөгөөр/	Эзлэх хувь
Завхан	54.8	-	54.8	0.30%
Баянхонгор	171	207.56	378.56	1.90%
Сэлэнгэ	200.16	85.17	285.33	1.50%
Төв	50	-	50	0.30%
Булган	170	15.17	185.17	0.90%
Ховд	1,544.84	8.01	1,552.85	7.90%
Өмнөговь	15,021.74	1,686.96	16,708.70	85.20%
Улаанбаатар	330.39	16.28	346.67	1.80%
Орхон	34	23	57	0.30%
Говь-Алтай	-	3	3	0.00%
Нийт	17,576.93	2,045.15	19,622.08	100.00%

Тохируулгын дараах байдлаар нэгтгэлд хамрагдсан компаниудаас “Их Ундрага” ХХК нь “Заамар нутгийн хөгжлийг дэмжих сан”-д 50 сая төгрөг, “МоЭнКо” ХХК нь “Ховд хөшөөт хөгжил сан”-д 1,544.84 сая төгрөг, “Оюутолгой” ХХК нь “Говийн оюу хөгжлийг дэмжих сан”-д 14,867.24 сая төгрөг тус, тус хандивласан байна.

Тохируулгын дараах байдлаар компаниудын олгосон мөнгөн бус хандив, дэмжлэгийг төрлөөр нь харуулбал дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 6.12 Нийт мөнгөн бус хандив, дэмжлэг, төрлөөр, сая төгрөгөөр

Төрөл	Дүн
Нүүрс	2,079.43
Өвс	67.13
Засвар	55.50
Хогийн цэг байгуулах	35.00
Судалгаа, гэрээний төлбөр	23.02
Эрүүл мэндийн үйлчилгээ, хэрэгсэл	20.75
Унтлагын аппарат урьдчилгаа	20.00
Цэвэр усны байгууламж байгуулах	10.00
Үйл ажиллагаа зохион байгуулах	8.50
Оёдлын машин, дагалдах	7.19
Сургалтын төлбөр	6.19
Сэлбэг	5.20
Байгаль хамгаалалтын зардал	3.00
Радио станц байгуулах	3.00
Компьютер, дагалдах хэрэгсэл	2.75
Хэвлэлийн төлбөр	2.50
Үйлчилгээний хөлс	2.25
Гэр	1.33
Бөс бараа	1.25
Зэс аяга	0.81
Камер	0.09

Нэгтгэлийн дараах төрийн байгууллагуудад олгосон хандив, тусламжийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт №11-ээс харна уу.

6.7 НӨХӨН СЭРГЭЭЛТИЙН МЭДЭЭЛЭЛ

Монгол Улсад уул уурхайн салбарын байгаль орчин, нийгмийн асуудлын зохицуулалтыг Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам (УУХҮЯ) болон тус яамны харьяа Ашигт малтмал, газрын тосны газар (АМГТГ), Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам (БОАЖЯ), Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар (МХЕГ) зэрэг үндсэн 3 байгууллага хариуцдаг.

Уул уурхайн салбар байгаль орчинд хамгийн их доройтол учруулдаг, байгалийн нөхөн сэргээгдэхгүй баялгийг ашигладаг, Монголын ард түмний уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйд сөрөг нөлөө үзүүлдэг.

Ийм учраас уул уурхайн байгаль хамгаалал, нөхөн сэргээлтийн ажилд дагаж мөрдөх хууль, журам, стандартыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, баталгаажуулах, хэрэгжилтийг хангах ажилд байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага байнга анхаарал хандуулж, ажиллаж ирсэн.

ОУИТБС-ын стандартын шаардлага 6.1-ийн дагуу нөхөн сэргээлтийн мэдээллийг цахим тайлангийн маягтаар нэгтгэсэн ба дэлгэрэнгүй байдлаар нийт 352 компани нь 359 тусгай зөвшөөрлийн нөхөн сэргээлтийн мэдээлэл оруулсан. Компаниудын ирүүлсэн нөхөн сэргээлтийн мэдээллээр тусгай дансанд төвлөрүүлсэн мөнгөн санд 188,646.94 сая төгрөг, тусгай дансанд төвлөрүүлсэн мөнгөн бус санд 4,175.67 сая төгрөг тус тус төвлөрүүлсэн байна.

Тайлант онд 12 аймагт бичил уурхайн байгууллагын нөхөн сэргээлт хийгдсэн ба үүнээс 283.74 га талбайд өөрсдийн санхүүжилтээр, 211.11 га талбайд гадны дэмжлэгтэйгээр нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. Аймаг, сум, талбайн нэрээр ангилсан жагсаалтыг тайлангийн хавсралт 26.б-ээс үзнэ үү.

6.7.1 Төрөөс байгаль хамгаалал, нөхөн сэргээлтийн хүрээнд баримтлах бодлого

Байгаль орчны хамгаалах уул уурхайн нөхөн сэргээлтийн ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн орчин 1988 оноос эхлэн бүрэлдэж, холбогдох хуулиуд батлагдаж, шинэчлэгдсээр байна.

Уул уурхайн ашиглалтын явцад байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээр дараах эрх зүйн актууд мөрдөгдөж байна. Үүнд:

- Газрын хэвлийн тухай хууль (1988),
- Ашигт малтмалын тухай хууль (2006),
- Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай хууль (2009),
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль (2012),
- Байгаль орчны бусад хуулиуд, эрх зүйн актууд мөрдөгдөж байна.

Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг цуцлахтай холбоотой Ашигт малтмалын тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан бөгөөд 2019 оны 05 дугаар сарын 02-ны өдрийн хуулиар 56 дугаар зүйлийн 56.1.5 дахь заалтыг өөрчлөн найруулж “тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч байгаль орчинд хортой нөлөөлж байгаа, эсхүл нөхөн сэргээх, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөнд заасан үүргээ биелүүлээгүй талаар нутгийн захиргааны байгууллагын саналыг харгалзан байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага дүгнэлт гаргасан” гэж тусгасан .

Түүнчлэн эдгээр хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд 30 гаруй журам, аргачлал батлан мөрдүүлж байна. Тухайлбал:

- "Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансны гүйлгээнд хяналт тавих журам" (2014),
- "Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулах, хянан батлах, тайлагнах журам" (2019)

- "Уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдрэлд орсон газарт техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх аргачлал" (2015),
- Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд нарын хамтарсан 2018 оны А/50, А/31 дугаар хамтарсан тушаалаар "Газрын тос, уламжлалт бус газрын тос эрэл, хайгуул, олборлолтын үйл ажиллагаанд өртсөн байгаль орчныг нөхөн сэргээх ажлын үр дүн авах" журам,
- "Уурхайн, уулын болон баяжуулах үйлдвэрийн нөхөн сэргээлт, хаалтын журам" – Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын 2019 оны А/181, А/458 дугаар тоот тушаал,
- "Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулах, хянан батлах, тайлагнах журам" - Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын 2019 оны 10 дугаар сарын 29-ний өдрийн А/618 дугаар тушаал

Байгаль орчинд үзүүлж буй нөлөөллийн чиглэлээр хийгдэхээр төлөвлөж байгаа хөтөлбөрүүдийн хүрээнд хувьд БОАЖЯ-аас мэдээлснээр дараах хөтөлбөр багтаж байна. Үүнд:

- Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт 5.1.10.Туул голын сав газраас түгээмэл тархацтай ашигт малтмал олборлохыг таслан зогсоож, нөхөн сэргээлт хийж, усны төвшинг нэмэгдүүлнэ.
- 2020 онд улсын хэмжээнд "Нөхөн сэргээлт-2020" арга хэмжээг зохион байгуулж, эвдэрсэн газрын хэмжээг шинэчлэн гаргаж, нөхөн сэргээсэн талбайн хэмжээг нэмэгдүүлсэн. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 5.1.8-д "Уул уурхайн улмаас эвдэрч, орхигдсон 8 мянган га газрыг нөхөн сэргээнэ" гэж тусгагдсаны дагуу Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас санаачлан "Нөхөн сэргээлт-2024" нэгдсэн арга хэмжээг УУХҮЯ, ЦЕГ, МХЕГ-тай хамтран зохион байгуулахаар ажиллаж байна.

НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөрийн "Байгаль орчны засаглал" төслийн хүрээнд Хамтын Оролцоот Байгаль Орчны Мониторинг (ХОБОМ)-ийн загварыг Уул уурхайгаас үүдэлтэй байгаль орчны зөрчлийг шийдэх болон шийдвэр гаргах үйл явцад төр, бизнес, иргэний нийгэм, нутгийн иргэдийн идэвхитэй оролцоо, хамтын ажиллагаа туйлын чухал байдаг. 2020 оны 5 дугаар сард Хэнтий, Сүхбаатар аймагт анх удаа Хамтын Оролцоот Байгаль Орчны Мониторингийг БОАЖЯ, УУХҮЯ, МХЕГ, АМГТГ, Хүний эрхийн үндэсний комисс, Экологийн цагдаагийн албаны төлөөлөл, аймгийн БОАЖГ, сумын Засаг дарга нарын төлөөлөл уул уурхайн аж ахуйн нэгж дээр туршиж, зөвлөгөө өгч ажилласан байна. Мөн энэ төслийн хүрээнд Тавантолгойн бүлэг ордын нүүрс олборлох, тээвэрлэх үйл ажиллагаанд Хүний Эрхэд Нөлөөлөх Байдлын Үнэлгээг анх удаа хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд уурхайн бүс нутгийн байгаль орчин, хүний эрхэд тулгамдаж буй байгаль экологийн доройтол, агаар орчны бохирдол, тоосжилт, нүүрс тээврийн аюулгүй байдал, жолооч нарын хөдөлмөрлөх нөхцөл, иргэдийн эрүүл ахуй, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж зэрэг асуудлыг хөндөж зөвлөмж гаргасан.

Байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн хүрээнд БОАЖЯ-аас дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн байна. Үүнд:

- 2020 оны байдлаар нийт 21 аймгийн 66 сумд 133 аж ахуйн нэгж 653.57 га-д нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн байна. Дэлгэрэнгүй мэдээллийг https://eic.mn/box/box13.php?count=100&page=2&search_report_year=2020-ээс харах боломжтой.
- Улсын хэмжээнд эвдэрсэн газрын тооллого зохион байгуулсан бөгөөд Байгаль орчны мэдээллийн сан болох www.eic.mn цахим хуудаснаас үзэх боломжтой.

6.7.2 Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ болон менежментийн төлөвлөгөө

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ нь хүний эрүүл мэнд, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалах эрхийг хангах зорилгоор байгаль орчин, хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөгүйгээр байгалийн нөөцийг ашиглах, үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэх,

салбарын хүрээнд баримтлах бодлого болон аливаа төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх байдлыг урьдчилан тогтоох зорилготой юм.

Уг зорилгын хүрээнд Уул уурхайн салбарын хувьд Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль (2012)-иас ихээхэн хамааралтай. Энэ хуулийн дагуу аливаа уул уурхайн төслийг хэрэгжүүлж эхлэхийн өмнө байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээ (БОТБҮ) хийлгэхийг шаарддаг бөгөөд энэ үйл явцыг дараах байдлаар харуулж байна. Үүнд:

1. Төсөл хэрэгжүүлэгч нь төсөл хэрэгжиж эхлэхээс өмнө БОТБҮ-г эрх бүхий мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэнэ.
2. БОТБҮ-г үндэслэн БОАЖЯ болон аймаг, нийслэлийн Байгаль орчны алба ажлын 14 хоногт багтаан БОННУ-ний дүгнэлт гаргана.
3. БОННУ хийлгэх шаардлагатай гэсэн дүгнэлт гарсан тохиолдолд эрх бүхий мэргэжлийн байгууллагаар гэрээ байгуулан ажиллах бөгөөд мэргэжлийн байгууллага нь БОННУ болон 5 жилийн Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө (БОМТ)-г боловсруулж хамтад нь БОАЖЯ-д хүргүүлнэ.
4. БОННУ-ний тайланг хүлээн авсан шинжээч ажлын 18 өдөрт багтаан үнэлгээний шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргана.
5. БОАЖЯ-ны БОННУ-ний мэргэжлийн зөвлөл нь БОННУ-ний тайлан, түүнд үнэлгээний шинжилгээ хийсэн шинжээчийн болон мэргэжлийн зөвлөлийн дүгнэлтийг үндэслэн төслийг хэрэгжүүлэх эсэх талаар эцсийн шийдвэр гаргана.

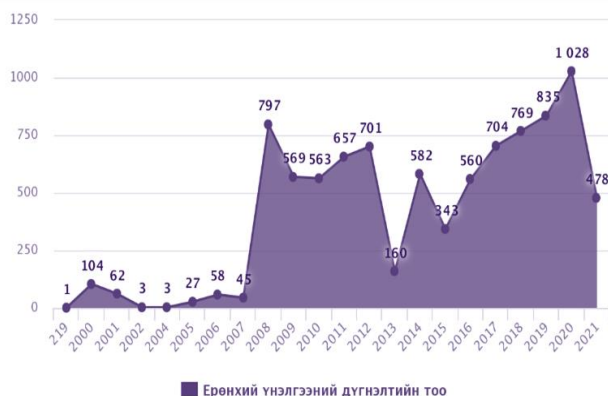
Дээрх дурьдсан БОННУ-ээс БОМТ болон мониторингийн хөтөлбөр боловсруулдаг бөгөөд эдгээр нь БОННУ-д багтсан зөвлөмж, дүгнэлтүүдийг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн байдаг. Уул уурхайн үйл ажиллагаа эхэлсэн тохиолдолд Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг дараах үе шаттайгаар боловсруулах шаардлагатай байдаг. Үүнд:

1. Төсөл хэрэгжүүлэгч нь тухайн жилийн БОМТ-г Байгаль хамгаалах хууль тогтоомж, БОННУ-ний үр дүн, батлагдсан БОМТ-д үндэслэн ашиглалтын жил бүр шинэчлэн боловсруулна.
2. БОМТ-ний гүйцэтгэл, биелэлтийн тайланг тухайн оны 11 дүгээр сарын 01-ний өдрийн дотор төсөл хэрэгжиж буй аймаг, нийслэлийн байгаль орчны газарт хүргүүлж, төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг газар дээр нь шалгуулж ажлын хэсгийн дүгнэлтийг 12 дугаар сарын 1-ний дотор гаргуулна.
3. Ашигт малтмалын орд ашиглаж буй төсөл хэрэгжүүлэгч уул уурхайн олборлолтын улмаас эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлтийн тухайн оны жилийн мэдээ (маягт БОХ-3)-ний дагуу холбогдох мэдээллийг гаргаж, тухайн сум, дүүргийн Засаг даргын Тамгын газарт жил бүрийн 11 дүгээр сарын 25-ны дотор хүргүүлэх ба уг маягтыг БОМТ-нд заавал хавсаргана.
4. Төсөл хэрэгжүүлэгч нь БОМТ-ний хэрэгжилтийн тайлан, түүнд хийсэн ажлын хэсгийн дүгнэлтийг хавсарган дараа жилийн БОМТ-г боловсруулан БОАЖЯ-нд 12 дугаар сарын 20-ны дотор ирүүлнэ.
5. Төсөл хэрэгжүүлэгч нь Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 10¹ дүгээр заалтын дагуу БОННУ-ний тайлан, БОМТ-ний хэрэгжилтэд 2 жил тутамд хийлгэсэн байгаль орчны аудитын тайланг тухайн жилийн БОМТ-ний хамт БОАЖЯ-нд ирүүлнэ.
6. БОАЖЯ тухайн жилийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тайланг хүлээн авч, түүнд дүгнэлтийг үндэслэн биелэлтийг хянаж, дараагийн жилд хэрэгжүүлэх БОМТ-г хянан, батална.

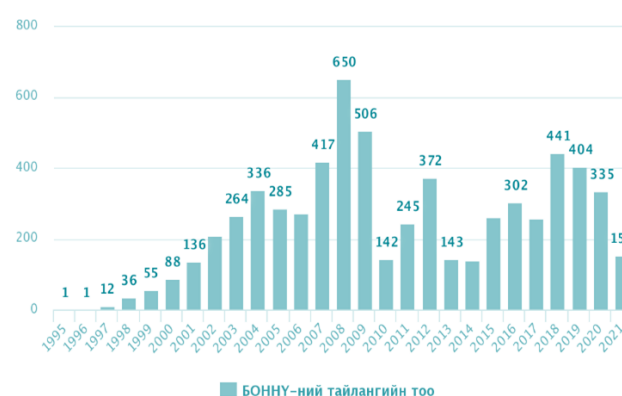
БОАЖЯ-аас мэдээлснээр Уул уурхайн олборлолтын төслийн байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний тайлан нь Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 7 дугаар бүлэгт зааснаар байгаль орчны мэдээллийн сангийн байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайлангийн мэдээллийн хэсэгт хуримтлагддаг болно. Уг мэдээллийн санд уул уурхайн чиглэлээр байгаль орчны үнэлгээ хийх 118 байгууллага байгаа бөгөөд олборлолтын төслийн нөлөөллийн

нарийвчилсан үнэлгээний 6,462 тайлангийн мэдээлэлтэй байна. Мөн уул уурхайн салбарын байгаль орчны нөлөөллийн ерөнхий үнэлгээний 9,049 тайлан байна.

Зураг 6.1 Батлагдсан нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний дүгнэлт, оноор

Зураг 6.2 Батлагдсан нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайлан, оноор

Эх сурвалж: <https://eic.mn/eia/#about>

Эх сурвалж: <https://eic.mn/eia/#about>

Зураг 6.3 Батлагдсан нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайлан, үнэлгээний чиглэлээр

Эх сурвалж: <https://eic.mn/eia/#about>

6.7.3 Байгаль орчныг хамгаалах тусгай данс

Нөхөн сэргээлтийн хувьд хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид Байгаль орчны тухай хууль болон Ашигт малтмалын тухай хуулийн 38, 39 дүгээр заалтуудыг дагаж мөрдөх ёстой. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 38 дугаар заалт нь хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн байгаль орчныг хамгаалах үүргийг тодорхойлсон бол 39 дүгээр заалт нь ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн үүргийг тодорхойлсон байдаг.

Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийг байгаль орчныг хамгаалах шаардлага хангуулах зорилготойгоор хайгуул болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид аль аль нь холбогдох сум, дүүргийн Засаг даргын нээсэн тусгай дансанд өөрсдийн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд шаардагдсан тухайн жилийн төсвийн 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний мөнгөн дүнг шилжүүлэх үүрэгтэй.

Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд /БОХТ/ тусгагдсан үүргээ биелүүлсэн тохиолдолд байршуулсан мөнгөн хөрөнгийг буцааж олгоно. Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид БОНБУ болон БОХТ-д тусгагдсан үүргээ бүрэн биелүүлсэн бол байршуулсан мөнгөн хөрөнгийг уурхайн хаалтын үе

шатанд буцааж олгоно. Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь БОХТ-д тусгагдсан арга хэмжээг бүрэн биелүүлээгүй бол сум, дүүргийн Засаг дарга байршуулсан мөнгөн хөрөнгийг ашиглан шаардлагатай арга хэмжээг нөхөн сэргээлтийн зөвшөөрөлтэй мэргэжлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлнэ. Ийм тохиолдолд нөхөн сэргээлтийн үйл ажиллагаанд нэмж шаардагдах мөнгөн дүнг тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч маргаангүй олгох ёстой.

БОАЖЯ-ны мэдээлснээр 2020 онд Байгаль орчныг хамгаалалах тусгай дансанд төлбөр хүлээн аваагүй гэж мэдээлсэн бөгөөд 2019 онд 2,317 сая төгрөг төвлөрсөн ба буцаан олголт байхгүй гэж мэдэгдсэн байна. 2019 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн эцсийн үлдэгдэл нь 16,354 сая төгрөг байна. Тухайлбал:

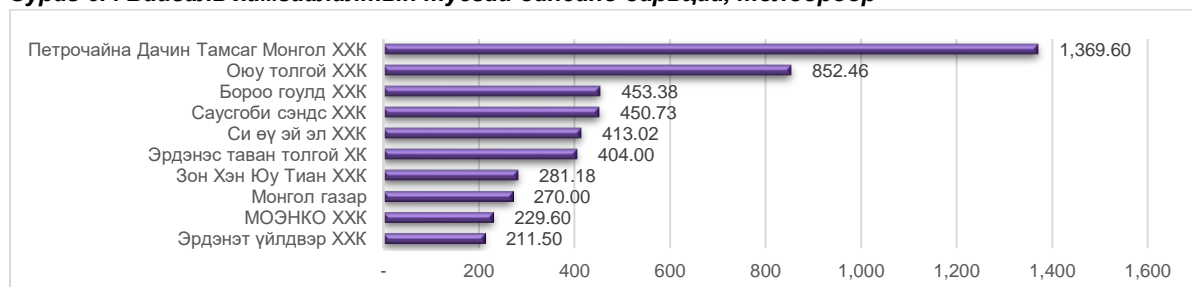
Хүснэгт 6.13 Байгаль орчныг хамгаалах тусгай данс

Сая.төгрөгөөр	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Орлого	22	612	566	385	942	1,216	2,014
Зарлага	-	-	21	126	1	5	16
Эцсийн үлдэгдэл	22	634	1,179	1,438	2,379	3,590	5,588
Сая.төгрөгөөр	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Орлого	1,545	2,273	1,027	1,317	1,102	1,411	2,317
Зарлага	225	1	-	-	-	-	-
Эцсийн үлдэгдэл	6,908	9,180	10,207	11,524	12,626	14,037	16,354

Эх сурвалж: БОАЖЯ

БОАЖЯ-аас мэдээлснээр нэг байгууллага нь хэд хэдэн тусгай зөвшөөрөлтэй байдаг бөгөөд тусгай зөвшөөрөл бүрт байгууллага нь барьцаа байршуулдаг. 2019 онд нөхөн сэргээлтийн Байгаль хамгаалалтын тусгай дансанд барьцаа төлбөрөөр тэргүүлсэн 10 байгууллагыг Зураг 6.3-т танилцуулж байна. Эдгээр байгууллагын дотроос хамгийн өндөр баталгаа байршуулсан байгууллага нь Петрочайна Дачин Тамсаг Монгол ХХК 1,369.60 сая төгрөг байгаа нь 2019 онд тус компани 760.0 сая төгрөг нэмж байршуулсантай холбоотой.

Зураг 6.4 Байгаль хамгаалалтын тусгай дансанд барьцаа, төлбөрөөр

Эх сурвалж: БОАЖЯ

БОАЖЯ-ны мэдээлснээр 2020 онд Байгаль хамгаалалтын тусгай дансанд төлбөр хүлээн аваагүй гэж мэдээлсэн тул 2019 оны Нөхөн сэргээлтийн барьцаа дансанд төвлөрүүлсэн аж ахуйн нэгжүүд, барьцаанд төвлөрүүлсэн мөнгөн дүнгийн задаргааг Хавсралт 38-с харна уу.

6.7.4 2020 оны уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн гүйцэтгэлийн мэдээлэл

2020 онд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөлтэй компаниудын уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн гүйцэтгэлийг харуулбал дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 6.14 Уулын ажлын болон нөхөн сэргээлт

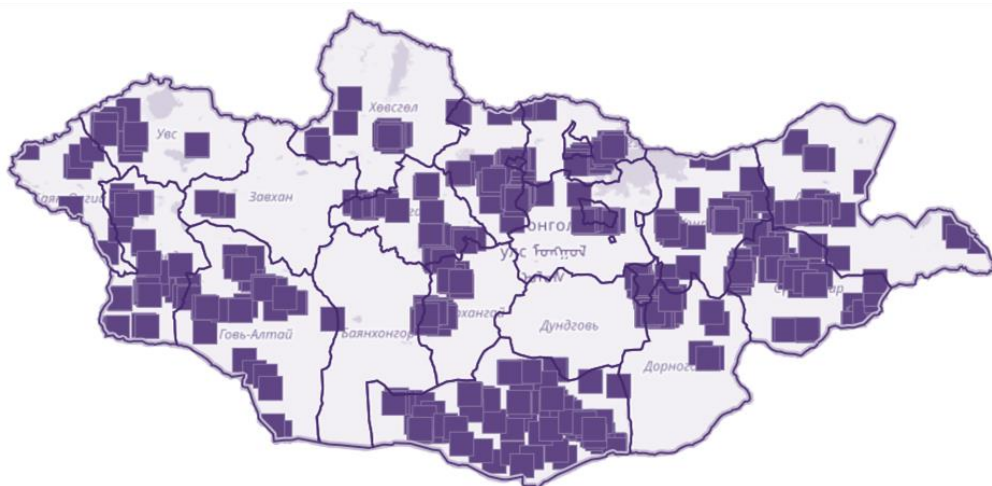
Утга	Хэмжих нэгж	2017	2018	2019	2020
Уулын ажилд хамрагдсан талбай	га	10,531.7	7,837.9	7,078.9	3,993.0
Техникийн нөхөн сэргээлт хийсэн талбай.	га	861.7	1,767.3	1,927.6	1,922.9
Гадаад овоолго	га	232.1	1,018.4	1,198.2	1,528.8
Дотоод овоолго	га	629.6	748.9	729.8	394.1

Утга	Хэмжих нэгж	2017	2018	2019	2020
Биологийн нөхөн сэргээлт хийсэн талбай	га	997.6	790.5	704.8	528.6
Дүйцүүлэн хамгаалах нөхөн сэргээлтийн талбай	га	12,898.1	17,459.3	19,144.3	144.3
Уурхайг тохижуулах, тосгон орчим хийгдсэн нөхөн сэргээлтийн талбай	га	55.6	62.3	57.1	777.4
Нөхөн сэргээлтэнд зарцуулсан зардал	тэрбум.төг	9.9	22.2	28.7	14.9
Байгаль орчныг хамгаалах зардал	тэрбум.төг	8.7	10.8	15.8	3.9

Эх сурвалж: Эрдэс баялгийн статистик 2020, УУХҮЯ, АМГТГ

Зураг 6.5 2020 оны байдлаар нөхөн сэргээлт хийсэн газрууд, газарзүйн байршлаар

Эх сурвалж: <https://eic.mn/dlid/>

БОАЖЯ-аас ирүүлсэн мэдээгээр 2017-2020 оны хооронд ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгж, газрын хэвлийн нөхөн сэргээлтийн мэргэжлийн байгууллага, нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор нөхөн сэргээлт хийсэн судалгааны үр дүн дараах байдалтай байна. Үүнд:

- 2017 онд 20 аймгийн 55 сум, нийслэлийн 2 дүүргийн нутагт 120 тусгай зөвшөөрөлтэй ААН, 17 нөхөн сэргээлтийн мэргэжлийн байгууллага, 3 ТББ, 6 нөхөрлөл, 1 холбоод нийт 734 га-д техникийн, 325 га-д биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. Нөхөн сэргээлтийн ажилд ААН-үүд нийгмийн хариуцлагын хүрээнд орон нутгаас нийт 403 хүн гэрээгээр авч ажиллуулсан байна.
- 2018 онд 19 аймгийн 50 сум, нийслэлийн 4 дүүргийн нутагт 108 тусгай зөвшөөрөлтэй ААН, 14 нөхөн сэргээлтийн мэргэжлийн байгууллага, 1 ТББ, 8 нөхөрлөл, 1 холбоод нийт 912 га-д техникийн, 335 га-д биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийж гүйцэтгэсэн. Нөхөн сэргээлтийн ажилд ААН-үүд нийгмийн хариуцлагын хүрээнд орон нутгаас нийт 328 хүн гэрээгээр авч ажиллуулсан байна.
- 2019 онд Нийслэлийн 7 дүүрэг, 16 аймгийн нутагт 97 тусгай зөвшөөрөлтэй ААН-үүд 810 га талбайд техникийн, 254 га талбайд биологийн нөхөн сэргээлтийн ажил хийж, орон нутагт актаар хүлээлгэж өгсөн байна.
- 2020 онд Нийслэлийн 6 дүүрэг, 20 аймгийн нутагт 133 тусгай зөвшөөрөлтэй ААН-үүд 654 га талбайд нөхөн сэргээлтийн ажил хийсэн байна.

6.7.5 Ашигт малтмал олборлох тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн ажлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл (нүүрс олборлогчдоос бусад)

АМГТГ-ын мэдээлснээр 2020 онд нийт 100 компани уулын ажил болон нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, хэрэгжилтээ тайлагнасан байна. Уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийн хураангуйг ашигт малтмалын төрлөөр харуулбал дараах байдалтай байна. Үүнд:

Хүснэгт 6.15 Ашигт малтмал олборлох тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн ажлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

Ашигт малтмалын төрөл	Уулын ажил /га/		Нөхөн сэргээлт /га/	
	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл
Алт (Шороон)	301.1	359.3	437.5	499.6
Төмөр	7.4	56.4	51.0	62.9
Бар/м (Шохойн чулуу)	12.5	12.5	5.2	6.6
Гөлтгөнө	3.5	5.0	8.4	4.3
Хайлуур жонш	1.4	2.6	21.4	18.4
Зэс	11.6	12.4	3.9	0.8
Уран	-	-	-	-
Алт (Үндсэн)	5.4	6.2	1,480.7	759.4
Алт (Үүсмэл)	4.3	8.3	55.5	28.1
Бар/м (Цемент)	3.5	16.1	3.7	3.8
Холимог металл	156.9	161.6	38.7	9.0
Нүүрс	56.4	944.8	25,440.4	1,429.6
Нийт	507.5	640.3	2,105.9	1,393.0

Эх сурвалж: АМГТГ

Дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт 18.а-с харна уу.

6.7.6 Нүүрс олборлогчдын уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

Нүүрсний асуудлыг АМГТГ-т тусдаа хэлтэс зохицуулдаг тул төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тайлан нь бусад ашигт малтмалын тайлангаас ялгаатай гардаг. Нийт 32 нүүрс олборлогч компаниуд уулын ажлын төлөвлөгөө, хэрэгжилтийн мэдээгээ тайлагнасан байна. Нүүрс олборлогч 32 компанийн уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө гүйцэтгэлийн дэлгэрэнгүйг Хавсралт 18.б-с харна уу.

Хүснэгт 6.16 Ашигт малтмал олборлох тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн уулын ажлын болон нөхөн сэргээлтийн ажлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

Ашигт малтмалын төрөл	Уулын ажил /га/		Нөхөн сэргээлт /га/	
	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл	Төлөвлөгөө	Гүйцэтгэл
Нүүрс	56.4	944.8	25,440.4	1,429.6
Нийт	563.9	1,585.1	27,546.3	2,822.6

Эх сурвалж: АМГТГ

6.7.7 Газрын тосны тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

Хүснэгт 6.17 Газрын тосны тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн нөхөн сэргээлтийн 2020 оны төлөвлөгөө, гүйцэтгэл

Ажил	Нэгж үнэ (доллар)	Төлөвлөгдсөн хэмжээ	Гүйцэтгэл	Тайлбар
“Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК-ийн Тосон-Уул XIX талбай				
Өрмийн хаягдал шингэний саармагжуулалт, нөхөн сэргээлт	3,500.0	33	0	Хийгдээгүй
Газрын хөрсний дээж авах, авсан дээжинд лабораторын шинжилгээ хийх	600.0	30	30	2019 оны 6 дугаар сарын 26-27-ны MNS 3298-90 стандартын дагуу "Байгаль тандалт" ХХК-р хийж гүйцэтгүүлсэн байна. Нийт 30 ширхэг нөхөн сэргээлт хийгдсэн өрөмдлөгийн шингэн хаягдлын сангаас дээж авч шинжлүүлсэн.
Байгаль орчны үнэлгээний ажил	20,000.0	4	0	Хийгдээгүй
Биологийн нөхөн сэргээлт ба ургамалжуулалт	1.0	50000 м.кв		1000 мод суулгасан 5 га газар дээр хийгдэх биологийн нөхөн сэргээлтийн ажил хийгдээгүй байгаа
Байгаль орчны мониторинг	20,000.0	1	0	Хийгдээгүй
Хаагдсан замын нөхөн сэргээлтийн ажил	0.7	150000 м.кв	150000 м.кв	60 га газар хагалах ажил хийгдсэн. 14 км замыг хаах ажил 50 хувьтай явагдаж байна. Хавар дулаан орохоор тухайн ажил үргэлжилнэ.
Зүүн Монголын сав газрын байгаль орчны хамгааллын ажил	50,000.0	1	0	Хийгдээгүй
Хатуу хог хаягдалын ажил	65,000.0	1	1	2020 оны сүүлийн 2 сард хийгдээгүй
Ариутгал халдваргүйжүүлэлтийн ажил	10,000.0	2	2	Хийгдсэн
Замын тэмдэг тэмдэглэгээ хийх байршуулах, угсрах	10,000.0	1	1	Хийгдсэн
“Петрочайна Дачин Тамсаг” ХХК-ийн Тамсаг XXI талбай				
Өрмийн хаягдал шингэний саармагжуулалт, нөхөн сэргээлт	3,500.0	32	0	2019 онд өрмийн шингэн хаягдлын 35 ширхэг өрмийн шингэн сангийн техникийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг "Зорголын гүнж" ХХК хийж гүйцэтгэсэн байна.
Газрын хөрсний дээж авах, авсан дээжинд лабораторын шинжилгээ хийх	600.0	30	30	30 цооногийн өрөмдлөгийн шаврын хаягдлын сангаас хөрсний дээж авах ажлыг MNS 3298:90 стандартын дагуу итгэмжлэгдсэн лабортори болох Геологийн төв лабортори болон Цаг уур орчны шинжилгээний газар байгаль орчин хэмжилзүйн төв лабораторид тус тус хөрсний бохирдол байгаа эсэх шинжилгээ хийлгүүлэхээр 2019 оны 7 дугаар сарын 3-4-ний хооронд хөрсний дээж авч шинжилгээг хийлгэсэн. Шинжилгээний үр дүнд бохирдуулагч элементийн хэмжээ хортой болон аюултай хэмжээнээс давсан тохиолдол гараагүй байна.

Ажил	Нэгж үнэ (доллар)	Төлөвлөгдсөн хэмжээ	Гүйцэтгэл	Тайлбар
Байгаль орчны үнэлгээний ажил	20,000.0	4	0	
Биологийн нөхөн сэргээлт ба ургамалжуулалт	1.0	24000 м.кв	24000 м.кв	400 мод суулгасан, 2,4 га газар дээр хийгдэх ажил хийгдээгүй.
Байгаль орчны мониторинг	20,000.0	4	0	Хийгдээгүй
Хаагдсан замын нөхөн сэргээлтийн ажил	0.7	150000 м.кв	150000 м.кв	Зам хаах ажил 50%-тай явагдаж байна. Одоогийн байдлаар 15 га газар хагалсан.
Зүүн Монголын сав газрын байгаль орчны хамгааллын ажил	50,000.0	1	0	Хийгдээгүй
Хатуу хог хаягдалын ажил	65,000.0	1	1	2020 оны 11 болон 12 дугаар сард энэхүү ажил хийгдээгүй бусад саруудад хийгдсэн.
Ариутгал халдваргүйжүүлэлтийн ажил	10,000.0	1	1	Хийгдсэн
Замын тэмдэг тэмдэглэгээ хийх байршуулах, угсрах	10,000.0	1	1	Хийгдсэн

Эх сурвалж: АМГТГ

6.7.8 Нөхөн сэргээлтийн зөвшөөрөлтэй компаниуд, тэдгээрийн байршил

Нөхөн сэргээлтийн зөвшөөрөлтэй компаниуд нь уул уурхайн компаниуд эсвэл уурхай байрлах холбогдох дүүрэг, аймгийн Засаг дарга нартай гэрээ хийж шаардагдах ажлыг гүйцэтгэдэг.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2006 оны 137 дугаар тогтоолоор баталсан "Аж ахуйн нэгжид байгаль орчны чиглэлээр мэргэжлийн байгууллагын эрх олгох журам"-ын дагуу эрх олгож, сунгадаг. 2018 оны 08 сараас эрх шинээр олгохыг, 2019 оны 04 сараас эрх сунгахыг хориглосон бөгөөд энэ хугацаанаас хойш шинээр олгохгүй, сунгахгүй байна. Нөхөн сэргээлтийн тусгай зөвшөөрөлтэй байгууллагуудын мэдээллийг Байгаль орчны мэдээллийн сан буюу <https://eic.mn/dlid/orgname.php> холбоосоор харах боломжтой юм.

Эдгээр байгууллагуудыг байршлаар нь авч үзвэл 12 компани Улаанбаатар хотод, үлдсэн 1 компани Дорнод аймагт байна. Ихэнх нөхөн сэргээлтийн зөвшөөрөлтэй компаниуд нь уул уурхайн компаниудтай гэрээ хийж ажилладаг болохыг БОАЖЯ мэдээлсэн ба нөхөн сэргээлтийн компаниудын байршил нь тэдгээрийн үйл ажиллагаа явуулж буй байршлыг тодорхойлохгүй болно. 2020 оны зөвшөөрөлтэй 13 компанийн дэлгэрэнгүй жагсаалтыг Хавсралт 24.а-с харна уу.

2021 оны байдлаар цуцлагдсан мэргэжлийн байгууллагын тоо 75 байсан бөгөөд үүнийг аймаг, нийслэлээр дараах хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 6.18 Эрх нь цуцлагдсан мэргэжлийн байгууллагын тоо

№	Аймаг, нийслэлийн нэр	Мэргэжлийн байгууллагын тоо
1	Улаанбаатар	43
2	Өвөрхангай	3
3	Сэлэнгэ	4
4	Увс	1
5	Баянхонгор	19
6	Орхон	1
7	Дархан Уул	1
8	Төв	1
9	Ховд	2
Нийт		75

Эх сурвалж: <https://eic.mn/dlid/orgname.php?count=100>

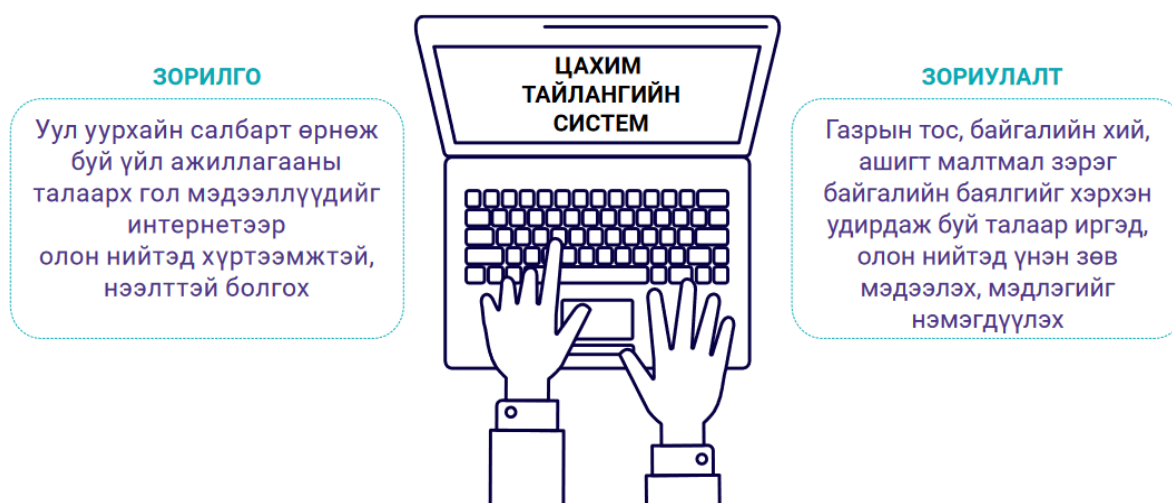
2020 оны байдлаар нөхөн сэргээлтийн тусгай зөвшөөрөл нь цуцлагдсан 75 компанийн дэлгэрэнгүй жагсаалтыг Хавсралт 24.б-с харна уу.

6.8 ЦАХИМ ТАЙЛАГНАЛЫН СИСТЕМ

6.8.1 Цахим тайлагналын системийн танилцуулга

Цахим тайлагналын системийн зориулалт нь газрын тос, байгалийн хий, ашигт малтмал зэрэг байгалийн баялгийг хэрхэн удирдаж буй талаар иргэд, олон нийтийг үнэн зөв мэдлэг, мэдээллээр хангахад чиглэгдэж байдаг. Үүний үр дүнд төр болон компани, иргэдийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, итгэлцлийг нэмэгдүүлэх юм. Тиймээс энэхүү цахим тайлагналын систем нь улс орны хэмжээнд өндөр ач холбогдолтой.

Зураг 6.6 Цахим тайлагналын систем

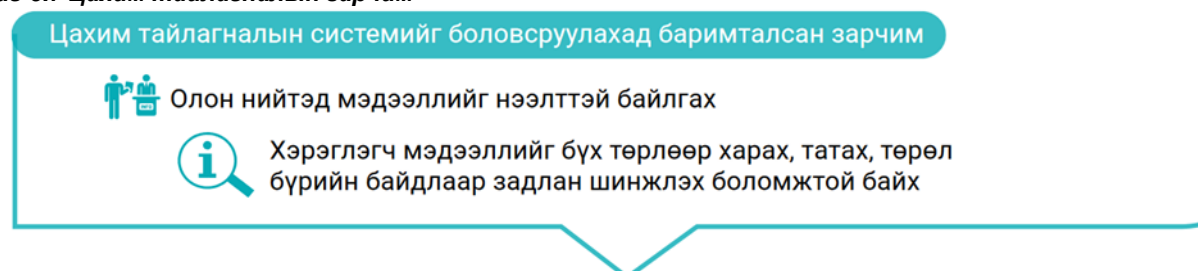

Эх сурвалж: <https://www.interactive.mn/projects/e-reporting-system-of-mining-and-oil-sector/>, 2020

Уул уурхайн салбарт өрнөж буй үйл ажиллагааны талаарх гол мэдээллүүдийг интернетээр олон нийтэд хүртээмжтэй, нээлттэй болгох боломж ийнхүү бүрдсэн юм. Мөн тус цахим тайлагналын системийг боловсруулахдаа баримталсан зарчмуудыг тодорхойлбол:

- Нээлттэй ба үнэ төлбөргүй мэдээлэл: Мэдээллийг интернетээр нийтлэх, ингэснээр олон нийтэд үнэ төлбөргүй мэдээллийг хүртээх боломжтой
- Олон нийт хандах боломжтой байх: Компьютер ба цахимд суурилсан хэрэгслүүдийг ашиглан мэдээлэлд хандах боломжтой байх буюу оролцогч талууд өөрсдийн хэрэгцээний дагуу мэдээллийг бүх төрлөөр харж болдог байх,
- Өөртөө үйлчлэх: хэрэглэгч өөрийн хүссэнээр дагуу мэдээллийг МОУИТБС-ын өгөгдлийн сангаас шууд татан авч, төрөл бүрийн байдлаар задлан шинжлэх хэрэглэх боломжтой байх

Зураг 6.7 Цахим тайлагналын зарчим

Эх сурвалж: “ОУИТБС-ын онлайн тайлагналын системийн хөгжүүлэлт, хэрэгжүүлэлт” кейс судалгаа, 2016

Одоогоор тус цахим хуудсаар олон нийт, иргэдэд Монгол улсын ОУИТБС-ын нэгтгэлийн тайлангуудыг хавсралтуудын хамт үнэ төлбөргүйгээр хүргэхээс гадна уул уурхайн салбарт өрнөж

буй үйл ажиллагааны талаар дараах гол статистик тойм мэдээллүүдийг цахим хуудсаар (<http://eitimongolia.mn/>) толилуулдаг байна. Үүнд:

Зураг 6.8 Цахим хуудаснаас авах мэдээлэл

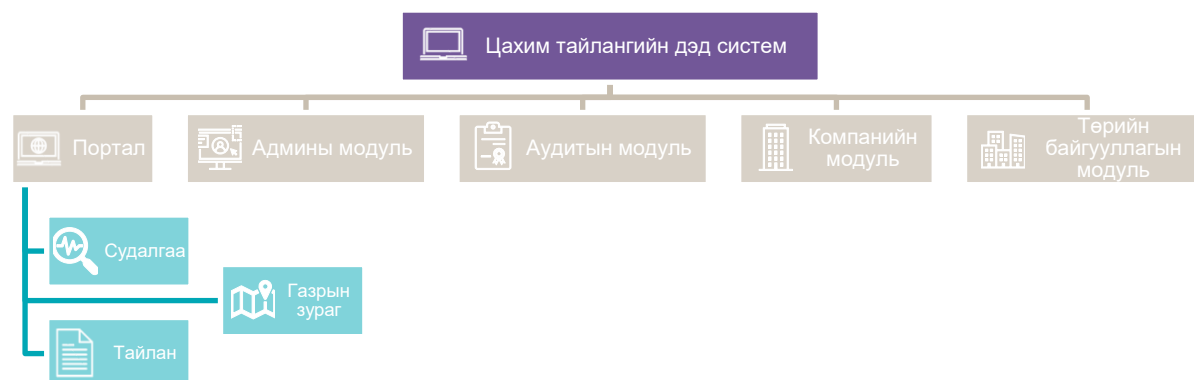
Цахим хуудаснаас авах мэдээлэл

- ❖ Олгогдсон тусгай зөвшөөрлийн статистик мэдээлэл
- ❖ Тусгай зөвшөөрлийн хөдөлгөөний статистик мэдээлэл
- ❖ Хайгуулын ажлын статистик мэдээлэл
- ❖ Бүтээгдэхүүн борлуулалтын статистик мэдээлэл
- ❖ Татвар төлбөрийн статистик мэдээлэл
- ❖ Хандив дэмжлэгийн статистик мэдээлэл
- ❖ Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ
- ❖ Байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн статистик мэдээлэл
- ❖ Эдийн засагт оруулсан хувь нэмэрийн талаарх статистик мэдээлэл
- ❖ Нутгийн захиргааны байгууллага, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хооронд байгуулсан гэрээ
- ❖ Ил тод, нээлттэй компаниуд
- ❖ Ашиг хүртэгч эздийн ил тод байдал
- ❖ Газрын тосны бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ
- ❖ Бенефициар эзэд

Эх сурвалж: www.eitimongolia.mn, 2020

6.8.1 Системийн бүрэлдэхүүн хэсэг

Зураг 6.9 Цахим тайлагналын бүтэц

Эх сурвалж: ОУИТБС-ын Цахим тайлангийн системийн гарын авлага

6.9 АШИГЛАСАН УСНЫ МЭДЭЭЛЭЛ

Монголын ОУИТБС-ын ОТАХ-ийн гишүүдийн саналаар ашигласан усны мэдээллийг цахим тайлангийн маягаар нэгтгэсэн ба нийт 85,903,859.28 метр.куб ус ашиглахаар гэрээ хийснээс 53,231,743.04 метр.куб буюу гэрээлсэн усны 61.97 хувийг ашигласан байна.

Хүснэгт 6.19 Эрх нь цуцлагдсан мэргэжлийн байгууллагын тоо

Гэрээнд заасан ашиглах усны мэдээлэл (метр.куб)	Ашигласан гадаргын усны хэмжээ (метр.куб)	Ашигласан газрын доорх усны хэмжээ (метр.куб)	Ашигласан нийт усны хэмжээ (метр.куб)	Саарал ус буюу ахуйн хэрэглээнээс үүссэн бохир усыг дахин ашигласан бол хэмжээ (метр.куб)
85,903,859.28	5,184,364.23	48,047,378.81	53,231,743.04	80,401,608.30

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

2020 онд ЗГ нийт нэгтгэлд сонгогдсон 60 компаниас ус ашигласны төлбөр гэж 32,874,132 мян.төгрөг хүлээн авсан ба доорх 10 компани 31,840,859 мян.төгрөг буюу 87 хувийг бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 6.20 Усны төлбөр төлсөн топ 10 компани

Компани	Ус ашигласны төлбөр /сая.төгрөг/	Гэрээнд заасан ашиглах усны мэдээлэл (метр.куб)	Ашигласан гадаргын усны хэмжээ (метр.куб)	Ашигласан газрын доорх усны хэмжээ (метр.куб)	Ашигласан нийт усны хэмжээ (метр.куб)	Ус бохирдуулсны төлбөр /сая.төгрөг/	Саарал ус буюу ахуйн хэрэглээнээс үүссэн бохир усыг дахин ашигласан бол хэмжээ (метр.куб)
Оюу Толгой	13,802	21,947,117	-	14,901,667	14,901,667	-	663,783
Эрдэнэт үйлдвэр	12,309	19,202,332	-	15,489,669	15,489,669	-	77,584,864
Монгол росцветмет	1,341	-	-	-	-	-	-
Энержи Ресурс	1,063	2,064,903	-	1,149,974	1,149,974	18	-
Багануур	894	5,854,271	-	5,678,170	5,678,170	-	-
Эрдэнэс Таван толгой	567	539,971	-	611,192	611,192	-	-
Тод-Ундрага	508	74,000	-	88,960	88,960	-	-
Энхтунх Орчлон	476	882,022	-	596,952	596,952	-	-
Бороо Гоулд	444	425,565	73,312	311,651	384,963	-	-
Шивээ-Овоо	438	4,044,744	-	2,632,118	2,632,118	-	-

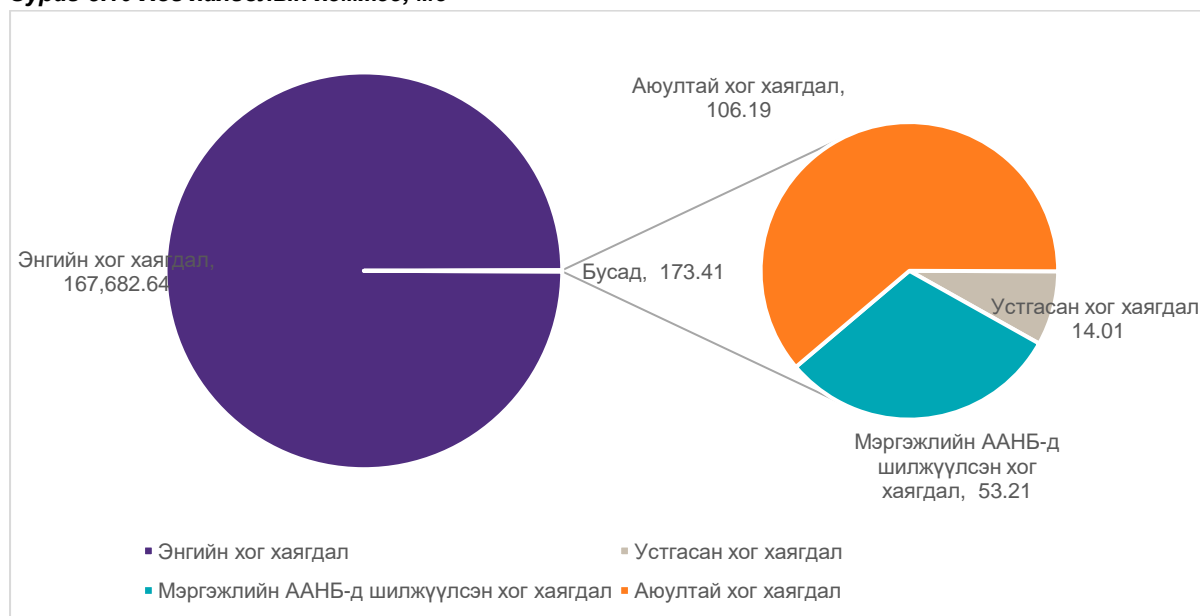
Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

6.10 ХОГ ХАЯГДЛЫН МЭДЭЭЛЭЛ

Монголын ОУИТБС-ын ОТАХ-ийн гишүүдийн саналаар хог хаягдлын мэдээллийг цахим тайлангийн маягтаар нэгтгэсэн ба дэлгэрэнгүй байдлаар нийт 187 компани мэдээллээ оруулсан.

2020 онд 187 компани нийт 507,189 мянган төгрөгийг хог, хаягдлын төлбөрт төвлөрүүлсэн байна. Энэхүү төлбөр нь Улаанбаатар хот болон 18 аймагт төвлөрсөн. Хог хаягдлын хэмжээг Зураг 6.10-т үзүүлээ.

Зураг 6.10 Хог хаягдлын хэмжээ, м3

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

Бидэнд ирүүлсэн мэдээллээс хамгийн өндөр төлбөр төлсөн 10 компанийн мэдээллийг дараах хүснэгтээр харууллаа.

Хүснэгт 6.21 Хог хаягдлын мэдээлэл

Компани	Аймаг Нийслэл	Төлсөн төлбөр /сая.төгрөг/	Нийт хог хаягдлын хэмжээ /метр.куб/	Энгийн хог хаягдлын хэмжээ /метр.куб/	Аюултай хог хаягдлын хэмжээ /метр.куб/	Устгасан хог хаягдлын хэмжээ /метр.куб/	Мэргэжлийн ААНБ-д шилжүүлсэн хог хаягдал /метр.куб/
Энержи Ресурс	Өмнөговь	311	11,797	10,273	1,524	8,544	5,984
Эрдэнэт үйлдвэр	Орхон	166	166,298,849	166,298,849	-	-	-
Степ Голд	Дорнод	34	103	86	17	-	82
АУМ АЛТ	Өвөрхангай	29	-	-	-	-	-
МАК Цемент	Дорноговь	40	2	2	-	2	-
Баатарван транс	Өмнөговь	16	185	180	5	-	180
Баян Айраг Эксплорэйшн Спейшлмайнз /Наран Мандал Энтерпрайзес/	Завхан	12	13,347	12,000	1,347	11,557	1,279
Шинь Шинь	Дорнод	10	-	-	-	5	14
Доншен газрын тос (Монгол)	Дорноговь	7	-	-	-	-	-

Эх сурвалж: Компаниудаас ирүүлсэн мэдээлэл

6.11 ОУИТБС-ЫН ТАЙЛАНГИЙН ЗАДАРГААНЫ ТӨВШИН, ХЭЛБЭР (ШААРДЛАГА 4.7)

Энэхүү тайланд хамрагдах төлбөр орлогын мэдээллийг компани, төрийн байгууллагууд болон орлогын урсгал, төсөл нэг бүрээр дэлгэрүүлэн тайлагнасан ба төслийн төвшнөөр мөн задалж харуулсан. Төслийн түвшнээр харуулсан дэлгэрэнгүйг Хавсралт 22-с үзнэ үү.

ОУИТБС-ын стандартад төсөл гэж юу болохыг тодорхойлсон ба стандартад өөрчлөлт орох болсон шалтгаан нь ЗГ төсөл тус бүрээс хэдий хэмжээний орлого авч байгаа талаар ил тод болгох, заавал ил тод болгох дүрэмд төсөл бүрээр, ОУИТБС-ын зөвлөл нь 2018 он болон түүнээс цааш орлогыг төслөөр нь задлан харуулах шаардлагыг 2017 онд баталсан.

ОУИТБС-ын Үндэсний зөвлөлийн 2019 оны 12 дугаар сард хуралдсан 18 дугаар хуралдааны шийдвэрийн дагуу Ажлын албанаас ОУИТБС-ын Компанийн тайлагналын маягтыг шинэчлэх ажлыг хэрэгжүүлсэн ба төслийн төвшний тайлагналын маягтыг шинээр боловсруулж, Хараат бус хянагч-нэгтгэгч оролцож эхлэх үед компаниуд аль хэдийн тайлангаа тушаасан, цахим тайлагналын систем хаагдсан байсан тул тайлангийн маягтад бид саналаа тусгаагүй болно.

Төслийн тодорхойлолт

МОУИТБС-ын ОТАХ нь төслийг дараах байдлаар тодорхойлсон.

Төсөл гэдэг нь нэг гэрээ, лиценз, концесс эсвэл ижил төстэй эрх зүйн багц гэрээ хэлэлцээрээр зохицуулагдан, төртэй хамаарах төлбөрийн үүрэг хариуцлагын үндсийг бүрдүүлж буй үйл ажиллагааг хэлнэ.

Харилцан холбоотой гэрээ гэдэг нь үйл ажиллагаа болон газар зүйн хувьд уялдмал гэрээ, лиценз, концесс эсвэл ижил төстэй эрх зүйн багц гэрээ хэлэлцээрүүд эсвэл ЗГ-тай байгуулж, төлбөрийн үүргийг тусгасан, агуулгын хувьд ижил нөхцөл бүхий хамаарах гэрээнүүдийг хэлнэ. Ийм төрлийн гэрээ хэлэлцээрийг нэг гэрээ, хамтарсан аж ахуйн нэгж, бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ эсвэл бусад нийтлэг зохицуулах эрх зүйн гэрээ зэргээр ерөнхийлөн зохицуулсан байна.

ОУИТБС-ын маягтаар авч буй төслийн төвшний мэдээлэл

ОУИТБС-ын цахим тайлангийн маягтыг бөглөхдөө тухайн хэрэгжүүлж буй төслийн талаарх дараах үндсэн мэдээллийг оруулахаар зааж өгсөн. Үүнд:

- Төслийн нэр
- Төслийн гэрээний огноо

- Техник эдийн засгийн үндэслэлийг хэлэлцсэн ЭБМЗ-ийн дүгнэлтийн огноо
- Техник эдийн засгийн үндэслэлийг хэлэлцсэн ЭБМЗ-ийн дүгнэлтийн дугаар
- Ашиглах хугацаа
- Техник эдийн засгийн үндэслэлд тусгагдсан нийт хөрөнгө оруулалт
- Төсөл эхэлснээс хойших хөрөнгө оруулалтын нийт гүйцэтгэл
- Тайлант оны төлөвлөсөн хөрөнгө оруулалт
- Тайлант оны хөрөнгө оруулалтын гүйцэтгэл
- Техник эдийн засгийн үндэслэлд тусгагдсан жилийн хүчин чадал
- Төсөл эхэлснээс хойших гаргасан бүтээгдэхүүний хэмжээ
- Тайлант онд гаргасан бүтээгдэхүүний хэмжээ
- Ирэх онд гаргах бүтээгдэхүүний хэмжээ

Компаниуд төсөл тус бүрийн хувьд дээр дурьдсан ТЗЭ компаниудын хувьд задарч болох дараах татварын төрлүүдээр ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн дугаар болон нэрээр нь төслөө нэрлэж, төсөл тус бүрийн ерөнхий мэдээлэл, гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдийг оруулсан боловч төлбөр, орлогын мэдээллийг оруулах талбар байхгүй тул дараах 2 татварын төрлийн хувьд төслөөр салгаж тайлагнах боломжгүйд хүрсэн байна. Үүнд:

- Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон нэмэлт төлбөр
- Ашигт малтмал ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр

2020 оны тайланд төслөөр тайлагнах маягтын хувьд төлбөр орлогыг төслөөр салгаж тайлагнах асуудал ОУИТБС-ын маягтын хувьд дутагдалтай байгаа боловч цаашид компаниудын хувьд НББ-дээ сүүлийн үеийн мэдээллийн технологийн дэвшил, ERP систем ашиглан, мэдээллийн хүртээмж, чанарыг сайжруулснаар төслөөр тайлагнаж болох төлбөр орлогын төрлүүдийг үе шаттайгаар нэмэгдүүлэх боломжтой юм.

7 ЗӨВЛӨМЖ

7.1 ӨМНӨХ ЖИЛИЙН НЭГТГЭЛ ТАЙЛАНГААР ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

2019 онд өгөгдсөн зөвлөмжүүдийн хэрэгжилтийн байдлын талаарх дүгнэлтийг дор харуулав. Үүнд:

Хүснэгт 7.1 Зөвлөмжүүдийн хэрэгжилтийн байдал

Зөвлөмжүүд	2020 оны ОУИТБС тайлагналаар хэрэгжүүлсэн эсэх	
	Статус	Тайлбар
<p>1. Боловсруулах компаниудыг тайланд хамруулахад үүсч буй хүндрэл</p> <p>Боловсруулах салбарын томоохон үйлдвэрлэгч болон туслан гүйцэтгэгч нарыг ОТАХ судалж, улсын төсөвт томоохон хувь нэмэр оруулж буй компаниудыг урьдчилан сонгож, тэдэнд албан ёсоор мэдэгдэж, цахим тайлангийн системд үндсэн мэдээллийг оруулснаар, ил тодын тайланг тушаах нөхцлийг бүрдүүлж, улмаар ОУИТБС-ын нэгтгэлд хамруулж байх нь зүйтэй байна.</p>	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	2022 онд хэрэгжүүлэхээр хойшлуулсан байна.
<p>2. Тайлан тушаалт, хариу ирүүлэлтийн байдал</p> <p>Компаниуд болон төрийн байгууллагуудын ОУИТБС-ын тайланг тушааж хэвшүүлэх, тушаасан тайлангийн үнэн зөв байдлыг хангуулах талаар жил жилийн нэгтгэлийн тайлангаар зөвлөмж өгдөг боловч энэ тал дээр томоохон ахиц харагдахгүй байгаа нь Эрдэс баялгийн ил тод байдлын тухай хуулийг баталж мөрдүүлэх нь чухал болохыг харуулж байна.</p>	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	Эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлын тухай хуулийн төсөлд оруулсан.
<p>3. Төрийн байгууллагын тайлан мэдээний үнэн зөв байдал</p> <p>Хуулийн өөрчлөлт нь ТЕГ-ын алтны компаниудын АМНАТ-ын ногдуулалт, төлөлтийн горимд нөлөөлсөн боловч ОУИТБС-ын тайлангаа зөв дүнгээр тайлагнах,</p>	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	2022 онд хэрэгжүүлэхээр хойшлуулсан байна.

Зөвлөмжүүд	2020 оны ОУИТБС тайлагналаар хэрэгжүүлсэн эсэх	
	Статус	Тайлбар
АМНАТ-ын ногдуулалт, төлөлтийн байдалд тавих хяналтад нөлөөлөхгүй тул ТЕГ нь мэдээллийн системээ сайжруулж, ОУИТБС-ын тайлангаа үнэн зөв тайлагнах тал дээр цаашид анхаарч ажиллана гэдэгт найдаж байна.		
4. Цахим тайлангийн иж бүрдэл АМГТГ-ын кадастрын систем, ОУИТБС-ын цахим систем дэх мэдээллийн зөрүүтэй байдлыг арилгаж, нэг эх сурвалжтэй мэдээлэл дээр цахим тайлангийн системийг ажиллуулах, хөдөө орон нутагт олгогдсон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн мэдээллийг кадастрын системд цаг алдалгүй оруулж, олон нийтэд мэдээлж байх нь зүйтэй.	Хэрэгжиж байгаа	Аймгуудад албан тоот явуулсан. 10 аймаг л хариу ирүүлсэн. Ямар нэг зөрүү байхгүй гэсэн хариу түгээмэл байна.
5. ОУИТБС-ын шинэ маягтаар цуглуулсан мэдээллийн чанар байдал Цахимаар авч байгаа мэдээллийг оролцогч талууд баталгаажуулах, бүгдийг олон нийтэд ил тод болгох, эсвэл сонгогдсон компаниудын мэдээллийг хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн зүгээс үнэлж, сайжруулан олон нийтэд ил тод болгох талаар хэлэлцэх нь зүйтэй.	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	2021 оны нэгтгэл тайланд оруулах боломжийг судална.
6. ТӨААН-ийн санхүүгийн тайланг ил тод болгох Олборлох салбарын бүх ТӨААН-ийн аудитлагдсан иж бүрэн санхүүгийн тайланг цахимаар нийтэд мэдээлэх буюу тодруулбал тухайн ТӨААН-ийн вэб хуудсанд болон УАГ, ОУИТБС буюу АМГТГ-ын вэб хуудсанд тус тус нийтлэхийг зөвлөж байна.	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	Төрийн өмчийн компаниудад албан тоот явуулсан бөгөөд Компаниуд дэмжсэн хариу ирүүлсэн.
7. Төрийн оролцоо шаардлагыг ил тод болгохтой холбоотой асуудал ТӨААН-үүдийг шилэн дансны хуулийн дагуу мэдээллээ ил тод оруулах, ТӨБЗГ-ын цахим хуудсаар ТӨААН-с хүлээн авсан ногдол ашиг, хамаарах төрийн байгууллагын вебсайтаар дамжуулан ил тод болгон нийтэлж байх тогтолцоог бий болгох хэрэгтэй.	Цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай	Төрийн өмчийн компаниудад албан тоот явуулсан бөгөөд Компаниуд дэмжсэн хариу ирүүлсэн.
8. ЗГ-ын орлого, Компанийн төлбөрийн зөрүүтэй холбоотой асуудал ОТАХ-ийн зүгээс дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх, цаашид Хараат бус хянагч нэгтгэгчийн оролцоо багасах үед тоо мэдээний чанар, үнэн зөв байдал улам илүү тавигдах болно гэдгийн үйл ажиллагаандаа анхаарч ажиллахыг зөвлөж байна. Үүнд: - Хамгийн их зөрүү гаргаж буй, мэдээллээ ил тод нийтлэхгүй, тайлагналын хариуцлага хүлээхгүй байгаа байгууллагад сургалт зааварчилгаа өгөх, нөлөөллийн арга хэмжээнүүд авах. - Монголын ОУИТБС-ын 2019 оны нэгтгэлийн тайланг албан бичгийн хамт хүргүүлж, цаашид хэрхэн хамтарч ажиллахыг зөвлөх. - Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилгын Ажлын албаны вэбсайт дахь мэдээ, мэдээллийг байнга шинэчлэх. Зарим мэдээлэл, 2013 оны байдлаар хүртэл байх тохиолдол байна.	Хэрэгжиж байгаа	2019 оны ОУИТБС-ын тайланг цахим сайт дээр байршуулж, веб сайтын мэдээллийг шинэчилж байна.
9. Хараат бус нэгтгэгчийн сонгон шалгаруулалттай холбоотой асуудал ОТАХ-ийн зүгээс тендер зарлах, гүйцэтгэгчийг сонгон шалгаруулахдаа төрийн хууль тогтоомжийг чанд мөрдөж, төлөвлөгөөт цаг хугацаандаа гүйцэтгэгчийг сонгон шалгаруулж байхад хяналт тавьж, дүрэм журмыг чанд мөрдөж ажиллахыг шаардаж ажиллахыг зөвлөж байна.	Хэрэгжсэн	2020 оны сонгон шалгаруулалтыг хугацаанд нь дуусгасан байна.

7.2 ОУИТБС-ЫН ТАЙЛАГНАЛ, ТҮҮНИЙ ХЭРЭГЖИЛТЭД ӨГӨХ ЗӨВЛӨМЖ

Монгол улсад ОУИТБС-ыг хэрэгжүүлэх явдлыг улам сайжруулах талаар 2020 оны ОУИТБС-ын тайланг бэлтгэх явцад үүссэн асуудлаар дараах зөвлөмжүүдийг өгч байна.

7.2.1 ЭРДЭС БАЯЛГИЙН ИЛ ТОД БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ БАТЛУУЛАХ

2020 оны ОУИТБС-ын тайлангийн мэдээллийг авахаар бид тайлагнагч байгууллагуудад хандах явцад мэдээлэл өгөхийг хуулиар хязгаарласан гэх буюу зарим тохиолдолд ямар ч тайлбаргүйгээр мэдээллээ гаргаж өгөхгүй байх зэрэг нэлээд хүндрэлүүд тулгарсан. Жишээлбэл:

- Нийт сонгогдсон 60 компаниас “Илт Гоулд” ХХК, “Рэдвулкан” ХХК, “Эрдэнэс Силвер Ресурс” ХХК-иас огт хариу ирүүлээгүй бөгөөд эдгээр компаниудаас шалтгаалсан 545 сая төгрөгийн зөрүү тайлбарлагдаагүй үлдсэн.
- Цахим тайлангийн системээр нийт тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж буй 2363 компаниас 1419 компани буюу 60 хувь нь нэмэлт мэдээллийн маягтаар тайлангаа ирүүлснээс 2 маягт ор хоосон байна.
- Нийт 17 яамд, төрийн болон төрийн бус байгууллага руу албан бичиг явуулснаас УУХҮЯ, БОАЖЯ, Дээвэр холбоо албан ёсоор хариу ирүүлээгүй байна.

Эрдэс баялгийн салбарын мэдээллийг ил тод болгоход дараах хуулиудад заасан хязгаарлалтууд нөлөөлж байна. Тухайлбал:

1. Татварын ерөнхий хууль
2. Гаалийн ерөнхий хууль
3. Төв банкны тухай хууль
4. Хувь хүний нууцын тухай хууль
5. Байгууллагын нууцын тухай хууль
6. Төрийн албаны нууцын тухай хууль
7. Улсын бүртгэлийн тухай хууль

Зөвлөмж

Дээрх хуулиудад эрдэс баялгийн салбарын мэдээллийг ил тод болгохыг хязгаарласан заалтуудыг хүчингүй болгож, Эрдэс баялгийн салбарын ил тод байдлын тухай хуулийг даруй батлан гаргах шаардлагатай нь харагдаж байна.

7.2.2 ЦАХИМ ТАЙЛАНГИЙН ИЖ БҮРДЭЛ

Цахим тайлангийн системд ЗГ нь 2,543 компаниас хүлээн авсан орлогыг тайлагнасан ба Хараат бус хянагч-нэгтгэгч нь эдгээр компаниудын жагсаалтыг шалгахад 180 компани илүү, давхардуулан тайлагнасан гэж харагдаж байна.

Хүснэгт 7.2 Цахим тайлангийн систем

Утга	Компанийн тоо	ЗГ-ын орлогын дүн (сая төгрөгөөр)
Цахим тайлангийн системд бүртгэлтэй нийт компанийн тоо	2,543	2,849,435
Үүнээс: АМГТГ-аас оруулсан ТЗЭ компанийн тоо	2,363	2,846,622
Зөрүү	180	2,813
Цахим тайлагналын системд адилхан нэртэй мөртлөө өөр регистрийн дугаартай бүртгүүлж, тайлан тушаасан компанийн тоо	123	2,699
Бусад шалтгаантай компанийн тоо	57	114

Зөрүүгийн шалтгааныг тодруулахад дараах асуудлаас үүдэлтэй байна. Үүнд:

- Орон нутгийн засаг захиргаанаас цахим тайланд шивэхдээ шинэ нэр оруулах эрхтэй байдаг. Үндсэн компанийн нэр байсаар байтал дураараа нэр оруулж, давхардуулан шивсэн. Орон

нутгийн ажилтан шивж оруулахдаа компанийн нэр хайгаад гарч ирэхгүй бол өөрөө нэр өгөөд оруулдаг байна.

- Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын лицензийг орон нутгаас олгодог ба эдгээр компаниудын мэдээллийг орон нутгийн засаг захиргаа өөрсдөө нэмж оруулсан байх магадлалтай байна.

Зөвлөмж

ОУИТБС-ын цахим систем дэх мэдээллийн зөрүүтэй байдлыг арилгаж, нэг эх сурвалжтэй мэдээлэл дээр цахим тайлангийн системийг ажиллуулах, хөдөө орон нутагт олгогдсон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн мэдээллийг кадастрын системд цаг алдалгүй оруулж, олон нийтэд мэдээлж байх нь зүйтэй.

7.2.3 ЗГ-ЫН ОРЛОГО, КОМПАНИЙН ТӨЛБӨРИЙН ЗӨРҮҮТЭЙ ХОЛБООТОЙ АСУУДАЛ

ОУИТБС-ын Шаардлага 4.9-д “ОУИТБС нь ил тод болгож буй төлбөр болон орлогын мэдээлэл нь олон улсын аудитын стандартын дагуу хариуцлагатай, хараат бус аудитаар баталгаажсан эсэх дээр үнэлгээ хийхийг шаарддаг. Үүний хүрээнд 4 дүгээр шаардлагын хүрээнд Засгийн газар болон компанийн зүгээс ил тод болгож буй мэдээлэл нь үүнийг баталгаажуулсан аудитын талаарх тайлбар, тухайн мэдээлэлд хийгдсэн баталгаажуулалтын үйл явцын талаарх тайлбарыг багтааж, бусад дэмжих баримт бичгүүдийг олон нийтэд нээлттэй ил болгоно.” гэж заасан. 4.9-д заасан шаардлагын хүрээнд Хараат бус хянагч-нэгтгэгчийн зүгээс үнэлгээ хийж, бодит байдлыг энэхүү тайлангийн бүлэг 2.6-д тайлбарласан.

Төлбөр, орлогын талаар ЗГ-ын холбогдох байгууллагууд болон компаниудын зүгээс Удирдлагын тайлбар захидлаар өөрсдийн тушаасан тайлан, хүргүүлсэн мэдээллийг үнэн зөв гэдгийг хэдийгээр баталж байгаа боловч анхны нэгтгэлээр нэлээдгүй зөрүүтэй, зөрүүгийн шалтгаан нь мэдээллийг тайлагнасан ЗГ болон компаниудын аль алинд байна.

Хараат бус хянагч-нэгтгэгч нь зөрүүгийн шалтгааныг тодорхойлж, оролцогч байгууллагуудаас тайлбар авч, санхүүгийн тохируулга хийж, зөрүүг багасгаж байна. Гэвч жилийн жилд энэ алдаа давтагдан, зөрүү байсаар байна.

Зөвлөмж

Иймд ОТАХ-ийн зүгээс цаашид Хараат бус хянагч нэгтгэгчийн оролцоо байхгүй болох үед тоо мэдээний чанар, үнэн зөв байдал улам илүү тавигдах болно гэдгийг үйл ажиллагаандаа анхаарч, дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж, ажиллахыг зөвлөж байна. Үүнд:

- Хамгийн их зөрүү гаргаж буй, мэдээллээ ил тод нийтлэхгүй, тайлагналын хариуцлага хүлээхгүй байгаа байгууллагад сургалт зааварчилгаа өгөх, нөлөөллийн арга хэмжээнүүд авах.
- Монголын ОУИТБС-ын 2020 оны нэгтгэлийн тайланг албан бичгийн хамт хүргүүлж, цаашид хэрхэн хамтарч ажиллахыг зөвлөх.
- ЗГ-ын зүгээс тушааж байгаа ил тод байдлын тайланг Төрийн аудитын байгууллагаар баталгаажуулдаг байх, компаниудын тайланг хөндлөнгийн аудитын байгууллагаар баталгаажуулдаг тогтолцоог хэвшүүлэх шаардлагатай байна.

7.2.4 ТӨСЛӨӨР ТАЙЛАГНАХ НЭМЭЛТ МЭДЭЭЛЛИЙН МАЯГТЫГ САЙЖРУУЛАХ

ОТАХ-ийн зүгээс ТЗЭ компаниудын хувьд задарч болох ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон нэмэлт төлбөр, ашигт малтмал ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр гэсэн татварын төрлүүдээр, төслөөр тайлагнах боломжтой гэж үзэн, ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл тус бүрийн хувьд төсөл гэж үзэн, компаниудаас нэмэлт мэдээллийн маягтаар гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдийг оруулсан боловч төсөл тус бүрээр төлбөр, орлогын мэдээллийг

оруулах боломжгүй байдлаар маягт нь хийгдсэн нь заасан шаардлагын дагуу төслөөр салгаж тайлагнах боломжгүйд хүрсэн байна.

Энэ нь ОУИТБС-ын Шаардлага 4.7-д *“ОУИТБС-ын мэдээлэл нь төсөл нэг бүрээр, компани, төрийн байгууллагууд болон орлогын урсгал нэг бүрээр нь дэлгэрүүлэн задлан харуулах боломжтой байх ёстой.”* гэж заасан шаардлагыг хангахгүй байна.

Зөвлөмж

ОТАХ нь төслөөр тайлагнах нэмэлт мэдээллийн маягыг шинэчлэн, төлбөр орлогын хувьд задарч болох татварын төрлүүдээр төсөл тус бүрээр тайлагнах боломжийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

8 ХАВСРАЛТУУД

№	Хавсралтууд
1	2020 оны МОУИТБС-ын тайланд хамрагдсан компаниудын мэдээлэл
2	Нэгтгэлийн ажилд мэдээлэл өгсөн ЗГ-ын байгууллагуудын албан тушаалтан
3	Нэгтгэлийн ажилд мэдээлэл өгсөн орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын албан тушаалтан
4	Компаниудад илгээсэн тайлангийн маягтуудын жагсаалт
5	Төрийн байгууллагуудад илгээсэн тайлангийн маягтуудын бүтэц
6	Гол орлогын урсгал (Засгийн газрын тайлагнаснаар, нийт ОУ-ийн урсгал)
7	Компаниудын ирүүлсэн мэдээлэл
8	ЗГ-ын байгууллагуудаас ирүүлсэн мэдээлэл
9	Тайлбарлагдаагүй зөрүү (компаниудаар)
10	Анхны нэгтгэл, залруулга болон залруулгын дараах нэгтгэл (Компаниудаар)
11	Нэгтгэлийн дараах төрийн байгууллагуудад олгосон хандив, тусламжийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл
12	Тохируулгын дараах улсын хэмжээний гол орлогын урсгалууд, ЗГ-ын дүнгээр
13.а	Тохируулгын дараах орон нутгийн хэмжээний гол урсгалууд, ЗГ-ын дүнгээр
13.б	Тохируулгын дараах орон нутгийн хэмжээний гол урсгалууд, аймаг дүүргүүдээр
14	Ажилчдын мэдээлэл
15.а	Хайгуулын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт (2020 оны 12 сарын 31-ний байдлаар)
15.б	Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт (2020 оны 12 сарын 31-ний байдлаар)
15.(б)-1	2019 оны 12 сарын 31-ний байдлаар хүчин төгөлдөр хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт
15.в	Шинээр олгосон хайгуулын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.г	Шинээр олгосон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.д	Шилжүүлсэн хайгуулын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.е	Шилжүүлсэн ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.ё	2020 онд шилжүүлсэн ашиглалтын болон хайгуулын тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.ж	ЭБМЗ-ийн ашигт малтмалын хайгуулын асуудал хэлэлцэх хуралдаанаар 2017 онд хэлэлцэгдсэн тайлангууд
15.з	Хүчин төгөлдөр ураны тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт (2020.12.31-ний байдлаар)
15.и	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын лиценз
15.к	Хүчин төгөлдөр ураны тусгай зөвшөөрлийн солбилцлын цэгүүд
15.л	Газрын тосны тусгай зөвшөөрлүүдийн жагсаалт
15.м	Хүчин төгөлдөр БХГ-үүдийн солбилцлын цэгүүд
15.н	2020 онд сонгон шалгаруулалтын бус замаар (шууд гэрээ, хэлэлцээр хийх замаар) олгосон тусгай зөвшөөрлийн дэлгэрэнгүй мэдээллийг
15.о	Шалгараагүй аж ахуйн нэгжийн жагсаалт
16.а	Нүүрсний олборлолт
16.б	2020 оны дотоод болон экспортын борлуулалт, түүний дундаж
16.в	Нүүрсний нөөц
17	Санхүүгийн тайландаа аудит хийлгэсэн байдал
18.а	Уулын ажлын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл (Нүүрсний салбараас бусад)
18.б	Уулын ажлын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл - Нүүрс
19	Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн бүрэлдэхүүн
20.а	Хувьцаа эзэмшигчдийн мэдээлэл
20.б	Ашиг хүртэгч эзэд (хувь хүн)
20.в	Бенефициар өмчлөгчид (хуулийн этгээд)
20.г	Ногдол ашиг
21	Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудтай хийсэн гэрээний мэдээлэл
22	Төслийн түвшний мэдээлэл
23	Компаниудын ирүүлсэн нөхөн сэргээлтийн мэдээлэл
24.а	2020 оны нөхөн сэргээлтийн тусгай зөвшөөрөлтэй компаниудын жагсаалт
24.б	2020 оны байдлаар нөхөн сэргээлтийн тусгай зөвшөөрөл нь цуцлагдсан компаниуд
25.а	Нэгтгэлд хамрагдсан компаниудын ОУИТБС-д оролцооны үнэлгээ
25.б	ЗГ, Төрийн байгууллагуудын ОУИТБС-д оролцооны үнэлгээ
26.а	Орон нутаг дахь бичил уурхайн ГТББ-уудын гишүүдийн мэдээлэл
26.б	Бичил уурхайн байгууллагуудын нөхөн сэргээлт хийсэн мэдээлэл /2020.05-р сарын байдлаар/
27	Газрын тосны тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн нөхөн сэргээлтийн 2020 оны төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийн мэдээлэл
28.а	Ашигласан усны мэдээлэл

№	Хавсралтууд
28.б	ЗГ-т төлсөн ус ашигласны төлбөр (компаниудаар)
29	Хог хаягдлын мэдээлэл
30	Ашигласан эрчим хүч, түлш шатахуун, бүтээгдэхүүн
31.а	ТӨААН-үүдийн шилэн дансны мэдээлэл
31.б	Туслан гүйцэтгэгчийн мэдээлэл
32	Төрийн Өмчит Аж Ахуйн Нэгжүүдийн зээлийн мэдээлэл
33	Нөөцийн мэдээлэл
34	Нөлөөллийн бүсийн мэдээлэл
35	Баяжуулах үйлдвэр эрхлэгч ААН Байгууллагуудын ашигласан химийн бодисын мэдээлэл
36	Монгол орны цацраг идэвхт ашигт малтмал болох ураны ордуудын нөөцийн нэгтгэсэн мэдээлэл
37	Дэд бүтцэд оруулсан хөрөнгө оруулалт болон бартерын гэрээ
38	Компаниудын байгаль орчныг хамгаалах тусгай дансанд байршуулсан мөнгөн хөрөнгө
39	Ашигт алтмалын олборлолт, үйлдвэрлэл, борлуулалтын мэдээлэл
40	Ашигт алтмалын олборлолт, үйлдвэрлэл, борлуулалтын мэдээлэл (Эрдэс түүхий эдийн худалдан авалт)
41	Газрын тосны олборлолт, борлуулалтын мэдээлэл (Олборлолтын үеийн)
42	Ашигт малтмалын бүтээгдэхүүний олборлолт, үйлдвэрлэл, борлуулалтын мэдээлэл (Борлуулалтын мэдээлэл)
43.а	Иргэдэд ил тод болгосон гэрээний жагсаалт
43.б	Тайлант оноос хойших ил тод болгосон гэрээний жагсаалт
44	ОНХС-ийн эх үүсвэрээс аймаг суманд олгосон санхүүжилт